

559 83

93/99 FI H79
2006/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIV. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIV. évfolyam • 5. szám
2006. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVELETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FFIÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRIA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honismeret.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletlég
1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető

valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számán,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Nyomdai előkészítés:

Kovács Gyula
Lengyel Ágnes

Készült:

az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bogdán Lajos ny. szakfeligyelő, Szeged
Csonka Attila helytörténész, könyvtáros, Dunakeszi
Dankó Imre etnográfus ny. egyetemi tanár, Debrecen

Fábián Margit ny. tanár, Érd

Fenyvesi István dr. ny. egyetemi docens,
Szeged

Frankovics György dr. néprajzkutató, Pécs

Fejér László közgyűjteményi igazgató, Budapest

Gábrriel Tibor újságíró, Budapest

Gergelyné Bodó Mária középiskolai tanár, Szeged

Halász Péter főtanácsos, Budapest

Horváth Péter nyugdíjas dekoratőr, Bicske

Horváth János nyugdíjas, Miskolc

Kolta László dr. c. főiskolai docens, Szekszárd

Kovács Lajos általános iskolai tanár, Dorog

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Lábadai Károly egyetemi tanár, Gödöllő

Lénárt Béla dr. ny. tanár, Szirmabesenyő

Lőkös Péter egyetemi docens, Piliscsaba

Marossy Endre dr. c. főiskolai docens

Mezey László Miklós szakszerkesztő, Budapest

Nagy Janka Tenedora dr. főiskolai tanár, Szekszárd

Németh Tibor könyvtárvezető, Celldömölk

Rodics Gergely, a Pogány-havas Kistérségi
Önkormányzati Társulás fejlesztési vezetője

Sebestyén Sándor dr. történész, Budapest

Silling Léda egyetemi hallgató, Budaörs

Szakáll Lászlóné ny. tanár, Dunakeszi

Száraz György helytörténész, Dunakeszi

Szavuly Mihály-Zsolt középiskolai tanuló,
Csíkszereda

Székely András Bertalan dr. főtanácsos, kisebbségi
referens, Budapest

Szilágyi Miklós dr. néprajzkutató, Budapest

Tóth József dr. ny. tanár, Budapest

Várady Zoltán dr. kandidátus, főiskolai tanár,
Szekszárd

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a Kilián laktanya (Bp., Üllői út és
Ferenc körút sarka) látható 1956. november 3-án
(Horváth Péter felvétel)

Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezzünk!

Emlékidéző (Halász Péter)	3
A forradalom fővárosi emlékhelyei (Dr. Tóth József)	4
Az esztergomi hadosztály (Dr. Marosi Endre)	8
Tisza-menti forradalom, 1956 (Dr. Lénárt Béla)	15
Az 1956-os forradalom és szabadságharc miskolci eseménye (Horváth János)	29
Ezerkilencszázötvenhat a bonyhádi Petőfi Gimnáziumban (Dr. Koltai László)	32
Az 1956-os forradalom és szabadságharc – a jugoszláv diplomácia szemszögéből (Frankovics György)	36
„...és létszen csillagfordulás” Ötvenhatus képek a fővárosból (Horváth Péter)	45

ÉVFORDULÓK

Száz esztendeje született Baranyai Júlia „Baranya bévülről...” (Pataky András)	52
A diófa hűvöse (Lábnai Károly)	54

ISKOLA ÉS HONISMERET

Németh László: Emelkedő nemzet.....	56
A lokális identitás és a tudománypedagógia konferenciája Orosházán (Kovács Lajos).....	57

HAGYOMÁNY

Tradíciók és kötődések változó világa (Szilágyi Miklós)	60
Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozalomtól a honismeretig (Halász Péter)	64

TERMÉS

Johann Seivert és az erdélyi szász irodalomtörténet-írás kezdetei (Lőkös Péter)	70
A lóspört mint társadalomformáló és kultúrateremtő tényező Alag történetében (Szász György).....	72
A Csiki Magánjavak (Szávuly Mihály-Zsolt)	75
Piacok és piacozók a szerémségi Maradékon (Silling Léda).....	81
A Honismeret szerkesztőbizottságának kihelyezett ülése Isaszegen (Székely András Bertalan).....	86

KRÓNIKA

A XXXIV. Honismereti Akadémia szekciószeámóló

A helytörténeti munkára való felkészítés (Dr. Várady Zoltán)	87
A hagyományok megtartó ereje (Nagy Janka Teodóra)	89
A dunakeszi Révész István Helytörténeti Gyűjtemény (Szakáll Lászlóné)	90
Szivárvány Kárpát-medencei egünkön (Székely András Bertalan).....	93
Moldvai csángó „múzeum” nyílt Klézsén (Rodics Gergely)	95

KÖNYVESPOLC

Jussunk, 1956. (Dr. Sebestyén Sándor).....	96
Nagy István: „Fiatal szívek forradalma” (Mezey László Miklós)	97
Tóth Ferenc: József Attila makói évei (Kovács Dániel).....	98
Deák Antal András – Amélie Lanier: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai (Fejér László).....	99
A közelmúlt honismereti kiadványai Dunakeszin (Csoma Attila)	102
Szentes három arca és a képiró (Fenyvesi István).....	104
Göncz László: Egy peremvidék hírmondói (Székely András Bertalan).....	106
A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. (Dankó Imre)	107
A magyar kézművesipar története (Gábrriel Tibor).....	108
Vecsernyés János: Ujszentiván története (Gergelyné Bodó Mária)	109
Zsók Béla: Az andrásfalvi reformátusok két évszázada (Fábián Margit)	109
Emlékét múltunk homálya ne fedje (Bogdán Lajos).....	110
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA.....	111
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR.....	116

Folyóiratunk e-mail címe:
honism@interware.hu

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé tehetjük a munkát, ha a korrekcióval együtt a cikkanyagot floppy lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra emlékezünk!

Emlékidézõ

Mentünk, s valami láthatatlan áramlás szétünket befutta; akadozva szállt még az ének de már miénk volt a pesti utca... Ezerkilencszázötvenhat októberére nem tudok úgy gondolni, színhelyein nem tudok úgy megfodolni, hogy ne szólaljon meg bennem Tamási Lajos verse, amit oly sokat és sokan olvastunk akkor és azután is, halkán, magunkban, vagy szűkebb körökben, ahol négy-öt magyar összehajolt...

Piros volt a vér a pesti utcán a tizenhetedik születésnapomon. Még a tizenhatodikban jártam, amikor szüleim ablakából esténként néztük és hallgattuk, hogyan oszlanak szét a Műegyetem esti gyűléseiről a fiatalok. Még tizenhat esztendő voltam, mikor a gimnáziumból éppen csak hazatérve már indultam is a Műegyetem mellé, a Budafoki és a Csiky utca sarkára, ahol barátaimmal találkozási elindultunk, hogy végigmenjünk a valódi „felszabadulás” útján: a Szabadság-hídon, a Múzeum körúton, a Bajzsy-Zsilinszky úton, a Margit-hídon át a Bem-térig. Útközben negyvennyolcas dalokat énekeltünk, és kimondtuk, kikiabáltuk mindazt, amit évek hosszú során – szülői, tanári, baráti kérésre, tanácsra, intelemre – nem mondhattunk ki. Amerre mentünk, a házakat fellobogózták nemzetiszínű zászlókkal, amikből kivágták a rémuralmat jelképező cimert. Az út kétoldalán álldogáló rendőrökre ifjú lányok kokárdákat tűztek, az ablakokból mosolygós arcok integettek. A Bem-téri kaszárnya ablakában fürtökben lógtak a kiskatonák, a téren Sinkovits Imre szavalt, Veres Péter szónokolt – hangosítás nélkül. Figy szavukat sem értettük, de éreztük, miről beszélnek.

*Aztán a Fő utcán végig a Clark Ádám térig. A sarkon, a Bíróság komor épületén nem volt egyetlen zászló sem. Legalább tíz percen át kiáltottuk: *Tegyék ki a zászlót, tegyék ki a zászlót...!* Amikor kitétek, de a Rákosi-cimerral: *Vágyják ki a cimert, vágyják ki a cimert...!* Negyedóra múlva kivágták. Boldogok voltunk!*

*Aztán át a Lánchídon egészen a Kossuth térig. Az Országház sötét volt és félelmetes. Óráknak tűnt, amíg ott álltunk és skandáltuk: *Nagy Imrét a kormányba! Nagy Imrét a kormányba!* Feloltották a lámpákat. Percek alatt égő újságok lobogtak minden kézben: *Erre jó a Szabad Nép! Erre jó a Szabad Nép!* Az országház mind több ablakában gyúlt fény, aztán megjelent Nagy Imre: *Kedves elvtársak! – Nem vagyunk elvtársak! –* zúgtuk. És nem sokkal ezután már hallatszott a Magyar Rádió felől a puskaropogás!*

*Nem voltam még tizenhét éves, mikor október 25-én ugyanezen a Kossuth téren közibénk lóttek az ávosok. Talán ekkor vetette papírra Tamási Lajos versének ama sorát: „...*belügyminiszter, kit lövetsz?* Menekültünk, ki merre látott! Jaj mennyien maradtak ott vérbeagyva, jaj, hányan váltak akkor ott nyomorékká...! Én a Szabadság tér felé futottam, orosz tankok állták el az utat, csöveik fenyegetően meredtek előre... De mire visszafordultunk volna, a tankok lassan oldalra tértek, mintegy félrenéztek, ...s mi menedéket találtunk mögöttük a gyilkos golyók elöl. Akkor még tizenhat esztendő voltam.*

*De már beléptem a tizenhetedikbe, amikor újból, most már mindenfelől, megdördültek a szovjet ágyúk, hogy eltiporják tizenhárom napos szabadságukat. Szívszorongva haligattuk Nagy Imre rádiószózatát: „*Csapataink harcban állnak...*”*

Akkor is tudtam és ma is úgy érzem, az a tizenhárom nap meghatározó volt egész életemre, egész életünkre. Nekünk már nem lehetett felszabadítókról, szabadságról, élcapatokról, munkásosztály uralmáról beszélni, prédikálni, hazudni. Mi saját szemünkkel láttuk a vörös csillagok lehullását, a jelszavak elpukkanását, a hazugságok visszafordulását, a népakarat fenséges megnyilvánulását. Mi, akiknek volt szemünk a látásra és fülünk a hallásra, ezután már csak egy dologban tudtunk hinni: hogy ami az után következett, előbb utóbb végetér, és nem tér vissza soha többé!

Ennek a hitnek a megerősítésére kell újra és újra föllevenítenünk a „Csillagfordulás” dicsőséges napjait.

Halász Péter

A forradalom fővárosi emlékhelyei

Az elmúlt fél évszázad alatt egymásnak élesen ellentmondó értékelések születtek az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel kapcsolatban, amikor a hatalmas népi megmozdulással alakult diáktüntetés fegyveres harcokba torkollott, általános sztrájkjal, a karhatalom és a megszálló szovjet hadsereg elleni harcra kapcsolódva egybe. Ezekben az eseményekben különféle nézeteket valló emberek, csoportok vettek részt, akiknek zöme egy „megjavított szocializmust”, ezen belül egyenjogúságon alapuló külpolitikát, nemzeti jelképeket, a torz Rákosi-éra maradványainak felszámolását, a „fordulat éve” előtti viszonyok, így a többpártrendszer visszaállítását szerette volna megvalósítani.

Reményeiket a lengyel politikában bekövetkezett pozitív változásokra alapozták. Ezért is volt kezdetben az egyik leggyakrabban hangoztatott jelszó a „lengyel út” követése.

A nagy nemzeti egyetértésen belül ugyanakkor kezdettől fogva jelen voltak olyan törekvések is, amelyek – az egyetemisták által megfogalmazott pontokon túllépve – a „kommunizmus megszüntetéséért” szálltak síkra. A szovjet hadsereg fenyegető jelenléte, illetve az idő rövidsége miatt ezek a belső ellentétek csak helyenként váltak nyilvánvalóvá. A novemberi szovjet intervenció össznépi elítélése a nemzeti egyetértés újabb megerősödését eredményezte, ami a jelzett ellentéteket ugyancsak háttérbe szorította. A világ népeinek szolidaritása hasonlóképpen az egységes magyar forradalom és szabadságharc eszméjét erősítette.

A Kádár-rendszer évtizedei alatt végig ez utóbbi értékelés élt az emberek zömének tudatában a hivatalosan hangoztatott „ellenforradalom” minősítéssel szemben.

A történeti kutatások, amelyek az 50. évforduló kapcsán valószínűleg kiszélesednek, sok új adattal tehetik teljesebbé az 1956-ról kialakított sokszínű képet.

Az alábbiakban módszertani segítségként közöljük a fontosabb budapesti események színhelyeit – rövid ismertetésekkel. Ezeket jórészt már emléktáblák, szobrok is jelzik, számuk az 50. évforduló tiszteletére még tovább nő. Jó lenne, ha a honismereti, helytörténeti foglalkozások keretében minél több diák ismerné meg az 1956-os forradalom és szabadságharc színhelyeit, hiszen ország-világ előtt joggal lehetünk büszkéek arra, hogy – Bibó István szavaival – 1956 – az emberi méltóság forradalma.

A tüntetések színhelyei

A Petőfi Körben folytatott politikai viták és a lengyelországi események hatására október 22-én a budapesti műegyetem diákjai megalakították a DISZ-től független MEFESZ-t, megfogalmazták 14 pontos követeléseiket, és elhatározták, hogy másnap lengyel szimpátia-tüntetést rendeznek a Bem-szobornál. Ennek emlékét őrzi az egyetem aulájának padlójában elhelyezett fehér márványtábla, amely szerint:

Itt ezen a helyen tartotta az egyetem ifjúsága 1956. október 22-én azt a nagygyűlést, amelynek történelmi szerepe volt a forradalom elindításában.

A műegyetemistákhoz csatlakoztak október 22-én délután az ELTE hallgatói is.

A 14 pontban vezetőváltást, önálló nemzeti politikát, nemzeti jelképeket, többpárt-rendszert valamint a szovjet csapatok kivonását és a Sztálin-szobor eltávolítását követelték. Ezeket a stencilezett, papírlapokon kiragasztott pontokat már 23-án délelőtt városszerte izgatottan olvasták az emberek. A tüntetést hosszas huzavona után végül engedélyezték – a diákszervezetek irányításával és felelősségére.

A bölcsészhallgatók a Március 15-e téren, Petőfi szobra előtt gyülekeztek délután 3 órakor. Itt szavalta el Sinkovits Imre a Nemzeti dalt, majd a tüntető diáktömeg énekelve, jelszavakat skandálva vonult a Kossuth Lajos utca – Tanács körút – Bajcsy-Zsilinszky út – Szent István körút – Margithíd útvonalon a Bem térre. Ugyanide jöttek a budai Dunaparton a műegyetemisták is. A diáktüntetéshez csatlakoztak – parancsnoki engedéllyel – a tisztikolák hallgatói is.

A Bem téren hatalmas tömeg szorongott, a tüntetők számát 200 ezerre becsülik. Többen megpróbálták szónokolni, de hangjukat – megfelelő technika híján – csak a közelben állók hallották. Így pl. Veres Péter egy autó tetejéről olvasta fel az Irószövetség 7 pontos kiáltványát, amely önálló nemzeti bel- és külpolitikát, vezetőváltást és szabad választásokat követelt. A környező házak lakói és a Bem-laktanya katonái nemzeti zászlókkal köszöntötték a tüntetőket, akik először itt vágták ki az ún. Rákosi-címet a zászlók közepéből, és alakították ki a „lyukas zászlókat”.

A Bem-térről a **Parlament** elé vonult az egyre gyarapodó tömeg, amelyhez sok, munkából hazatérő, utcai járókelő is csatlakozott. Az itteni jelszavak is vezetőváltást, nemzeti, demokratikus politikát követeltek. Hosszas várakozás után este 9-kor megjelent Nagy Imre és rövid beszédében az 1953. évi reformpolitika felújítását ígérte.

Ezekben az esti órákban a tüntetők egy része hosszas kísérletezés után ledöntötte a Dózsa György úti felvonulások mentén emelt **Sztálin-szobrot** úgy, hogy a csizmás lábát „lefürészelték” és a szobortestet drótkötelekkel lehúzták. A talpazaton megmaradó csizmák miatt a pesti népnyelv „Csizma-tér”-nek nevezte el a helyet, a Sztálin utat pedig Szabad Ifjúság Útjának. A Parlamenttől az esti órákban több százan a **Rádió Bródy Sándor** utcai központjához vonultak. Az itteni eseményeket az épület falán lévő emléktábla így foglalja össze:

**1956. október 23-án
tüntető fiatalok kívánták felolvasni
a Magyar Rádióban forradalmi követeléseiket.
A hatalom ezt nem vállalta.
A kialakult tüzharc emberéleteket követelt.**

Az épület védelmét kb. 200 karhatalmista (ávós) és 100 odavezényelt katona látta el. Visszaemlékezések szerint az ostrom 23-án az esti óráktól másnap reggel 9 óráig tartott. A tüzharc első áldozata **Vizi János** 18 éves tanuló, a magyar forradalom és szabadságharc első hősi halottja volt, akinek emléktáblája a szemben lévő ház falán látható.

Ugyancsak egy bronzdombormű emlékeztet arra az öt piliscsabai páncélos katonára, akik álltak a tüntetők oldalára és itt veszítették életüket.

A Rádió „védelmében” 40 sorkatona és 15 tiszt esett el. A Kádár-korszakban a főbejáratnál egy nagy emléktáblán az ő neveik voltak olvashatók. A rendszerváltás után ezt a táblát eltávolították.

Az ostromban tönkrement épületet október 25-én a szovjet csapatok elfoglalták, de az adások ekkor már nem innen, hanem a Parlamentből folytak egy „szükségadó” segítségével.

A döntési központok

Az események értékelésének és a döntések meghozatalának elsődleges színhelye az MDP Akadémia u. 17. székháza volt, ahonnan a korábbi években is irányították az országot. Innen hangzott el október 23-án este 8 órakor Gerő Ernő pártfőtitkár rövid beszéde, amelyben csöcseléknek nevezte a tüntetés résztvevőit.

A Parlamentből ide jött át Nagy Imre is, ahol 24-én a pártvezetőségtől miniszterelnöki megbízást kapott.

Oktober 25-én itt váltották le Gerőt és bízták meg Kádárt az MDP vezetésével.

Itt tárgyalt három napon át a kialakult helyzetről Mikojan és Szuszlov a magyar vezetőkkel, és ennek eredményeként az ő egyetértésükkel került sor október 28-án az események „nemzeti demokratikus mozgalom”-má való pozitív átértékelésére, a tüzszünet meghirdetésére, az ÁVH feloszlására, a szovjet csapatok kivonulásának felvetésére.

Oktober 31-én itt oszlatták fel az MDP-t, és alakították meg helyette az MSZMP-t (Magyar Szocialista Munkáspárt), amelynek vezetője szintén Kádár János lett. A Pártközpontból október 29-én költözött át Nagy Imre a **Parlament** épületébe, amely szintén fontos események színhelye volt ezekben a napokban. Október 24-től innen sugározta adásait a Kossuth Rádió.

25-én délelőtt 10 óra tájban 8-10 ezres tüntető tömeg vonult az Astoriától, szovjet páncélosokkal barátkozva, a Parlament elé, nemzeti kormányt, amnesztiát, Gerő leváltását követelve.

11 óra 15-kor máig ismeretlen fegyveresek gyilkos sortűzet nyitottak a Földművelésügyi Minisztérium tetőjéről a téren lévő lünettökre, amelynek eredménye közel 100 halott és kb. 150 sebesült. Erre a „véres csütörtök”-re emlékeztet az épületen elhelyezett két emléktábla és az árkádok falán rögzített fekete golyók, valamint a Kossuth-téren lévő jelképes sír.

1996-ban helyezték el itt a téren azt a fekete gránit emlékművet, amelynek öröklángja 1956-ra emlékeztet.

Október 29-től kezdve a Parlament épületében keresték fel különböző küldöttségek Nagy Imrét, itt gyülekeztek az újjáéledő pártok vezetői. Október 31-én a Parlament előtt jelentette be Nagy Imre, hogy tárgyalásokat kezdett a Varsói Szerződésből való kilépésről. November 3-án itt folytak azok a fontos tárgyalások a szovjet csapatkivonásokról, amelyek Tökölön folytatódtak Maléterék letartóztatásával... November 4-én hajnalban, a szovjet intervenció megindulásakor itt fogalmazta meg Bibó István híres emlékiratát, és innen menekült a közeli USA-követségre Mindszenty József hercegprímás. (A követség falán erről tájékoztat az emléktábla.)

A diákok mellett fontos szerepet játszottak az írók és újságírók is. Erre emlékeztet az ÍRÓ-SZÖVETSÉG székházán elhelyezett emléktábla:

E helyen
székházunkban gyülekezett
irodalmunk színe-java
az 1956-os magyar forradalom
szellemi előkészítése, megvívása
és politikai utóvédküzdelme idején.

A Magyar Sajtó Házánál egy bronz domborműves emléktábla örökíti meg Gimes Miklós emlékét, aki „a magyar újságírás becsületéért életét áldozta”.

Meghatározó szerepet játszott a fővárosi események alakulásában a **Budapesti Rendőrfőkapitányság** és annak vezetője, Kopácsi Sándor, aki már október 25-én teljesítette a tüntetők követelését, és szabadon engedte az elfogott forradalmárokat. Ennek a megértő támogatásnak köszönhető az is, hogy nem alakult ki a felkelők és a rendőrség között véres konfliktus.

A Deák téren volt egykori Főkapitányság falán bronz dombormű és emléktábla hirdeti:

Ebben az épületben alakult meg
1956. október 30-án
a Forradalmi Karhatalmi Bizottság
és november 3-án a Nemzetőrség Főparancsnoksága

A különféle szervezetek, pártok megalakulása mellett igen jelentős a munkástanácsok létrejötte is. Az első munkástanács már október 24-én megalakult az újpesti **Egyesült Izzóban**. Ugyanitt alakult meg november 14-én a **Nagybudapesti Központi Munkástanács**, amely a forradalom leverése után is szervezte az üzemek dolgozóit.

A fegyveres harcok színhelyei

Az első szovjet harcokcsik október 24-én hajnalban érkeztek Székesfehérvár felől a **Móricz Zsigmond körtér**-re. Az itt gyülekező felkelők benzines hordók kiürítésével próbáltak ellenük védekezni, a következő napokban pedig utcakövekből épített barrikádokkal. A tér északi oldalán ma két emléktábla is található.

A páncélosok innen a Boráros-tér - Nagykörút irányába haladtak tovább. Az első páncélautót a Nagykörút és az Üllői út sarkán gyújtották fel a felkelők október 24-én reggel. Ebből emelték ki első „hadiszákmányként” azt a géppuskát, amelyet a harcok során használtak.

A szomszédos **Corvin mozi** épületében és a környező házakban volt a bázisa a legismertebb fegyveres csoportnak, amelynek első parancsnoka október 24-től 30-ig Iván Kovács László volt, ezt követően pedig Pongrácz Gergely. A corvinisták több szovjet harcocsit semmisített meg és több támadást vertek vissza. Soraikban harcoltak azok a fiatalok, akiknek emlékét a mozi előtt felállított „Pesti srác” szobra őrzi.

Október 27-én Nagy Imre közbelépése akadályozta meg a Corvin-köz ellen tervezett nagy-szabású szovjet tüzérségi és légi támadást. November 1-én alakult meg a **Corvin Nemzetőr Ezred**. Az itteni ellenállást november 5-én számolták fel a szovjet egységek.

A Corvin-közben jelenleg 14 emléktábla, dombormű látható: nagyméretű, Kossuth-cimeres fekete márványtáblákon öröklítették meg az itt harcolt, elesett, kivégzett, emigrált corvinisták neveit. Itt látható Pongrátz Gergely bronzdomborműve is – jelszavával:

Mindent a Hazáért!

A közeli Práter utcai iskola is fontos bázisa volt a corvinistáknak. Erre emlékeztet az iskola falán lévő emléktábla.

Október 25-én kapta Maléter Pál ezredes azt a parancsot, hogy „tisztázza a helyzetet a Kiliánban!” A Várból 5 harcokocsival indult és eggyel érkezett a hatalmas laktanyához. A helyzet felmérése után fegyverszünetet kötött a corvinistákkal.

A **Kilián laktanya** épülettömbjében is jelentős fegyveres egység harcolt. Az épület falán lévő bronzdombormű rájuk, a József- és Ferencváros mártírjaira és névtelen hőseire emlékeztet. A mellette lévő fehér márványtábla az 1956-os forradalom és szabadságharc mártír honvédelmi miniszterének, **Maléter Pál** vezérezredesnek és annak a 6200 honvédtisztnek az emlékét őrzi, akik nem álltak át a forradalmat leverő intervenciók csapatok oldalára.

A közeli **Tűzoltó u. 36.** sz. alatt lévő egykori garázsban **Angyal István** vezetésével harcolt az a felkelő csoport, amelynek több neves értelmiségi személlyel is kapcsolata volt. A november 4-i szovjet támadás után is tartották magukat, és november 7-én, az Októberi Forradalom évfordulóján – kommunista meggyőződésük jeléül – a nemzetiszínű zászlók mellé kítűzték a vörös zászlókat is. Ez azonban nem hatotta meg a támadókat...

A **Tompá u. 10. sz.** házon emléktábla jelzi, hogy október 25-től november 10-ig itt működött az a fegyveres felkelőcsoport, amelynek **Bárany János** volt a vezetője.

Igen jelentős volt a **Baross téri** fegyveres egység, amelyet október 24-én **Pásztor Gyula** szervezett meg a Baross-tér 19. sz. házban. A csoport későbbi vezetője **Nickelsburg László** lett. Ők adták ki a Magyar Felkelők Lapját.

Budán a **Széna téri** metróépítés felvonulási épületeiben alakította ki Ekrem Kemal, Dudás József, Szabó János és Fónav Jenő azt a forradalmi bázist, amely szinte az egész budai városrészt védte és ellenőrizte. A közeli Maros utcai laktanya október 30-i elfoglalása után ide tették át főhadiszállásukat, ide gyűjtötték be a letartóztatott kommunista vezetőket, katonai és rendőrtisztokat. A novemberi szovjet támadás után a Széna és a Moszkva téren, majd a Várban folytatták védekező harcukat. Egykori Széna téri bázisuk helyén épültek fel a Mamut-áruházak, amelyek előtt egy kis parkban jelképes fejfák és egy modern szoborkompozíció emlékeztet rájuk.

Az óbudai felkelők a **Kiscelli kastélyban** alakították ki harcálláspontjukat. Innen lőtték a főváros ellen vonuló szovjet páncélosokat. Erről szól az itteni emléktábla.

Csepelen október 25-én foglalták el a felkelők a kerületi pártbizottság és a rendőrkapitányság épületét, majd a Vasművet is ellenőrzésük alá vonták. Október 26-án elfogták és megölték Kalamár József csepeli tanácselnököt. Október 27-én a vidékről felvezényelt magyar karhatalmi egységek elfoglalták a rendőrkapitányságot, és a Vasművet. Másnap a kiskunhalasi lővészerezd két zászlóaljja megszállta Csepelt, és két felkelőt agyonlőttek.

A karhatalmi egységek visszavonása után, október 29-től ismét a forradalmárok ellenőrizték a városrészt, és november 11-ig harcoltak a szovjet csapatok ellen. Ennek során még egy repülőgépet is lelőttek. A forradalmárok emlékére 1991-ben kopjafát állítottak a Szent Imre téren. Ezt utóbb a temetőbe vitték, és helyébe egy emlékművet állítanak az 50. évforduló alkalmából. A Vasmű bejáratánál pedig emléktáblát helyeznek el az 1957. január 11-i, utolsó munkástüntetés tiszteletére.

Több kerületben foglalták el a felkelők a pártházakat, tanácsi épületeket, rendőrkapitányságokat. Közülük legjelentősebb a Köztársaság téren lévő budapesti pártház október 30-i ostroma volt, amelyet az döntött el, hogy a védelmére kirendelt magyar páncélosok is a házat kezdték löni. A harc során 25 védő halt meg, akiknek nevét a ma is pártközpontként üzemelő épületben emléktábla őrzi. Az ostrom után több védőt meglineálok, ami visszatetszést vál-

tott ki a forradalom tisztasága miatt aggódó közvéleményben. Ennek adott hangot november 2-án az Írószövetség nyilatkozata: *A nép ne az utcán ítélkezzék, hanem a tárgyalóteremben!*

A harcok során megsebesülteket – forradalmárokat, ávósokat, szovjeteket, utcai járókelőket – egyaránt lelkiismeretességgel kezelték az egészségügyi dolgozók a közeli kórházakban.

Ebből a szempontból kiemelkedő szerepet játszott a fegyveres bázisokhoz közeli Péterffy Sándor utcai Kórház. Az itt lévő emléktábla szerint:

**Ez a kórház volt a forradalmárok
egészségügyi központja
ugyanezen épület alagsorában dolgozott
a forradalom szellemi vezérkara.**

A főépület aulájában egy másik emléktábla azokról az önkéntes egészségügyiokról is tisztelettel megemlékezik, „akik életük kockáztatásával mentették százak életét...”

A harcok során többször előfordult, hogy a szovjet katonák barátkoztak a budapestiekkel, átadták nekik fegyverüket, harci eszközeiket, sőt együtt harcoltak a felkelőkkel. Róluk emlékezik meg az Andrassy út és Bajza utca sarkán az a fekete márványtábla, amely arany betűkkel hirdeti: *„A magyar nép kegyelettel tisztelte az 1956-os forradalom és szabadságharc során átállt szovjet katonák előtt, akik életüket áldozták a magyar szabadságért, akiket megtorlásként kivégeztek”.*

Talán az orosz hadi levéltárak megnyitása után a nevüket is méltó módon megörökíthetjük.

A forradalom leverése után letartóztatott és kivégzett szabadságharcosokra emlékeztetnek a Fő utcai, Kozma utcai bíróságok, börtönök emléktáblái és a Köztemető 301-es parcellájában kialakított emlékpark. A Parlament közelében, a Vértanúk terén áll Nagy Imre szobra, amely azt jelképezi, amint a kommunista politikus átmegy a hídon a nép oldalára...

Dr. Tóth József

Az esztergomi hadosztály*

Október 23. Harckocsizó alakulat a fővároshoz legközelebb Esztergomban állomásozott: a 6. hadtesthez tartozó 7. gépesített hadosztály harckocsizó ezrede. A hadosztály parancsnoka Mecséri János ezredes volt. Ugyanennek a hadosztálynak a 8. piliscsabai gépesített ezrede volt a Magyar Néphadsereg Budapesthez legközelebbi egysége.

A fővárosi katonai erők alkalmazásának sikere tehát kétséges volt. Hidvégi Ferenc vezérőrnagy, politikai főcsoportfőnök helyettes délután 17 óra körül megjelent a 8. piliscsabai gépesített ezred laktanyájában. Ezt megtudva Mecséri János ezredes, hadosztályparancsnok Piliscsabára ment, ahol Hidvégi vezérőrnagy közölte vele, hogy Budapesten tüntetés készül. Ezért parancsot adott a piliscsabai ezred, továbbá a 15. aszódi gépesített lövészezred riadóztatására. Mecséri ezredes maga ment Aszódra. Tóth Lajos vezérőrnagy vezérkari főnök parancsára 20 óra 10 perckor innen riadóztatta hadosztályát.

Közben a kormány drasztikus intézkedéseket hozott: elrendelte a kijárási és gyülekezési tilalmat, valamint a statáriális bíráskodást. Ezt a Rádió rendszeresen beolvasta. Mecséri János ezredes az esztergomi hadosztály 15. aszódi gépesített lövészezredét Fülöp Pál alezredes parancsnoksága alatt a fővárosba indította. Ezután visszatért Esztergomba, és a vezérkari főnök parancsára éjfél körül személyesen állt a 33. harckocsizó ezrede élére, és indult Budapestre.

Ezen a gyönyörű keddi napon tehát kibontakozott a forradalom, viszont az ellenség már a kapuk előtt állt.

Október 24. Beérkezett és a Margit-híd pesti hídfőjét zárta le és ellenőrizte Mecséri János ezredes 7. esztergomi gépesített hadosztályának 33. harckocsizó ezrede. A hadosztály 15. aszódi gépesített lövészezredének egy zászlóalja pedig a ferencvárosi Timót utcai fegyverrak-

* Részlet a szerző 1956 – fiadnak hagyó örökül (Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen 2006.) című könyvéből.

lárát védelmezte. A túlerő ellenére a forradalom mégsem omlott össze. Az orosz nyelvet akkor minden iskolában, egyetemen kötelező nyelvként tanították. Ez most megtérült: a fiatalok megközelítették a megálló, pihenő szovjet katonákat, és igyekeztek elmondani nekik, hogy itt a nép forradalma zajlik. Az első két nap harcaiban esztergomi hadosztály katonáinak halálos áldozatai és sebesülte is voltak. Ennek ellenére a magyar honvédeket a főváros lakossága továbbra is maga mellett érezte, és eszerint fogadta őket.

Október 26. A Sztálin-híd (ma: Árpád-híd) biztosítására Mecséri János ezredes kirendelt öt harcocsit. Ezek közül az egyik csatlakozott a felkelőkhöz, és támogatta őket a Timár utcai rendőrkapitányság megtámadásában és a rendőrök lefegyverzésében. Ezt követően a harcocsit visszaindult körletébe, a Budai Nagy Antal laktanyába, de nem jutott be. Mecséri János ezredest ugyanis már értesítették az átállásról, ezért tüzet nyitított a páncélosra.

Tragikus sortűz dördült ezen a napon Esztergomban is. Legfőbb érseki székhelyünk a Rákosi-rendszerben másodrangú, közigazgatásilag, közlekedésileg alárendelt városi léte kényeszerűlt. Az előző napi tüntetéstől felbolydult a város. Kora hajnalban a tüntetőkhöz csatlakoztak a Vak Bottyán laktanyában szolgáló munkaszolgálatos katonák, és levertek laktanyájuk faláról a vörös csillagot. Valaki megfosztotta a vörös csillagától a szovjet hősi emlékművet is. Dorogról szintén munkaszolgálatos katonák érkeztek autóbusszon, és csatlakoztak a tüntetőkhöz. Reggel nyolckor a város diákjai és tanárai is elindultak a Széchenyi-térre. Itt, a városháza előtt nagygyűlést tartottak. Az erkélyről kötéllel leengedték Rákosi gipsz szobrát, amit a tömeg összetört. A szomszédos börtönből kiszabadították a rabokat, utóbb lefegyverezték az őrséget. Ugyancsak kiszabadították társaikat a fogdából a laktanyába visszatérő munkaszolgálatos katonák is.

Az esztergomi gúpesített hadosztály parancsnoka, Mecséri János ezredes ekkor harcocsitával Budapestem teljesített szolgálatot. Távollétében Kiss Sándor őrnagy három harcocsit rendelt be a hadosztály parancsnokságának a védelmére. Ezek közül egy harcocsit a városháza körül tüntető tömeg feltartóztatott, a katonák átadták fegyvereiket. Parancsnokukat a tömeg ütlegetni kezdte, innen vitték kórházba. A két másik harcocsit megérkezett a hadosztályparancsnokság elé. Ez az épület valaha az esztergomi érsekség szemináriuma volt. A város többi részétől a székesegyház előtti dombvonulat választotta el. F. alatt vezetett át egy alagút, amit Sötétkapunak neveztek.

Még nem volt dél, amikor a Széchenyi téri tüntetőkhöz további két autóbusszon csatlakoztak Nyergesújfalu, Lábatalan üzeméinek munkásai. Egy harmadik autóbussz, amin esztergomi fiatalok indultak a fővárosba, a szovjet tankok által elzárt útról visszafordult, és most szintén a fővárosi tömeget erősítette. Többen híresztelték, hogy a hadosztályparancsnokságon pesti diákokat tartanak fogva (ami nem volt igaz), illetve ott ávosok tartózkodnak (ez igaz volt), továbbá, hogy ott szovjet tanácsadó tisztek vannak, akik utasításokat adnak a magyaroknak (ami szintén nem volt igaz). Ezek a – részben provokatív célú – híresztelések érlelték meg a tömegben azt a szándékot, hogy vonuljanak a hadosztályparancsnokság elé, olvassák ott fel a diákság 16 pontját, követeljék a foglyok szabadon engedését, állítsák át a forradalom oldalára a katonákat, vagy legalábbis érjék el azt, hogy ne fogjanak fegyvert a népre. A három autóbussz a fegyvertelen tömeggel elindult a Sötétkapu felé. Itt már összegyűlt 5–600 fegyvertelen tüntető. A Sötétkapu közepén egy szakasz katona állta útjukat. A felvonulók küldöttét bevezettek a hadosztályparancsnokság épületébe, hogy lássák, nincsenek foglyok, nincsenek ávos vezetők. A visszatérő küldöttség ezt közölte a tüntetőkkal. Pedig az épületbe már az előző este beérkezett Tatahányáról Ungi Ferenc ÁVH-s őrnagy vezetésével 15–20 ÁVH-s, rendőr illetve elhárító tisz. Kiss Sándor őrnagy tíz óra tájban telefonon jelentette Mecséri János ezredesnek, hogy a tüntetők fegyvert követelnek a hadosztálytól. Mecséri ezredes szigorúan megtiltotta fegyverek kiadását és megparancsolta, hogy ha nem lehet eltéríteni szándékuktól a tüntetőket, akkor velük szemben fegyvert kell használni. Egyben közölte, hogy ő maga haladéktalanul visszaindul Esztergomba.

Nem érkezett azonban idejében. Dél tájban kanyarodott be a három busz a mai főiskola előtt, és haladt tovább a Sötétkapuhoz. Onnan már visszavonták a katonákat. Egy teherautó nemzeti színű karszalagos, bizonyára munkaszolgálatos katona megelőzte a buszokat, és megállt a Sötétkapu bejáratától jobbra. Ekkor érkezett meg fiatalokkal az első autóbussz, letéjén egy nemzeti színű lyukas zászlót lengető férfival. A buszvezetőt utasai addig bíztatták és

kérlelték, amíg végül áthajtott az alagúton és balra fordulva megállt. Nyomában gyalogos tüntetők érkeztek. Ebben a pillanatban kinyitották a hadosztályparancsnokság épületének emeleti ablakait, és Mecséri ezredes parancsa értelmében kézifegyverekkel löni kezdték a tömeget, habár közöttük fegyveresek nem voltak. Az elsők között lőtték le a zászlót lengető férfit. Az épület előtt álló harcokosi parancsnoka, Juhász József százados tüzet vezényelt. A lövés bizonyára gellert kapott az alagút falától, és becsapódott az autóbusz hátsó részébe. A buszsofőr kiugrott és menekült, nyomában mindenki, aki tudott. A tüzelés folytatódott, többen elestek, vagy megsebesültek magában az alagútban is.

Még a sortűz előtt a város lakosai ellepték a Sötétkapu fölötti, a székesegyházhoz vezető utat és teret. A szemtanúk szerint itt is harcokosok álltak, lövegtornyukkal a város felé fordultak. A hadosztályparancsnokság felé eső köfal előtt dzsipok, katonák helyezkedtek el. A szemtanúk emlékezetében a harcokosiágyú dörrenése maradt meg a sortűz első borzalmas pillanataként. A lakosság egy része baloldalt, a fákkal borított lejtőn menekült el a helyszínről. A katonák a menekülők után lőttek. Volt, akit itt a fák között terített le a golyó. Ekkor avatkoztak közbe a Sötétkapu előtti teherautó munkaszolgálatos katonái. Ők átrohantak a Bazilikához felvezető út túoldalára, a hadosztályparancsnokság bejáratához, ahonnan löni kezdték a tüntetőkre tüzelő két harcokosi felé. Ezek egyike megfordult, és a munkaszolgálatos katonák felé indult. Azok egy trafik mögött kerestek menedéket. A harcokosi széllette a trafikot, a benne tartózkodó 44 éves asszonnyal együtt. Amikor minden elcsendesült, a hadosztályparancsnokság katonáit kivezéneltek, hogy szedjék össze a halottakat és a sebesülteket. Eközben a székesegyház előtti tér köpárkányá mögött még mindig kitaró civilek kórusban kiabáltak feléjük, hogy gyilkosok.

A halálos áldozatok számát a különböző becslések és jelentések 14 és 22 közé tesszik. A Sötétkapu alagútjában elhelyezett táblán 14 név szerepel, munkásoké, értelmiségieké, közöttük a kórházban sérüléseikbe belehaltak és a széllett trafikban szörnyethalt asszony is. Közülük nyolc esztergomi lakos volt. A sortűz után röviddel kiérkeztek a mentők, de teherautón is szállították őket a városi, mai Vaszary Kólos kórházba. A következő napokban az orvosok és ápolók emberfeletti igyekezettel tették meg mindent a sebesültekért. Erőfeszítése ellenére többen belehaltak sebesülésükbe.

Percekkel a sortűz után érkezett Esztergomba Mecséri János ezredes két harcokosival, egy teherautó lövésszel és saját dzsipjével. Amint elhagyta a Széchenyi teret, tüzet kapott a Fürdőszállóból. Az egyik tiszt megsebesült. A két harcokosi tüzzel válaszolt, aminek hatására a felkelők elmenekültek. Az oszlop 13 óra tájban érkezett a hadosztályparancsnokságra. Mecséri ezredes meghallgatta Kiss Sándor őrnagy jelentését, megsemmítte a ponyvával már letakart áldozatokat. Ekkor hívták őt telefonon a városi pártbizottságról, és kérték, hogy a foglalja vissza városházát a felkelőktől. Az ezredes kiküldött egy ötvenfős szakaszt, de katonái eredménytelenül tértek vissza. Mecséri János három harcokosival és egy teherautó lövésszel maga indult a feladat végrehajtására. Páncélosai felsorakoztak szemközt a városházával, ahonnan kézifegyverekből és golyószóróból lőtték őket. A harcokosok tüzet nyitottak. Az egyik lövedék becsapódott a városháza egyik termébe, a másik az épület falába, a harmadik pedig a Szent-háromság szobrát találta el. Ekkor érkezett be az ellenkező irányból, Esztergom-táborból a 34. tüzérezred egy szakasza, Hamvas Tibor hadnaggyal az élen. Meglepte a felkelőket, akik szabadd elvonulás feltételével letették előtte a fegyvert. Bántatlanul hagyták el a városházát.

Ezt követően a pártbizottságon megalakult Esztergom Munkás-Paraszt Katonatanácsa, és megbízta Mecséri János ezredes helyőrségparancsnokot a rend fenntartásával. Ő még 26-án este a városba rendelte a baji 31. harcokosrezdet, amely megszállta a fontosabb objektumokat. A hadosztálytörzs jelentése szerint az éjszaka mégis akadtak felkelők, akik megtámadták

A HADOSZTÁLYPARANCNSOKSÁG
JÓVANA BESESELTÉK KÉTILK SZÁZADOS
TANÁRSÁG GYERMEKEI ÉS VASZARÓT VÁROS
1956. OKTÓBER 26-ÁN
ELI KAPUK HÁLÁLOS NÉVÉI

BÁNYAI LUDOV JÁNOS	111	33	ÉVEI
BUDGÁR JÓSEF	111	28	ÉVEI
SÁZA JÓZSEF	111	30	ÉVEI
ELHARONCSI JÁNOS	111	24	ÉVEI
GÁL JÁNOS	111	20	ÉVEI
HÖMÖR OTÉLIA MARIÁ	111	19	ÉVEI
JUHÁSZ ANNA	111	39	ÉVEI
JUNGÁLLER KÁROLY	111	54	ÉVEI
KATONA JÓZSEF	111	32	ÉVEI
KÖRÖSI ÖDÖS	111	36	ÉVEI
FEHÉVÉZ BELÁ	111	22	ÉVEI
NECHÁNSZ RÓZSA	111	24	ÉVEI
RÉSCHEK MÁGDONA	111	20	ÉVEI
BÁRTAL FERENCZI	111	39	ÉVEI

A MI HEEUNKRA JÓVÁR EUNEN
FAZSI HLOS VÁROS NŐZŐSÉGI
1956. OKTÓBER 26-ÁN

Esztergom, Sötétkapu, az áldozatok névsora

a hadosztályparancsnokság épületét. Ezt visszaverték, egy felkelő elesett, kettő súlyosan megsebesült.

Október 27. Esztergomban az előző nap kikiáltott Munkás-Paraszt Katonatanácsot mint a pártbizottságból alakult szervezetet elsöpörte a népharag. 27-én délután a munkásság, parasztság, értelmiség és a rendfenntartó katonai alakulatok képviselőiből megalakították az Ideiglenes Nemzeti Tanácsot. Elnöke Szalay Ferenc tanár lett. Mecséri János ezredes létrehozta a Rendfenntartó Katonai Alakulatok Parancsnokságát, egyelőre a rend régi fogalma szerint. Harkocsikkal támogatta a pápai hadosztály parancsnokát, hogy semmisítse meg a forradalmi győri rádiót. A csolnoki internálótábor rabjai szökést terveztek és kíséreltek meg. Mecséri János ezredes odavezényelt harcokcsijai és lövészei azonban helyreállították a „rendet”.

Október 28. A tatabányai forradalmárok ellen Mecséri János ezredes rendelt ki harcokcsizokat. Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszter azonban leállította őt azzal, hogy elég volt a vérengzésből, a helyzetet politikusán kellett megoldani.

Október 29. Esztergom város Ideiglenes Nemzeti Tanácsa táviratban közölte a kormánnyal, hogy Nagy Imre nyilatkozatával egyetért, de a kormányt ideiglenesnek tekinti. Több (meg nem nevezett) miniszter személyével nem ért egyet. Feltétlenül szükségesnek tartja azt, hogy az ideiglenes nemzeti kormány maradéktalanul teljesítse a magyar nép jogos követeléseit. Ígéretet tett arra, hogy a város követeléseit továbbítani fogja a kormánynak. A ténylegesen elküldött, 10 pontban részletezett követelések a radikálisok közé sorolhatók. Szabadságharcot említenek, többpárti választást követelnek. Egy pontjuk az összes többihez mérten is új volt: követelték Mindszenty Józsefnek, Magyarország hercegprímásának azonnal szabadon bocsátását és visszahelyezését az érseki székbe. A bíborost 1948 decemberében tartóztatták le, és koncepciós perben ítélték életfogytiglani börtönrre. 1955 júniusától a börtönből átszállították a felsőpetényi püspöki nyaralóba, és ott házi őrizetben tartották fogva.

Esztergomban Mecséri János ezredes elrendelte a fegyveres polgárőrség megalakítását. Egyúttal 16 pontos kiáltványt adott ki a helyőrség katonáinak a nevében. Intézkedett a csolnoki (Reeskhez hasonló) munkatábor politikai foglyainak a szabadon engedéséről. Mecséri helyzetét azonban nagymértékben gyengítette az a körülmény, hogy az esztergomi Nemzeti Tanács elrendelte az október 26-iki sőtétkapui vérengzés kivizsgálását. A lakosság követelte a gyilkosok felelősségre vonását.

Október 30. Ha a Köztársaság téri pártház őrsége napokon át úgy érezte is, hogy bármit megtehet, ez a magabiztossága most elszállt. Hiába kértek segítséget a Szamuely lakтанyából, a bent tartózkodó pártvezetők hiába telefonáltak a Pártközpontba, az Országházba. Végül a XIII. kerületi pártbizottság titkára, Biszku Béla szerzett segítséget. Közbenjárására Mecséri ezredes hányaltott sorsú esztergomi harcokcsiezredének hat harcokcsiját küldték a Pártház felmentésére. 13 óra lehetett. Sem az esztergomi harcokcsizók, sem az élükre állított Galó István őrnagy nem ismerték ezt a környéket, sem magát a pártházat. A Fiumei út felől érkeztek a Légszesz utcán át a Köztársaság térre, ahol riasztó lövéssel szétzavarták az ostromlókat. Rádióösszeköttetésük egymással sem volt, megálltak tájékozódni. Éppen a pártház kapuja előtt.

Ha a karhatalmisták is észrevették a felmentő páncélosokat, nem reagáltak. Ez peesételte meg sorsukat. A parancsnoki harcokcsi ugyanis továbbindult, őt követte a többi is. A nemzetőrök és felkelők lőttek rájuk, benzines palackkal akarták megsemmisíteni őket, sikertelenül. A harcokcsik elhaladtak az Erkel Színház előtt, ott balra fordultak, ismét megálltak, majd a színházat elhagyva ismét balra kanyarodtak és behatoltak a térre. De ott már állt egy harcokcsi (a honvédek szerint pilisecsbai, tehát saját hadosztálybeli). Ez a pártházat lőtte. Galó őrnagy továbbra sem ismerte ki magát, de azt látta, hogy az itt tartózkodó harcokcsi merre lő, azt is látta, hogy onnan torkollatűzek villannak fel, lövik a teret. Ezért esatlakozott a magányos páncéloshoz, és lőni kezdte azt, amit a másik: a pártházat. A többi harcokcsi követte a parancsnok példáját. A bejárat előtt akkor is magasodó fák miatt a elsősorban az épület szárnyára célzótak. Ekkor a fegyveresek beszüntették a páncélosok elleni akciójukat. A parancsnok ekkor kezdte felfogni, hogy esetleg éppen azt az épületet lövi, aminek a védelmére kirendelték. De mert alárendeltjeivel nem volt rádiókapcsolatban, csak személyes példával kísérelhette meg elvonni őket: leírt egy kört körülöttük, majd elindult vissza Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára. Csak egy páncélos követte, a többi tovább tüzelt a pártházra. Az épületet ért 22 ágyútalálatból 15 származott a harcokcsiktól. Ez eldöntötte az ostrom kimenetelét. Délután 2 óra tájban Me-

ző Imre utoljára hívta fel a Honvédelmi Minisztériumot, hiába. Ekkor összehívta az ott tartózkodó magas rangú honvédtiszteket. Eldöntötték, hogy beszüntetik a harcot. Egy fehér abroszt kikötöttek az egyik szétlőtt ablak keretére.

Késő délután két további fontos bejelentés hangzott el a Kossuth Rádióban. Tildy Zoltán államminiszter kívánatosnak tartotta Mindszenty József hercegprímás visszatérését Esztergomba. Ezt követően a felsőpetényi őrserg megszüntette az őrzést, és Mindszenty bíborost szabadnak nyilvánította. A Pálinkás Antal őrnagy által vezetett tiszti különítmény még az este átkísérte őt a rétsági laktanyába.

Az érseki székhely, Esztergom továbbra is forrongott. Mecséri János ezredes, helyőrségparancsnok és helyettese, Kiss Sándor őrnagy magára értette a Szabad Nép előző napi cikkében foglaltakat, hogy felelősségre vonják azokat, akik a népre löttek. Amikor délután a VI. hadtest törzsfőnökétől parancsot kaptak a Katonai Forradalmi Tanács megválasztására, levonták a következtetéseket. Mecséri ezredes az Esztergomban tartózkodó, habár a hadosztályhoz nem tartozó kecskeméti Felczán József alezredest bízta meg a helyőrségparancsnoki teendők ellátásával és a Katonai Forradalmi Tanács megválasztásával. Őmaga helyettesével, politikai tisztjével és törzsének több tisztjével, a vele utazó megyei párttitkárral Budapestra ment, hogy egyrészt azért, hogy rendezze hadosztályának a forradalom első napján a fővárosba rendelt részeit, másrészt azért, mert Nagy Kálmán megyei párttitkár révén arról értesült, hogy a kommunistáknak bent kell maradniuk a hatalomban. Mecséri János ezredes jelentkezett Janza Károly altábornagy honvédelmi miniszternél, de feladatot nem kapott miniszterétől. Ezt követően törzsfőnökével és politikai helyettesével a Kilián laktanyában felkereste Maléter Pál ezredest. Ő kijelentette, hogy a Nagy Imre kormányt támogatja, és aki a szocializmusra emeli karját, arra lövetni fog. Mecséri ezredes kijelentette, hogy támogatja őt. Egyszersmind kifejezte aggodalmát amiatt, hogy lövetett a népre. Maléter ezredes megnyugtatta, hogy ő is így tett. Megegyeztek abban, hogy ha kivizsgálják cselekedeteiket, akkor tisztázzák egymást.

Mecséri János ezredes tehát a forradalom mellé állt, és elindult a bitófához, egyszersmind a forradalom mártírjai közé vezető úton. Életének ez a befejező szakasza a fővárosé. Esztergomban azonban a lakosság úgy tekintett rá, mint akit hadosztályparancsnokként felelősség terhel a Sötétkapunál történt vérengzésért, mint aki napokig nem adta ki az áldozatok holttestét a hozzátartozóknak, mint aki a lehetőségek határáig megakadályozta a vizsgálat lefolytatását, a bűnösök felderítését. Október 30-án Esztergom lakossága szinte egész nap folyamatosan tüntetett azért, hogy a bűnösöket vonják végre felelősségre, és távolítsák el városukból Mecséri János ezredest és főtisztjeit. Este – már az ezredes elutazása után – a Nemzeti Tanács hangszórókon tudatta a lakossággal, hogy örökre kitiltotta Esztergomból Mecséri Jánost, helyettesét és politikai helyettesét. Felczán Ándor alezredes erről telefonon tájékoztatta Mecséri János ezredest. Ő megnyugtatósképpen távmondásban rendelte el az „Esztergom dolgozóihoz” intézett kiáltványának kiadását és terjesztését. Ebben bejelentette, hogy az esztergomi gépesített hadosztály felvette a kapcsolatot a felkelő csapatok forradalmi főparancsnokságával. Hozzáfűzte, hogy amennyiben a szovjet csapatok október 31-én reggel 6 óráig nem hagyják el a fővárost, akkor az esztergomi hadosztály azt megtisztítja tőlük.

Október 31. Reggel hangzott el az újabb kedvező hír: az esztergomi magyar páncélos hadosztály teljes személyi létszámával csatlakozott a fegyveres felkelőkhöz és azonosította magát a fegyveres felkelők célkitűzéseivel. A nyilatkozat aláíróiként a rádió Mecséri ezredest, a helyettesét, politikai helyettesét és egyik törzstisztjét nevezte meg.

Ezen a napon döntöttek arról, hogy a Magyar Néphadsereg alakulatai hogyan vegyék át a fővárosi karhatalmi feladatok teljesítését a szovjet csapatok kivonása után. A már itt tevékenykedő erőket kiegészítették a kecskeméti és kiskunfélegyházi hadosztályok részeivel, ezek átcsoportosítását október 31-ikére befejezték. Budapestet az addigi 18 helyett három karhatalmi (katonai) körzetre osztották. A „Bem” körzet, Buda katonai parancsnoka Mecséri János ezredes lett, aki rendelkezett minden Budán tartózkodó katonai alakulat – így saját hadosztályának részei – felett is.

November 1. Nem hozták nyilvánosságra, hogy Maléter Pál ezredes, a honvédelmi miniszter első helyettese Mecséri János ezredest, a Bem körzet eddigi parancsnokát kinevezte a Parlament őrségének a parancsnokává. A következő napot Mecséri ezredes már új beosztásá-

Pesterzsébet, Jutadomb, az esztergomi tüzérsztály katonáinak emlékműve

Gyergyói Ferencnek, a nemzetőr szakasz helyettes parancsnokának a vezetésével jártak ki oda, tüzelőállásokat létesítettek, élelemmel, itallal látták el a fegyvereseket. Teherautóval még ágyút is vontattak fel. November 2-ikán érkezett a Magyar Néphadsereg kis osztaga a Jutadombra: a Szabó Pál őrnagy parancsnoksága alatt álló esztergomi 51. légvédelmi tüzérsztály két közepes és négy könnyű löveggel. Szabó őrnagy a védelmi körlet parancsnokául Kliebert László századost nevezte ki. Az ő intézkedésére november 4-én reggel ide vontatták a pest-szentlőrinci honi légvédelmi ezred három közepes légvédelmi lövegét, Dani Ernő hadnagy parancsnoksága alatt. November 3-ikán ide vezényelték a kiskunmajsai 31. lövészezred egy szakaszát, Kurai Károly hadnagy parancsnoksága alatt. Ez a lövészezred ugyanahhoz a kiskunfélegyházi hadosztályhoz tartozott, mint a Jutadombnál harcolt kiskunhalasi, és a most Budapesten tartózkodó két zászlóalját korábban bevetették a szegedi tüntetők ellen. A Jutadomb egyébként a „Kossuth” védelmi körzethez tartozott, parancsnoka Bakonyi Sándor alezredes, a kiskunfélegyházi hadosztály parancsnoka volt.

1958 nyarán a hadbíróóság helyszíni szemlét rendelt el a Jutadombon, amelynek során az esztergomi alakulat bebörtönzött volt tisztjei és katonái segítségével pontos helyszínrajzot készítettek, és azt fényképekkel, a fogoly tisztok aláírásával egészítették ki. A helyszínrajz szerint Szabó Pál őrnagy parancsára a Soroksári (mai Helsinki) út akkori kanyarulatában, a Nap utca torkolatával szemközt helyezték el Rémiás Pál hadnagy két közepes légvédelmi lövegét Budapest felé, további két páncéltörő ágyút pedig ellenkezőleg, Soroksár irányában. Kissé tovább Soroksár felé, a Jutadombon állították fel Kicska János főhadnagy könnyű ütegét, négy légvédelmi ágyút, amelyekkel oldalazó tűz alá vehették a Soroksári utat, ami itt hídon ívelte át a vasutat. Ez az üteg annak a helynek a közelében állt, ahol ma az esztergomi honvédek emlékoszlopa emelkedik. A légvédelmi osztályhoz tartozó kezelők, honvédek egy része beásta magát, és szintén a Soroksári utat tartotta ellenőrzése alatt. Habár a Szolnok felől beérkező szovjet csapatok főerői Kispesten keresztül érkeztek és a Határ útnál kanyarodtak ki a Duna-partra, de a Taksony térségében csoportosuló erőkhez folyamatos összeköttetés lehetőségét jelentette a Soroksári út.

A szovjet csapatok éjszakai mozgása miatt riadóztatták a nemzetőr szakaszokat. Gyergyói Ferenc pesterzsébeti nemzetőrei kivonultak a Jutadombra. Oltványi László gépkocsin maga is kijött, és egyeztetett a honvédtisztekkel. Oláh Ödön soroksári nemzetőr parancsnok a soroksári tanácsházán tartott eligazítást, majd a Jutadombhoz vezette nemzetőreit. Ott megállapodott a honvédtisztekkel az együttműködésben: a tüzérek kilövik az érkező szovjet páncélos-

ban töltötte el. Korábbi feladatainak a teljesítését a Bem körzet élén helyettese, Szendi Dezső alezredes, a hadosztály élén törzsfőnöke, Kiss Sándor őrnagy vette át.

November 2. A főváros védelmének erősítése céljából Mecséri János ezredes még korábbi beosztásában, november 1-én Budapestre rendelte az esztergomi hadosztály légvédelmi ütegét. November 2-án a Bem körzet irányítását átvevő Szendi Dezső alezredes egész délután ellenőrizte a pesti oldalra telepített lövegeket a Főti úttól a Jutadombig.

November 4. A Pesterzsébetet és Soroksárt egyesítő XX. kerület nemzetőr főparancsnoka, Oltványi László arra utasította nemzetőreit, hogy Erzsébetre ne engedjék be az oroszokat, és rendszeres járőrtevékenységet rendelt el. A Török Flóris utcai 47. számú rendőrőrsön tevékenykedő osztag felügyelete alá tartozott a Jutadomb.

kat és járműveket, a nemzetőrök megsemmisítik a járművekről menekülőket. Oláh Ödön osztaga egyik részét a Jutadombon hagyta, másik részével a Jutadombbal átellenben a Marx Károly (maí Grassalkovich) út közeli házait szállta meg. Helyettese, Deutsch István a 32. szám alatti Gubacsi-villában foglalt állást.

A légvédelmi alakulat felettesei nem intézkedtek. A Kossuth védelmi körzet parancsnoka, Bakonyi Sándor alezredes szinte biztosan nem állt velük kapcsolatban. Az esztergomi hadosztály parancsnokát, Mecséri János ezredest ekkor már letartóztatták, egyébként is a parlamenti őrség parancsnokaként a hadosztály, főleg annak egy kikülönített csapata felett már nem neki kellett volna intézkednie. Mecséri helyettesét és utódát, Szendi Dezső alezredest az esztergomi harcokosírókkal már körülzárták a Petőfi laktanyában.

Az elfelejtett jutadombiak számára az utolsó parancs volt az érvényes. A Magyar Néphadsereg egyetlen zárt alakulataként szembefordultak a szovjet csapatokkal. 8 óra tájban Budapest irányából egy szovjet harcokosi vontató haladt Soroksár felé. Rémiás Pál hadnagy maga irányzott és lőtt, de nem talált. Ez a célját tévesztett lövés és a következő parancsok kiadása elegendő indok volt ahhoz, hogy utóbb a hadbíróság halálra ítélje.

10 óra tájban egész oszlop közeledett Budapest felől. Az, amelyik Tökölről indult el, és a Gubacsi hídról lehajtva elvettette az irányt. Rémiás Pál hadnagy elengedte az oszlopot, majd amikor az áthajtott a vasúti sínek fölötti felüljárón, hátulról tüzet nyitott. Csatlakoztak hozzá Kicska János főhadnagy közepes lövegei is. De tüzeltek a harcokosírók és a teherautókról is.

A történelem egyetlen fordulata, hogy éppen azt a páncélozott harcjárművet, közismert akkori nevén „nyitott koporsót” érték repeszek, amelyen a magyar küldöttséget szállították, de ez a jármű tovább tudott haladni. A magyar foglyok sértetlenek maradtak, az őket kísérő szovjet ezredes viszont életét vesztette. A menetoszlop végén elhaladó járművek közül az esztergomiak kilőtték a személygépkocsit. A benne ülő szovjet katona meghalt, a súlyosan megsebesült vezetőt, volt ÁVH-s tiszthelyetteset elfogták. Sebeit a soroksári nemzetőrök által őrzött egyik házban bekötötték, majd egy másik fogoly volt ÁVH-s tiszttel együtt átadták az esztergomi honvédeknek. Három katona hátrakísérte őket. A házak mögötti dombok között mindkét civil ruhás foglyot agyonlőtték, igazolványukat elvették. A kivégzésben bűnösnek talált két honvédet utóbb halálra ítélték és kivégezték, a harmadik elmenekült az országból, távollétében ítélték halálra. A kivégzést a hadbíróság utóbb felrótta az ütegparancsnokoknak, Kicska János főhadnagynak is, akit szintén halálra ítélték.

A légvédelmi tüzekek kilőtték az oszlopban utolsóként haladó teherautót is. A Marx Károly utca 12. számú ház előtt kilőtt teherautót a honvédek és nemzetőrök megróhamozták. A találatot túlélő volt ÁVIH-sok az udvarba, onnan a kerteken át a Duna menti nádasokba menekültek, nyomukban a soroksári nemzetőrökkel és a honvédekkel. Négy egykori ÁVH-s tiszt közül kettő még a teherautón elesett, kettő megsebesült. Ezek egyike szintén eljutott a nádasig, a másikat foglyul ejtették, és a Gubacsi-villába vitték. Itt ellátták a sebeit, majd kórházba szállították. A nádasban egy volt ÁVH-s tisztet elfogtak, és a helyszínen agyonlőtték. Néhány volt ÁVH-s estig bujdokolt a nádasban, és utána menekült el. A többség kihasználta azt, hogy civil ruhában volt, és elvegyült az őket üldözőkkel, vagy fogságba esve kimagyarázta magát. Összesen 14 volt ÁVH-s tiszt sebesült meg. A menetoszlop egyébként megállás nélkül haladt tovább, és a ráckevei hídon keresztül tért vissza Tököltre. Szovjet oldalról összesen 11 katona esett el. A jutadombi harcokkal összefüggő percekben 11 halálos ítéletet hoztak. Az elesett volt ÁVH-sokat utóbb előléptették.

Ezzel az oszloppal egyidőben, vagy röviddel utána mindkét irányból érkeztek szovjet harcjárművek. A jutadombiak többet kilőtték, közöttük két harcokosit és két sorozatvetőt. Az egyik Katyusa sorozatvetőt elvontatták a pesterzsébeti akkori Kossuth Gimnázium, a jelenlegi Főtűs Loránd Szakközépiskola udvarára. Itt november 2-án rendezkedett be Kálmán Béla honvéd hadnagy nemzetőr osztaga. November 4-én Oltványi László kerületi nemzetőr főparancsnok személyesen adott parancsot arra, hogy ez az osztag szállja meg a Határ út-Soroksári út-Gubacsi út közötti szakaszt. A nemzetőrök szereztek 2 db légvédelmi ágyút is. Kálmán Béla hadnagy rendbe hozta a Katyusát. A nagy erővel vonuló szovjet csapatok feltartóztatására azonban a XX. kerületi nemzetőr főparancsnokság nem rendelkezett elegendő erővel. Sem a Nagykörösi úton, sem a Jutadombnál.

Marosi Endre

Tisza-menti forradalom, 1956.*

1956 októberének eseményei hazánkban – oly hosszú vajúdas után – végül mégis FORRADALOM elnevezéssel vonultak be történelmünk lapjai közé. De vajon mire és mennyire futotta az a néhány nap, ami egy külső hatalom megszállásának rövid szünetében rendelkezésre állt, hogy az ország másfajta utat választhasson saját történelme alakítására? Mire volt elegendő az a bizonyos 12 nap, ami vidéken aligha volt több 8–10 napnál? Mert a november 4-e utáni időszak már nem a forradalomról szólt, legfeljebb annak kezdetben némileg lassú, később drámaian gyors agóniájáról, majd teljes kimúlásáról. Aligha beszélhetünk tehát másról, mint egy tragikusan torzóra sikeredett kísérletről. Forradalmár – a költővel szemben („Poeta non fit, sed nascitur”) – aligha születik, inkább később lesz azzá, amikor eljött az ideje, esetünkben az a bizonyos néhány nap 1956. október végén, november elején. Ez a dolgozat ezekről az emberekről szól.

Ahogy az 1789-es francia forradalom Párizssal, úgy az 1956-os Budapesttel forrott össze, de mögöttük mindenütt ott állt a vidék forradalma is. A vidék – városai és falvai egyaránt – bár sokkal egyszerűbben, viharát tekintve jóval szelvedebben, de magától értetődő természetességgel követte fővárosát. Mert az egész ország vágyott a változásokra, a forradalmi megújulásra.

Az a hajdani néhány nap annyi színben játszott, ahány helyen kigyulladt a forradalom lángja, mégis kitapintható hasonlóságok, azonosságok mutatkoztak, hiszen a hirtelen kirobbanó válságban számos azonos probléma keletkezett. Így történhetett, hogy a széteső helyi tanácsai hatalmat többnyire kapkodó (sokszor szervezetlen) választás útján létrejövő forradalmi munkástanácsok váltották; a helyi rendet a tehetetlenné váló rendőrség helyett nemzetőrségek őrizték, az összcsozó egypártrendszert további kezdeményezések bővítették (volna) többpárti demokráciává; a vidék helyi gazdaságát jelentősen befolyásoló termelőszövetkezetek széthullottak, visszaállt a magángazdálkodás rendje, és így tovább. Ezek a folyamatok mégis úgy történtek, hogy a települések alig tudtak néhány kilométerre eső szomszédjaikról, valódi koordináció alig érvényesült, a józan megfontolás mégis hasonló utakat eredményezett. Ez a dolgozat öt település „sokarcú forradalmi azonosságát” is be kívánja mutatni, amelynek utólagos áttekintése után szinte meglepődve állapíthatjuk meg: 1956 vidéki forradalmát nyilvánvalóan senki sem irányította, mégis szervesen illeszkedett az ország egészének nagy forradalmi folyamatába, azaz 1956. fővárosával és vidékével együtt, valódi forradalmat írt a magyar történelembe.

Az öt település a hajdani Tiszalöki járás 5 községe: *Tiszalök, Tiszadob, Tiszadán, Tiszaeszlár és Tiszavasvári*. Infrastrukturálisan átlagos fejlettségű, iparilag fejletlen, mezőgazdasági jellegű vidék, mintegy 30 000 főnyi lakossal. A települések közül a járási székhely funkciójából, Tiszavasvári pedig nagyságrendjéből, és fejlettebb gazdaságából eredően a többinél jelentősebb szerepet játszottak a járás politikai, társadalmi gazdasági életében. A lakosság döntően az agráriumból élt, a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos problémák (a szövetkezeti mozgalom erőltetése, az 1956-ban kezdett és részben lefolytatott tagosítás, beszolgáltatás, adóztatás) tehát széles rétegeket érintettek, ami jelentős tömegeket inspirált a forradalomban való részvételre, a helyi tanácsok beszolgáltatási, adóztatási rendszerének megszüntetésére, a szövetkezetek felszámolására. Egyetlen helyi tanács sem folytathatta eredeti összetételű működését, a járás 20 termelőszövetkezte közül mindössze egy nem mondta ki feloszlását. A tendencia a vidék forradalmának egyik jellegzetességévé vált.

A helyi hatalom első számú politikai letéteményesei az MDP helyi szervezetei voltak. A forradalom előtt 1814 tagja volt a járási pártbizottság irányította 2 községi pártbizottságnak, a 9 ipari üzemi, 23 mezőgazdasági üzemi, 3 fegyveres erőkbeli, 3 hivatali és 6 területi alapszervezetnek. A járási tanács irányítása mellett Tiszalökon 57, Tiszadobon 49, Tiszadán 45, Tiszaeszláron 46, Tiszavasváriban 60 fős tanácsai testületek gyakorolták a közhatalmat. Mivel a központi (járási, megyei) politikai, igazgatási és fegyveres testületek már a forradalom első napjaiban tehetetlenné váltak, a helyi hatalom képviselői, szervezetei magukra maradvá, a

* Részletek a szerző hasonló című, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség „És lészen csillagfordulás...” című pályázatán lebentt kategóriában I. díjas pályázatából. (Szerk.)

helyben kirobbant népmozgalmak hatására, rendre megszüntették tevékenységüket. *Ezzel kezdődött a forradalom.* Egy ideiglenes, másik hatalom szervezése, működésének megindítása volt a legégetőbb feladat, *ami már maga volt a működő, életre kelő forradalom.*

A tanácsok helyi szervezeteinek összeomlása, a települési forradalmi bizottságok megalakulása

1956. október 24-én a járás területén semmi külső jele sem volt a pesti október 23-i események hatásának, a hatalom kapkodó intézkedéseit (összretartás a járási rendőrkapitányságon, készültség a honvéd kiegészítő parancsnokra, a Mőhosz fegyverei begyűjtésének megkezdése a járás területéről, a pártbizottság tagjainak felfegyverzése stb.) a lakosság nem érzékelhette. Az emberek legfeljebb a kocsmákban, utcai kisebb csoportokban tárgyalták meg az eseményeket (Eszlár, Vasvári), az iskolákban folyt a tanítás, hivatalok, boltok nyitva, az élet a megszokott mederben, a feszültség még alig kitapintható.

Október 25-én azonban felgyorsultak az események. ... *„Tiszalökön október 25-én reggel már nagyobb mozgolódást és csoportosulást lehetett tapasztalni. Ekkor már az üzemekből és egyéb vállalati munkahelyekről igen nagy létszámmal jöttek haza dolgozók és a központi vendéglő előtt csoportosulások voltak...”* – olvasható egy későbbi jelentésben.¹ A község vezetői, a járási párt- és tanács vezetők egyetértésével, igyekezett ura maradni az eseményeknek, tárgyalások indultak egy új összetételű (munkás)tanács alakítása érdekében. A kezdeményezést Csíkós Bálint tanácselnök, Balogh Sándor VB-titkár, Kiss András elnökhelyettes irányította a tanácsháza épületében. Harkai Sándor a párt járási első titkára nem, Borivó László járási VB-titkár viszont személyesen is jelen volt a tárgyalásokon. A késő délutáni órákban – a külső hírek, valamint a tanácsházán történő események kiszivárgása hatására – egyre nagyobb tömeg jelent meg az utcákon, a hangulat felforrósodott, és hamarosan mintegy 1500–2000 főnyi tömeg gyűlt össze az épület előtt, beleszólást követelve a tanácsalakításba. Majd Csíkós Bálint elnök – belátva, hogy a kintiek, azaz Tiszalök polgárai feje fölött már nem lehet intézkedni – azt kérte: válasszanak 4–5 fős küldöttséget, amely beleszólhat a bent folyó egyezkedésbe. Odakint közfelkiáltással Cs Nagy Istvánt, Láng Istvánt, Balogh Józsefet és Medve Istvánt bízták meg a feladattal. Cs Nagy István később az alábbi vallomást tette az első munkástanács alakulásáról: ... *„Huri Lajos országgyűlési képviselő közölte, hogy a munkástanács névsorát a pártbizottság állította össze, ebbe a névsorba az én nevem is szerepelt. Kovács Miklós állt ki az erkélyre és ismertette a munkástanács névsorát. A tömeg „jó lesz” vagy „nem lesz jó” bekiabálásokkal fejezte ki véleményét... A munkástanácsnak 40–50 tagja lett, ... ebből kb. 10–12 lehetett a párttagok száma...”*² Jelentős számban szerepeltek a volt tanács tagjai is. Készült még egy kiáltvány az akkor már szokásos követelésekkel (szovjet csapatok kivonulása, többpártrendszer, sztrájkjog stb), majd az új testület vezetőséget választott, melynek elnöki tisztét Cs Nagy Istvánra bízták. A tüntetés ezzel be is zárult. A jelképek eltávolításának időpontjáról ellentmondásosak a későbbi források, annyi biztos, hogy október 26-án délutánra már nem voltak vörös csillagok, címerek a középületeken, boltokon.

Október 26-a az összes többi községben is jelentős forradalmi változásokat hozott, ezek kirobbantói döntően a borsodi iparvidékről teherautókon érkező, feltételezhetően spontán módon alakult, részben fegyveres munkásokból, fiatalokból álló csoportok voltak, amelyek egyrészt a rendszer jelképeit igyekeztek eltávolítani, másrészt a helyi lakosságot új tanácsok létrehozására ösztökélték. Itt-ott erőszakosan léptek fel a régi hatalom képviselőivel szemben. Nehéz eldönteni, hogy ezek a csoportok milyen módon befolyásolták a helyi átalakulás időpontjait, mértékét, annyi bizonyos, hogy meggyorsították a folyamatokat.

... *„Tiszadobon október 26-án este 9 órakor kb. 14–15 főből álló ellenforradalmi csoport jelent meg a községben, felfegyverezve, akik megszállták a rendőrség és a községi tanács épületét...”* – olvasható a már idézett MSZMP-s jelentésben. A csoport vezetője Szabó Gyula, mint később kiderült, előzetesen a gyermekotthon lakója is volt, feltehetően személyes indítekből jelent meg a faluban.

¹ Az MSZMP tiszalöki járási Intézőbizottsága jelentése az 1956. október 23–november 4. közötti eseményekről, 1957. március 27. Dr. Dikán Nóra: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai 1/5. A tiszalöki járás liszavaszvári város Önkormányzata. Nemzeti Kulturális Alap – Soros Alapítvány – Jósza András Múzeumi, Nyíregyháza 1996. 6. old.

² (Cs Nagy István vallomása Uo. 204. old.)

Mészáros Sándor tanácsstag, aki ekkor a tanácsházán tartózkodott, később elmondta, hogy Szabó Mihály tanácselnökkel, Porkoláb Efraim VB-titkárral közölték: *„...a hatalom az övéké, és holnap sor kerül a munkástanács megválasztására... a csoport úgyszólván teljesen fiatalokból állott...”* A csoport határozottan hozzájárított a másnapi választás megszervezéséhez, a késő esti órákban felkeresték azokat, akiktől segítséget remélhettek tervük megvalósításához, 27-én kora reggel dobolás útján hívták (volna) gyűlésre a falu lakóit.

A fellépést azonban komoly incidens zavarta meg, amely egyedülálló volt a járás területén, és a régi hatalom robbantotta ki. A fiatalok – miután tehergépkocsijuk elromlott – még az este folyamán a helyi termelészövetkezet autóját akarták másnapra igénybe venni, hogy Nyíregyházára távozzanak, ahonnan a járművet vissza szándékoztak küldeni. Az esetet a tsz elnöke telefonon jelentette Harkai Sándor járási MDJ-első titkárnak, segítséget kérve tőle, aki október 27-én reggel meg is érkezett.

Íme egy verzió: *„Tiszadob községbe teherautóval érkezett fegyveres csoport, elfogta a járási pártbizottság első titkárát, a tsz elnökét és még néhány kommunistát. A csoport lefegyverzésére a „Honvédelmi Tanács”, (október 25-én a megye székhelyén alakult testület tagjai a megyei pártbizottság első titkára, a megyei tanács elnöke, a megyei kiegészítő parancsnokság, a rendőrkapitányság, a helyőrség parancsnokai – Szerz.) elnöke két rohamlöveget küldött ki, azonban a ... fegyveresek megfutamodtak, két-három főt sikerült elfogni, és sikerült elérni, hogy az elfogottakat (ti. Harkaiékat) elengedték, nem tudták végrehajtani céljukat...”*⁴ Vajon tudta-e a hitelesítő és aláíró Unatenszki Pál alezredes, hogy a fentiek aligha feleltek meg a valóságnak?

Az MSZMP járási intézőbizottságának 1957. március. 27-én kelt jelentése, a megyei ügyészség vádirata, a bíróság ítélete, a járási intézőbizottság üléseinek jegyzőkönyvei alapján a következők hámozhatók ki eme abszurd történetből. Harkai járási párttitkár október 26-án este a megyei Honvédelmi Tanácstól segítséget kért a tiszadobi fegyveresek elfogására. 27-én reggel 6 óra körül érkezhetett meg a faluba 2 páncélos löveggel, a honvédség mintegy 40 fős reguláris alakulatával, amit egy hadnagy vezetett. Jelentős erő a legfeljebb 15 főnyi suhancscsoport ellen! Harkai magával vitte Kamarás Hugó járási rendőrkapitányt és Fülöp József nevű munkatársát is. Az is megállapítható, hogy a társaság illuminált állapotban érkezett meg a tanácsháza elé, ahol a falu lakói már gyülekeztek a munkástanács-választásra. Harkai felhevült állapotban kiáltott: *„Emberek, értesetek egyet a tömegekkel!”* (csak ő tudhatta mit akart ezzel mondani). Miközben a katonák a szétszéledt fegyveres fiatalok felkutatására indultak, egyúttal az ott tartózkodók közül is többet letartóztattak. Az ottaniakat nem ismerő katonák a falu tanácselnökét is elvezették. *„Harkai elvtárs jött ki egy páncélos alakulattal, s ott puskacső közé állított több elvtársat is, magam is közöttük voltam...”* – mondta Szabó Mihály 1957. március 6-án a járási titkári értekezleten. Harkai ezt követően a termelészövetkezetbe ment, hogy az elnökkel megbeszélje a lefoglalt gépkocsi ügyét. A tanácsháza előtt maradékat megdöbentette az eset, a részeg katonák fejtellenül lövöldözni kezdtek, a hangulat a járási titkár ellen fordult. Miközben Kamarás Hugó kiszabadította a letartóztatottakat, az emberek egy csoportja megkereste a szövetkezetben elbújó Harkait, kirángatták az utcára, majd a tanácsháza felé lökdösvé, alaposan helyben hagyták. Végül egy arra vetődő katonacsoport szabadította ki a segítségért kiáltó titkárt. Harkai ezután az „alakulatával” elhagyta a falut, Tiszalökre sem ment vissza, hanem Nyíregyházára menekült. Később így igyekezett tisztázni magát: *„Tiszadobról jelezték, hogy fegyveres ellenforradalmárok érkeztek... Ekkor kértem segítséget... és mentem ki Tiszadobra... Ott a segítséget meg is adtuk... (aláhúzás a szerzőtől) Nyíregyházára való bemeneteletem a Megyei Bizottság javaslatára tettem...”*⁵

Nos, ez a szomorú/nevetséges intermezzo alaposan feltűzelte a kedélyeket, a helyi munkástanács választása ugyancsak paprikás hangulatban történt. Ekkor már a helyszínen tartózkodott a tiszalöki munkástanács kiküldötte, Farcádi Lajos tanító is, aki közreműködött a Harkai csapat elvonulásánál és a választásnál. A tömeg által jóváhagyott 31 fős testületben az

³ Tiszadob község tanácsülése jkv (Mészáros Sándor hozzászólása) 1957. március 27.

⁴ A megyei kiegészítő parancsnokság jelentése Nyíregyháza 1956. december 30. Dr. Dikán Nóra: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai 1/5. 1993. 36. old.

⁵ Lóth Sándor és tsai. ügyében hozott ítéletek. Dikán 1957. 158. old. Az MSZMP járási intézőbizottsága ülései: 1957. február 14.–július 23.

elnöki tisztet Tóth Sándorra bízták, a volt tanácselnök kimaradt a testületből, míg a tanácsbíró továbbra is bizalmat kapott.

Tiszadánára szintén október 26-án érkezett egy később beazonosíthatatlan fiatalokból álló csoport, amely a tanácsházán a vezetők lemondását követelte. Érkezésük hírére hamarosan tömegdemonstráció vette kezdetét, az esti órákban pedig a mintegy 300 főnyi résztvevő a helyi iskola udvarán új tanácsot választott, mert – mint később egy tanácsülésen fogalmaztak: (a tanács) „Megállapítja, hogy az ellenforradalmi események során a Községi Tanács munkája a kialakult helyzet miatt lehetetlen volt.”⁶ A munkástanács tagjaira vonatkozó előterjesztést Pál Gábor tanácselnök tette, az új elnök Gál Gyula lett. Pál Gábor tanácselnök október 28-án hivatalosan is lemondott, Kántor Péter VB-titkár viszont végig a hivatalában tartózkodhatott, bár a tanácsban nem kapott helyet.

Az átmenet ebben a községben tűnt a legbékésebbnek, aminek legfőbb bizonyítéka, hogy Gál Gyula egészen 1957. július 30-ig tanácselnökként működött, e napon váltották le a munkástanácsban betöltött funkciója okán, de továbbra is tagja maradt a helyi tanácsnak. A megtorlás idején pedig e faluból senkit sem vontak bíróság felelősségre „ellenforradalmi tevékenység” címén.

... „Tiszaszélar községben az ellenforradalmi események két részre tagolhatók. Az első megmozdulás 1956. október 26-án volt, mely tömegfelvonulással, különböző jelszavak kiabálásával, Kossuth nőtlék éneklésével, 15 pontból álló követelés bemonadásával, a községi csúcsbíró eltávolításával, a községbe érkezett idegen személyek által a fiatalok körében végzett propagandamunkájával kezdődött...” – olvasható Üveges József peranyagjában.⁷ Valóban e nap estéjén a fiatalok a tanács és pártvezetés leváltását, a párttitkár, Rozgonyi János távozását követelték. Rozgonyi ismeretlen helyre távozott ugyan, de Dobin János tanácselnök és titkára Papp Mihály még meggyőzték a tüntetőket, hogy a tanács el tudja látni feladatát. Ezen az estén egy tehergépkocsi is befutott a faluba, a fiatalokat arra kérve, hogy menjenek be a nyíregyházi Damjanich laktanyába fegyverekért, majd Budapestre harcolni. A vállalkozó néhány fiataalt aznap éjjel a laktanyában tartották, ezt követően másnap – fegyverek nélkül – hazaengedték őket.

„Majd október 29-én az ún. forradalmi munkástanács megválasztásával folytatódott (ti. a forradalom – szerz.). Ez volt az ellenforradalom második fázisa...” – olvasható tovább az ítéletben. A következő egy-két napban a tanácselnök többször is összehívta a megbízhatónak vélt embereket, de először úgy döntöttek, nincs szükség forradalmi tanácsra. A következő gyűlésre meghívták Üveges Józsefet is (közismert, a falu tiszteletét kivívó, volt csendőr), aki azt véleményezte, hogy szükség van forradalmi tanácsra, összetételi javaslatot is hozott magával, de másodszer is elutasították a gondolatot. Pedig a faluban ekkor már sokan vették, hogy szükség van arra. Papp Gábor tanácsost 1957. március 30-án, a forradalmat követő első tanácsülésen pl. az alábbiakat mondta: ... „a dolgozókat meglévesztették, legjobban bizonyítja... abban az időben a cukorrépa átvételénél volt itt a Lénárt, a Tiszavasvári volt főjegyző, aki a dolgozók között állandóan szította a hangulatot... A forradalom napjaiban meg is mutatkozott az eredménye, mert Lénárt urat azonnal hazaszállították a Tiszavasvári község élére... a régi urak azonnal a pozíciójukban állnak vissza...” Üveges 28-án bement a járási forradalmi tanácsba, amely október 27-én alakult, és az ottaniak segítségét kérte az eszlári forradalmi tanács megalakításához. Ott azt javasolták, hogy 29-én du. 14 órára hívjon össze gyűlést, Farcádi Lajos segítségükre lesz a választásnál. Így is történt, október 29-én délután megalakult a járás utolsó munkástanácsa, amelynek elnöke Üveges József lett. Sem a volt tanácselnök, sem a titkár nem került az új tanácsba, de nem akadályozták meg, hogy továbbra is bejárjanak hivatalukba, intézkedéseikről pedig értesíteni kellett az új elnököt.

... „Tiszavasváriban: október 26-án... Délelőtt 11 óra után ...Polgár felől egy tehergépkocsi érkezett, amelyen mintegy 25–30 főből álló idegen munkás állt. Ezek... a szovjet emlékmű tetejéről és oldaláról levertek a csillagokat... A községi tanács épületébe is bejöttek, és ott is követelték, hogy tüzzék ki a nemzetiszíni zászlót, (a címet) kivágták belőle... Ez a csoport innen a Földművelésügyi Minisztérium felé vonult... ott is kivágták a népköztársasági címet. Onnan... elmentek az MTH intézetbe, majd az Állami Gazdaság iróda helyiségébe, onnan pedig az Alkalmazás és a Téglaágyárba. Ezeket a helyeket is... levertek a csillagokat, valamint összetörték a Párt Központi Vezetőség tagjainak képeit...”⁸

⁶ A tiszadai közs. tanács ülési jkve. 1957. április 26.

⁷ Üveges József és tsai. pere. *Dikán* i. m. 1/10. 171. old.

⁸ *Dikán* 1996. 6. old.

Innen már nem volt megállás, a vegyészeti gyárban alakult munkástanács, amely elhatározta, hogy másnap a községben forradalmi tanácsot kell létrehozni, megkezdődött a tanácsválasztó népgyűlés összehívásának előkészítése, amelyben a községi csúcsbíró is közreműködött. A nap folyamán több megmozdulás, demonstráció történt, iparosok birtokba vették az egykori ipartestület épületét, este pedig a tanásháza udvarán nagyobb tömeg kereste Markóczi János tanácselnököt, aki ekkor már ismeretlen helyre távozott. Pete Sándor VB-titkár személye körül lincshangulat alakult ki, az irodákból a begyűjtés dokumentumait kiszórták, néhányan a falu pedagógusai közül a hangulat lecsillapítására tömegfelvonulást kezdeményeztek a Búción (a falu alsó része) található Vasvári-szoborhoz. Itt beszédek, szavalatok hangzottak el, majd a tömeg viszonylag békésen szétoszlott. Késő este a tanácselnök lakásának ablakait bezúrták, inzultus érte Gál József igazgatót, aki a helyi pártpolitikai közélet jelentős személyisége volt.

Október 27-én délelőtt a piactéren mintegy 1500–2000 főnyi tömeg jelenlétében megkezdődött a forradalmi tanács választása, amit az ekkor már vezető szerepet játszó dr. Alföldi Zoltán irányított. Javasolt nevek egyenként történő felolvasását követően nyilvánítottak véleményt az új tanács tagjairól, amelyet a község fontosabb szervei által (iskolák, szövetkezetek, üzemek stb.) később megválasztott delegáltakal kívántak kiegészíteni. A gyűlés közben érkezett meg Tiszaeszlárról a falu volt főjegyzője, Lénárt István, aki rövid beszédben csendre, nyugalomra intett, ezt több felszólaló is hangsúlyozta. A választást követően az egyelőre még csonka testület összeült, Alföldi Zoltánt elnökké választották, a vezetés nélkül maradt tanácsi apparátus irányítását Lénárt Istvánra bízták. A településen – a járásban egyedüliként – a volt tanácselnök és titkár tehát már a munkástanács megválasztása előtt elhagyta hivatalát.

A Tiszalöki Járási Tanács forradalmi tanácsá alakulása október 27-én történt meg, meglehetősen zavaros körülmények között. Elvileg a járás községeinek (forradalmi tanácsainak) küldöttgyűlésén kellett volna a választást lebonyolítani, a meghívást Borivó László VB-titkár meg is tette, de a 27-én késő délutánra hívott küldöttek jóformán csak Tiszavasváriból és Tiszadadáról érkeztek meg. A helyi munkástanácsok kezdetleges állapota (Tiszaeszláron – mint láttuk – még ekkor meg sem alakult a forradalmi tanács), a tiszalöki községi munkástanács egyet nem értése miatt a küldöttgyűlés hiányos volt. A választás azonban megtörtént, Ad Kovács Lászlót (Tiszavasvári) elnökké, dr. Király Lajost (Tiszalök) helyettesé, Lénárt Bélát (Tiszavasvári) titkárrá választották. Lánczi János volt elnök, Kató Károly volt elnökhelyettes nem kaptak helyet az új testületben, Borivó László volt VB-titkár viszont, meghatározatlan szerepben, változatlanul maradt az apparátusban, amely tudomásul vette a változásokat.

A fővárosi események hatására tehát október 25–29. között a járás minden településén helyi, és Tiszalökon járási szinten is megalakultak a forradalmi/munkástanácsok. A megalakulás spontaneitása egyértelmű, az átmenet kezdetben egyrészt a régi és új hatalom szimbiózisának elvén alapult (nem egyszer az előző hatalom képviselői kezdeményezték az átalakulást – Tiszalök, Tiszaeszlár, Tiszadada), ezeken a helyeken azonban később a régiak – elsősorban a tanácselnökök és helyetteseik – mégis kiszorultak a hatalomból. Másutt viszont (Tiszavasvári, a járási tanács) a régi vezetés már kezdetiől fogva nem vett (vehető) részt az új szervek tevékenységében. A választások rendszerint tömeggyűléseken történő azonosulás vagy ellenzés útján történtek, legitimitásuk tehát csak forradalmi viszonyok között volt indokolt és elfogadható. A járási tanács választása még ezt a szűken értelmezhető legitimitást is nélkülözte, de ennek a testületnek a forradalom 12 napja alatt tulajdonképp alig volt értelmezhető funkciója. Az átmenet általában tömegnyomás hatására zajlott le, kirívóan erőszkos események még sem történtek. Ez annak is tulajdonítható, hogy a régi hatalom – a tiszadobi esetet kivéve – nem tanúsított számottevő ellenállást.

A forradalom mindennapjai

Egy fennálló hatalmi struktúra megdöntése nem könnyű feladat, még akkor sem, ha az nem tanúsít különösebb ellenállást. De mindennél nehezebb a régi és új közötti hatalmi vákum kitöltése, a rend felbomlásától elszabaduló indulatok, a rendtelenségben nagy szabadságot sejtők akár rossz irányba is tévedő energiáinak megzabolázása. És még nehezebb feladat hárul az átmenet levezénylőire, ha az összeomlás nem előre tervezett, hanem spontán

módon játszódik le, ahogyan az 1956-ban – a későbbi ideológia minden bizonyítási kísérlete ellenére is – történt.

A vidéken jóformán minden előzmény nélküli, ad hoc helyzet, amelynek rövidre szabott néhány napja jóformán semmire sem adott elegendő időt, hihetetlenül sok feladatot rótt az ugyancsak ötletszerűen összeverbuválódott, heterogén összetételű, sok esetben döntően amatőrökből álló forradalmi testületekre. Amikor tehát kísérletet teszünk arra, hogy áttekintsük ama néhány nap romboló és építő munkájának folyamatát, azonnal rá kell mutatnunk, hogy nem egyszer rögtönzések, bizonytalanságok, néhan balfogások sora is jellemezte azokat az intézkedéseket, amiket a gyorsan változó körülmények között, az ilyen helyzetekhez nem szokott döntéshozók fogantatosítottak. Nem hallgathatjuk el – és ez a későbbi megtorlás idején bizony jól jött a hatalomnak –, hogy az új testületekbe sok olyan ember is került, akit az elmúlt években sérelem, igazságtalanság ért, és nem mentesítette magát teljesen a reváns indulatától. A döntések egy része mögött tehát, ha látens is, de ez a motiváció is tetten érhető volt. A helyzet váratlansága, a kibontakozás teljes bizonytalansága, a személyes indítékok vegyes kavalkádja ismeretében kell tehát megítélnünk a fél évszázaddal ezelőtt történeteket.

A forradalmi (munkás)tanácsok tevékenysége

Az átmenet különbségeiből eredően a forradalmi tanácsok első intézkedéseiben aligha voltak általánosítható elemek, a helyi sajátosságok szabták meg a szükséges intézkedéseket. Kivételt jelentett a tiszavasvári átalakulás, ahol az ismertetett események következtében a tanácselnök és a VB. titkára október 26-án elhagyták hivatalukat, azaz az október 27-én elnökké választott dr. Alföldi Zoltán és a hivatal vezetésével megbízott Lénárt István volt főjegyző teljesen új alapokra helyezte a működést. Épp ezért halaszthatatlan volt a továbblépést megalapozó, részletes döntések meghozatala. *A forradalmi tanács október 28-án 8 pontban foglalta össze a legsürgősebb teendőket. Íme a határozatok!*

1. (A forradalmi tanács) *„A rend megőrzése céljából nemzetőrséget szervez... Elrendeli, hogy a községben lévő kis öböl vadász és marokfegyvereket átveteli elismervény és a tulajdonjog fenntartása ellenében mindenki szolgáltassa be...*

2. *... elhatározta, hogy megbízza a tanács elnökét a község egész közellátási kérdéseinek a megvizsgálásával. Felhatalmazza, hogy a Sütőipari (!) kisiparosok liszt ellátását... központi készletek igénybevételeivel is biztosítsa...*

3. *... elhatározta, hogy Gál József tanítói állásának meghagyása mellett... iskola igazgatói tisztsége alól... felmenti... az iskola vezetésének... teendőivel ideiglenesen Varga Gábornét bízva meg.*

4. *... elhatározta, hogy a község valamennyi általános iskolájában az orosz nyelv oktatását megszünteti... az orosz nyelv oktatás megszüntetésével felszabadult órákat nemzeti tárgyaink, a magyar nyelv és irodalom, történelem és földrajz oktatására használják fel. Felhívja a pedagógusokat, hogy az idegen szellemű tankönyvek anyagát) magyar lelkiismeretüknek... megfelelően oktassák.*

5. *... elhatározta, hogy négytagú bizottságot alakít a dolgozók múltbeli magatartásának kivizsgálására. Ezt a bizottságot felhatalmazza, hogy a létszám csökkentésével kapcsolatos felmondások, valamint a múltbeli néppellenes magatartás miatti elbocsátások kérdésében határozzon... (Megtörtént a bizottság kijelölése is.)*

6. *... elhatározta, hogy 1956. évben lezajlott tagosítást törvényellenesnek nyilvánítja. A földkérdés végleges rendezéséig mindenki az 1956. január 1-én birtokában lévő területet művelje meg.... A forradalmi tanács az előző tagosításokat nem tartja törvényesnek, azonban a végleges rendezést országos feladatnak tekinti. A forradalmi tanács a fenti rendelkezésekből előadódó vitás kérdések rendezését egy négytagú bizottságra bízta.... A forradalmi tanács a mezőgazdasági termelőszövetkezetek elnökei felelőssé teszi, hogy úgy az egytagban (!) lévő, mint a szétszórt parcellában az őszi munkát végezze el.*

7. *... utasítja a község valamennyi iskolájának felelős vezetőit, hogy a fakultatív vallásoktatást az eddigi beíratási rendszertől függetlenül biztosítsa. A vallás órákat a hivatalos órarendben az orosz nyelv megszüntetése után felszabadult órák terhére állapítsa meg.*

8. *...elhatározta a község piacterén levő szovjet emlékmű azonnali eltávolítását. Felhívja a község lakosságát, hogy az eltávolítás ideje alatt rendben és fegyelmезetten viselkedjen. Az eltávolítást szakemberek fogják végezni, munkavédelmi szempontok legteljesebb biztosítása mellett.... az emlékmű megmára-*

dó talapatára a későbbiek során a jelenlegi forradalmi harcok hősi halottai számára kíván emlékművet állítani."

Vajon olyan felháborítóak voltak ezek a határozatok, ahogyan Markóczy János az október 26-án hirtelen eltűnt, majd további tartós betegség címén lemondott, aztán ismét visszatérő tanácselnök panaszolta az 1957. március 24-i tanácsülésen? (A forradalmi tanácsban) ... *„Helyet foglalt pl. Kerkes Béla, ismert nagyhangú osztályidegen... magával ragadva a forradalmi tanács valamennyi tagját, ... kinek akkori elnöke dr. Alföldi Zoltán volt, (amelyben) a szovjet hősként emléket megörökítő emlékmű eltávolítását... indították meg, ... lemondatták... Gál Józsefet, felfegyverezték a nemzetőrsegeket, amelyekben helyet találtak kulákok, csendőrök ... és volt Horthysta katona tiszték... Ezen forradalmi tanács eltávolította helyéről a tanács vezetőit (egyébként már nem volt kiköt, szerz.), az apparátus majdnem valamennyi dolgozóját..."⁹*

És hogyan ítélte meg azokat a későbbi megtorlás bírói gyakorlata? A vasvári perben szereplők mindegyikénél dr. Tóth Béla tanácsvezető bíró különös figyelemmel kísérté, vajon kik voltak részesei a határozatsomag meghozatalának? Mert a határozatok jelentős részét, azaz a nemzetőrség felállítását (1. p.), Gál József általános iskolai igazgató leváltását (3. p.), az orosz nyelv kötelező tanításának megszüntetését (4. p.), a tanácsi dolgozók felülvizsgálatát, az arra felállított négytagú bizottságot és leépítési tervét (5. p.), a szovjet emlékmű eltávolítását, talapatának más célú felhasználását (8. p.) dr. Alföldi Zoltán, Kerkes Béla, ad. Kovács László, Lénárt Béla, Gombás András, Lénárt István és Vincze József esetében a bíróság büncselekményt megvalósító tényként értelmezte, és ennek megfelelően döntött nevezettek ítéletében.

Milyen megfontolás vezette akkor a forradalmi bizottságot eme határozatok meghozatalára? Az október 26-ától előállott helyzet, amelyben egyrészt biztosítani kellett a rendet, az élet folyamatosságát a döntően agrárlakosságúaknál a beszolgáltatást, adózást, a kulákkérdést, az erőszakos szövetkeztetését, tagosítást végrehajtókkal szemben elszabaduló indulatainak légkörében. Ezzel kapcsolatban nem lehetett elkerülni a szovjetellenesség valamilyen kezelését sem. Másrészt apró lépések történtek az összeomlott rendszer antidemokratikus, az emberek vallásosságát, gondolkodását gátló folyamatok demokratizálása irányában.

Ma már szinte nevetséges lenne megkérdőjelezni egy közösség jogát, hogy saját biztonságát jobban garantáló polgárőrséget szervezzen olyan összetétellel, amilyennel óhajta. Milyen akadálya lehet egy vezető leváltásának, ha személyét alkalmatlannak találják? Van-e joga egy ország közoktatási vezetésének, hogy egyetlen nyelv tanulására kényszerítse az ifjúságot, megvonja a szülők jogát a vallásoktatás, a szabad taneszköz megválasztása lehetőségétől? Az állam apparátusának karcsúsítása ma is örökzöld téma, ha akkor egyes munkakörök (beszolgáltatási, begyűjtési tisztviselők) megszűntek, mi indokolhatta volna az apparátus egészen tartását? (Egyébként a visszaálló rend 1957-ben racionalizálást hajtott végre a tanácsi szervek-nél.) Végül pedig mára hány városban, településen nem vitték még ki a szovjet emlékműveket oda, ahol méltó helyük van, a hősi temetőkhöz?

Tiszavasvári forradalmi bizottsága határozataival jelentős lépéseket tett a kialakult helyzet normalizálásának, a lehetőségek határain belüli demokratizálásának irányában. Magatartását tudatosság és józan mértékletesség jellemezte. Ugyanezt bizonyítja a többi település hasonló lépése is.

Tiszalökön az újonnan megalakult forradalmi tanács október 28-i felhívásában értesítette a lakosságot, hogy megalakult a munkástanács (ismertették összetételét), a honvédség a községben marad, együttműködik a felállított nemzetőrséggel; a szülőket arról, hogy a tanítás folyik, az óvodák és bölcsőde is nyitva vannak. Megnyugtatták a lakosságot, hogy gondoskodnak az ellátásról, korlátozták a kiadható élelmiszer mennyiségét, felhívták mindenkit, hogy őrizze meg a nyugalmat, közrendet, és mindenki jelenjen meg munkahelyén, folytassa munkáját.

A többi településen is hasonló intézkedések mutatták, hogy működnek az új tanácsok.

A munkástanácsok legáltalánosabb, mindenütt az egyik legnagyobb jelentőségű kérdéseként kezelték a nemzetőrségek felállítását.

A közrend biztosításának érdekében felálló testületek – mint láttuk – a helyi rendőrségek, a kiegészítő parancsnokság együttműködésével látták el feladataikat. Az összetételt tekintve, mindenütt arra törekedtek, hogy fegyverhez értő, katonaviselt férfiak lássanak el szolgálatot. Mivel pedig a forradalom az addig háttérbe szorult/szorított volt Horthy hadseregheli, itt-ott

⁹ Dr. Alföldi Zoltán és tsai pere. *Dikán* i. m. 1/10. 30. old.

csendőrségi szolgálatot teljesítőknek is lehetőséget nyújtott közszereplésre, nem volt kizárható nemzetőrségben teljesített szolgálatuk sem. Ez a tény később jelentős fogócskát adott a Kádár-rendszer hatalmi szervei kezébe 1956 forradalmának a Horthy rezsim visszaállítására irányuló restaurációs mozgalommá, ellenforradalomként történő beállításában.

A nemzetőrségek feladata nyilvánvaló volt, a magasabb irányítás nélkül maradt, szervezetenként és tevékenységében is széthulló rendőrség szerepét kellett átvállalniuk. A közrend őrzése megkövetelte a kocsmák, italboltok működésének korlátozását, ellenőrzését, a posta, középületek, terményraktárak, szövetkezeti boltok, termelőszövetkezeti vagyon (később ez az általános bomlás miatt már nem volt lehetséges) védelmét, a zavargások megakadályozását. A tiszavasváriak bírósági tárgyalásán rendkívül sokat foglalkoztak a nemzetőrség tevékenységével, számos tanút kihallgatva. Bakács Sándor, volt ÁVH-s tizedes szerint: *„...Gombás András parancsnok a nagyterületű Tiszavasvári község több pontján is, főleg közéleti helyeken, termelőszövetkezetekben, nemzetőröket állított fel... Dr. Pethő Sándor tanú... szerint a nemzetőrség a termelőszövetkezet előtt lovasőrséget szervezett, megbízható szövetkezeti tagokat jelölt ki, akiket Gombás András elfogadott és a nemzetőrségbe alkalmazott... Bukovics István rendőrtörzsrőrmester vallotta, hogy nemzetőrök teljesítettek szolgálatot a vasutállomásnál, postánál, a malom előtt, a tanácsházánál, a terményforgalmi vállalat előtt... Losonczy Lajos tanú vallotta, hogy ... a Petőfi termelőszövetkezet autóját ellopták, de Gombás Andrásal együtt a tetteseket elfogták... Cselényi Ferenc arra nézve lett vallomást, hogy ... az állami gazdaság kukoricáját ellopták, a nemzetőrség segítségével azonban sikerült a további lopásokat megakadályozni... Varga Péter pártfunkcionárius... szerint... a nemzetőrség kizárólag rendfenntartást szolgált, sokan kommunisták félelemben voltak... de, amikor a nemzetőrség megalakult, megnyugodtak... szerencsésnek tartották, hogy Gombás András a nemzetőrség parancsnoka... Gál József tanú vallotta, hogy a nemzetőrség Tiszavasvári községben rendfenntartó szervezetnek indult... úgy látta, hogy Gombás András védelmet akar nyújtani a felelőtlen emberekkel szemben...”¹⁰*

A kutató, ha maga is, épp e per egyik vádlottjaként nem ismerné az idézett bírósági ítéletet, meglepődne, szinte hihetetlen, hogy a dr. Tóth Béla bíró vezetésével folyó eljárásban ennyi reális tényt egyáltalán rögzíteni lehet egy tanító védelmében, akinek sokkal inkább épp ellenforradalmiságát kell (cnc) bizonyítaniuk. Nos, azért a nemzetőrség tiszavasvári tevékenységéről szóló kép távolról sem ennyire idillikus. Mert az ítélet és a többi község ítéletei ennél sokkal részletesebben igyekeztek bebizonyítani, hogy a nemzetőrségek már az új rend erőszakszervezetei voltak, amelyeknek legfontosabb feladata épp a kommunista funkcionáriusok lefegyverzése, üldözése lett (volna!!!).

A fegyverek ügye, azok birtoklása minden forradalmi helyzetben alapvető kérdés, csak az a fél lehet viszonylagos biztonságban, amelyik kizárólagosan rendelkezik azokkal. Ezen a téren a járás területén nagy volt a kaosz, pontosan nem volt megállapítható, kié és hol vannak gyakorló- Mőhosz), vadász- és önvédelmi löfegyverek. A nemzetőrségek nem kaptak pontos kimutatást (részben nem is kértek) a fegyverviselési engedélyekről, általános volt továbbá a meggyőződés, hogy a fegyveres testületek, ügyészi-bírói szervek mellett a pártbizottság tagjai, a párttitkárok a községi tanácsok, a nagyobb üzemek vezetői is rendelkeznek fegyverekkel. Jelentős problémát okozott az időközben alakulataikat elhagyó, főleg volt ÁVH-s tisztek, katonák megjelenése eredeti lakóhelyükön. A zűrzavar nyilvánvalóan kapkodó, néhány esetben minden alapot nélkülöző intézkedésekhez vezetett, amelyeket legtöbbször a nemzetőrségek foganatosítottak. A fegyverek átadása miatti felszólítások, többszöri zaklatások, netán házkutatások szolgáltattak később kitűnő ürügyet a kommunisták üldözéséről, likvidálási szándékukról szóló ideológiához.

Gombás András később felelősségre vonták, de nem térhetünk naprendre a dolog felett, ha nem ismerjük meg a bíróság véleményét magatartásáról: (Gombás Andrásnak) *... „Az ellenforradalmi időkben a kommunisták lefegyverzésére irányuló ténykedése, amikor köztudomásúan nem csak a fővárosban, hanem vidéken is nagyszámmal (!) eslek áldozatul a féktelen ellenforradalmi terrornak, különösen nagy társadalmi veszélyességű. Gombás András a kommunistákat a személyi biztonságukat szolgáló fegyverektől oly időben fosztotta meg, amikor a legnagyobb szükséglet lett volna arra...”* (ítélet a tiszavasváriak perében). Dr. Tóth vezetőbíró indoklása számalmasan neveltséges, hiszen nem csak a kommunistáktól, hanem mindenkitől bekérték fegyverét, talán az elvtársaknál külön ott kellett volna hagyni? Dr. Tóth jól tudta, hogy a járásban nemhogy gyilkosság, de

¹⁰ Dr. Alföldi Zoltán és tsai pere. *Dikán* i. m. 30. old.

még komoly személyes affér sem volt, Harkai esetét kivéve, így a „legnagyobb szükséglet” tényleg aligha állt fenn. Végül a tanúvallomások tisztességes ismerete nyomán a bíró úr meggyőződhetett volna arról is, hogy a kommunisták valójában inkább megnyugodtak, amikor a tanító urat bízták meg a parancsnoksággal.

Oláh László tiszzaeszlári parancsnok bírósági ítélete indoklásában az alábbiak olvashatók: ... *„A nemzetőrök elirányítását Oláh László végezte. Eredetileg azzal a feladattal szerveződött a nemzetőrség, hogy a terményraktárt, postát, termelőszövetkezet vagyont és egyéb közbiztonságot kell megőrizni, s mert sok volt abban az időben a községben a részeg ember, a közbiztonságot kell ellátni. A későbbi események azonban azt bizonyítják, hogy a nemzetőrség parancsnoka nem ezt tekintette elsődleges feladatának, hanem ártatlan, párttűz kommunista személyek zaklatását... A büntetés kiszabásánál nem csak a cselekmény nagyfokú társadalmi veszélyességéből indul ki a bíróság... Oláh László kulák származású...”* Dr. Miglécz Jenő bíró dr. Tóth kollégájához hasonlóan járt el, elismerte ugyan a nemzetőrség akkori szükségességét a közrend megővésére, de a kommunisták zaklatása és Oláh származása megbocsáthatatlan büntetést volt. Hell János nemzetőr szintén bűnös lett, hiszen ... *„részlet Kozgonyi János és Juhász Lajos bekísérésében...”*, amivel mindketten kimerítették a személyes szabadság megsértése büntetvény törvényi tényvállását.¹¹ Szegény Hell meg fiatalon belépett az SS egyik alakulatába hát, így – bár 5 élemit végzett szegényparasztként ekkor már tsz-tag volt – előéletét sem a rendszer, sem Miglécz bíró nem bocsátotta meg.

Nácsa Sándort, Tóth Sándort, akik a tiszadobi munkástanács tagjaként vállaltak szerepet a Papp Sándor vezette nemzetőrségben, elsősorban a Harkai-féle „beavatkozás”-ban játszott szerepükért és csak másodsorban a nemzetőrségi tevékenységükért vonták felelősségre. Részt vettek ut. Harkai meghurcolásában, állítólagos bántalmazásában, így személyes bosszúnak tekinthető az elítélésük ... *„Súlyosbító körülményként mérlegelte a bíróság Tóth Sándor és Nácsa Sándor vádlottakkal szemben a szívtós kitarlást, azt az embertelenséget, kegyetlenséget, mellyel Harkai Sándorral szemben cselekményükkel végrehajtották – olvasható a tiszadobiak ítéletében. Az itt is eljáró dr. Miglécz bírónak még saját ítélete indoklásában sem sikerült bebizonyítani azt a bizonyos kegyetlenséget.*

Azért a Legfelsőbb Bíróság a nemzetőrségi tevékenységtől sem tekintett el, hiszen szerinte: ... *„Tévedett ... az elsőbíróság, amikor IV. r. vádlott bűnösségét nem állapította meg személyes szabadság megsértésének büntetvényben... (hiszen) vádlott Lénárt András rendőrnymozgót igazoltatta... a tanácsházára bekísérte... Bár az ügyész személyes szabadság megsértése büntette miatt nem emelte vádat... ebben a bűncselekményben is meg kellett volna állapítani a vádlott bűnösségét...”*¹² Tehát még erőteljesebb kellett tenni a kommunisták üldözésének tényét, azt az ítélethől kihagyni nem szabad!

A nemzetőrségek rendfenntartó, közbiztonságot őrző szerepét tehát még a megtorló bíróságok is kénytelenek voltak elismerni, ugyanakkor a legnagyobb igyekezettel bizonyították a testületek kommunistákat üldöző tevékenységét. Itt csupán arra emlékeztetünk, hogy a járásban október 23-ig az MDP-nek 1814 tagja közül a hangyaszigorral összegyűjtött bírósági adatok szerint mintegy 10–15 főt ért „sérelem”, ami az összes tagság 1%-át sem tette ki.

Komoly „rendszerellenes” büntettnak nyilvánították később a munkástanácsok adminisztrációt leépíteni szándékozó intézkedéseit, az *elbocsátásokat*, továbbá a különböző *üzemek, cégek stb. vezetőinek leváltását*, vagy arra irányuló lépéseket.

1.) A *járási tanács* apparátusának leépítésére tett kísérletre október 31-én került sor. Az elbocsátás nem volt előkészítve, és kétségtelenül külső nyomásnak engedve ment bele az akcióba Kovács László forradalmi tanácselnök. A szabadságlások és felmondások végrehajtását azonban a tiszalöki munkástanács ellenzése, továbbá néhány helyi értelmiségi tiltakozása miatt elhalasztották, végül csak Láncez elnök, Kató Károly és Körei Gyuláné helyettesek, továbbá a begyűjtési osztály dolgozói nem jártak be a hivatalba, Borivó László titkár pl. mindvégig a helyén maradt. (Mégjegyzés: Láncezt a forradalmat követő első járási VB-ülésein, már 1956. december 6-án vissza is hívták. Uo.)

2.) *Tiszalökin* az október 28-án átalakított munkástanács felhívásában olvasható: ... *„Félreértesek elkerülése végett közöljük a község lakosságával, hogy minden hivatalban, minden munkahelyen,*

¹¹ Úveges József és tsai. pere. *Dikán* i. m. 171. old.

¹² Tóth Sándor és tsai. pere. *Dikán* i. m. 158. old.

így a karhatalomnál is és a tanácsoknál is a régi dolgozók továbbra is kötelesek munkájukat végezni...¹³ Ennek ellenére Csikós Bálint tanácselnök, Kis András helyettes lemondtak, november 2-ig szabadságotlák a rendőrség vezetőjét, tisztjeit, eltávoztott a járási ügyész.

Tiszaszézláron november 3-án Úveges József munkástanácselnök... „ellenforradalmi szereplését azután betetőzte azzal, hogy a 8 dolgozó közül (a tanácsnak összesen 8 dolgozója volt elnökkel, helyettesével, titkárával együtt) négyet, mégpedig a tanácselnököt és annak helyettesét, a vb-titkárt és a mezőgazdasági előadót eltávolította... Az írásbeli elbocsátást ... velük alá is írták...¹⁴

Tiszadobon a munkástanács két ülést tartott, de elbocsátás nem került szóba.

Tiszadadán Pál Gábor tanácselnök maga mondott le, tanácsi létszámcökkentésről nem esett szó.

Tiszavasváriban a tanácselnök, helyettese és a titkár ismeretlen helyre távoztak, Markóczi Jánost, Vinginder Jánost és V. Pethe Sándort tehát nem kellett leváltani. A forradalmi tanács – mint láttuk – határozatot hozott a tanácsi dolgozók felülvizsgálatára, ennek végrehajtására 4 tagú bizottságot kért fel. Lénárt István megbízott hivatalvezető 5 fő, november 15-i határidővel történő felmondását készítette elő (Varga János begyűjtési, Horváth Sándor mezőgazdasági előadó, 3 fő adminisztrátor), mindez azt jelezte, hogy a két leggyűlöltebb beosztás a beszolgáltatást és a mezőgazdaság ügyeit (valójában a tsz-ek, a tagosítás ügyeit) végzőké volt.

A tanácsoknál, egyéb állami szerveknél történő elbocsátások/szabadságolások mellett a járás területén egyéb gazdasági szerveknél is történtek lépések a régi vezetők eltávolítására. Itt a vállalati munkástanácsok is közreműködtek, és nem egy esetben sajnos egyéni ambíciók is munkáltak. Tiszavasváriban az Alkaloidában az igazgató, fődíszpécsér, személyügyi, munkaügyi és tervelőadó, földműves szövetkezeti boltvezetők, a helyi malom vezetője ellen kezdeményeztek leváltási eljárást, a téglagyár igazgatója viszont október 31-én maga mondott le. Tiszadadán szintén 3 boltvezetőt küldtek el. Ezek a lépések azonban november 4-ig nem realizálódtak tisztán és világosan, azaz nem beszélhetünk szabályos felmondással történő leváltásokról, ahogyan pl. Tiszavasváriban azonnal kudarcba fulladt az állami gazdaság igazgatójának eltávolítási kísérlete.

És most lássunk néhány jellemző érvet, megfogalmazást arról, hogyan szólt az visszaállított rend ideológiája a történetekről!

... „Napnál is világosabb, hogy meggyénkben is a hatalmat az osztályellenség kaparintotta kézhez, és ennek birtokában... a kommuniszták... a tsz-ek... géppállomások ellen indítottak támadást...” (MSZMP megyei pártaktíva ülés, Benkei első titkár beszámolója 1957. május 30.) ... „A hangoskodó ellenforradalmárok uszítására indult meg a termelőszövetkezetek bomlasztása is. A kilépettek nagy része felülve a suttogó propagandának, az ősi föld visszandását követelte. Majd megindult a tsz-ek javainak szélhúrcolása is. Ez a folyamat különösen november 4-ig erősödött...” (MSZMP járási intézőbizottsági összefoglaló jelentés 1957. március 27.) ... „A járás területére jellemző volt, hogy a gazdaságilag legerősebb tsz-ek felé fordult az ellenforradalom, és jelentős részüket szétverte...” (Jár. Tan. VB. 1957. június 15-i ülés.) Markóczi tanácselnök Tiszavasvári 1957. március 24.: (az ellenforradalmároknak) ... „gondjuk volt, hogy támadást intézzenek a tsz-ek, géppállomások, állami gazdaságok ellen... dr. Alföldi Zoltán intézkedése segítette elő..., hogy a tsz-ekből egyesek lovakat, állatokat kapjanak vissza...” Egy szövetkezeti elnöki beszámoló Tiszavasváriban, az 1957. április 28-i tanácsülésen: ... „az ellenforradalmároknak sikerült a meglévő termelőszövetkezeteinket karjaikba ragadni... szétbomlasztani. Ezen ellenforradalmi tevékenységbe (!) nagy részüik volt G Alföldi, Kerékes és több társainak akik a termelőszövetkezeti keretekben lévő tagokat arra kényszerítették (kiemelés a szerzőtől), hogy a szövetkezett (!) oszlássák fel...”

A nyilvánvalóan tendenciózus és hazug értékelés valóság tartalmát most nem vitatva, a fentiekhez két megjegyzés feltétlenül kívánkozik: a szövetkezetek felbomlása november 4-e után is folyt, annak jogszerűségét az új kormány/ok/ később nem vitatták, sőt jogszabályokkal tették lehetővé a kilépők zavaros vagyoni viszonyainak rendezését. Másrészt a kényszert nem 1956. október 23-a után alkalmazták, hanem előtte, és az nem a szövetkezetek feloszlására, hanem annak idején azok alakítására irányult. Így a kényszert alkalmazók körét sem az ötvenhatosok között, sokkal inkább az MDP és erőszakszervezete köreiben kellene keresni!

¹³ A tisztalóki munkástanács felhívása. *Dikán* i. m. 212. old.

¹⁴ Úveges József és tsai. pere. *Dikán* i. m. 171. old.

Az események részletezése előtt le kell szögeznünk, a szövetkezetek felbomlása valóban jelentős indulatokkal övezve folyt, a folyamat kanalizálására való törekvés, valamint szélsőséges megnyilvánulások egyaránt jellemezték a kialakult helyzetet.

Tiszadadán a Haladás és Béke nevű szövetkezetek működtek. Az előbbiben maga az elnök, Béres András, valamint a vezetőség sem gördített akadályt a tagság kívánságának teljesítése elé a feloszlás ügyében. A Béke tsz.-ben viszont a Haladásban történtek hatására, és egyes tagok véleménye következtében merült fel a feloszlás kérdése, amelynek tisztázása érdekében üzemi munkástanácsot választottak. Ennek elnöke, Krasznai István a feloszlás mellett állt ki, a többség is ezt óhajtotta... *„Ezután megkezdték mindent kiosztani. Megláztak a fejelelem, szétosztották a szalmát, tyúkokat, mindent, ami fogható volt...”*¹⁵ Tiszadadán – mint láttuk – senkit sem vontak büntető eljárás alá, így a szövetkezetek felbomlása okán sem került sor felelősségre vonásra.

Tiszadobon 2 szövetkezet gazdálkodott mintegy 3600 holdnyi területen. A Táncsics volt az erősebb, itt zajlottak azok a csetepaték (a miskolci fiatalok teherautó-igénylése, Harkai ide menekülése és elhurcolása, fejeverek zsákmányolása), amelyek felbolygatták a tagok kedélyét, és a zavaros körülményeknek köszönhetően az első napokban felbomlott a munkafejelelem. ... *„A munkafejelelem lazasága folytán – olvasható egy jegyzőkönyvben – a fogatosok sorra elhagyták a fogataikat, így az állatok gondozatlansága folytán az állatok kondíciója gyorsan leromolhat...”*, szünetelt az őszi munka, a szövetkezet élete lassan ellehetetlenült.

Tiszaszőlőn a Vörös Csillag és a Munka termelőszövetkezetekben a forradalom napjai valamivel békésebbek voltak. Így csupán annyit állapíthatunk meg, mint ami 1957. április 27-én a tanácsülésen elhangzott: ... *„Községünk területén az októberi események (!!! szerz.) során a termelőszövetkezeink (?) valamennyi feloszlott...”*

Tiszalőkön egyedülként egyben maradt a termelőszövetkezet. Cs. Nagy István, munkástanács-elnök, majd titkár a bíróságon tett későbbi vallomása szerint az a furcsa helyzet állt elő, hogy október 26-án, amikor a tanácsháza előtti tüntetésen megalakították az első munkástanácsot: ... *„Tóth István tsz.-elnök felszólt és mondta, hogy ő mindig ellensége volt az erőszakos tagosításnak és hajlandó visszaadni a földeket tulajdonosaiknak. A munkástanács azonban olyan határozatot hozott... a tsz.-eket nem szabad engedni felbomlani...”*¹⁶

Tiszavasváriban, ahol mind a 7 szövetkezet felbomlott, – mint láthattuk – dr. Alföldi és társai alaposan megkapták a magukét a termelőszövetkezetek tudatos bomlasztása miatt. A később visszaterő tanácselnök, tsz.-elnökök amnéziája érthető és indokolt, ugyanúgy, mint a járási tanácsí és pártszervek, sőt a megyei pártbizottság véleménye is, hiszen a szövetkezetek szétbomlását mindenképp az ellenforradalmárok számlájára kellett írni. A bíróság állásfoglalása azonban már nem igazolta Alföldi és társai szövetkezetellenességét, hiszen a vádirat alábbi tényeknek és ítélet indoklásának pontos ismeretében aligha lehetett bizonyítani a szövetkezetek szándékos bomlasztásának valódiságát:

– Az október 28-án hozott tanácsi határozatok 6. pontjában – az 1956-ban lezajlott fogosítások törvénytelenységének hangsúlyozása mellett – a tsz.-elnököket felelőssé tették a soros őszi munkák elvégzéséért úgy a tagosított, mint a szétosztott parcellákon.

– Október 28-án este Kerekes Béla a gazdakör épületében megjelent gazdák, tsz.-tagok előtt ismertette a forradalmi tanács határozatait.

– ... *„Dr. Alföldi Zoltán 1956. október 30. napján... összehívta a termelőszövetkezetek elnökeit... a gyűlésen (az) ... elnökök beszámoltak a termelőszövetkezetek munkájáról az ott történt eseményekről(1). A gyűlésen Kerekes Béla ... figyelmeztette a termelőszövetkezetek elnökeit, hogy legfőbb törekvésük arra irányuljon hogy az őszi mezőgazdasági munkálatok elvégzését biztosítsák. Kerekes Bélának ... az volt az álláspontja, hogy a termelőszövetkezeteknek a forradalmi események során történő felbomlását meg kell akadályozni. Általában ennek a gyűlésnek az volt a célja... hogy a legstírgősebb mezőgazdasági munkát a szövetkezeti parasztság elvégezze...”*¹⁷

– Mivel azonban a forradalmi tanács határozatával ellentétben (különösen a Munka tsz-ből) megindult az állatok, egyéb eszközök széthurcolása, ezért dr. Alföldi november 3-án írásban értesítette a Munka tsz. vezetőségét... *„mely szerint tudomására jutott, hogy a ... tsz.-ből felelőtlen*

¹⁵ Lásd I. sz. jegyzet.

¹⁶ Cs. Nagy I. vallomása. *Dikán* i. m. 204. old.

¹⁷ Dr. Alföldi Zoltán és tsai pere. *Dikán* i. m. 30. old.

egyének jószágokat visznek el minden jogalap nélkül. Felhívta ezért a vezetőség figyelmét, hogyha a jövőben hasonló eset előfordul, ezt a forradalmi tanácsnak jelentsek...” (uo.)

– Emlékeztetünk továbbá a nemzetőrség azon ténykedésére, amikor a szövetkezetek vagyonaának védelmét megszervezték.

Visszont Alföldfék számlájára írható a Munka Tsz irodájának felszámolása, mert az a hajdani gazdakör épületében működött, és a gazdlak ismét birtokba öhajtottak venni. Továbbá a gyűléseken is elhangzott egy-két pontatlan megfogalmazás, melyet a szövetkezetek felbomlására való ösztönzéseként is lehetett értelmezni. (... Aki akar, az benn maradhat a szövetkezetekben, a kérdés eldöntésére közgyűlést kell összehívni... stb.) Ugyanakkor adódott egy konkrét eset: dr. Alföldi Zoltán Toma Ferenc magángazdálkodónak meghatalmazást adott, hogy 1956 tavaszán adóhátraléka miatt elárverezett, a tsz által (fillérékért) megvett lovát elviheti a tsz istállójából. Ezért – bár a híroság ítélet-indoklása szerint: ... „Balogh András (az újja alakult Munka tsz elnöke) egyedülálló, ingázó tanuvalomása nem alkalmas annak bizonyítására, mely szerint Dr. Alföldi Zoltán a termelősövetkezetek felosztása érdekében tevékenykedett... megállapíthatóan ... a termelősövetkezetek felosztására nem törekedett...” (Uo.) – Szabolcsban később egyetlen helyen sem feledtek meg annak bizonygatásáról, hogy Tiszavasváriban a szövetkezetek felbomlását dr. Alföldi Zoltán indította el, amikor engedélyt adott a szövetkezeti vagyon széthordására. Dr. Alföldi Zoltán és Kerekes Béla tehát etalonná változtak, a hatalom igazolásának érdekében gyártott hazugságok etalonjává, sorsukban ugyan hány ezernek kellett még osztotnia?

1956 ösze, 1953-hoz hasonlóan, ismét választóvíz lett a magyar termelősövetkezetek történetében. Immár biztosnak látszik, hogy a diktatúra kisebb-nagyobb megingásai azonnali reakciót váltottak ki a parasztság körében, amely azt bizonyította, hogy a szovjet típusú kolhozrendszer kritikátlan átültetési kísérletei Magyarországon kudarcra voltak ítélve. A forradalom leverése után is folyó, megállíthatatlan folyamat okait azonban – mi sem természetesebb – nem az MDP hibás (bűnös) agrárpolitikájában keresték, bűnbakot találni, ezzel is 1956 eseményeit ideológiailag ellenforradalomnak minősíteni könnyebbnek, mindenekelőtt pedig sokkal hasznosabbnak, célszerűbbnek tűnt.

A forradalom mindennapjaihoz tartozott a közművek szolgáltatásainak biztosítása, a falvak lakóinak élelmiszer-ellátása is. Ezzel kapcsolatban változatos kép alakult ki. Az elektromos energia-ellátás nem szünetelt, az ebben egyedül érintett Vízmű vállalat főmérnöke (később felelősségre vont munkástanácsi elnök), 1957. május 30-án többek között így nyilatkozott: ... „Ebben az időben a Tiszalöki Erőmű Vállalat termelése országos jelentőségű volt és a termelés zavartalan biztosítása teljes mértékben engem terhelte... Október 23-tól november 16-ig vállalatunk termelése zavartalanul folyt...”¹⁸ Az október 27-én kelt munkástanács-ülési jegyzőkönyv 9 pontos követelése szerint: ... „2.) Az Erőmű dolgozói a Duzzasztómű dolgozóival karöltve biztosítsák a folyamatos termelést...” Egycébként az országos hálózat működésére a helyi forradalmi tanácsok befolyással nem bírtak.

A postai szolgáltatás, elsősorban a telefonszolgáltatás zavartalan volt, annak idején a vezetékes rádiók adásának kapcsolását is ott végezték, így – későbbi vádak szerint – egyes hivatalokban gyakorta biztosították a Szabad-Európa adásainak közvetítését is. Az alkalmazottak általában lojalitást vállaltak az új hatalmi szervekkel, ezért Fülöp József később 4 postai alkalmazott elbocsátását javasolta Tiszaszalárról, Tiszalökről és Tiszavasváriból.

A vasúti közlekedésre vonatkozóan dr. Király Lajos tiszalöki állomásfőnök perének vallomásából következtethetünk: ... „Előndta... azt is, hogy 1956. október 26. és november 4. napja között rendszeres vonatközlekedés nem volt ugyan Debrecen és Tiszalök között, a vasúti forgalom azonban nem szünetelt...”¹⁹ A két vasúti munkástanács november 4-ig sztrájkot nem tartott.

A lakosság élelmiszer-ellátására a helyi forradalmi tanácsok nagy súlyt helyeztek, annál is inkább, mert a bizonytalan helyzet miatt felvásárlási láz kezdődött. Kovács László a járási forradalmi tanács elnöke 1956. október 30-án jelentést tett a megyei munkástanácsnak, amelyben közölte többek között, hogy ... „a malmok állandóan üzemelnek Büdösköztől (Tiszavasvári előző neve, szerz.), Tiszalök és Tiszadob községekben. A tiszalöki járási kenyérgyár szintén működik...”²⁰ A tiszalöki munkástanács október 28-i felhívásában olvasható: ... „Megnyugtatóképpen közöl-

¹⁸ Plessa Elek igazoló jelentése. *Dikán* i. m. 189. old.

¹⁹ Dr. Alföldi Zoltán és Isai pere. *Dikán* i. m. 30. old.

²⁰ Kovács László jelentése. *Dikán* i. m. 86. old.

jük, hogy a mai napon több tehergépkocsit indítottunk be Nyíregyházára fontos közszükségleti cikkek beszerzése céljából. Kérjük a község lakosságát, hogy ezekből a cikkek közül ne igyekezzenek árukészletet felhalmozni és kerüljék el a boltvezetőkkel az esetleges vitát, akik utasítást kaptak ezeknek a közszükségleti cikkeknek kismértékben való kiszolgáltatására...²¹ Ismertettük a tiszavasvári forradalmi bizottság határozatait, amelynek második pontja szerint a tanács elnökét tették felelőssé a helyi ellátás zavartalanságáért. Általános szesztilalmat ugyan nem vezettek be sehol, de a kocsmák, italboltok tevékenységét mindenütt szigorúan ellenőrizték, ahogyan mindenütt gondoskodtak a boltok, raktárak ellenőrzéséről, védelméről is.

Összességében tehát az állapítható meg, hogy az 5 település lakóinak élete a politikai küzdelmek hevessége ellenére viszonylag normális keretek között zajlott. A vidék forradalmának egyik jellegzetessége ez a viszonylagos nyugalom, amelynek forrása és záloga az új helyi hatalom erre irányuló törekvése és elfogadottsága volt.

Egyéb szervek működése, társadalmi részvétel

A forradalom napjaiban a köztisztviselők működése, forradalomhoz való viszonyulásuk is érdekelni némi figyelmet. Az 5 település legjelentősebb ilyen intézményei az iskolák, azok pedagógusai voltak. Juhász Gyula a járási tanács tanulmányi felügyelője az 1957. március 14-i járási tanács VB-ülésén értékelte a 155 fős pedagógus-gárda forradalomban játszott szerepét, magatartását. Megállapította, hogy az iskolákban – ha megszakításokkal is – folyt a tanítás. Azonban annak színvonala a keletkezett ideológiai zavar miatt visszaesett, bár többségük passzív magatartást tanúsított. ... „A pedagógusok közül néhány tevékenyen részt vett az ellenforradalmi cselekményekben, és emiatt 5 fő ellen fegyelmi eljárás folyik...” Ugyanakkor hiányolta a határozott kiállást, amelyre csak néhányan vállalkoztak. Miközben ez utóbbiak megnevezése a járásban csupán Gál József tiszavasvári igazgatóra vonatkozott, addig a különböző fórumok nem fukarkodtak az ellenforradalmi ötök: a tiszavasvári Gombás András, Lénárt Béla, Szabó Balázs, a tiszalóki Görbdi Miklós és Gerhes Miklós megnevezésével, megbélyegzésével. Gál Józsefet pedig később megveszte az kiállás mintaképként emlegették: ... „Az értelmiségnek különösen a pedagógusoknak egy kis része igen harcosan kiállt az ellenforradalommal szemben... (... Gál József Tiszavasvári...) ...” – olvasható az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Agitációs és Propaganda Osztálya 1957. június 23-i jelentésében.

A többi községben is utaltak később az oktatásban előállt helyzetre. Tiszadadán csupán azt állapították meg, hogy ... „az ellenforradalmi események kismértékben az oktató nevelő munkában is ... éreztették hatásukat...” Tiszadobon az április 25-i tanácsülés 5/1957. sz. határozata szerint... „az ellenforradalmi események az általános iskola zavartalan menetét is megbontották és az oktatás terén is bizonyos zűrzavar keletkezett. Az iskolai fegyelme meglazult és a nevelők sem tudták az oktatást a tanterv szerint végezni...”²² A nagyon is általános megállapítások mögött többek között az állt, hogy október 26-a után csaknem minden községben akadozott a tanítás, az orosz nyelv oktatása általában megszűnt (néhány helyen össze is tépték a nyelvi tankönyveket) volt, ahol más idegen nyelvvél kísérleteztek, az addig fakultatív hittanoktatás általánossá vált.

A fatusi értelmiség egyik rétegének magatartásáról kevés információ áll rendelkezésre. Ha a járásban bíróságilag felelősségre vont 31 fő iskolai végzettségűből indulunk ki, úgy mindössze 9–10 személyről mondhatjuk el, hogy értelmiségiként bíróság előtt kellett felelniük a forradalomban való aktív közreműködésükért. Ez nem jelentős arány, hiszen a járás 155 pedagógusa mellett az üzemekben mérnökök, az egészségügyben orvosok tucatjai, továbbá számos ügyvéd, a szövetkezetekben, állami gazdaságban és a gépállomáson már megjelenő agrárszakemberek, valamint az egyházak plehánosai, lelkeszei több száz főnyi értelmiségi csoportot alkottak. Itt alighanem igazat kell adnunk a már idézett megyei agit-propos jelentésben foglaltaknak, mely szerint a forradalom a megyében az értelmiségnek alacsony hányadát érintette. A rendelkezésre álló források szerint, a már említett pedagógusokon kívül, a tiszalóki, október 28-án alakult munkástanácsban a községi orvos, 1 jogász, a két felekezeti papjai tagságot vállaltak, a tiszaszéplári református lelkesz aktív résztvevője volt az október 26-i és azt követő tüntetéseknek, a helyi munkástanácsnak, Tiszadadán 3 pedagógus, Tiszadobon az orvos, állatorvos és 1 pedagógus szintén munkástanács tag volt. Az Aikaloidea

²¹ Lásd 13. sz. jegyzet.

²² A tiszadadai és tiszadobi tanácsulések jegyzőkönyvei 1957. ápr. 26., 27.

néhány műszaki beosztású alkalmazottja is exponált szerepet játszott a gyárban történő események során. *Mindezek ellenére a járás forradalma a részvételt tekintve nem az értelmiség forradalma volt, az irányítást tekintve elsősorban Tiszavasváriban érvényesült jelentősebb hatásuk az eseményekre.*

A forradalom ama néhány szabad napján a polgári demokrácia felé vezető úton csak nagyon tétova kezdeményezések láttak napvilágot, többek között a *többpártrendszer visszaállítására is történtek lépések*. Bár a megyei tanács VB nagyon korai (1956. november 23.) ülésén egy – szinte értelmezhetetlen – mondat továbbra is *egypártrendszerrel* szólt (... „*Tiszavasváriban olyan kijelentések hangzottak el, hogy egypártrendszerrel akarnak, fasizmust...*”) szó sem esett fasiszta típusú párt létrehozásáról, a kiszagdák kezdeményezték egykori pártjuk feltámasztását. F. Szabó István a tiszavasvári per IX. r. vádlottja, egykori kiszagda párti községi titkár november 4-e előtt, ma már nem pontosítható napon összehívott egy gyűlést a gazdakörbe, ahol teljesen kiforratlan és átgondolatlan célként vetődött fel egy gazdapárt létrehozása. Konkretizálásra azonban nem akkor, sem később került sor. Egyéb történelmi pártok létrehozására sem tettek lépéseket. Egy ismeretlen tiszadadi lakos vizsgálatot kezdeményező feljelentéséből következtethetünk arra, hogy ebben a községben is volt törekvés kiszagdapárt alakítására, amiben a forradalmi tanács elnöke, Gál Gyula is közreműködött. A feljelentő alakuló ülésről írt, ennek valódisága azonban nem igazolható, mert a párt tényleges megalakulásáról nincs adat.²³ Tiszadobon Porkoláb Dániel vezetésével történtek kiszagdapárti kezdeményezések: A többi településen csak a tömegtüntetések követeléseai között szerepelt a többpártrendszer ki-alkatásának igénye. *Egyesületekről, egyéb civil kezdeményezésről* nincs információ, a Tiszavasváriban ismét eredeti funkciójába visszaállított gazdaköri épület rendezvényei (gazdaggyűlések) azonban azt bizonyítják, hogy csak az idő rövidsége akadályozta meg ezen törekvések kibontakozását.

A végjáték

A dolgozat – amint kifejtettük – nem foglalkozik a forradalom november 4-e utáni szakaszával, hiszen abban egyre inkább alig, később egyáltalán nem érvényesülhettek a forradalom sajátosságai, öntörvényű kibontakozási lehetőségei. Egy másfajta elv és gyakorlata győzedelmeskedett, az eltíró idegen hatalom és a segítségével reinkarnálódó itthoni ancien régime sajátos felfogású „forradalmi törvényessége”. A haldoklás történéseinek rövid összefoglalása csupán azért szükséges, mert a megtorlás során a későbbi eseményekben való részvétel is büntetés tárgyát képezte a forradalom jelentős személyei esetében.

A tanácsok helyett alakult *forradalmi tanácsok* túlélése váltakozó időtartamú volt. Míg pl. Tiszavasváriban Lénárt István azonnal távozni öhajtott, és csak kérésre maradt hivatalban november 7-ig (ezzel a bizottság működése is megszűnt), addig Tiszalökön még november 17-én is határozatokat hoztak, és november 20-án Pestre küldtek élelmiszert. Bár az MSZMP Tiszalöki Intézőbizottsága 1957. március 27-i jelentésében azt állították, hogy november 10-én a régi apparátus tagjai – visszamenve – folytatták munkájukat, a régi tanácsi rendszer stabilizálódása a járási tanács tekintetében decemberre, a községi tanácsok esetében 1957 február–márciusára tehető. Első ülések: Járási tanács Vb. december 16.; Tiszadada 1957. március 29.; Tiszadob 1957. március 27.; Tiszaeszlar 1957. március 30.; Tiszalök 1957. március 27.; Tiszavasvári 1957. március 24.

A *munkástanácsok* működése még hosszantartó folyamat volt. Itt november 4-e nem bizonyult választóvíznek. A későbbi napokat egyrészt jelentős sztrájkok (Alkaloida december 11–12.; tiszalöki vasútállomás december 11–12.), az Alkaloidában december 5-én az igazgató leváltása, az MSZMP szervezésével való szembenállás jellemezték, másrészt a már balra forduló munkástanácsok megkezdték a tisztogatást (pl. Állami gazdaság, Tiszavasvári). A forradalom napjaiban választott elnökök közül Plessa már 1956. november 17-én lemondott, dr. Alföldi csak 1957. január 28-án tette ugyanezt. Dr. Király végig elnök maradt. A munkástanácsok 1957 májusában szűntek meg végleg (Vízmű máj. 3, Állami gazdaság május 8.).

A *termelőszövetkezetek felbontása* tovább folytatódott, amint azt Czine Ferenc a járási tanács mezőgazdasági osztályvezetője december 6-án a VB. ülésén megállapította: ... „*A járás területe-*

²³ Ismeretlen feljelentés. *Dikón* i. m. 137. old.

tén nagy arányú tsz bomlás folyik. Alig van egy két tsz, amely ne omlana fel teljes egészében...” Benkei András az MSZMP megyei elnöksége 1956. december 17-i első ülésén ugyan azt jelentette ki, hogy ... “Alföldi Tiszavasváriban a volt községi forradalmi tanács elnöke hivatalosan osztotta el a Munka Tsz vagyonát...”, ami ugyebár merő hazugság, ugyanezen az ülésen Vigh elvtárs viszont azt mondta: – és ezzel értünk egyet – ... “A termelőszövetkezetek többségét nem az ellenforradalom időszakában, hanem az után verték szét...”²⁴ Csak az a kérdés, kik? Benkei András és elbarátaí örökké mindenütt, mindenben az osztályellenséget kereső, azt vádoló gondolkodásában fel sem merülhetett, hogy a felbomlás belső indíttatású folyamat volt, amelyet az elégedetlenség, kiszolgáltatottság és az eredeti beléptetési kényszer táplált!

A szövetkezetek bomlásából eredően a falvakban a kilépő tagok eredeti földtulajdonának visszaállítása körül rendkívül bonyolult, rendezetlen viszonyok alakultak ki. Ez ügyben Tiszavasváriban 1956 decemberében az illetékes minisztériumba kérelmet nyújtottak be, továbbá a járási tanácsnak is tettek javaslatukat. A mozgalom szervezését a *gazdakör* végezte ad Kovács László vezetésével. Tiszavasváriban az *ipartestület* is megalakult, amely lépéseket tett a KIOSZ-tól történő függetlenedésre. Mivel az új kormány 17/1956. /XII.8./ sz. rendelete intézkedett a forradalom alatt és később megalakult új társadalmi szervezetek megszüntetéséről, az említett civil kezdeményezéseket hivatalosan betiltották, illetve maguktól elhaltak.

Dr. Lénárt Béla

Az 1956-os forradalom és szabadságharc miskolci eseményei

Csaknem ötven évvel a forradalom után, sokszor felidéztem magamban az 1956-ban átélt eseményeket. Érdekes, hogy mennyire erősen élnek bennem azok a fontos pillanatok, melyek akkor meghatározták életem célját és a mai napig részese valamilyen formában a velem kapcsolatos történéseknek.

Egyszerű család egyedüli gyermekéként kőműves szakmát tanultam, nehéz fizikai munkám ellenére mindig érdeklődő, a világ felé nyitottan forduló személy voltam. Több sportágat kipróbáltam, így a kenuzást és az ejtőernyőzést. A sport mellett egy helyi néptáncgyűjtés szőlőtáncosa voltam. Fiatal, életerős, izmoktól dagadó, széles vállú fiatalemberként pillanatok alatt a forradalom híve lettem.

Ebben az időben a Borsodi Szénbányászati trösztnél volt a munkahelyem. A vállalat építőbrigádjával vidéken dolgoztunk. Arra nagyon pontosan emlékszem, hogy 1956. október 25-én vonattal érkeztünk haza édesapámmal, aki szintén a kőműves szakmában dolgozott. Sajócesegnél vettük észre, hogy az állomás épületéről nem éppen javítás céljából, inkább erőszakos módon verik le a szovjet hatalom jelképét, a vörös csillagot. Hazaérve tapasztaltuk, hogy a város zaja nem a régi, megszokott.

Gyors étkezés után azonnal a város központja felé indultam, ugyanis minden nagyobb esemény a főutcán zajlott. Ekkorra már véget ért a Könnyűgépgyár dolgozóinak a felvonulása, de nagyon sok fiatal maradt még az utcán, várakoztunk. Valaki a tömegből azt mondta, hogy egy teherautó már elindult Budapestre segíteni a fegyveres felkelőknek.

Lázás gondolatok csapongtak a fejemben, igazságérzetem fűtötte indulataimat, és azon gondolkodtam, hogy nekem is segítenem kellene valahogy.

Nem tudom honnan, de valaki kerített egy platós teherautót, „gránit ifa”, melyre ponyva volt rádobva. Többedmagammal azon tanakodtunk, hogy mi is elindulunk a főváros felé segíteni a hozzánk hasonlóképpen gondolkodóknak. Gondban voltunk, mert fegyverrel nem rendelkezünk, csak biztattuk egymást, hogy majd Pesten kerítünk valahogyan, ha kell; még lopunk is. Lengén öltözve indultunk az előre nem tervezett nagy kalandra. A gépkocsivezetővel együtt tizenhatan fértünk fel. Bebújtunk a ponyva alá és lefeküdtünk a platóra. A főútv-

²⁴ Az MSZMP járási elnöksége 1956. dec. 17-i ülésének jegyzőkönyve.

nalat elkerülve, Eger felé a Bükkön keresztül vezetett utunk. Mindannyian fiatalok voltunk, fűtött bennünket a lelkesedés, pedig a ponyva alatt majdnem megfagytunk a hideg szélből. Eger előtt egy fegyveres csoport – rendőr és karhatalmista – megállította a teherautót, majd beteltek minket egy épület fűtetlen előterébe. Másnap reggel 7–8 óra között engedtek el bennünket, ugyanis nem tudtak velünk mit kezdeni, mivel fegyvertelenek voltunk. Vissza fordították kis csoportunkat. Miskolcra érkeve hallottuk, hogy a főútvonalon elindult fiatalok csoportját már fogva tartja az ÁVH a Zsolcai kapuban lévő rendőrségen. Az összegyűlt tömeg hangos kiabálással követelte a diákok elengedését.

Senki sem ment haza közülünk, hanem mindnyájan csatlakoztunk az emberi sokasághoz, kb. 900–1000 ember tolongott az ÁVH előtt. Eközben a diákszemélyi csoportot beengedték, engedélyezve, hogy kutassák át az épületet. Az ÁVH-sok az emeleten álltak, lőésre készen gépfegyverekkel. Mai napig sem tudom hogyan keveredett mellém az apám. Nekünk talán az volt a szerencsénk, hogy a tömeg miatt csak a Borsod vidéki Gépgyárral szemben lévő vaskapuig tudtunk eljutni. Akkor még nem sejtettük kinek a parancsára engedtek ki mindenkit a fogdákból, még a köztörvényeseket is szabadon bocsátották.

A felajzott tömeg nem hitt az ÁVH-nak. Futótűzként terjedt a hír, hogy vannak még bent emberek. A tömeg követelt, nemsokára a második emeletről több lövést adtak le a hőmpolygó emberáradat közé. Az első emeleten tartózkodó rendőrök, karhatalmisták és a kapuban álló őrök a lövés hallatára tüzelni kezdtek a tömegbe. Egy olyan fegyvertelen tömegre, amely olyan szorosan állt az épület előtt, mint réten a fűszál.

Egy felrobbant kézigránát gyorsította fel az eseményeket. Az ÁVH parancsnok titkárnője dobta közénk. Nagy ordítás hallatszott, sebesültek és halottak feküdtek az utca kövén, ugyanakkor egy ló is elpusztult. Mindenki menekült amerre csak tudott. Mi egy vaskapu alatt próbáltunk apámmal együtt átbújni. A közvetlen mellettem menekülő kislányt több halálos lövés érte. Később tudtam meg, hogy azt a 13 éves kislányt Mislai Emesének hívták. Emlékét ma egy márványtábla őrzi az emények helyszínén.

A fegyvertelen tömeg elleni fegyverhasználat és ennek következménye nagyon felbőszítette a népet. Közben a Nagy Rudolf laktanyából (tűzraktanya) üzenet érkezett, hogy amennyiben nem szüntetik be a tüzelést, ágyúval fogják a kapitányság épületét lőni. Ebben a nagy riadalomban és menekülésben egy ülést éreztem az alkaromon, csuklóm tájékán. Még apám figyelmeztetett, hogy vérzik a kezem. Találat érte a bal kézfejemet. A szerencsémnek köszönhetően, hogy nem volt súlyos a lövés okozta seb. Hirtelen eszembe jutott a sportorvosom, Magyar János főorvos úr, akinek a rendelőjébe elrohantunk. Ő azonnal ellátta sérülésemet, de közben megjegyezte hogy „mázlista” vagyok, ugyanis a lövedék a tenyerem alsó részén hatolt be és a bőr alatt a csuklónál jött ki. Kezelés után hazamentünk apámmal. Otthon anyámnak nem korholhott bennünket, mert tudta, hogy az apám keresésemre indult el.

Sebemmel mit sem törődve másnap, 27-én újra a belvárosba vezetett az utam, közben találkoztam egy jó baráttal, aki közölte, hogy a Rudolf-laktanyában megalakult a Nemzetőrség. Nem sok gondolkodás után elindultam hogy nemzetőrnek jelentkezzek. Útközben barátom szinte szó szerint mesélte el az előző napi eseményeket. Így tudtam meg, hogy elkaptak néhány vezető beosztású karhatalmistát, feltehetően ők adták ki a tűzparancsot és azok közül néhányan, akik azt végrehajtották. A tömeg bosszúért kiáltott, s ott a helyszínen néhányukat meglincseltek (Gáti Gyula, Gáti Imre testvérpárt, Horváth Józsefet és másokat).

Egy katona alhadnagy állította ki a névre szóló igazolványomat, mely kék színű volt. Mindössze egy lapból állt, ugyanakkor fegyvertartási engedélyként is funkcionált. *(A sors iróniája, hogy nem is olyan régen kaptam a hírt, hogy a „Terror házában” ma újból megtekinthetem az 1956-ban kiállított nemzetőr-igazolványomat.)* Ott nyomban egy nemzeti színű karszalagot kaptam, valamint egy karabélyt 100 db tölténnyel. Az alhadnagy megnevezte szolgálati helyemet, ami a Megyei Tanács épületében, a második emeleti „Defenzív” osztálya volt. Az emelet jobbszárnya felé vettem az irányt, s közben próbáltam kinyitni az irodák ajtóit. Végül az utolsó ajtón beléphettem, de még szolgálattételre sem volt idő jelentkezni, azonnal őrként az ajtó elé állítottak. Senkit nem engedhettem be, úgy három-négy óra múlva történt meg a váltás. Nagyon fáradt voltam, jólesett egy székre leülnöm.

Az épület előtt, az utcán zűrzavar volt az emberáradat őrzőgött. Később tudtam meg, hogy az, aki először tüzet nyitott a kapuból, az egy rendőr törzsőrmester volt. Őt lincselte meg a nép miután kidobták az emeleti erkélyről.

Mielőtt ismét szolgálatba kellett volna lépnem, közölték velem az újabb parancsot. Egy olyan egységhez kerülök, mely több csoportból áll. Én a „Petőfi csoport”-hoz kerültem, melynek tagjait nemzetőrökből szervezték. Mivel tizenöten voltunk, háromszor öt főből álló csoportot alkottunk. Egységünk szellemi irányítója Babits László volt, ellenőrző tevékenységet Nagy Attila gyakorolt felettünk.

Parancsot kaptam, hogy harmadmagammal állítsak elő egy személyt, és hozzuk őt Miskolcra. Nem én voltam a csoport vezetője, csak fegyveres kíséretet adtam, erre az alkalomra egy ívtáras géppisztolyt adtak számunkra. A feladatot a Megyei Tanács BMW típusú kocsijával hajtottuk végre. Hazajövet, Felsőzsolca határában vettük észre, hogy szovjet harci egységek álltak jó pár méterre az úttól. Járművünket nem állították meg és nem is nyitottak tüzet ránk. Felkészültünk ugyan az összecsapásra, még életünk árán is. Soha nem éreztem, sem korábban, sem a későbbiekben ilyen elszántságot. Az akcióból délután érkezünk meg, az általunk előállított személyt a Fazekas utcai börtönbe vittük és visszamentünk a törzshelyünkre. Jóval később tudtam meg, hogy az ember, akit mi behoztunk, Vörös Balogh István alezredes volt, aki félelmében, tartva a felelősségre vonástól Sátoraljaiújhelybe menekült. Ő volt az a személy, aki lelkiismeretlenül tűzparancsot adott ki a rendőrség előtt álló tömegre. Társaim talán azért nem árulták el személy szerint nekem, hogy ki is valójában a foglyunk, mert abban a tömeghisztériában, menekülés közben ért engem is golyótalálat, és talán azt gondolták saját magam kívánok elégtételt venni ezen az emberen. Soha sem tudtam volna bosszúból erőszakkal ölni.

A délutánt egy következő akció végrehajtása követte. Bejelentés érkezett, hogy a Városi Pártbizottság épületében lázasan szervezik a forradalom megghiúsítását. Ennek felszámolására, úgy tizen indultunk el. Nem volt szándékunk senkit likvidálni, csupán az érdekelt minket, mire irányul a szervezkedés. A főbejáraton nem tudtunk bejünni az épületbe, így a hátsó udvari bejáratot vettük igénybe. Az egyik kisebb szobában kb. 7–8 fő tartózkodott. Belépve kérdőre vontuk őket, hogy milyen célból gyülekeznek itt. Körbenéztem a helyiségben. Megakadt a szemem a rádió tetijén, hogy egy svájcisapka alól egy pisztoly markolata kandikál ki. Ezt a fegyvert én magamhoz vettem és a kabátomba elrejtettem, majd előkerült a többi pisztoly is. Mindenkiel közöltük, hogy a szobát nem hagyhatják el a további utasításig. Rájuk kulcsoltuk az ajtót és már indultunk is kifelé. Én sietősre vettem a dolgot, mert hirtelen az illemhelyre kellett mennem. A társaim gyanús zörgésre figyeltek fel, az egyikük váratlanul visszalépett és kinyitotta az ajtót. Nagy gyorsasággal próbálták a szobában lévőket a még elő nem került fegyvereket, valamint egy kisebb zsáknyi lőszert elrejtetni. Mi nem voltunk elég éberek és körültekintőek, mert amíg bent időztünk, addig katonák lepték el az épületet. A korábban az ajtóhoz támasztott fegyverem már egy kiskatona kezében volt. Odakiabáltam, hogy adja vissza, mert az az enyém. Ekkor egy tiszt durva hangon ordította, hogy csak volt! Fogjam be a pofámat, és induljak a többiek után a gépkocsihoz. Bevittek mindnyájunkat a Rudolf Laktanyába és ott meghallgattak minket. Egyöntetűen azt mondtuk, hogy mi csak a Munkás Tanács utasítását hajtottuk végre, annak tudatában, hogy a honvédség is a forradalom mellett áll. Telefonáltak, tárgyaltak a tisztekkel, végül közölték, hogy elmehetünk, sőt még az elkobzott fegyvereinket is visszaadták. A nálam lapuló TT pisztolyt ekkor megmutattam Zombori alezredesnek, aki erre azt felelte: senkit sem akarunk megmotozni, amit be is tartott.

A városunkban zajló események nagyon felkavartak, jó pár napig nem keveredtem haza. A rádióból értesültünk nagyon sok fontos dologról. Többek között Mindszenty bíboros beszédét is meghallgattam. Politikai meggyőződés nélkül is megértettem, hogy valami rossz ellen küzdünk. Bántott, hogy a bíboros nem a forradalom gyermekeit buzdítja és támogatja lelkiileg, hanem az volt a legnagyobb problémája, hogy a papi birtokokat azonnal adják vissza. Nekem, mint egy egyszerű, de lelkes fiatalnak, pedig csak az járt az eszembe, hogy ha vége lesz ennek az egésznek, talán módom lesz a szüleimet egy méltó környezetbe költöztetnem, mert egy dohos szuterén lakás volt az otthonunk.

Az elkövetkező napokban a feladatunk az utcai rendfenntartás volt. Tisztában voltunk az-zal, hogy nagyon sok közbüntényes fogoly is kiszabadult a börtönből, és ez veszélyt jelentett

a lakosságra nézve. Jóleső volt látni, hogy a nemzetőrök fegyveres csoportjai vigyázták a rendet az utcákon. Az én esetemben egyetlen egyszer sem kellett intézkednem. Nem emlékszem pontosan, hogy október vége, vagy november eleje volt, amikor parancsot kaptunk, hogy kihallgatásra hozzuk be Faragó Istvánt. Másodmagammal teljesítettem a feladatot. Évekkel később tudtam meg, hogy ez az ember Fock Jenő unokatestvére volt.

Horváth János

Ezerkilencszázötvenhat a bonyhádi Petőfi Sándor Gimnáziumban

1956 szeptemberében, a bonyhádi gimnázium 151. tanévének indításakor csak szűkszavú, cenzúrázott hírekből tudtunk a lengyelek pozni a „zavargásairól”, a budapesti Petőfi Körben, a Kossuth Klubban és az egyetemeken lezajló kora őszi politikai vitákról. A meglepetés erejével hatott október 6-dikán Rajk László újratemetése, továbbá a szegedi egyetemisták október 16-dikai memoranduma, majd a Szabad Nép című pártlap október 23. számának „Új tavaszi seregszemle” című mozgósító erejű cikke: „Üdvözöljük egyetemistáink és főiskolásaink jó törekvéseit. Üdvözöljük a fiataloknak ezt a hatalmas, demokratikus seregszemléjét.”

A bonyhádi népfelkelés eseményeivel több helytörténeti feldolgozás foglalkozott. Az vitathatatlan, hogy Tolna megyében az első, nagy tömegeket mozgató demonstrációt Bonyhádon tartották október 26-dikán (pénteken). Az elhangzott jelszavak feloldották a gátlásokat, felszabadították az indulatokat.¹ A megyeszékhelyen bekövetkezett változásokról a székszárdi újság adott hírt 29-én. E szerint a Magyar Dolgozók Pártjának székszárdi bizottsága „helyesli a szabadságharcot, amely az ország függetlenségének kivívásáért folyik... A városi tanács, amely elvesztette a nép bizalmát, azonnal mondjon le, és adja át a helyet az új nemzeti bizottságnak... Támogatunk minden jogos követelést.”²

November 4-dikén e térségben is megjelentek a szovjet hadsereg tankjai. Két nap múlva a bonyhádi MDP Járási Bizottsága szórólapja a megbékélést hirdette: „A békés tüntetéseken a követelések helyesek voltak”. Az új helyzetben „felkérjük Bonyhád munkásait, munkástanácsait, hogy... kezdjék meg a békés termelőmunkát... A Kormány senkit nem kíván felelősségre vonni, aki az eseményekben részt vett.”³ Két hónap múlva a szemlélet gyökeresen megváltozott. A járási pártbizottság az 1957. január 9-dikén összeállított anyagában még elismerte az üzemi dolgozók, a bányászok és tsz-parasztok „jogos követelés”-ét a „szabadságharc” idején, viszont már kifogásolta az „új nemzeti bizottság” összetételében az „ellenforradalmi erők” jelenlétét, mert „volt horthyista tisztak, kulákok és bürtönviseltekből tevődött össze, ... és hasonlórú elemeket gyűjtöttek maguk köré, ... és szívesen harcoltak a »Vörös posztó« (sic!) ellen... Az ellenforradalmárok átalakultak Járási Központi Bizottsággá és megkezdődött a község és vele együtt a járás tragédiája... November 4-én az ellenforradalmárok elszállingóztak.”⁴ E „pártelemzés” tudatosan elhalványította a zománcegyári munkások forradalmi szerepét; helyette „ellenforradalmi góccok”-at kreált. Ezek egyikének a bonyhádi gimnáziumot tüntette fel, ahol „egyes tanárok szélsőséges nevelése folytán idealista nézeteket vallottak és hirdettek.”⁵ A 2000-ben megjelent *Bonyhád 1956* című kötet szerzője vezérfonalként elfogadta a pártelemzés utólagosan összeállított „megszépítő” magyarárzkodásait, s ehhez a koncepcióhoz keresett visszaemlékező interjúalanyokat. A negyven-ötven év távlatában elhalványult ismeretfoszlányokat és időrendi pontatlanságokat a szerző bizonyító erőként elfogadta és közölte. Egy-egy kisebb, néhány főből álló diákcsoport délutáni utcai sétájának jelentőségét felnagyította. A lezajló ese-

¹ László Péter: Tolna megye 1956-ban. Tolna Megyei Levéltári Füzetek. Szekszárd 1992. 78. old.

² Tolna Megyei Népiújság 1956. X. 29.

³ Idézi László Péter i. h. 100. old.

⁴ Blénesi Kálmán – Gál Antal: A bonyhádi ellenforradalmárok tevékenysége az októberi események tükrében (kézirat 1957. I. 9.) 5. old.

mények egy-két napos "előreocsúztatásával" téves következtetést vont le: "Bonyhádon a bémultság, a cselekvéstől való félelem falát a diákok kezdték lebontani."⁶

A forradalom napjai a gimnáziumban

A két bonyhádi középiskolában ötszáz diák tanult. A fiú-diákokonban hatvanan laktak, közöttük az 1956 szeptemberében idevezényelt 15 állami gondozott is. A „bennlakók” a délutáni és esti szabadidőben hallgathatták a vezetékes „néprádiót”.

Október 22-dikén (hétfőn) a rádióhírek még nem szóltak a budapesti gyűlések feszült légköréről. A gimnáziumban zavartalanul tanítottunk. Az 1957 januárjában utólag összeállított pártbizottsági „koreográfia” a helyi forradalmi szikrát már ezen a napon „fellobbantja” a „reakciós” gimnáziumban a „szélsőséges” tanárok diákjaival: „a félelem falát kezdték lebontani... A diákok már október 22-én elégették DISZ-könyveiket, címerüket, zászlókat, s ezt rövid ideig titokban tartották”.⁷ Ezt a kitalált eseményt a *Bonyhád 1956* című kötet szerzője „színesebbé” tette: a diákok elégették a „népköztársaság címerét, a törös zászlót”.⁸ Valóban titok maradt az, hogy a diákok honnan szereztek „címereket, zászlókat”, és azokat hol égették el. 1957 februárjában a politikai nyomozóknak sem sikerült a jelzett eseményről egyetlen szemtanút, egyetlen tettet előállítani.

Október 23–24-dikén (kedden és szerdán) a Kossuth Rádió óránként közölte: „Tilos minden gyülekezés, csoportosulás és felvonulás”.⁹ A kedden este és a szerdára virradó éjszakán lezajló budapesti összecsapásokról, a Sztálin-szobor ledöntéséről csak a szerda reggeli hírekből szereztünk tudomást. E két napon is zavartalanul tanítottunk a gimnáziumban. A helyi „pártkrónika” itt is elhinti a „kezdeményező diákok” bűnösségét: egy kisebb diákcsoport – a filalom ellenére – Bonyhád központjában koszorúzott.¹⁰ Valójában az első utcai diák-demonstrációra egy nappal később, 25-én került sor.

Október 25. (csütörtök): A gimnáziumban a megszokott munkarend megváltozott. Egy diáklány korabeli naplójának bejegyzése szerint „a gimnazisták kokárdáival sétálnak”. A tanórákon megjelenő tanárokat kérdésekkel ostromolták a hezagos politikai ismeretekkel rendelkező tanítványok. A szaktárgyi tematika helyett a „mindennapi kérdések” és az aktuális politikai helyzet megbeszélésére fordították a tanórákat. Az óráközi szünetekben az udvari szeméttároló mellett az orosz nyelvkönyvek elégetésével szórakoztak a lányok és fiúk. A hírek szerint egy diákcsoport délutáni utcai felvonulást látogatott. Ebéd utánra összehívtam az osztályküldöttekkel kibővített diáktanácsot. Tájékoztattam és tájékoztattam. A diákok a Kossuth-címer visszaállítását, a merev iskolai házirend korszerűsítését, a tanár–diák viszony javítását követelték (két tanár stílusát és hangnemét kifogásolták). A beszélgetés közvetlen légkörben folyt, bár „néhány nagyhangú fiatal megnyilatkozása nem a leghszerencésbben látott napvilágot”. A házirendre vonatkozó kérdések gyors teljesítését megígérttem, s egyben arra kértem a diáktanácsot, hogy meggondolatlan, szélsőségekbe hajló eszkekedetektől tartózkodjon.

Alig ért véget a diáktanács ülése, 16 óra körül megjelent a Járási Tanács elnöke, Bercsényi Vince. Az igazgatói irodában négy szemközt tájékoztattott a zománcegyári munkások (!) szervezkedéséről. Közölte azt is, hogy jelenleg egy kisebb diákcsoport a Sztálin (ma: Szabadság) téren gyülekezik (a pártiratban október 24-re datált demonstrációról van szó!). A tanácselnök arra kért, hogy a tantestület tartsa távol a fiatalokat az utcai felvonulástól, és gondoskodjon a tanítás zavartalanságáról. Végül engem meghívott a Hazafias Népfront másnap délutáni tanácskozására.

A járási tanácselnökkel folytatott megbeszélés idején valóban „már az utcán találták a diákokat”; pontosabban a középiskolások 6–8 százalékát, mintegy 30–40 főt. A leírások szerint „a fiatalok a templom elé vonulva megkoszorúzták Perczel Mór tábornok mellszobrát. Jelszavai a hazafias érzelmektől átfűtött szovjetellenes volt.”¹¹ A 200–300 utcai járókelő rokonszeny-

⁶ Steib György: *Bonyhád 1956*. Bonyhád, 2001. 38. old.

⁷ Blénesi – Gál 2. old.

⁸ Steib György 38. old.

⁹ Gyurkó László (szerk.): *Magyar Krónika – Napról napra*. 1956 sajtója: október 23. – november 4. lp. 1989. 14., 15., 19. old.

¹⁰ Blénesi – Gál 2. old. és Steib György 44. old.

¹¹ Blénesi – Gál 2. old.

vel és tapssal köszöntötte a fegyelmezett diákokat. A 30–40 fős csoport rendbontás nélkül volt el.¹²

Az utólagosan készült „pártkrónika” fantáziája nem lankadt: „A diákok ekkor is és másnap is osztályonként kongresszusokat tartottak.”¹³ A szerzők a bombasztikus szóhasználattal a diákmozgalom súlyát kívánták elmarasztaló szándékkal érzékeltetni.

Október 26. (péntek) a bonyhádi forradalom eseménydús napja. Az utólag szándékos túlzásokkal készült „elemzések” a „hözöngő” diákok és a lumpenelemek „büntösségét” hangsúlyozzák – mellőzve a tényeket: „Október 26-án jól megszervezett, nagyméretű diáktüntetés következett, és a község több pontját lelátogatták. A diákok közé hidasi bányászok is keveredtek, akik ... megkezdtek a vörös zászlók tördelését. A diákok vérszemet kapva ezen, ők is elkezdtek a csillagok lerészését, majd később egy esti tüntetés megszervezéséhez kezdtek... Küldöttségek mentek az üzemekbe, egy másik küldöttség a járási DISZ-bizottságot kereste fel... Ugyanezen nap este szintén tüntetést rendeztek, felvonultak Bonyhád különböző részein.”¹⁴ Bercsényi Vince járási tanácselnök utólag kiegészítette a „forgatókönyvet”: „A járás déli-részén elhelyezkedő bányavidék és erdőségek tele voltak (!?) börtönből kiszabadult rabokkal, másrészt a bányászok között igen sok fasiszta, büntetett előéletű és kötes multú egyén a restauráció jegyében a becsületes munkások megfélemlítésével tartották a sztrájkot és nyugtalanították a lakosságot.”¹⁵

Bonyhádon köztudott volt, hogy a forradalom bázisa a zománccgyár. Október 26-án reggel „a munka felvételre vagy megtagadása kérdésében nagy vita kerekedett. Bezárták a gyár bejárati kapuját, így a 7 órai munkakezdésre érkezők nem tudtak munkahelyükre bemenni... A tüntetés gyorsan megszerveződött!...Rendezték soraikat, zászlókat hoztak és elindultak a központ felé... A vonuló tüntetők száma egyre nőtt... A tüntető menet a gimnázium felé vette útját... »Gyertek velünk diákok, gyertek velünk tanárok« szoltak a szavalkórússok, és 8 óra lévén, néhány diákol, akik éppen az iskolába igyekeztek, magukkal ragadtak... A cipőgyárban a suszterok leállították a gyárszalagot... A csatlakozó cipőgyáriakkal együtt vonultak a főlérrre, ahol koszorút helyeztek el Perczel Mór emlékművéhez. Ezt követően mindenki vissza vonult a munkahelyére. 10 óra volt-ekkor, délelőtt.”¹⁶ E leírásból egyértelműen kiderül, hogy a „nagyméretű” tüntetést nem a diákok kezdeményezték, nem ők kezdték „egy esti tüntetés megszervezéséhez”.

Hasonlóan zavaros a szovjet emlékmű lerombolásának a története is. Két kitalált, eltérő időpontot megjelölő „feldolgozást” olvashatunk. A *Bonyhád 1956* című kötet az akciót október 25-re datálja: „Márvány János tanár a tanítási nap letelte után negyedikes gimnazista osztályából összegyűjtött mintegy 15 főt, végigvonultak a községen, egészen a szovjet emlékműig. Ott már néhány felnőt közel dobálta az emlékmű tetején levő vörös csillagot, így próbálta eltávolítani. A diákok beálltak közéjük”. A rendőrök közeledtének a hírére egy AKÖV sofőr autóbusszal „kerülőúton elmenekítette őket”.¹⁷ A valóság a következő: Márvány tanár a Járási Művelődési Központban délutánonként német és angol nyelvtanfolyamot vezetett, nemcsak diákoknak. A délutáni foglalkozás befejezésekor hallották a hírt a szovjet emlékmű rongálásáról. Kíváncsiságból egyetlen utcán (!) öt percnyi sétával a Kálváriánál voltak (túlzás: „végigvonultak a községen”). Az emlékmű megrongálásában nem vettek részt. A pártelemzés ezt az eseményt egy nappal későbbre, október 26-ra helyezi: „Nagyméretű (!) diáktüntetésből egy csoport kivált és levonultak a szovjet emlékműhöz és teakarlák (sic!) rombolni, de mivel kézierővel erre képesek nem voltak, Mávaut gépkocsivezetőjét hívták segítségül, aki a kocsis segítségével az emlékművet elhuzatta.”¹⁸ A *Bonyhád 1956* c. kötet szerzője mindkét változatot részletesen közli: A feldolgozás végén – a kronológia összefoglaló felsorolásánál – közli a valóságot: „Október 27., szombat – Dél tájban ledöntik a szovjet emlékművet.”¹⁹ A tényekhez tartozik, hogy a végrehajtók munkások (traktorosok, gépkocsivezetők) voltak. Az emlékmű ledöntésének körülményeit 1957 februárjában a politikai rendőrség vizsgálta. Kihallgattak gyanúsított diákokat is. A „kivánt” eredmény elmaradt, ugyanis a kíván-

¹² Steib György 44. old.

¹³ Blénesi – Gál 2. old.

¹⁴ Ugyanott

¹⁵ Idézi Steib György 55. old.

¹⁶ Steib György 59., 61. old.

¹⁷ Steib György 52. old.

¹⁸ Blénesi – Gál 2. old.

¹⁹ Steib György 277. old.

esiskodó diákok közül egyet sem tudtak tettesként „előállítani”. (Érdeemes arra is felfigyelni, hogy a vádaskodás leírása terjedelmes a feldolgozásban, ugyanakkor a rendőri nyomozás csődje, azaz a gimnazista diákok véltensége szóra sem érdemes.)

Valójában mi történt a gimnáziumban október 26-dikán, pénteken? A zománegyári munkástüntetők reggel 8 óra előtt érkeztek az iskola elé. A gyári dolgozók azt kérték, hogy a diákok „mutassák meg szolidaritásukat”. A lelkes hangulatban a tüntetők „néhány diákot magukkal ragadtak”. A tanulók zöme az iskolaudvarban tartózkodott. A tennivágyás az orosz nyelvkönyvek tömeges elégetésében nyilvánult meg a szeméttároló mellett. Néhány fiú szervezett felvonulást, nyílt tiltakozást sürgetett. Ekkor megbeszélésre ismét összehívtam a diáktanács tagjait. Az igazgatói irodában megvitattuk a rokonszeny nyilvánítás iskolánkhoz méltó módját. A fiatalok megértették azt, hogy a tantestület felelőssége a ránk bízott leányok és fiúk biztonsága. Megoldásként olyan szervezett, fegyelmezett utcai felvonulást javasoltam, amely méltó az iskolához. Demonstrációnk során nem csatlakozunk és nem csatlakoztatunk. Az elgondolással az osztálytitkárok és a diákküldöttek egyetértettek, és a felvonulás rendjéért felelősséget vállaltak. Rövid szervezés után délelőtt 11 órakor *A néppel tűzön vízen át* feliratú – májusban kapott – új iskolázászlónk mögé zárt rendben osztályonként felsorakoztak a diákok és a tanárok. Méltóságteljes, lassú menetben vonultunk a Főtérré. A *Nemzeti dal* elszavalását követően megkoszorúztuk A HAZÁÉRT (Perczel Mór) és a KATONABAJTÁRSÁK emlékművet. A fegyelmezett felvonulást a járőkelők szimpátiája kísérte.

*

„A Járási Párt Végrehajtó Bizottsága azt az utasítást adta, hogy a kommunisták minél nagyobb számban épüljenek be a nemzetőrségbe; a fegyver legyen nálunk, és a munkástanácsban is vegyünk részt, sőt ha lehet, az ellenforradalmárok ülésén is” – emlékezett 1986-ban a pártbizottság egyik tagja.²⁰ E szellemben a pártbizottság 1956. október 26-dikán 17 órára Bonyhád lakosságát nagygyűlésre mozgósította. A gyűlés programját Bercsényi Vince járási tanácselnök 16 órakor a zománegyár kultúrotthonában (ma: Iparosház) ismertette. A meghívottak a járási és községi tanács vezetői, a gyári munkástanácsok és a Hazafias Népfront képviselője, kb. 15 fő. Bercsényi javaslata szerint a népgyűlésen a beszédet olyan személynek kellene mondania, akire hallgatnak az emberek, aki a tömeghangulatot le tudja csillapítani. Váratlanul ért, hogy erre engem kért fel. A feszült légkörben alapos felkészülés nélkül indulatos tömeget lecsillapítani nem könnyű feladat. Nem akartam „eszköz” lenni, ezért nem vállaltam a szereplést. Más sem állt kötelnek. Ekkor egy felolvasandó memorandum megfogalmazására került sor. A hosszas vita után egy semmitmondó szöveg készült, amelynek felolvasására sem vállalkozott senki. A kényszerhelyzetben a jegyzőkönyv vezetésére kivezényelt tanácsi kistisztviselőt utasították arra, hogy a nagygyűlésen olvassa fel az összetakolt felhívást. A Sztálin téren 17 órakor a félezer főnyi hallgatóság nem várta meg a község háza erkélyéről elhangzó kiáltvány végét. A székely fiatalok betörték a tanásháza kapuját, az irodákban feldúlták a begyűjtési és adónyilvántartásokat, mások a hivatali és Sztálin-téri házszámok zománctábláit verték le. A Perczel Mór és a világháborús szobornál alkalmi beszédek hangzottak el, egy csoport a Kálvárián a Szovjet emlékmű ledöntésére készült. A két középiskola mintegy 150 diákja fáklvásmenettel csatlakozott a főtéri demonstrációhoz; „a bonyhádi utcákon megrendítő látvány a vonuló diákok csendes menete”. Az utcai események a késő esti órákban fejeződtek be.²¹

Október 27-dikén (szombaton) reggel ismét a zománegyárból indult a munkások tüntetése. A menet fél nyolc tájban érkezett a gimnáziumhoz. „A zománegyári dolgozók... útközben magukkal szállították a gimnázium tanulóit” – olvashatjuk a helyi pártiratban. A gimnazisták – a közgazdasági technikum tanulóival együtt – csatlakoztak a felvonuláshoz. A menet egyre duzzadt a cipőgyáriakkal és a kisebb üzemek, intézmények és hivatalok dolgozóival. Ez a tüntetés szervezett volt, erőt sugárzott, komolyságával ellentétben állt az előző napival. A tömeg nem rombolt. A megnyilvánulások a nemzeti függetlenség kivívását, a demokratikus közelet megteremtését és a sérelmek felszámolását követelték.²²

A gimnáziumban a tanítás megkezdésekor, reggel 8 órakor a tanárok üres tantermeket találtak. A rendkívüli tantestületi értekezleten megvitattuk a körülményeket és határozatot

²⁰ Idézi Steib György 60. old.

²¹ Steib György 61–62. old.

²² László Péter 100. old.

hoztunk. Erről iskolagyűlésen tájékoztattam a felvonulásról 10 óra tájban visszaérkező diákokat. Először megdicsértem őket, mert információk szerint „*ifjúságunk döntő többsége higgadtan viselkedett mind a felvonuláson, mind az őket nagyobb arányú meggondolatlanságra biztató ismeretlen kiüldöttekkel szemben.*” Ezt követően bejelentettem, hogy – felsőbb utasítást nem várva – a tanári kar elemezte a körülményeket, és a következő döntést hozta: *„a diákok további cselekedeteiért a nevelők nem vállalhatják a felelősséget, ezért bizonytalan időre hazaküldik a tanulókat.”*²³ A tanítás folytatásáról majd értesítést küldünk. A távollakó és az állami gondozott tanulók ellátásáról továbbra is a diákothon gondoskodik. Felhívtam a figyelmet arra, hogy a tanulók magatartásával kapcsolatban továbbra is az iskolai Rendtartás előírásai érvényesek. A váratlan kényszerzünetet kitörő lelkesedéssel vették tudomásul diákjaink.

Kolta László

Az 1956-os forradalom és szabadságharc – a jugoszláv diplomácia szemszögéből

A szovjet és a kelet-európai kommunista rendszerek az 1990-es években bekövetkezett bukásút követően, a kutatók előtt megnyíltak a volt szovjet és a jugoszláv levéltárak. Az orosz, magyar és jugoszláv történészeknek lehetőségük nyílt az addig titokban tartott releváns dokumentumok feldolgozására. A címben jelzettek számos magyar, szovjet és szerb szerző alapos tanulmánya ileli fel, s első pillanatra úgy tűnhet, hogy írásunk megisméli a már jól ismert közléseket. A kételyek eloszlatása érdekében fontos közölni, hogy a belgrádi két levéltár iratai mellett a Külügyminisztérium Levéltárában újabban feltárt anyag feldolgozásával a magyar '56-os forradalom eseményeit árnyaltabban fogalmazhattuk meg.

Magyarország és Jugoszlávia az 1945–1948 közötti időszakban kitűnő kapcsolatot tartott fenn egymással. A politikai együttműködés mellett, kölcsönös gazdasági, kulturális és sportkapcsolatok épültek és erősödtek, valamint a két ország vezetői a jugoszláviai magyarok és a magyarországi délszlávok ügyeit is rendezni kívánták. Az események menetébe azonban közbeszóltak az 1948-as történések. A Tájékoztatósi Iroda közleménye után, melyben Sztálin és a többi csatlós szocialista ország a titói vezetésű Jugoszláv Kommunista Szövetséget a szocializmus ügyének árulójaként állította be, ellenük kiméletlen ideológiai és politikai hadjáratot folytattak 1953-ig bezáróan. Sztálin halálát követően a hruscsovi vezetés a szovjet–jugoszláv kapcsolat javításán fáradozott, szorgalmazva a megbékélést, a nemzetközi feszültség enyhülését, egyszóval a két ország közötti viszony normalizálását.

Ennek hatásaként a magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok felvételére került sor, de Magyarország a „szocialista tábor” országai közül azok közé tartozott, ahol a szovjet vezetés 1955. évi belgrádi látogatását követően a legkisebb mértékben következett be a magyar–jugoszláv viszony normalizálása. Ennek fő oka Rákosi politikájában volt keresendő, aki a sztálinista Tito-ellenes kampányban különösen élen járt, nem tévesztve szem előtt a koncepciós Rajk-per megtartását sem. Politikája élesen szembehelyezkedett még a legkisebb posztsztálinista változtatást sürgető folyamatokkal is. A jugoszláv vezetés, különösen Tito, Rákosit Kelet-Európa leghírhedtebb posztsztálinista figurájának tekintette, aki a szovjet blokkon kívülálló jugoszláv kommunista rezsimmel konfrontálódik, éppen ezért a szovjet vezetésnél eltávolítását sürgette.

Dalibor Soldatiae jugoszláviai követ 1953. év végére Budapestre érkezett, a magyar követ is elfoglalta helyét Belgrádban. A kapcsolatfelvétel ott folytatódott, ahol 1948-ban vége szakadt. Soldatiae komoly érdemeket szerzett a közeledési folyamat elindításában, szorgalmazva országaink között a gazdasági-, kereskedelmi-, kulturális-, tudományos-, művelődési- és sport együttműködést. Törekvései – kivéve a felső szintű magyar politikai vezetést – magyar részről megértésre találtak. Közbe kívánom vetni, hogy az időközben meghalt jugoszláv nagykö-

²³ Gimn. Irattár: tanévzáró jkv.

vet feleségével belgrádi lakásán találkoztam ez év februárjában, aki elmondta, hogy férjével együtt Magyarország több városában megfordult. Fia szerint apja sohasem beszélt diplomáciai munkájáról.

Dalibor Soldatić szigorúan titkos jelentései az 1956-os forradalmi események kitűnő helyzetértékelését adják, nem titkolva a Nagy-kormány tagjai iránt érzett szimpátiáját – ha a diplomáciában egyáltalán van ilyen?! Soldatić felesége egy belgrádi kutatónak elmondta, hogy férje nyugdíjas éveiben többször is mondogatta: „Prodali smo Nađa, prodali smo Nađa!” („Eladtuk Nagyt, eladtuk Nagyt.”)

Tito és Rákosi

A jugoszláv vezető, Josip Broz Tito nem tudott és nem is akart felejteni, ezért a szovjet vezetésnél többször is szorgalmazta Rákosi Mátyás leváltását. A magyarországi liberális pártellenzék pedig Nagy Imre vezetésével Jugoszlávia rehabilitálását, a szégyenletes koncepciók Rajk-per felülvizsgálatát követelte, amire a rákosista vezetés nem igen hajlott.

Az 1956-os év sok szempontból sorsdöntőnek bizonyult, többek között a szovjet-jugoszláv és a magyar-jugoszláv viszony, valamint a magyarországi belpolitikai helyzet alakulása tekintetében. Mindezekhez hozzájárult a Szovjet Kommunista Párt 1956 februárjában megtartott XX. kongresszusa, mely elvezetett a desztalinizációs folyamat elindításához, valamint Tito júniusi moszkvai látogatásához. Tito – merénylettől tartva – nem Magyarországon, hanem Románián keresztül utazott Moszkvába. A szovjet-jugoszláv megbeszélések során nem rejtette véka alá véleményét Rákosival kapcsolatban, akinek eltávolítása érdekében nyomást gyakorolt a szovjet pártvezetésre.

A szovjet vezetők azonban úgy ítélték meg, hogy a magyarországi kommunista rezsim egyedül Rákosi vezetésével tartható fenn, leváltásával a vele szembenálló Nagy Imre reformistái tovább erősödhetnek. Szuszlov június 7. és 14. közötti magyarországi tartózkodása során a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságával közölte, hogy Rákosi eltávolítása „ajándék lenne az amerikaiaknak”, valamint szorgalmazta, hogy a PB „Révai és Kádár elvtársakkal egészüljön ki”. A jugoszláv vezetés azonban kételkedett Szuszlov sikereiben, a magyarországi helyzet rendezését illetően. Ezenfelül a jugoszláv vezetést teljesen lefoglalta fő céljának elérése, nevezetesen a Jugoszláviának nyújtandó szovjet gazdasági támogatás, másrészt, hogy a Kremel egyenlő partnernek ismerje el Belgrádot, a független jugoszláv bel- és külpolitikát, illetve Moszkvához és az általa vezetett szocialista táborhoz és a kommunista mozgalomhoz fűződő viszonyát, valamint Jugoszlávia sajátos politikai-ideológiai állásfoglalásának és szerepének elfogadását. Ezért nem is tértek ki Szuszlov magyarországi látogatására.

Rákosi időközben a szovjet csatlós országok vezetőinek 1956. június 22–23-i, nem nyilvános csúcsalálkozóján járt Moszkvában, ahol a szovjet vezetés tájékoztatót tartott a Tito elnökkel június 2–20. között folytatott tárgyalásairól. Rákosi hazautazása előtt felkereste Vorosilovot, aki feljegyzésben írja: „Rákosi azt mondta, Magyarország kész szorosabb barátságra lépni Jugoszláviával. (...) Amikor a Jugoszláviához fűződő kapcsolatok további normalizálását szolgáló gyakorlati lépésekről esett szó, Rákosi elvtárs érezhetően tartózkodó volt és számos kritikai észrevételt tett a jugoszláv vezetőkre. (...) Vorosilov figyelmeztette Rákosit, hogy Jugoszlávia »most vitathatatlanul helyes úton jár«, és bátran hozzá kell fognia a Jugoszláviával való baráti kapcsolat erősítéséhez.

Moszkva Mikojant küldi Budapestre, ahol a szovjet vezető július 18-án „elintézte” Rákosi leváltását, helyére Gerő Ernő került. Horváth Zoltán, az SZDP volt és rehabilitált vezetője úgy ítélte meg: „Gerő hatalma nem tart egy évnél tovább”.

Sztálin és Rákosi

Szinte diplomáciai humornak – ha egyáltalán van ilyen?! – számítana az a lengyelországi jugoszláv követi jelentés, amely beszámol Rákosi Mátyás egyik legutolsónak számító krími nyaralásáról. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottsága 1956. július 18–21-i ülésén Anasztaz Mikojan szovjet külügyminiszter – az általa közvetített szovjet akaratnak megfelelően – Rákosit felmentette első titkári tisztsége és politikai bizottsági tagsága alól. A bukott vezér fáradalmait egy krími hotelben kívánta kiheverni, ám értesülve a magyarországi forradalomról, vissza kívánt térni Budapestre. Később mégis „elállt szándékától”, mivel – a jelentés

szerint – azt mondta: „mégse mehet vissza, mivel a szállást hosszabb időre lefoglalták számá-
ra”.

Időközben Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet – a két ország követségei 1956. október elején nagykövetségi rangra emelkedtek – jó kapcsolatokat épített ki Nagy Imre körével, a reformerekkel. Másrészt a Tito vezette jugoszláv kormány Nagy Imre rehabilitációs folyamatába – Nagyot október 13-án visszavették az MDP-be –, és magas állampárti beosztása visszanyerésébe közvetlenül nem kapcsolódott bele. Tény viszont, hogy Nagy Imre, Kádár János, Losonczy Géza és más Rákosi ellenes kiemelkedő kommunista vezető rehabilitációját és politikai felemelkedését támogatták, mivel reformistákként, saját szocializmusról alkotott koncepciójukhoz közelállónak tekintették őket.

Az október 23-i tüntetés nemzeti és szovjetellenes jellegéről

A szocialista tábor vezetői rettegtek a lengyelországi Poznańban kirobbant munkásfelkeléstől, majd a magyarországi helyzettől, a demokráciától, amiről beszédesen vall a szófiai jugoszláv követ 1956. október 22-i jelentése: „Szombaton telefonon felhívott a magyar katonai attasé és elégedettségét fejezte ki a magyarországi küldöttség (Gerő vezetésével – a szerző megjegyzése) jugoszláviai látogatását illetően. Meghívott, hogy vasárnap menjünk el a Vitosára. Közölte, hogy velünk tart a kínai és a cseh katonai attasé, az orosz elfoglalt. (...) A beszélgetés során közölte. »[lokali elvtárs, képzeld csak el, Holub (cseh katonai attasé) retteg attól, ami nálunk történik, retteg a demokráciától.« A vitában részt vett a kínai, a magyar és jómagam, a cseh nem tudott mit tenni. A magyar tovább beszélt, hogy nálunk mindeddig a kommunistáknak nem lehetett egyéni véleménye, hogy mindent (utasítást – a fordító megjegyzése) felülről kaptak (...) Azt mondta, hogy Rákosi nem térhet vissza többé, s helyes volt Farkast bebörtönözni. A rövid beszélgetés során az a meggyőződéseim támadt, hogy a kínai, a magyar és én elviekben azonos véleményen vagyunk, míg a cseh továbbra is kitart a régi elvek mellett, és fél a demokrácia féltelenségétől és az »ügynököktől»”.

A budapesti jugoszláv nagykövetség egyik munkatársa 1956. október 24-én belgrádi felettesének az alábbi sürgős, rejtelmes táviratot küldi:

„A tegnapi 15 órákor kezdődő, a poznańi eseményekkel kapcsolatos szolidaritási tüntetés az éjszaka folyamán tömegtüntetéssé nőtt. Gerő tegnapi 20 órai beszédét követően, a rádiónál fegyveres összetűzésre került sor. Gerő meg sem említette a folyamatban lévő tüntetéseket, ami a tömeg még nagyobb elégedettségét váltotta ki.

Az ifjúsági KB a tüntetések élére állt és az éjszaka folyamán röplapokat terjesztett. A tüntetők ledöntötték a Sztálin-szobrot, több hivatalos helyiséget elfoglaltak, valamint éjszaka a Magyar Rádiót kívánták elfoglalni, ahol a fegyverroportás még reggelre sem szűnhetett. A tüntetések nemzeti és szovjetellenes jellegét öltötték. Reakciós fellépésekre is sor került, de azt a tömeg nem támogatta. (...)

Nagykövetségünk épülete előtt a tüntetők éljenztek: »Éljen Tito!« Sok csoport segítségnyújtást kért tőlünk. Este 5 óra körül lakásonon többen felkerestek és az érkező szovjet csapatok intervenciójáról értesítettek. A katonaság és a rendőrség a néppel szolidáris, akiket felfegyvereznek. Egyedül az ÁVH-egységei állnak harcban.

Magyarország más településein – főként Székesfehérváron, Szegeden és Debrecenben – felkelés tört ki. Budapestre 4 és 5 óra között Cegléd, Szolnok térségéből ideért a szovjet páncélos hadosztály, s a városban hidakat és fontosabb objektumokat foglaltak el.

A KB éjszakai ülésén a Politikai Bizottságba új tagokat vettek fel és újjá választották őket. Rákosi hívei ettől estek, de közöttük van Bata honvédelmi miniszter is. Nagyot a kormány elnökévé választották, aki reggel 8 óra 30 perckor felhívással fordult a tüntetőkhez, hogy oszlassák fel magukat, a leendő zavargást keltőket halálos ítélettel sújtják. Valamivel később közleményben fordultak – a Varsói Szerződés értelmében – a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokhoz, mégpedig segítségnyújtás céljából, ugyanis a magyar kormány nem volt felkészülve az események ilyen alakulására, egyben támadás érte. Ez így nem pontos, ugyanis a tüntetők csak az ÁVH szerveit támadták meg. A felhívásban a néphez fordulnak, akiket a szovjet és a magyar egységekkel együttműködésre kérnek. Ezt a közleményt vélhetően az oroszok diktálták, valamint a kormány rendelkezését is. A zavargások még tartanak. További orosz csapaterősítést várnak Székesfehérvárról.”

Nagy és Kádár nem nyerték el a tömegek bizalmát

Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet október 25-i táviratában a tüntetésről szólva kiemeli:

„Keddtől az állami vezetés nem tett kísérletet arra, hogy kezébe vegye a dolgok rendezését. Nagy Imre az országház előtt megtartott október 23-i esti beszéde – miniszterelnöki megválasztása előtt – nem elégítette ki a tömegeket. Gerő beszédében nem lért ki a történésekre, így még inkább feltüzeltette a résztvevőket. A Külgyminisztériumtól kapott tájékoztatás szerint a KB némely tagja arra kérte Gerőt, hogy ne tartsa meg beszédét, de ő hajthatatlannak bizonyult. A vezetőség ezt követően teljes hallgatásba merült egészen másnapig, amikor közétették az új PB összetételét, és Nagyot kinevezték a kormány elnökének. Nagy felhívása a tömeghangulat csillapítására csak részben volt hatással, s nem érte el a kívánt eredményt. Erre bizonyítékkul szolgáltnak a ma felélénkült tömegtüntetések is. A vezetés reményeket fűz az új kedvezmények adásához, illetve Gerő leváltásához és Kádár elsőltkári kinevezéséhez. Teljesen világossá vált, hogy a pártvezetést és a kormányt páni hangulat jellemezte, és a hatalmat teljesen kiengedték a kezükből. Nincs befolyásuk a dolgok alakulására. A hatalmat az orosz egységek tartják kezükben, a nép pedig súlyos áldozatok ellenére továbbra is az utcán van és a tüntetések a mai nap folyamán felélénkültek.

Dr. Síktól (külgyminiszter-helyettes – a szerző megjegyzése) kapott információk alapján a KB plénuma keddtől, október 23-ától kezdve, egyfolytában ülésezett (...) ma 15 órától ismét ülészik. A KB épületét szovjet tankok vették körül és védik. A tüntetők összetétele az események menetének függvényében változott. Első nap az ifjúság tüntetett. Az ifjúsági KB csatlakozott a tüntetőkhez és kezébe kívánta venni a kezdeményezést, de azt nem sikerült megtartania. Az est folyamán nagy munkástömegek, hivataltalnokok és állampolgárok csatlakoztak hozzájuk, akik között nacionalisták és antiszocialista elemek is találhatóak. A némely helyen ellenálló elbarikádozott, izolált csoportok főleg felfegyverzett férfiakból állnak. Azonban a tegnapi esti tömegtüntetés során megjelent hatalmas néptömegeket figyelembe véve – mely Gerő lemondását, a magyarországi területről az orosz csapatok kivonását követelik – értelmetlen volna „fasiszta banditáknak” és „ellenforradalmároknak” nevezni, bár a tömegben mindenféle elem megtalálható. Ugyanez vonatkozna a mai nap során megvalosuló tömegtüntetések összetételére is. Horváth külgyminiszter, a KB tagja információja szerint, melyet személyesen Sík közölt velem, a KB október 23-án este határozatot hozott a szovjet csapatok kivonásáról, amikor ... (hiányzó rész) az értesítés arról szölt, hogy a katonák átállnak a tüntetők oldalára és fegyvert osztanak közöttük, valamint közölte, hogy a rendőrség valójában nem létezik, az ÁVH-s egységek egyedül nem képesek szétvágni a tüntetőket és a rendet fenntartani. A szovjet egységek legelőször egy harcokosi hadosztály nagyságban érkeztek ... (hiányzó rész) Cegléd és Kecskemét felől, amde még tegnap Romániából újabbakkal erősítették meg őket, mégpedig egy harcokosi-, illetve gépesített hadosztállal. Kegyetlen vérontás következett. Az áldozatok száma néhány százra lehet, míg a sebesültek száma eléri a több száz-as nagyságot, mely a nép szemében teljes mértékben kompromittálta mind a magyar vezetést Gerővel együtt, mind pedig a Szovjetuniót. A vezetés ingadozó és határozatlan állásfoglalása nem elégítette ki a tömeget.”

Soldatić jelentése további részében a magyar vezetés további engedményeiről, valamint Kádár és Nagy a tömeghez intézett szétosztatási felhívásáról szö. Véleménye szerint az ilyen ígért – szovjet csapatkivonás – nem biztos, hogy csillapítani tudja a helyzetet. Határozottabb intézkedéseket kellett volna fogantatosítani az orosz egységek kivonása céljából, ily módon a kormány elnyerhetné volna a tömegek bizalmát. Már hallhatók olyan észrevételek is, hogy Nagy elárulta a népet (riógtüntető bíróság, szovjet egységek betávasa, Gerővel megkötött kompromisszum).

Az '56-os forradalom szocialista és polgári jellegéről

A gyorsan zajló magyarországi október-novemberi forradalmi események jellegét a sokszí-nűség határozza meg. A nemzeti jelleg mellett a szocialista és a polgári forradalom számos mozzanata érhető tetten Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövet jelentései szerint.

„A polgári pártok teljes gőzzel szerveződnek. A kommunisták álláspontáról, programról és szervezeti felépítéséről vitatkoznak. Elsősorban csak a korábbi nevek merülnek fel. Az új kérderek, akik a felkelésben részt vettek, háttérbe szorultak. Így például Maléter ezredes, egy budapesti helyőrség parancsnoka, aki a pogromot vezetőik ellen a fő harcot vívta, a parlamentben kijelentette, hogy kommunistának érzi magát – neve még csak számításba sem jött.

Az orosz egységek elhagyták Budapestet, de nem mentek messzire. Valahol a budapesti külvárosok bejratáinál tartózkodnak. A MDP vezetőtől megtudtuk, hogy Romániából újabb szovjet alakulatok érkeznek Magyarországra, egyikük vélhetően a Szovjetunióból.

A magyar fegyveres erők megszervezésére tett erőfeszítések gyenge eredményt hoztak. A gyárakban a munkabeszüntetés még tart. Úgy tűnik, hogy nem lórténnek erőteljesebb erőfeszítések a munkásosztály megszervezésére és aktivizálására. Az utcán alappjelszökeént fogalmazódik meg az az általános probléma – amely a felelős körök vitáiban nagyrészt szintén felmerül –, hogy a szovjet egységek mikor hagyják el Magyarország területét.

A Magyar Szociáldemokrata Párt képviselői Bécsbe utaztak a II. Internacionálé kongresszusára.”

„Budapest, 1956. október 25. Egész reggel kapcsolatba kívántunk lépni a Politikai Bizottsággal vagy a Külügyminisztériummal. Felkerestem a lengyel nagykövetet, aki hasonló helyzetben van. Elszigetelt csoportok még mindig ellenállnak a szovjet csapatoknak. A tüntetések ismét felélenkülték. A tüntetők nagyobb csoportja 12 órakor az Országház felé indult, hogy követeléseit ismertesse, elsősorban Gerő lemondását követelve. A Parlament előtt a szovjet tankok akciójába kezdtek. Áldozatok is vannak. Innen kétszer is felhívták nagykövetségünket, és közbelépésünket kéri a további vérontás megakadályozására. A Politikai Bizottság közzétette, hogy Gerőt a párt első titkári beosztásából felmentette, s helyére Kádár János került.”

Még egy aznapi jelentés: „13 órakor 1000 fős tüntető csoport – tekintélyes állampolgárok és munkások – magyar zászlókkal követésüknek elé érkeztek, közben a magyar himnuszt énekelték, és »éljen Tito« skandálták. A küldöttség négy tagja a követség udvarába érve elvtársainktól kérte a nagykövettel való találkozást. Válaszunkban közöltük, hogy nincs itt, mire arra kérték a nagykövetséget, hogy a jugoszláv kormánynak továbbítsa a magyar ifjúság azon kérését, hogy a jugoszláv kormány az ENSZ-nek nyújtsa be kérését, hogy az idegen csapatok magyar területen hagyjanak fel a magyar állampolgárok gyilkolásával, és pedig azon állampolgárokéval, akik békésen és fegyelmetlenül tüntetnek és szabadságot keresnek.”

Kétségtelen tény, hogy a néptömegek követeléseinek között célként az ország elveszett függetlenségének, szabadságának elismerése, az idegen, orosz megszálló csapatok kivonása, a polgári demokrácia megteremtése, a Jugoszláviához való közeledés szerepelt, egyúttal magyar részről a segítségkérés is megfogalmazódott.

A jugoszláv kormány a véres budapesti október 23–24-i eseményeket követően támogatta a magyar vezetésben bekövetkezett váltást és üdvözölte Nagy Imre miniszterelnöki és Kádár János elsőtitkári kinevezését, aki Gerő Ernő helyére került.

Orosz, amerikai vélemények

„Ma megbeszélést folytattam Andropov szovjet nagykövettel, akinek rezidenciáját szovjet tankok őrzik. Így csak szovjet kísérettel lehet megközelíteni. Andropov nagyon ijedt ember benyomását kelti és aggodízik” – kezd jelentésébe Soldatic jugoszláv nagykövet 1956. október 26-án. „Megkérdezve megerősítette, hogy a magyar kormány segítségül hívta a szovjet egységeket, s azok a rend helyreállításával elhagyják a várost és visszatérnek támaszpontjaikra. Ismeretlen számára ... (hiányzó rész) a kérelemmel kapcsolatos állásfoglalás, miszerint a szovjet csapatok Magyarország területét elhagyják-e?”

Ma Horváth külügyminiszterrel telefonon beszélt. Közölte, hogy hamarosan bejelentik a széles alapokon nyugvó új nemzeti Nagy-kormány állásfoglalását. (...) Hozzátette, hogy a városban a helyzet lényegében szilárd és hogy másnap reggelre helyreáll a rend. (...) Horváth közölte, hogy vidéken (Debrecenben és egyéb ipari központokban) megalakulnak a munkás-tanácsok – akik a valós hatalom birtokosai –, de minden kapcsolatuk megszakadt a központi kormánnyal. Ezt a hírt az MTI is megerősítette, kiegészítve azzal, hogy a debreceni bizottság tárgyalta a szovjet katonai parancsokkal, illetve a szovjet csapatok elhagyják a várost.

3. Egész nap hiába próbálkozom bejutni a parlament épületébe, ahol megbeszéltem találkozóm lenne Marosánnal, a PB tagjával.”

Srđa Prica jugoszláv miniszterhelyettes a belgrádi Kidelberger amerikai nagykövettel október 26-án megbeszélést folytatott. Feljegyzésében írja, hogy „a kelet-európai országokban zajló események erejéről és mélységéről helyes értékelést adtunk, és azok pontosnak mondhatók”, közölte vele az amerikai nagykövet. Dulles üzenetében első helyen üdvözölte a magyar nép azon kívánságát, hogy a szovjet dominanciától nagyobb önállóságra tegyen szert. A széles demokratikus mozgalom egyben kifejezi a Szovjetunió alárendeltsége elleni érzelmek mélységét. Egyben a szovjet fegyveres erők a civil lakosság elleni betetése megmutatja azokat a méreteket, meddig képesek az oroszok elmenni, amint dominanciájuk megőrzése érdekében tesznek. Ők, amerikaiak nem tudják elképzelni sem hogy a civil lakos-

ság hogyan tudja magát a tankok ellen megvédeni. Mit lehetne tenni a vérontás csökkentése érdekében? Egyidejűleg hatni kellene az új kormányra, hogy ne alkalmazzon megtorlást a zavargásokban résztvevő lakosság ellen. Úgy véli, hogy ebbe az irányba közösen tehetnének bizonyos lépéseket, s ennek céljából felhasználhatnánk meglevő befolyásunkat a Szovjetunióra.”

Srda válaszában közli, hogy helyes lépésnek tartja a magyarországi helyzet lecsillapítását, minek érdekében külsőleg semmilyen lépést sem szabad megtenni. Az utóbbi események, különösképpen Nagy és Kádár nyilatkozatai arra irányulnak, az új kormány azon fáradozik, hogy a Dulles-i üzenetben megfogalmazott elvárások szerint járjon el. A jugoszlávok a megtorlás ellen vannak, az ország minél gyorsabb demokratizálódásáért tesznek erőfeszítéseket, nemcsak Magyarország, hanem a Szovjetunió tekintetében is. Nem állíthatók meg a folyamatok, ugyanis a helyzetet egy külső beavatkozás tovább bonyolítaná, és nagyban megnehezítené.

Többpártrendszer és a Kossuth-címer

A budapesti események alakulását a budapesti Jugoszláv Nagykövetség munkatársai élénken figyelik, s naprakészen tájékozottaknak tekinthetők, ugyanis szoros kapcsolatban állnak a Magyar Dolgozók Pártja reformszárnyával. Soldatić nagykövet belgrádi feltevéseit október 26-án az új magyar kormány megalakulásáról tájékoztatja.

1. *„Ma véletlenül felkerestem Bognár külkereskedelmi minisztert, aki az utóbbiakat közölte velem: még a nap folyamán megalakul az új Nagy-kormány. Összetétele még nem ismert.*

2. *A KB a felkelőkkel felvette a kapcsolatot és megbeszéléseket folytat velük. Megbeszéléseket folytatnak az egyetemistákkal, de tárgyalni fognak a többi csoporttal is. Bognár szerint a mozgalom egyetemistákból és fiatalokból, munkásokból és demokrata egységekből áll, akik csatlakoztak a felkelőkhöz. A felkelőknek nincs egységes vezetésük, s ezért több, eddig megalakult csoporttal kell tárgyalni.*

3. *A felkelők követeléseinek nagyobb része elvileg elfogadható, de megvalósítása nem. Így például nem fogadható el azon követelésük, hogy a szovjet csapatokat vonják ki mindaddig, míg helyre nem áll a rend. Ezen kívül a fenti követelés teljesítése függ a Szovjetunió állásfoglalásától, egyetlenegy nem szocialista követelés lenne: a többpártrendszer és a Kossuth-címer bevezetése, amely azonban a Nagy-Magyarország címere, s a szomszéd országok számára elfogadhatatlan.*

4. *A szakszervezetek a KB-nak átadták a helyzet megoldására szolgáló javaslatukat (a programot a Népszava 2. számában közzétették). A programból adódó követelések egy részét már a KB közleménye is tartalmazza.*

5. *A KB szerint a magyar hadsereg nagyobb része a kormányt támogatja, de helyenként a felkelőkhöz csatlakoztak a szovjet egységek magyarországi kivonulásával kapcsolatos követelés értelmében. Bognár elmondta, hogy a vezetés nagyon lassan és habozva reagál a követelésekre (Gerő leváltása, Nagy, a kormány elnökének kinevezése, stb.), s az vezetett el a mai helyzeti, melyben a felkelők állandóan újabb és újabb követelésekkel állnak elő, egyben követeléseikkel már-már a szocialista rendszer létét kérdőjelezzik meg. Arra a kérdésre, mit kíván a KB megtenni, Bognár azt válaszolta, hogy a felkelők jogos követeléseit maximálisan és gyorsan elfogadják, de amennyiben a harcok nem szűnnek meg, úgy erőltet alkalmasnak a felkelés elfojtására.”*

A jelentésben a többpártrendszer és a Kossuth-címer kiemelt betűvel szedett, mely a titói szocialista jugoszláviai vezetésnek nem felelt meg, valamint az 1848–49-es szabadságharcra emlékeztető Kossuth-címer használatában valamiféle Nagy-Magyarország feltámasztásának szándékát látták megvalósulni. A szocialista rendszer léte is megkérdőjeleződött ezekben a napokban, a majdani Nagy Imre vezette kormánynak igen körültekintően kellett eljárnia egy sor megoldatlan kérdést illetően: az ország függetlenségének helyreállítása, a többpártrendszer bevezetése, a politikai demokrácia visszaállítása, mely létében fenyegette a szocialista berendezkedést, a Varsói Szerződés felmondása, a szovjet csapatkivonás tekintetében.

Ezzel egyidőben a jugoszláv vezetés Nagy Imréhez való viszonyában – a magyarországi eseményekben előállt többpártrendszer bevezetése valójában olaj volt a tűzre, habár a titoisták állandóan a társadalom „liberalizálásáról” és „demokratizálásáról” beszéltek – törés és szembefordulás következett be. A titói vezetés úgy vélekedett, hogy a magyar válság Nagy Imre eltávolításával oldható meg.

A forradalmat Erdei Ferenc „ellenforradalminak” minősítette

„A mai napon sürgős, Naggyal való találkozót kértem, illetve a kormány más tagjával, akit ő kijelöl (...) Erdei Ferenc a kormány elnökhelyettese és Horváth Imre külügyminiszter fogadott. Horváth miniszter páncélozott járművel jött el értem a követségre” – jelenti Dalibor Soldatić jugoszláv nagykövetet október 27-én. „Közölttem velük, hogy kormányom utasítására jöttem el, és a helyzetről kívánok tájékozódni, mivel vezetőségünkben bizonyos bizonytalanság tapasztalható, valamint arra kértek, amennyiben lehetséges, nyújtsanak nekik támogatást. Hozzátettem, két nappal a fenti utasítás alapján, hiába kíséreltem meg a vezetőség valamelyik tagjával kapcsolatba lépni. Erdei a helyzetet a következőképpen értékelte: széleskörű szervezett ellenforradalmi mozgalomról van szó. Vitás kérdésnek tűnik az országban a demokrácia megvalósításának módja, a szervezett erők és a széles néptömegek közötti viszony rendezése. A tömeg elégedetlenségének okai között a júliusi plénum intézkedései (Rákosi leváltása – a szerző megjegyzi) mellett, a rákosista időszak hibás politikájában rejlik. A Szovjetunió KP XX. kongresszusát, különösen a júliusi plénumot követően, a demokratikus közvélemény demokratizálódási követelésekkel állt elő. A mozgalomhoz az értelmiség mellett a munkások és a parasztok is csatlakoztak. A sajtó és különböző világhatásra élesebb követeléseket fogalmaztak meg. Mindez arra utal, hogy tudatos ellenforradalmi szerveződés akciójáról van szó. Az állami- és a pártvezetés a komoly események és mozgalmak tekintetében egységes álláspontot képvisel. Velük szemben Nagy és Kádár nyilatkozatai értelmében jártunk el, a rend helyreállítása céljából szovjet egységek segítségével fegyveresen beavatkoztunk és fegyveres munkássztagokat szerveztünk. Az intézkedések eredménye – Budapest esetén – a lázadás leterése a katonai akció nyomán vége felé jár, ami a vidéket illeti, több helyen tüntetéseket tartottak. Mindeztől kezdve budapesti méretű fegyveres akcióra nem került sor, de nem zárható ki annak bekövetkezése. Amennyiben sor kerülne rá, a budapesti intézkedésekhez hasonló határozott intézkedéseket teszünk. Míg katonai szempontból a helyzet olyan, amint azt kifejtettem, a politikai helyzet bizonytalan és kritikus. Ugyanis fél órával ezelőtt közöltük az új kormány állásfoglalását, de nem tudjuk milyen visszhangra talál a nép körében. Az új kormány még nem állt össze, emiatt a közös párt- és állami vezetés végzi az ügyintézését. Ezt követően Erdei részletbementően elmagyarázta a kormányban előállt változásokat.”

Erdei Ferenc a Nagy Imre-kormány miniszterelnök-helyettese a magyarországi demokratikus fejleményeket „szervezett ellenforradalomnak” minősítette tehát, annak ellenére, hogy elismerte a demokratikus mozgalomban résztvevő értelmiségiek, munkások és parasztok, jelesül a néptömegek demokratizálódási törekvéseit. Az új kormány összetétele népfrontos politika megvalósítását tükrözte, ugyanis „a kormány három aletlnöke közül kettő nem volt kommunista, míg a rákosista vezetés helyére látszatra reformkommunisták kerültek: így Münnich és Kosa (!), a mezőgazdasági tárcaát Kovács Béla, a Kisgazdapárt volt főtitkára kapja, Tildy, a parasztság és az értelmiség körében népszerűnek számító volt kisgazdapárti elnök, egyben volt köztársasági- és államelnök. A tüntetéseken résztvevő ifjúság bizalmát élvező Gyöses (?) és Lukács György miniszteri kinevezést kapott, valamint a Tervehivatal élére Kiss, volt szociáldemokrata került, a honvédelmi miniszteri tisztséget Janza tölthette be, míg Babicsot, az ismert tudóst az egészségügyi tárca vezetésével bízták meg. A volt kommunista szektás vezetést elavosították – Gerő kivétel, aki a továbbra is a Politikai Bizottság tagja maradt” – jelenti Soldatić.

A párt szétesett

Dalibor Soldatić 1956. október 29-i jelentésében a magyarországi helyzet stabilitására utal, egyúttal érzékelteti a nagyon is összetett baloldali érdekeket, a Központi Bizottságon belül a konfliktushelyzet kialakulását. Belgrádi felettese szignójában jelzi: „Felhasználható a képviselőinknek nyújtott rövidebb értékelés során”.

„Ma Mijatović beszélt Marosámmal, a PB tagjával, aki a következő kijelentést és helyzetértékelést tette: a párt szétesett, gyakorlatilag nem létezik, a szakszervezetek megszűntek. Amennyiben a harcok folytatódna, a reakciós erők nyernek tért. A forradalmi bizottságokból némely helyen kibörták a kommunistákat (Szeged) (...) Szofonokon és másutt (némely helyen a kommunisták illegálisításba vonulnak). Véleménye szerint a jelenlegi helyzetben szükség van a szovjet egységekre, míg a katonaságnál nem rendeződik a helyzet, valamint a forradalmi erőkben nem szerveződik meg az új népi rendőrség. A kormány semmiféle garanciával nem rendelkezik, illetve az ország belügyi helyzetét tekintve nem gyakorol ellenőrzést. Egész Magyarország felett nem rendelkezik egy Felkelő Kormány, ám egyes kerületek tekintetében bizottságok működnek. A jelenlegi fegyveres harcok szervezésében és vezetésében magasabb rangú

tisztek vesznek részt, s a helyzet egészét tekintve bizonytalannak és kritikusnak mondható. A helyzetet tovább nehezíti a Biztonsági Tanács, valamint az amerikai és angol propaganda. A Moszkvai Rádió, a Pravda és a csehszlovák propaganda állásfoglalásukkal károsan hatnak, és a szovjetellenes hangulatot szítják, stimulálnak a sovjetista, nacionalista tendenciákat. A mai kormány – véleménye szerint –, ha fennmarad, garantálja a szocialista program megvalósítását és véghezvitelét, tekintet nélkül annak bizonyos koalíciós összetételére. Mikojan és Szuszlov végül is beleegyeztek abba, hogy a budapesti felkelést nem lehet teljes egészében profaszisztának és ellenforradalminak minősíteni, tekintettel a reakciós elemekre, melyek a nép általános elégedetlenségét felhasználják a szocializmus elleni küzdelemben. Úgy vélekedik, hogy a vezetőknek vállaltuk kell a felelősséget azért a politikáért, melyet 1948-tól napjainkig folytattak, de azok most is mossák kezüket. Úgy ítéli meg, hogy nem csak róluk van szó, hanem káder- és személyi mozgásokról és változtatásokról, egyúttal bírósági felelősségre vonásról is. Felhívjuk a figyelmet, hogy Marosán a KB nagyobb hányadának a véleményét fogalmazta meg, amely a Nagy-csoporttal szemben negatívan foglalt állást.”

A szovjet vezetők – Mikojan és Szuszlov – a forradalom napjaiban közvetlenül Budapestről irányították a szovjet külpolitikai lépéseket, egyben a magyar belpolitikát, akik – Marosán szavai szerint – a magyarországi eseményeket október 29-én még nem ítélték fasizista jellegűnek és ellenforradalminak. Az csak később nyer ilyen jellegű megfogalmazást, vélhetően a Nagy-csoporttal szembenálló Kádár vezette kommunista vezetők tendenciózus értékítéletét és minősítését követően, akikkel mindvégig kapcsolatban álltak.

Másrészt, a jugoszláv vezetés, bár elfélte az október 24-i szovjet intervenciót, nem támogatta a Nagy-kormány radikálizálódását, a szovjet csapatkivonást, valamint a magyar kormány a Szovjetunióhoz és a Varsói Szerződéshez „fűződő viszonyát”. Nem tartotta reálisnak a Nagy-kormány október 30. és november 2-á hozott döntéseit: semlegességi nyilatkozatot, a négy világhatalomhoz intézett felhívást, sőt, veszélyesnek tartotta azokat, mivel alkalmazásuk Európa ezen részén a tömbök közötti meglévő egyensúlyi helyzetet veszélyeztetik, melyet követően az akkori, relatíve stabil jugoszláviai helyzet is veszélybe kerülhetne.

Tegyük hozzá, Nagy Imre november 2-án külföldi újságírók előtt tartott tájékoztatóján kijelentette, hogy Magyarország sem a többi szocialista ország, sem pedig a jugoszláviai utat nem kívánja építeni, inkább az ausztriai választja, amiről a jugoszláv kommunista vezetés még aznap, a brioni orosz-jugoszláv megbeszélés megtartása előtt értesült.

Soldatié az eseményeket „népfelkelésnek” nevezi

Soldatié jugoszláv nagykövet a Jugoszláv Külügyminisztérium titkárságának 1956. október 28-án megküldött jelentését tekintve elmondható, hogy az a magyarországi helyzet alapos ismeretere vall, jelezve a magyar nép a szocialista Jugoszlávia felé fordulását. Vélhetően napjainkban is egyet lehetne érteni az alábbiakban ismertetésre kerülő, az 56-os forradalom jellegének megítélését tekintve.

„Felhívjuk a figyelmet, hogy reánk, mint szocialista országra nézve, komoly veszély hárad, amennyiben egyetértünk a sztálinista-rákossista többségű KB itteni [magyarországi] hivatalos állásfoglalásával, miszerint »szervezett ellenforradalmi mozgalomról» van szó. DraCkovicz kijelentése még elfogadható, azonban rádióink híradásai, melyek a budapesti hivatalos kommunikék alapján fogalmazódnak meg, kétség kívül káros politikai következménnyel járnak. Tény az is, hogy Nagy is visszahúzódik, ami az események értékelését illeti, ami még inkább tovább bonyolítja a helyzetet. Az 529. számú táviratunkból teljesen érthetővé válik, miszerint Horváth miniszter azonnal megragadta a támogatásunkat, mire azonnal visszahúzódott és megakadályoztam, hogy látogatásomról bármi is megjelenjen. Mi már sok anyagot küldtünk arra vonatkozóan, amiből jól érzékelhető, hogy a magyarországi események hivatalos értékelése pontatlan. Megismételjük tehát, mivel minden világos és szó sincs sennüféle »ellenforradalmi mozgalomról«, hanem a gyűlölt sztálinista-rezsim elleni széles körű népfelkelésről, egy erős nemzeti jelleggel, mely az ország függetlenségének biztosítását és a szovjet csapatok kivonását követeli az országból. Ebben a tömegmozgalomban bizonyos antiszocialista tendencia is észrevehető, bizonyos ellenforradalmi elemek kilengései, azonban mindez nem tekinthető lényegesnek a néptömegek teljes mértékű mozgalomát illetően, valamint az események értékelését tekintetve. Azonban még túl korai lenne, és nem is lehetséges egy végső értékelést és elemzést adni, de úgy véljük, hogy elegendő elemmel rendelkeznek az állásfoglalás elfogadását tekintetében. Aminek kapcsán tekintettel kell lenni arra a tényre is, miszerint a nép-

tömegek nagy bizalmat és reményt táplálnak a szocialista Jugoszlávia iránt, mely már számtalan esetben nyert kifejezést.”

A feltárt jugoszláv dokumentumok egyértelművé teszik, miszerint a jugoszláv vezetés belátta – saját érdekeit tekintve – a magyar események túlmenni minden határon.

Magyar részről Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes utalt egy esetleges jugoszláv katonai segítségadásra, amit a magyar vidéken élők szorgalmaztak. Tény, hogy a jugoszláv vezetés az ország északi határát katonailag megerősítette, s több hónapig állandó készenlétben voltak az egységek. (Egy horvátországi szemtanú ekkor töltötte katonaidejét, ő közölte velem a fenti-eket, azonban további levéltári kutatásra hárul a kérdés tisztázása.)

Brioni találkozója (1956. november 2–3.) során Tito állítólag azt mondta az oroszoknak: „Ako nećete vi sa istoka, mi ćemo sa juga” („Ha nem támadtok keletről, majd mi fogunk délről”). Tito az orosz katonai, valamint a komszomolküldöttség előtt is szólt erről, miszerint az orosz intervenció elmaradása esetén, jugoszláv részről történne a beavatkozás, amit az egyenlőre kutatható jugoszláv dokumentumok nem támasztanak alá.

A megbeszélés során Hruscsov közölte, hogy a román vezetők is késznek mutatkoztak fegyveresen közbelépni, de azt Tito azonnal elutasította.

Frankovics György

Széna tér

„... és leszen csillagfordulás” Ötvenhatos képek a fővárosból

1956. október 23-a keddi napra esett. Reggel még úgy tűnt, hogy semmi különös nem lesz, szokványos volt minden. Felkeltem és vonattal munkába indultam Bicskéről Budapestre. Az Akácfa utcába igyekeztem a cipőboltba, ahol a dekorációs részlegen dolgoztam.

Fél nyolc körül a villamosról láttam a fegyvelmetten, katonás rendben a belváros felé menetelő egyetemistákat. A gyülekezési tilalmat a rádió többször is megismételte, de később feloldották. A forradalmi hangulat tovább fokozódott, a diáksághoz akkor már a munkásság is csatlakozott. A munkahelyemen a rádió állandóan szólt, és dolgozóink is hozták a friss híreket: a város különböző pontjain tüntetések vannak, Kossuth-nótákat énekelnek, és jelszavakat skandálnak: „Függetlenség, szabadságot, Ruszkiak haza” stb. A innen-onnan érkező hírekből szépen összeraktuk az eseményeket. A Bem téren tömeggyűlést tartottak, elszavalták a *Talpra magyart*. Egyre nőtt a tüntetők száma. Már két háromezren vonultak a Parlament elé és skandáltak: „Nagy Imrét a kormányba”. Később azért mentek a rádióhoz, hogy a diákok által 16 pontban megfogalmazott követeléseiket olvassák be. A Rádió vezetősége ezt csak erős módosításokkal teljesítette volna. Gerő Ernő, az MDP első titkára rádióbeszédével olajat öntött a tüzre, elutasított minden követelést, azt nacionalista, sovíniszta megnyilvánulásnak tartotta. A tömeg egyre elkeseredettebb lett, betörték az épület kapuját, a bent lévő ÁVH-sok közéjük löttek. Mindkét oldalon többen megsebesültek. A tüntetők akkor jutottak az első fegyverekhez, amikor két megállított mentőautóban megtalálták a rádiót védőknek szánt fegyvereket és löszert. Még ezen a napon megalakult a Forradalmi Karhatalmi Bizottság.

Napközben kimentem újságot venni. Mi a látottak alapján felkelésről beszélünk. Az újságot a mai Népszabadság szerkesztőségénél (akkor Szabad Nép) vásároltam. A levegőben érezni lehetett a feszültséget, de az újság semmi különösöt nem írt, ezért visszamentem a munkahelyemre. Utána egész nap dolgoztunk, a munkát rendesen befejeztük. A nap végén hazautaztam, a vonatok is közlekedtek rendesen.

Másnap, 24-én, mint minden hajnalban bekapcsoltam a rádiót. Megdöbbenve hallottam az erős lövöldözést. Gyorsan kiszaladtam a közeli vasútállomásra, szóltam a szintén bejáró húgomnak, hogy ne utazzon Pestre, mert kitört a forradalom, nagy lövöldözés hallatszik a rádióban.

A továbbiakról a rádióból és ismerősök által hozott hírekből értesültünk. Megalakult a Nemzetőrség, és a főváros különböző pontjain több fegyveres csoport: Corvin-közi, Széna-téri, Baross-téri stb. Katonáságot vezényelték a felkelés letörésére, de többségük azonnal a felkelők mellé állt. Nagy Imre átvette a kormányt.

Október 25-én, csütörtökön a magyar rádió azt közölte hajnalban, hogy teljes rend és nyugalom van Budapesten. Ilyen egyértelmű és megnyugtató felszólításra munkába indultam. A vonat zsúfolt volt. Velünk utazott egy besorozott ÁVH-s kiskatona, akinek fogalma sem volt a történekről, szabadságra igyekezett. Tudattuk vele, hogy Pesten forradalom van, főleg az ÁVH-sok miatt. Figyelmeztettük, ha nem akar bajba kerülni, vegye le a kalapjáról az ötágú vörös csillagot. Hosszú rábeszélésre megtette.

Munkahelyem a Keleti pályaudvarhoz volt közelebb, de a vonat Kelenföldről nem ment tovább, közölték, hogy ez a végállomás. Később tudtuk meg, hogy a felső villamosvezeték a harcok miatt leszakadt. Villamost sem találtunk. Egy 1-es buszra nagy nehezen feljutottam. A zsúfoltság dacára a vezető csak úgy volt hajlandó elindulni, hogy az indító ellenőr közölte vele addig megy, míg biztonságosnak látja. Szépen eljutottunk a Vérmező elejéig. Csend és nyugalom volt, de a buszvezető megmakacsolta magát, kijelentette, senmi pénzért sem hajlandó továbbmenni. Alig, hogy visszafordult, a vár felől több ágyúlövés vagy aknavető hangja hallatszott. A Gellért térnél átszálltam egy a Szabadság hídon Pestre átmenő buszra. Az is csak a Kálvin térig ment. Messziről feketéllett a kiégett Nemzeti Múzeum. Körülötte tankok álltak. A Sándor utcában hosszan heverték az otthagytott tűzoltótömlők. Az egész látvány megdöbbenítő volt. A Múzeum körüli Keravill kirakata be volt törve, benne az akkor még újdonságnak számító magnetofon üvegszalánkokkal borítva, senki nem vitte el. A Kossuth Lajos utcában orosz tankok voltak magyarokkal és magyar zászlókkal a tetejükön, azt kiabálták: „Ők is velünk vannak!” Ilyet se láttam még! A Rákóczi úton a Verseny áruháza előtt nagy csoportosulás, egy kiskatona keze vérzett. Fentről ÁVÓ-sok kőzigránatot hajítottak le, a katona a gyutacsot

1956. november 3.

Budapest, József körút 5. „Szabad Nép” székház (Horváth Péter felvételei)

József körút 86. – Üllői út sarok

József körút – Üllői út sarok

József körút 70–74.

József körút 84. sarok

kicsavarta, az a keze közelében robbant. A Rókus kápolna előtt kékruhás folyamőrök futkostak, lövöldöztek. A Dohány, Kazinczy, Wesselényi utcán át eljutottam az Akácfa utcai munkahelyemre. Ott már pesti kollégáim fogadtak. Szemben egy üres telek volt. Mikor nyitottak, a Klauzál utcai épületről géppisztolysorozatot kaptak. Szerencsére senki sem sérült meg.

Az előbb említett orosz tankok tömeg kíséretében vonultak a Parlamenthez. Az emberek Nagy Imrét akarták látni és hallani. Egyszer csak a körülöttük lévő épületek tetejéről géppuskaszorozatot eresztettek a több ezres tömegre. Pillanatok alatt több száz sebesült és halott zuhant a földre. Egy munkatársunk iszonyodva számolt be az ott törtétekről. Vérző, haldokló emberek kétségbeesetten próbáltak menedéket keresni. Az orosz tankok viszonozták a tüzet. A lövöldözés 15-20 percig tartott. Az ijedtség óriási volt, mindenki menekült, amerre látott.

Munkahelyemre vállalatunk központjából telefon jött: aki tud, menjen haza!

A Nagykörút és Rákóczi út kereszteződésében megpróbálták feldarabolni a ledöntött és odavonszolt Sztálin szobrot.

Érdekes volt ez a forradalom! Az emberek sétáltak, ha lövés dördült beugrottak egy-egy kapu alá, majd folytatták útjukat, mintha semmi sem történt volna. Az ablakokba kitétték a rádiókat. Hallottam, hogy híres sportriporterünk közli a Parlamentből, hogy a Himnusz hangjai mellett foszthák ki az éjjel-nappali KÖZÉRT-et. Odalépve láttam, hogy a betört kirakatban a fekete tálcáról hiányoznak a krémesek, de helyükön ott volt a pénz. Ilyen hitelesek voltak az információk!

A Rákóczi úton a füstös, kiégett Divatcsarnok szomorú látványa fogadott. A Keleti pályaudvar teljesen üres, kihalt volt. Se utas, se vasutas. Vissza a Rákóczi úton. A közúti forgalmat nyugodtan motorozó pár produkálta. Természetesen csak gyalog közlekedtünk. Újabb géppisztolysorozat, ugrás a Nemzeti Színház bejárata alá. Majd irány gyalog Kelenföld. Harmincévesen ez nem okozott gondot.

Október 27-én, 29-én és 31-én próbáltam szintén bejutni a munkahelyemre. Megnéztem, hogy mi a helyzet, beszélgettünk a munkatársaimmal, érdeklődtünk, majd hazamentünk.

Otthon állandóan hallgattuk a rádiót, figyeltük az eseményeket. A róplapokat olvastuk, amelyeket repülőkről szórtak le. A hároméves kisfiam meg is jegyezte: „visszafordult a repülőgép”. A rádió mindig becsapott bennünket. Szerintük rend és nyugalom volt. Amikor jött egy vonat, akkor felszálltunk rá és próbáltunk Pestre jutni. Végre szabad, nagyon boldog, felszabadult napok következtek. Azt hittük, hogy hazánk végképp visszanyerte szabadságát, függetlenségét.

Bár sokszor nem is értettem meg mindent abból, ami körülöttem történt, de éreztem, hogy fontosak, hogy meg kell örökíteni. Ezért amikor Pestre indultam dolgozni, magammal vittem a fényképezőgépet is. November 3-án alig hagytuk el vonattal Budaörsöt, mikor megdöbbenve láttam az Őrmező előtti Dobogó-domb nyugati oldalán a félig beasott, korszerű szovjet páncélosok sokaságát. Valahogy úgy nézett ki, hogy ezek nem haza készülnek. A munkahelyemen – ahová még mindig gyalog kellett bemenni – azt mondták, rémképeket látok, hiszen tárgyalások kezdődnek a szovjet csapatok végleges kivonulásáról. Ennek végső határideje 1957. január 15-e lesz.

A munkahelyemen jelentkeztem a szokásos módon, majd feszült várakozás következett. Előkészületeket tettünk a Kossuth-címer sokszorosítására, hogy kirakatainkban is kifejezzük nemzeti öntudatunkat. Telefonon utasítás jött a vállalat központjából, hogy a dolgozók a munkaidő vége előtt hazamehetnek. De hétfőn, november 5-én mindenki időben vegye fel a munkát, mert az egész ország területén megindul az élet, visszaáll a normális munkarend. Ekkor munkahelyemről, az Akácfa utcából elindultam zsebemben a kisfilmes Super Dollina fényképezőgéppel. A Nagykörút–Rákóczi út kereszteződésében már nyoma sem volt a Sztálin szobor széttörtelt maradványainak.

Az első fotót a Rákóczi út sarkán készítettem, akkor még ezen az épületen csak egy-két sérülés látszott, ezért tovább nem is foglalkoztam vele.

A József körút elején, az akkori Szabad Nép székházánál felfigyeltem arra, hogy az emberek milyen ötleletesen verték le a felesleges betűket a Szabad Nép szavakból és maradt kifejezően A Nép szókapcsolat. Az egész forradalmat jellemezték a hasonló tettek. A levegőben volt a szabadság, azt hittük, hogy minden jó lesz, más lesz ezután.

Az épület alsó részében árusították a párt kiadványait. Ezeket éggették el az emberek az utcán: a felvételen jól látszik a sok hamu.

A József krt. 46. szám előtt felállították a „Corpus”-t („Corpus a Nagykörúton”). Egy ilyen kép található az *Egy népfelkelés dokumentumaiból* című könyv 100. oldalán is, de ott már tömeg nélkül, és a döglött liba is hiányzik a lába elől. Az óra és a rohamsisak jól jelképezte a szovjet katonát. A tömeg is bizonyítja, óriási sikere volt. Lépten-nyomon ilyen békés tömegekbe lehetett botlani. Mindenki örült, felszabadult és vidám volt.

A Köztisztasági Vállalat takarította a romokat. Mindenki nézelődik békésen, szemléli az cseményeket, türelmesen várják, amíg elvontatják a teherautót. Milyen éles a kontraszt: minden csupa rom, szétfeltört ablakok és mégis az emberek elégedettek, mosolyognak. A felvételek kifejezik a békés, az élet újraindítására készülő hangulatot is.

Az utca végére érve összecsuksztam a fényképezőgépet. Húsz felvétel készült el. Alig vártam, hogy hazaérjek és előhívjam őket. Kíváncsi voltam, hogy mit őriz meg a papír azokból a megdöbbentő pillanatokból, amiket láttam és átéltem. A feleségemmel néztük végig este a képeket és beszélgettünk a történelekről. November 4-én értesültünk a rádióból a megszállásról, tudtam, hogy nagy baj történt. Eldugtam a filmet és a képeket is, még újfel sem mertük elővenni. November 17-én felvettem a munkát, mert különben megszüntették volna a munkaviszonyomat. Jártunk dolgozni és mélyen hallgattunk a történelekről. Később egy albumot is összeállítottunk, de még a gyerekeknek sem mutogattuk. Féltünk attól, hogy a képen szereplőket felismerik és megbüntetik.

Csak a rendszerváltás után vettem elő a képeket itt, Bicskén. A művelődési házban, a könyvtárban és az általános iskolában szerepeltek kiállításon. A kiállításra is én hívtam elő és nagyítottam ki a felvételeket a házi laboromban.

Horváth Péter

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET

Előadások, találkozók a Magyar Kultúra Alapítvány Székházába

(1014 Bp. Szentháromság tér 6.)

OKTÓBER

12. (csütörtök) 17.00 óra (Budavár terem) *Ausztrália Magyar Baráti Körével közös rendezvény.*

A forradalom emigrációja, emlékhelyei és irodalma az angolszász világban. Ea.: *Dr. Frank Tibor* az Angol-Amerikai Int. igazgatója (az egyesületi tagság, a Kör ausztráliai, amerikai vetített képeivel). Közreműködik: *Magyar Zsófia*.

24. (kedd) 18.00 óra (Deák terem) **Orvostanhallgatók és orvosok forradalomban.** Ea.: *Dr. Missura Tibor* (St. Gallen) és *Baltás Piri László* író. Mécsesgyújtás *Józsa Judit* keramikus-szobrász Tóth Ilonát ábrázoló alkotása előtt.

NOVEMBER

7. (kedd) 18.00 óra (I. előadóterem) **Pongrácz Gergely** bajtársai és emlékezete Latin-Amerikában. Dél-Amerika irodalma 1956-ról, a magyar emigráció és emlékművei. Ea.: *Dr. Benyhe János* és *Szőnyi Ferenc* volt braziliai és argentinai nagykövetek – az egyesületi tagság vetítésével. Közreműködik: *Magyar Zsófia*.

14. (kedd) 17.00 *Budavári Triznya Körrel közös rendezésben. Diákok, katonák, munkások és mérnökök a szabadságharcban* (Corvin terem). Ea.: *Szalay Róbert*, a forradalom katonája. Szólnak még: volt diákok, munkások... Vendégünk: *Szőnyi Zsuzsa* és *Dr. Szent-Iványi Edit*, a „Műgyemem 1956” Alapítvány képviselője. Közreműködik: *Csabai János* rendező és *Pregitzer Iruzsina* művésznő.

21. (kedd) 18.00 óra (Budavár terem) **Festészetünk világhírű alkotói – MS mester emlékezete.** Vendégünk: *Mojzer Miklós*. Bevezetőt mond: *Herczeg Renáta* (MÉVI. tag) művészettörténész.

28. (kedd) 18.00 óra **A keresztény-szociális mozgalmak polgári üldözöttei; meghurcolt papok, szerzetesek 1956 előtt és után.** Ea.: *Dr. Kovács Tibor* a Schiller-Institut magyar-*i* igazgatója és lőtszoltelendő *Kuklai Antal*, közsziöntöt mond: *dr. Beer Miklós* a Váci Egyházmegye püspöke.

DECEMBER

5. (kedd) 18.00 óra **Elindultam szép hazámból... „Bartók emlékhelyek a világban”** (a tagság előadása és kiállításának megnyitója). A kiállítás a *MEVE tagságának* és *Steiner Józsefné* gyűjtőnek fotódokumentációs és filatélnai tárlata (megtekinthető dec. 19-ig), majd rövidfilm-vetítés egy londoni Bartók-tábla avatásáról.

12. (kedd) 18.00 óra **Magyar emlékek Britanniában (III.) „A Dunától a Tengerig”** – London és környéke magyar emlékhelyei... (Egy 56-os emléktábla a londoni Lengyel-ház falán). Filmi- és könyvbemutató. Előadó: *Messik Miklós*.

19. (kedd) 17.00 óra **Elszakított magyarok karácsonya...** Karácsonyi (évszáró) irodalmi estünk a *Budavári Triznya Körrel* közös rendezésben. **Válogatás a határon túli 1956-os karácsonyi írásokból és emlékhelyek képeiből.** Előadó: *Szőcs Géza* író. Közreműködik: *Bánffy György* Kossuth-díjas színművész. *Ezerkilencszázötvenhat, Te csillag!* címmel *Jónás Csaba* és *Tarics Péter* zenés összeállítás.

ÉVFORDULÓK

Száz esztendeje született Baranyai Júlia

„Baranya bévülről ...”

Baranyai Júlia pályakezdő korában

belgrádi egyetemen szerzett latin szakos diplomát, pedig a pécsi évek után alig tudott szerbül. Az egyetem sikeres befejezése után az akkori közoktatásügyi miniszter Ó-Szerbiába, a császári gimnáziumba nevezte ki latin szakos tanárnak. Alig várta, hogy magyar környezetbe kerüljön.

Délvidék visszatérte után Újvidékre kerül, itt a gimnáziumban tanít, de... „... a szabadidőmben elolvasom az újságokat, folyóiratokat. Nagyon sokat. Rossz lelkiismerettel, mohón, néha késő éjszakáig olvasok, másnap megbánom...” Úgy szólván mindent elolvas, ami keze ügyébe kerül. Különösebben Krúdy stílusát imádja. Így mentegetőzik: – Azért nem veszek televíziót, mert elrabolná az időmet az olvasástól.

A magyar tannyelvű Vörösmarti Algimnáziumot 1949-ben nyitják meg. Baranyai Júlia a kezdetektől itt magyart és 1952-től németet tanít. Az orosz nyelv helyett bevezetik a németet. Egy középiskolás volt diákjának így számol be a német bevezetéséről: „Amikor meghallotta, hogy ezután németet fognak tanulni, Angyal Jóska örömeiben az osztályban ugrálni kezdett.”

Az újvidéki évek után 1945-től a frigyessöldi elemiben tanítóskodik. Itt találják meg az algimnázium alapítói. Így kerül Júlia haza, mert hiszen a Vörösmarthoz tartozó monyorúsi er-

Baranyai Júliát 25 évvel ezelőtt temették, 1982 elején. Sírfömliratát már évekkel azelőtt bizalmasan elmondta nekem: „Csillagszgekkel átvert kezét őrzöm kinyújtva a földek fölé, a táj keresztjén megfeszített...” (Makay Ida)

Temetésén a cigányzenekar hűségesen húzta a kesergőjét: „Nem arról hajnallik, amerről hajnallott...” kezdetű népdalt. Erre már régebben megtanította a zenészeket.

A plébános tört magyarsággal búcsúztat-ta. Önkéntelenül is elmosolyodtam, Júliát véltem hallani: Plébános úr, inkább beszéljen latinul, így mindenkinek könnyebb lesz! Évekkel azelőtt dr. Varga Sándor egykori laskói lelkész arról tájékoztattott, hogy Júliával latinul társalogtak, ha ellátogatott a laskói parókiára.

Revenni! – Jöjj vissza! – áll házának bejárata fölött

Latin szakos tanár volt. Pécssett a zárdában érettségizett, de már a trianoni rabszolgavá-sár után. Keskendre, ahol a szülei akkor lak-tak – édesapja erdőőr volt – úgy került, hogy Kölked közelében, Karapandzsánál a nem-rég még a hercegi koronabirtok erdőőrei kéz-ről kézre adva átcsempeszték a határon. A

désházban született, 1906-ban. „A Pörölkében idillikus környezetben állt egy házikó, benne egy idős házaspárral. A néneke gyakran mesélt nekem. Még mindig emlékszem erre a mondatára: A terepös fán űt a szüle.”

Én 1953-ban kerültem haza, s tanítottam a vörösmarti iskolában, s éppen fiatalos hévvel a nagy szlovén költő France Presern Szonettkoszorúját fordítottam, meg versebe foglaltam a Vörös Márta népmondát. Júlia türelmesen elolvasta mindkettőt, és ki is javította. Majd fölvilágosított, hogy „népballadát nem lehet írni”. Talán ez alkalommal mutatta meg ifjúkori verseit. Az egyik költemény arról árulkodott, hogy az erdészház virágoskertjében „kinyílt a citromszínű mályva”.

Beszélgetéseink során szóba kerültek a drávaszögi nemzetiségek is. Tőle tudtam meg, hogy az egykori vörösmarti német telepesek nem svábok, hanem frankok.

Két évig tanítottam Vörösmarton, utána Kopácsra mentem, mert az ottani tanító az előző tanévben száz gyerekkel magára maradt. A Vörösmarton eltöltött két évem felért egy jó egyetemmel. A kapcsolat nem szakadt meg, gyakran fölkerestem, s ilyenkor mindig a könyvesházában aludtam. Ha hosszabb ideig elmaradtam, levelezőlapot küldött: „Gyere beszélgetni!”. A beszélgetések adták meg azt az indítást, hogy foglalkozzam a Drávaszög néprajzával, településtörténetével, tájnyelvével. Gyakran beszélt nekem az elpusztult Árkiról és az onnan elmenekült, a későbbi Árki családnevűekről. Akkor még Sepsén is és Vörösmarton is éltek ezek a családnevek. Sokszor sorra került tájnyelvünk is. Gyűjtötte ritka szólásainkat, szóláshasonlatainkat: *Úgy hazudik, hogy az már műlység!* Egy csúszai idős asszony így panaszkodott: *Úgy járkálok ebbe' a házba magamba', mint az űres fűjhű (azaz felhű)! Úgy gyűtt lefelé a szűle csakúgy farkantott (ti. ittas volt)! A Drávaszögben egy fűnevet fokozni tehet. Amikor a forró borokat hasonlítgatják, akkor mondják, hogy ez már borabb, az a legborabb*

Júliát kezdetbe a laskói XVI. századi reformáció érdekelte. Első összefoglaló munkája a Gyertyafény Ausztriában címmel került nyomdába. Ez a fűzet később a Vízbevesző nyomokon című könyvvé terebélyesedett, s a Horvátországi Magyarok Szövetsége jóvoltából az újvidéki Fórum könyvkiadónál két év alatt két kiadást ért meg.

Az első kiadással Júlia nem volt elégedett: „Nézd csak a címlapot! Ez nem a mi Drávaszögünk, ez egy kanadai táj!” Nehezményezte azt is, hogy a kiadó szerkesztői és lektornai megnyírbálták a mű elejét, ahol ő a drávaszögiek, az ormányságiak és a szlavóniai magyarok székelty eredetéről beszél. Itt van szó a „hejgetők”-ről, akik Erdélyből jönnek a Drávához, hogy haza menyasszonyt vigyenek.

Baranyai Júlia a tanítás és az írás mellet történeti és néprajzi gyűjteményt is alapított, amelyet kezdetben a Deákszurdokban egy pinceházban rendezett be, de később e régi református iskolába került. Ezt gazdagítottuk később régi népviseleti és egyéb tárgyakkal.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége 1982 (Baranyai Júlia halála) után még Andrásfalvy Bertalant is segítségül hívta a múzeumi gyűjtemény szakszerű rendezésére. A kilencvenes évek tragédiája alatt a gyűjtemény ebek harmincadjára került, s ma már csak a gyűjtemény maradványait szemlélhetnénk, ha lenne aki gondozná.

Baranyai Júlia gyakran beszélt a következő nagyobb munkájáról. *Baranya bévűlrű* lett volna a mű címe. Különös és jellegzetes drávaszögi emberekrű szeretett volna írni, hasonlóképpen mint a kultúrtörténetében ír Újlaki Kornél Dezsűrű, a darázsí plűbánosrű, akihez hűsz éven át nyaranta visszatért Csók István, a híres festűművész, hogy megfesse sokác tárgyú műveit.

Kikrűl szűlt volna a Baranya bévűlrű?

A református lelkészrűl, aki egykori színészí múltját eleveníti föl, amikor a nyitott Ady-kűtet elűtt űl, az asztalon feszűlet, égű gyertya, s közben könnyeit hullatja. A pűz pontosan idűzítve volt Júlia belépésének idejére.

Az Osztrák Magyar Agrárbank daruvári fiűkjának akkor Laskűn élű egykori igazgatűjáról, aki hisz a lélekvándorlásban meg a holtak megidézésében.

A szűlűsi művészettörténészrűl, aki éhezik, de utolsó pénzén mégis egy restaurálásra szoruló ebédlűasztalt vásárol.

Az építészmérnűkrűl, gyermekkori pajtásáról, aki a vörösmarti Deákszurdokban borospincéjét freskókkal díszített sírhellyé alakítja.

A csúzai szőlőhegyen lakó gyógyszerészről, aki fehérborából különféle fűvekkel ürmöst is készített. Egyszer Júliával én is izelgettem ennek a különös embernek az ürmösét.

A vörösmarti gazdag zsidócsalád legfiatalabb tagjáról, aki életben maradt, s az eladogatott ingatlanjainak árát arra használta, hogy daljátékokat és operetteket rendezzen. A János vitézzel Zágrábban is vendégszerepeltek a vörösmartiak akkor, amikor Rákosi Mátyás a legnyersebben szapulta Jugoszláviát.

Baranyai Júlia is rendezett színdarabokat. A légy jó minhalálíg-ban diákjain kívül a felnőttek is színpadra léptek, Fodor Érettségijét Újvidéken is bemutattuk.

Ha meglátogattam, Júlia nemegyszer szörnyülködve fogadott: „Képzeld!...”

Többször előfordult, hogy a lapokban megjelent írásába belekontárkodtak a szerkesztők vagy lektorok. Júlia nagyon félt az újságíróktól és a lapszerkesztőktől: „A vörösmarti gimnázium tógás diákja kápsálni jártak” mondatot is „kijavították”, a „kápsálni”-t „kapálni”-val helyettesítették. Sokszor nem tudta sírjon-e, nevéssen-e mások butaságán.

Egyszer igen megsértették. Egy újvidéki újságíró ilyen mondatot fabrikált róla: „Vörösmarton egy öreg tanárnő régiségeket gyűjt.” Júlia megtorolta: Pannóniába hajdan a barbár jazygok jöttek hivatlanul, ... úgy tűnik azóta sem változott a helyzet – fogalmazza irónikus válaszával.

Tanárként Sneider Júlia, így írta alá nevét, de írásaiban mindig Baranyai Júlia volt.

Míg tehetett írt. Vele kapcsolatban igaznak hiszem Keresztúri Dezső őszi énekének záró sorait: *„Sorsa csak annak van, aki őriz, tervez még valamit, s bár tudja a végérvényű végét, hűséggel teszi dolgát.”*

Pataky András

A diófa hűvöse

Réges-régen „vízbe veszett” egy nyári délután kezdődött és estébe nyúlt beszélgetés emléke, amikor váratlan ajándék Proust-i effektusa már-már újra hallhatóvá és láthatóvá tette azt. Néhány éve Móser Zoltán fotóművész címemre feladott küldeménye drávaszögi fotókat tartalmazott. 1978-ban Katona Imre folkloristával – aki már szintén nincs közöttünk – és Olsvai Imre népzenekutatóval és fotós barátunkkal jártuk a régiességeket őrző falvakat, hogy zenei-népköltészeti anyagot gyűjtsünk. Aki akkortájt a Drávaszögbe vetődött, nem kerülhette el, s nem is akarta, Baranyai Júlia vörösmarti házát. Mi is megkerestük. Tikkasztó nyárvég egyik délutánján érkezünk a Tanárnőhöz, mert mindenki így nevezte a valamikori vörösmarti algimnázium, később általános iskola nyugalmazott magyartanárát. Ritka szíves-séggel fogadott bennünket. Ajtaja előtt a vendégnek sohasem kellett várakoznia, mert szíves-séggel találkozott, ha átlépte küszöbét. A délután tűző sugarai elől a kert terebélyes diófája alatt kerestünk menedéket. S mi másról is folyt a beszélgetés, mint a Drávaszögről, a régiekről, Erkel doktorékról, Vörösmart büszke polgáraitól, a titkokat rejtegető kúriákról, a reformáció harcos alakjairól, a vörösmarti pálosokról, a kis szellemi műhelyekben egyedül frogató baranyaiakról, akiknek nevét elzártáguk ellenére számon tartotta a korabeli művelt Európa. Meg a kapzsiságról esett szó, aminek az lett a következménye, hogy a műfordító Ács Zsigmond vörös sírkövet szétszórták, sírja sem maradt meg, helyén répákat termelt a föld. A régiek lassan vízbe vesző nyomait fürkésztek. Mi, a vendégek inkább csak hallgattunk és kérdeztünk. A latin egyszerűséget életvitelül választó Baranyai Júlia veretes mondataiból összefűzött történeteibe feledkeztünk.

Este lett. Csapkodni kezdtünk magunk körül, hessegettük a nagy rajokban támadó szúnyogokat. Hol homlokunkra, hol meztelen karunkra csaptunk jó erőset. Iázigazdánk azonban sztoikus nyugalommal ült közöttünk. Tovább mesélt a régiekről. Cigarettafüstjébe nézett, mintha abból idézné meg a kihalt Kán-nemzetség tagjait vagy a laskói XVI. századi búcsúsok arcvonásait. „Júliát nem csipik a szúnyogok?” – kérdezte valamelyikünk. Mosolyra húzódott a szája: „Nem, szeretnek, ők is a vendégeim.” Közben a köaszton, amelyet körülültünk, kis ezüst tálcán kristálypohárkákba töltötte ki a fűszeres illatú diópálinkát, amit maga készített

Baranyai Július jobbján Katona Imre, balján Olsvai Imre, valamint Lábadiné Kedves Klára és Lábadi Károly (Móser Zoltán felvétele)

régi drávaszögi recept alapján. Észrevettük, hogy egy pohárkával több került a tálcára. Nem baj, mondta, hátha jön még valaki...

Ezek jutottak eszembe Móser Zoltán felvételét nézegetve. A fotográfia elkészülte után még négy évét élt Baranyai Júlia. 1982. február 12-én költözött ki a vörösmarti temető örök álmukat alvó lakói közé. Sírjára Makkay Ida gondolatát vészték: „Csillagszegekkel átvert kezét örzön kinyújtja a földek fölé a táj keresztjén.” Sokunknak hagyott örökséget. Nem pusztuló, harcslósra ösztönző tárgyakat. Emlékeket, történeteket, a díófa hűvösét, a vele folytatott beszélgetések emlékét, azt a lehetőséget, hogy személyében megismerhettük a Drávaszög utolsó nagyasszonyát. Testamentumában sokat forgatott két könyve is ott szerepel. Szétszórattatásunkban sokunknál ez a két munka volt a magunkkal hozott Könyv. Az a könyv, amely felől riporterek szoktak érdeklődni, hogy mit vinnénk magunkkal, ha... A háború előli bolyongásaink egyik kötete lett a metaforikus értelmű *Gyertyafény*, amelyben egy kis drávaszögi falu, Laskó európai hírű művelődéstörténetének XVI. századi aranykoráról rajzol érzékletes képet. A másik a *Vízbe vesző nyomokon*, amely végeredményben egy nagy lírai vallomás a Drávaszögről, kultúrájáról, nevezetes férfiairól, arról a tájról, amelyet annyira szeretett, hogy tisztellete jeléül lemondott a Schneider családi névről, és felvette a Baranyait. Amikor e munkáit írta Baranyai Júlia vörösmarti magányában, mert igazában az maradt élete végéig, még sok lap pangó forrásról nem szerezhetett tudomást, amely azóta árnyalta, tovább bővítette a Drávaszög-képet. Azóta ezek is megjelentek nyomtatásban, s hogy így lett, az neki köszönhető: olyan ösvényt vágott ugyanis, amelyen mi, a maradékok elindulhattunk, és a szerteszét heverő értékekből még gyűjtögethettünk. Halála óta több, mint egy tucat könyv főszerplője lett a Drávaszög, népe és régies kultúrája. S mindegyik valamiképpen támaszkodik Baranya Júlia kutatásaira.

Nem vezett vízbe a nyoma! Éppen száz esztendeje, 1906. március 30-án született a baranyai Monyoróson. Most legszívesebben korán nyíló cigányibolyából szedett csokrot vinnénk a sírjára.

Lábadi Károly

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Németh László:

Emelkedő nemzet¹

Amikor tizenhárom évvel ezelőtt a második szárszói konferencián utolszor találkoztam a fiatal magyar értelmiség színe-javával, s tudva, hogy tán sohasem szólhatok többé hozzá, végigtekinttem az akkor lezáródott koron, figyelmeztettem őket, ne higgyék el, hogy ez a két magyar évtized, az azóta annyit emlegetett Horthy-korszak nemzeti szempontból olyan meddő és gyatra volt, mint a rendszer, amely nevét adta.

Az igaz, hogy a Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalom elsikkasztotta a magyar forradalmat a Habsburg császár nélkül, de súlyosabb formában a Habsburg-Magyarország maradványait restaurálta. A magyar nyelvet törő tengerésztilst a kormányzói székben jelképe volt annak, ami történt. Egy kis képességű, anakronizmust jelentő réteg kormányozta az országot. Ennek a rétegnek azonban volt egy előnye, más későbbi, szintén kisszerű és szintén anakronizmust jelentő rétegekkel szemben, hogy nem volt túlságosan népes, s miután egy kicsit megszíta magát, nem avatkozott túlságosan mélyen az életbe, sőt bizonyos büntudat is fejlődött ki benne, s a magyar társadalom fejlődését ha nem is segítette elő, de akadályozni is csak kismértékben tudta.

S épp ez az ellentét, a reformokra képtelen maradi vezető réteg s alatta a maga életéhez batorságot kapó társadalom döbbsentett rá engem, előbb halk remény, aztán a bizonyosság formájában, hogy a magyar a rend ellenére, amelybe beleszorították, emelkedő nemzet. Ez annál feltűnőbb volt, mert ugyanebben az időben Európának több nagy népe – Nyugaton s Keleten – növejléte s új technizálódása ellenére a hanyatlás jeleit kezdte mutatni.

Az emelkedés főképp szellemi és gazdasági téren volt szembeszökő. Mindig nagy hovágygyal néztünk a reformkorra, a szabadságharcot megelőző évtizedekre; az igazság azonban az, hogy akkor közel sem volt annyi nagy írója, művésze, muzsikusa, tudósa ennek a nemzetnek, mint a joggal megbélyegzett Horthy-rezim alatt. Két nagy nemzedék dolgozott egymás mellett, a viszonylagos szabadságot a lényeges kimondására, az elviselhető korlátozást a plasztikus tömörítésre használva ki. A magyar zene ebben az időben emelte a világ fölé az első kultúrhistoriai jelentőségű magyar nevet, a Bartókét, s az ismeretlen nyelvbe zárt magyar irodalom ekkor támasztott reményt, hogy ugyanezt megismétli.

De csaknem ugyanilyen volt a haladás gazdasági téren, ahol pedig az állam tehetetlensége szinte teljesen megakadályozta a nagyobb méretű kezdeményezést. Különösen a kisemberek bizonyították be, hogy a magyar gazdaságilag is tehetséges nép. A halogatott földreform ellenére százazrek szakítottak le maguknak egy darabka földet, melybe szorgalmuk beleölthették, jól gazdálkodó kisbirtokok, kertek ezrei lepték el az országot, s nem véletlen, hogy ebben az időben merült fel Kert-Magyarország terve, a szövetkezett minőségi gazdaságokból fölépített, okosan iparosított, kertész színvonalon álló gazdáktól megművelt magyar föld látomása. Ezzel egy időben az ipari munkásság szakképzettsége is nőtt; a főváros körüli kertvárosokat részben az ő házaeskái népesítették be, s nem volt vad álom többé a másik gondolat: az értelmiségi színvonalra emelkedő munkás és paraszt nép s a néphez szító értelmiség testvérisülése egy értelmiségi társadalomban.

Ahhoz, hogy a nemzet emelkedésében igazán bízni tudjak, egy hiányzott: a nemzet erkölcsi és politikai érzék dolgában nem állt olyan magasan, mint szellemiekben. Szinte a legele-

¹ Németh László írása az Irodalmi Újság 1956. november 2-i számában jelent meg. (A Szerk.)

mibb összetartás is hiányzott: az elért vívmányokat, félő volt, könnyű lesz kicsikarni a kezéből. A megszálló német csapatok rendőrei mondták, hogy egy országban sem kaptak annyi följelentést. Még vége sem volt a háborúnak, s már megkezdődött a tolokodás az új pozíciókért: a másik magyar kiszolgáltatása a jövőendő gazdáknak. Tisztelet a kivételeknek, de a magyar természet nem nagy ellenkezéssel, sőt sokszor igazán könnyű szívvel viselte, hogy legjobbjait kiemeljék a fészékből. Azt, ami történt, egyetlen kelet-európai nép sem kerülte el. De hogy így történt, annak a magyar sunyítás és irigység majdnem olyan mértén volt oka, mint a külföldi ügynökök szolgáltelekűsége.

Az elmúlt hét azért volt óriási élmény a számomra, mert ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyarság erkölcsileg mekkorát emelkedett. Hiszen nem mondom: voltak jelek rá eddig is. Még a tömlőeszerű elzárttságban élő, elfeledtetett ember is érezte, hogy az ifjúságból más levegő csap felé, mint kortársai közül. De hogy a nemzet a gyötörsében és megaláztatásban így összeforrt, hogy diákok, munkások, katonák minden előzetes szervezkedés nélkül közös elszántságukkal így megszerveződhettek, a vezér nélküli felkelésnek ez a csodálatos látványa meghaladta nem reményemet, de képzeletemet.

Sajnos azok közé az emberek közé tartozom, akik a természettől a veszélyt látó képzeletet kapták súlyos ajándékkul. A forradalom vidéken ért. A sok éven át tartó rettegés, az aránytalan munka, az erkölcsi nyomás börtön nélkül is összeroppantott: harmadéve beteg vagyok s az utolsó hét, egy izgalmas bemutató még rontott az állapotomon. A forradalom előtti nap azzal az elhatározással utaztam vidékre, hogy kiadatlan kézirataim rendezésének élek, s nem térek többé vissza a fővárosba. Egy napig tartott a nyugalom. A rettenetes aggodalom órái után csak egy éjszakát birkóztam az örömmel: azóta már csak a felelősség szorítását érzem.

Az utolsó ötven év magyar szellemi fejlődése világosan fölírta a célokat, melyek felé egy magyar forradalom esetén törekednünk kell. De az utóbbi évtized gazdái tudták, miért irtják a könyveinket. Ezt a magyar eszmévilágot kevesen ismerik, s most órájuk, a kevesekre vár, hogy a nagyszerű lökést, melyet a nemzet eltökéltsége adott, ne engedjék félresiklani.

Még csak annyit láttam, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, s már ott állt előttem a veszély: a közeli, hogy a nemzet szent felindulásában a bosszúvágy sugalmazói-ra hallgatva olvasmit talál elkövetni, amit nem lehet többé jóvátenni, s a kissé távolabbi, hogy mialatt a fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonása felé fordul, az új pozíciók felé csörtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el, s a forradalomból ellenforradalmat, 1956 magyar szabadságharcából holmi 1920-as kurzust csinálnak.

Kinek kell ezt megakadályozni, ha nem nekünk, akik látjuk, hogy mit lehet itt elveszíteni. Az alól, hogy szóljunk, felmentést csak a halál vagy még az sem adhat. Az első alkalmi autóval én is Pestre jöttem, s szobámba zárkózva ideültem, mint valami gépfegyver, az írógép mögé, hogy amíg bírom, kattoztassam. Gépem mellől arra a fiatal lányra gondolok, akinek a hírek szerint a Kálvin téri ház tetején valamennyi férfi társát kilőtték, s ő tovább jártatta a fegyvert, amíg csak fiatal feje is oldalt nem konyult. Nem tudom, pontosan így történt-e, de az én szívemben ez a lány most a múzsa. Ő írta a ház tetejéről: „Rajta, öreg hullajelölt! I la én odaadtam a szép ifjú életem, mi az neked, szegény emberi maradvány, a magadét megtenni.”

A lokális identitás és a tudománypedagógia konferenciája Orosházán

Általános iskoláinkban a címben jelzett fogalmak iránt sok az idegenkedés. Az előítéleteség ugyanúgy megtalálható ebben, mint a tapasztalatok hiánya, s ezek egy töről fakadó ellenérzéseket válthatnak ki.

Az *értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiát* (ÉKP) valló iskolák Zsolnai József kutatásait követve maguk is kutatóiskolákká válnak. A Pannon (veszprémi) Egyetem pápai kutatóközpontjával együttműködve nemcsak a tudományos diákkörök korai megvalósításán fáradoznak, de szembenéznek a tudománypedagógia kihívásaival is. Zsolnai József az elit- és a tö-

megoktatás együttes megvalósítását ugyanúgy szorgalmazza követőiskoláiban, mint ahogy megteremtette a differenciált tanóraszervezés elméleti és gyakorlati alapjait saját kísérleti iskoláiban. Ma már a Nemzeti alaptanterv kikerülhetetlen pedagógiai elvei közé tartoznak az ő kutatási eredményei, gyakorlatban igazolt nézetei a differenciálás, a kommunikáció, a személyiségpedagógia és sok más kérdés megválaszolásáról.

Az ÉKP-s iskolák 11. országos tanácskozását tartották április 27-29. között Orosházán a József Attila Általános Iskola szervezésében. A közös pedagógiai alapon szerveződő iskolák hagyományossá vált találkozóin évente a házigazda vállalja, hogy megmutatja, hogyan lehetséges az elméleti alapon egyéni, sajátos, mégis közösen járható utakat kitaposni. Ezúttal *A lokális identitás pedagógiája tudománypedagógiai megközelítésben* problémakörből mutatták meg a jelenlévők eddigi eredményeiket. A főszerep a házigazdáké volt, akik több – mondhatni: koncentrikus – körben szélesítették a mezsgyét. A város tudományos kutatói plenáris ülésen igazolták, hogy van lokális tudat, belőle fakadó lokálpatriotizmus, s annak van számos – a nemzeti értékrendhez kötődő – helyi képviselője. A lokális érték soha nem változhat öncélúvá, provinciálissá, ezt tükrözték a tudományok kutatóinak a város határain messze túl tekintő összességei.

A szekcióüléseken már az iskolai munka, a bemutatott tevékenységek, folyamatok játszották a főszerepet. Hangsúlyt kapott valamennyi szekció elemzésében a helyi értékekhez kötődés-kötés pedagógiai törekvése: tevékenykedjen, kutasson, reprodukáljon és alkosson a diák, s lehetőleg minél korábban, minél fogékonyabban! Ehhez tapintattal háttérbe vonulva, de határozott értékrenddel és -tudattal irányítson a pedagógus! Értékelték mindezeket a kérdéseket és helyi válaszokat a művészetek, a helyi kulturális hagyományok, a gyermekirodalom, a környezetkultúra, a néprajz területén. Mi most annak a szekciónak mutatjuk be néhány fontos felismerését, további kutatásokra szánt gondolatát, amely a *helytörténet* tudománypedagógiáját, lokális identitást erősítő tevékenységét vizsgálta.

A helytörténet – ezt a nemzeti alaptanterv és a kerettantervek első évtizedében világosan láthatjuk – nem kapott tantárgyi rangot. Az ÉKP programja szerint haladó iskolák számára azonban nem kérdés, hogy vannak tantárgyakhoz köthető (interdiszciplináris) tevékenységek, kiscsoportos és egyéni foglalkozások, tanórán kívüli folyamatok, amelyek által a helytörténet nemcsak a szűk közösség ügye többé. A hely értékeit ugyanis beépíthetjük a nemzeti történetkutatás eredményeibe, mint ahogy azok is hatással vannak a helytörténet kutatásaira. Csak akkor nem lesz a „történettudomány mostohagyermeké” ez a tudományos princípium, ha olyan nemzedékek nőnek fel, amelyek számára mindezek evidens igazságok lesznek. Orosházán harmadikosok és hatodikosok egyaránt megküzdöttek ezzel a kihívással, amikor utcanévadóik történetét, illetve iskolájuk múltját kutatták. Gyerekek között különösen fontos kijelentés, hogy a tudománypedagógiát az érdeklődés tartja fenn. Ezért nem titkoltan emocionális megközelítésben vágtak bele a kutatásba, de tudományos terminológiák szerint fogalmazták meg, rendszerezték új ismereteket.

Az is elhangzott, hogy a zárt (comeniusi) pedagógiai rendszer paradigmáján túllépve a nyitott tudományművelést (paradigmaváltást) nem éli meg könnyen a rutin pedagógusa. Sok tudatosság, a szakszerűség által megkívánt következetesség és tudományos kutatói műveltség kell hozzá. Felvetődött a kérdés: lehet-e tudománypedagógiát művelni kutatói magatartás, kutatói praxis nélkül? (Lehet-e művészetet oktatni, ha az oktató nem művész? S folytathatnánk a kérdéseket.)

Más iskolák gyakorlata a motivációt a diákkutatás tudományos eredményeinek objektivációjában, legfőképpen a publikációkban véli felismerni. Saját kiadványok ugyanúgy szolgálják ezeket a törekvéseket, mint a tudományos diákköri mozgalomba (TDK) való bekapcsolása minél fiatalabb generációknak. Az ÉKP-s iskolák ebben is előremutató kutatási tapasztalatokkal rendelkeznek. (Itt hangzott el a *Honismeret* folyóirat neve mint olyan publikációs lehetőség, amely – címében hirdetett fő profilja mellett – helyet ad úgy a helytörténet, mint a diákság publikációinak, s mert nincs a helytörténetnek saját folyóirata, ez tovább növeli, emeli a folyóirat tekintélyét.) Ezek a munkák pedig olyan kreativitáskutatási aspektusból válnak érdekessé, amelyek megvalósítása ugyancsak feltételezi a felkészült segítőt, a kutatásra nemcsak ösztönző, de azt helyes moderbe terelő szakembert. A helytörténet kutatása egyszerre képes ezért

megfelelni a konferencia két problémájának: a lokális identitás korszerű értelmezésének és a tudománypedagógia művelésének.

Értékmérője lehetett a munkának, hogy dr. Szabó Ferenc történész-muzeológus, nyugalmazott levéltár-igazgató, a város kiváló tudósa is részt vett a helytörténeti szekció egész napos vitájában. De az igazgatók szekciója is itt kezdte közös megfigyeléseit, és számos tapasztalat birtokában nekik szólt a szekcióvezető biztatása: támogassák és ösztönözzék ezt a tevékenységet intézményeikben.

Zsolnai József közelmúltban megjelent könyve, *A tudomány egésze* szellemében vontuk le a következtetést: a comeniusi rendszert szétfeszíti a tudománypedagógia. „A tudománypedagógia olyan akciókutatással kimunkált ismeretrendszer és szemléletmód, amely azt vallja, hogy a tudomány eredményeinek – illetve a tudomány művelése során született tudománytani eredményeknek – az iskolába történő emelésével a hagyományos osztály–tantárgy–tanóra rendszer radikális reformja bekövetkezhet. Másképp fogalmazva: esély van arra, hogy egy merőben új iskolakép alakuljon ki azzal, hogy az oktatás megújításához a filozófiának, a tudományoknak, a művészeteknek a látásmódját és praxisát az iskolai munka újjászervezésére és újragondolására következetesen felhasználjuk.”¹

A helytörténet (a hon- és népismeret, a drámapedagógia vagy bármely más „szokatlan” iskolai munka, tevékenység, folyamat is) előbb találja meg az utat ehhez az újragondoláshoz, talán éppen korábbi mellőzöttsége, kirekesztettsége következtében. Olyan lehetőségeket kínálunk vele tanárnak, diáknak, amely értékteremtő, alkotásra ösztönző, önmaga határait kitérítő, a jól megélhető valóságot vizsgáló tudomány. Egy lehetősége az identitás tudományos rangra emelésének már a legfiatalabb generációk körében.

Kovács Lajos

A X. Ifjúsági Akadémia résztvevőinek egy csoportja (Alcsút, 2005.)

¹ Zsolnai József: *A tudomány egésze*. Bp. 2006.

HAGYOMÁNY

Tradíciók és kötődések változó világa*

Előadásom címe nyilván sejteti, hogy ez alkalommal az etnográfia és folklorisztika alapvető – alighanem a legfontosabb – fogalmát szeretném a közkeletűtől valamelyest eltérő módon körülírni. Előre bocsátva persze, nehogy mindjárt az elején félreértés keletkezzen, hogy a „tradíció” ebben a szövegösszefüggésben a „hagyomány” szinonimája, a szaktudomány műszakúnt azonban nem egészen azonos a jelentése a köznyelvivel; a „kötődések” fogalma pedig magában foglalja azokat a „kapcsolatokat”, melyek levezethetőek a hagyományból, ám azokat is, melyek lényegük szerint „hagyomány-tagadóak”. Előre bocsátva továbbá, hogy nem csupán a címbe belefoglalt, korunkat alapvetően meghatározó „változások” tudatosítása teszi indokolttá e néprajzi alapfogalommal való elméleti igényű, de gyakorlatias célú foglalkozást. Az is indokolja, hogy – tapasztalatom szerint – korántsem következetes a különbségtétel a helyismerettel összefüggő szaktudományok művelői körében a hagyomány-fogalom szaktudományos és köznyelvi jelentése között, amiből azután a kutatási programok tervezésekor félreértések, helytelen következtetések adódhatnak.

Abból az elméleti előfeltevésből célszerű kiindulnom, hogy a mindenkori „jelen” a lehető legszűkebben értelmezett „előzmények” nélkül *nem érthető meg*. Ezek az „előzmények” pedig úgy is leírhatóak, mint a társadalmilag elfogadott normák, szokások, tevékenységi mechanizmusok összessége – vagyis az organikus vagy organizált közösségek által szentesített *hagyomány*ként is meghatározhatóak. Hadd tegyem hozzá: az esetben sem megérthető a valamikori „jelen”, ha az etnográfia-folklorisztikát *történeti stúdium*nak tekintjük, azaz arra remélünk választ kapni, hogy milyen *volt* egy meghatározott történeti korszakban a közösségi kultúra. És az esetben sem megérthető, ha „jelenkutatást” végezve a modernizációs jelszavak, az „újítás”-tartalmú össz-társadalmi törekvések alapján minősítgjük napi tapasztalatainkat és prognosztizáljuk jövőnket. A „múlt” ugyanis látens módon folytatódik a „jelenben” – akár tudatosítja az ilyen értelmű folyamatosságot, azaz: a múltat a jelennel egybekapcsoló *hagyomány* kultúra-szervező szerepét, a megátkozott múltjával radikálisan szakítani remélő ember – embercsoport, akár nem.

A *hagyomány*, a *tradíció* – a múlthoz való viszonyunk kulcsfogalma – persze *nem* a tudatosan és öntudatosan őrzött régiességeket, *nem* a program-szerű múltra – régmúltra hivatkozást, *nem* a múlthoz igazodást, tehát *nem* a politikai tartalmú konzervativizmus ideológiájának adaptálását jelenti, ahogyan az a néphagyomány és a nemzeti hagyományok ápolását kivételes társadalmi értékékké felisizáló közgondolkodásból következni látszik. Olyan dinamikus szabályrendszere az egyes ember társadalomban (különösen pedig lokális, szociális vagy etnikus közösségben) létezésének a hagyomány, mely a kultúra nagyon-heterogén elemeit: a „régit” és az „újat”, az „ős-egyszerűt”, a jól beváltat, a sokszorosan begyakoroltat és az egyéni javaslatot, a kísérleti stádiumban lévő innovációt, a most elfogadottá, szokásossá formálódót működőképessé, a közösség minden tagja számára cselekvési-gondolkodási vezérfonalul felkináló *kulturális rendszerre* szervezi. A szocializációja során megtanulandó, belenevelődéssel elsajátítandó, *nem örökletes* közösségi programja tehát az emberiségnek a hagyományhoz igazodás képessége és parancsa, s mint ilyen, az élőlények közül *csak az emberre* jellemző. A közösséghez tartozó minden egyénnek életvezetése során figyelembe *kell* vennie ezt a normát, szabály- és javaslat-komplexumot, hisz ez hivatott biztosítani mindannyiunk számára a társadalmi együttélést. Hisz tevékenységi, magatartási, viselkedési, életvezetési mintát/mintákat kínál, egyszersmind azt is egyértelművé teszi, hogy milyen következményei vannak/lehetnek a „normától”: a közösség által elfogadottól való eltérésnek – a devianciának.

* Elhangzott 2006. július 4-én Szekszárdon, a XXXIV. Honismereti Akadémián. (Szerk.)

Egy-egy munka-eljárás, szokás-gyakorlat, közkeletű vélekedés – a mondottakból következően – „hagyományos” lehet abban az esetben is, ha kialakulása, elfogadottá válása valamikor a honfoglalás előtti évezredekben vagy a magyar középkorban történt, következésképpen: inkább csak sejtjük, mint tudván tudjuk: miként is igazodott hozzá újra meg újra az a bizonyos elem a folyton-változó történelmi körülményekhez, s változékonysága ellenére miért szimbolizálhatta mégis évezredek át a stabil állandóságot. És „hagyományos” lehet az esetben is, ha a XIX–XX. századi modernizáció részeként jelentkezett, ám néhány évtizednyi idő alatt olyannyira popularizálódott egy-egy „újtásként” bevezetett kulturális vívmány, hogy aki élt és él vele, nem tartja számon annak „újdonság”-voltát: az emberként létezés legelemibb feltételének tekinti – ugyanúgy, mint az őskori, az ókori vagy a koraiújkori, de a mostani mindennapokat is konfortosabbá tevő „találmányokat”.

Hadd világítsa meg a mondottakat néhány majdnem ötletszerűen felidézett, amúgy mindenki által jól ismert példa!

A mai orvhalászok (akik között egyébként akadnak olyanok, akik sporthorgászokként legalizálják társadalmilag elítélt tevékenységüket, tehát így is „igazodnak”!) naponta hasznosítanak olyan hal-életteni ismereteket és munka-eljárásokat, melyek nélkül az őskori halász-vadász-zsákmányoló sem létezhetett. Számon tartják például azokat a part-közeli gödröket-mélyedéseket, ahová a halak el szoktak vermelni, s ha az ember szép-óvatosan simogatja őket, mintha a folyó vize simogatná, majd hirtelen mozdulattal a kopolyúka nyomja két ujját, pusztá kézzel is megfoghatja a halat. Aki tökéletesen fejleszti, alaposan begyakorolja ezt az „ősi” tudás-elemet/munkatapasztalatot, melyet a hagyomány szervezett és szervez bele a halász-/horgász szubkultúrába, alkalom adódván jelentősebb zsákmányra számíthat, mint a legmodernebb (és persze a legdrágább) sporthorgász-szerelék birtokosa.

A hobbikert-tulajdonosok szerszámos kamrájában nélkülözhetetlenül fontos munkaeszközként sorakoznak egymás mellett az ásó, a kapa, a palántázó fáska, a sarló vagy kasza, az aszatoló formájú gyomirtóvas, a gyümölcsfák vagy a szőlőtőkék föllesleges hajtásainak lemetészésére szolgáló kávéás fűrész, bozótívágó kés, metszőolló, no meg a motoros fűnyíró gép és a rotációs kapa. És a kellően képzett, persze nem kertészeti szakoktatás által kiképzett, hanem folyamatosan a „hagyományra” (azaz: az idősebbek jól bevált tapasztalataira) figyelő kis-kert-tulajdonos pontosan tudja: mikor, milyen munka-művelet elvégzése kedvéért kell kézbe vennie a földművelés kialakulásával lényegileg egyidős, *ültetőbet* formájú és funkciójú (bár újabban műanyagból fröccsöntött, nem természetes fadarabból kialakított!) palántázó fáskát, mikor az évszázadokon át szinte változatlan formájú, konkrét esetben a nagyszülőktől megörökölt kapát, kaszát, sarlót, illetve a „tegnap” megvásárolt rotációs kapát és egy kibelezett mosógép még működő motorjának felhasználásával házilag barkácsolt fűnyírót. Azt is tudja tehát, hogy a kertművelő eszközök használati értékét messze nem azon kell mérnie a ma emberének, hogy mennyiért kínálják azt a plázában: egyes munkaműveletek esetében máig nincs, a jövőben sem lesz alternatívája a nagypapa kiválóan karbantartott, vagyis *nem* a paraszti múlt iránti nosztalgia miatt őrizgetett jónéhány kéziszerszámának. De tudja azt is, hogy botorság lenne lemondania a motoros kapáról és a motoros fűnyíróról, csak azért, mert a munkaműveletek „másképp” is elvégezhetőek (persze sokkalta több idő alatt és nehézkesebben!).

Aki a rokonok és barátok közreműködését, egyetértő-támogató jelenlétét feltételező olyan szokás-komplexumot tervez meg, mint amilyen egy mai (akár nagyvárosi, akár falusi) lakodalom, legelőször is számításba veszi a hivatalos szertartásnak és az önfeloldó szórakoztatásnak-szórakozásnak mindazokat a standard elemét, amelyek hiján nem esküvő az esküvő és nem lakodalom a lakodalom. S miközben tervez és kalkulál, aligha tudatosítja magában, hogy ezek között a „kötelező” elemek között vannak olyanok, amelyek egy-egy „ősi” (azaz: az őskor óta, ha nem is „ugyanígy”, de a leendő család jövője érdekében félig tréfásan, félig komolyan mindig is gyakorolt) termékenység-varázsló rítusok látens továbbélései. Ám vannak olyan elemek is, melyeket a „világpolgárrá” válás: a globalizálódás össz-társadalmi programja „éppen most” nyilvánított divatossá, tehát kötelezővé. Úgy szervezi meg a menyasszonyi-vőlegényi ruhát; úgy állítja össze a vacsora menüjét, úgy díszíti fel a „lehető legjobb márka” gépkocsit, hogy az összetéveszthetetlenül esküvői-lakodalmi, az éppen aktuális „szokáshoz” igazodó legyen, mégse vádolhassa senki a vendégek közül a „régí paraszt lakodalmak” szolgái másolásával, tehát fantáziatlansággal. Figyelembe veszi tehát, hogy a lakoda-

lom (egyébként mindig is ezt követelte, ám tette is lehetővé a hagyomány!) egy-egy látványos "újtás" kipróbálásának legkiválóbb alkalma, egészében mégis olyanak kell lennie, amelyet a résztvevők – korábbi beidegződéseik: egyéb lakodalmakon szerzett pozitív élményeik alapján – okkal-joggal elvárnak.

Ezek a példák – reményem szerint – kifejezik (legalább sejtetik), hogy az így értelmezett „hagyomány”-fogalom nemcsak „a nép” szokásait – ennek részeként rituális szokás-cselekményeket, erkölcsi avagy jogi tartalmú szabályokat, normákat – foglalja magában, hanem az állami jogrendszer által kodifikált s a hozzájuk rendelt szankciókkal kikényszerített „törvényeket” is, hisz ez utóbbiakhoz is igazodnia *kell* az egyénnek, mert hiszen társadalomban él. Vagyis: a mindenkori közkultúrát működőképes rendszerré szervező hagyomány éppen úgy összetett és rétegzett, mint maga a kultúra is az: magába foglal „szép” és „jó”, de „ronda” és „nem szeretem” elemeket egyaránt! Részre kell, hogy legyen a közösségi hagyománynak (berzenkedjünk bár ellene) minden „jó” és „rossz” törvény, rendelet, hatósági utasítás által kikényszerített „szokás”, illendőségi megfontolás, szimbolikus cselekmény, amennyiben azokat a társadalom meghatározó többsége kénytelen-kelletlen elfogadja. Persze ugyanilyen okkal-joggal részei lehetnek a hagyománynak a törvényen kívüliség, az állami szabályrendszer negligálása-kijátszása közben mind tökéletesebbé fejlesztett módszerek is, melyeket szintén a szocializációja során sokest elsajátítani az ember – az esetben különösen, ha valamelyik, az össz-társadalomhoz képest deviánsnak minősülő kis-közösség tagja.

Ami ebből az utolsó mondatból következik, tehát ebben az összefüggésben külön is hangsúlyozandó: ahány akcióközösség, érdekközösség, informális közösség és társadalmi, etnikai, lokális csoport létezik, annyiféle, egymástól karakteresen avagy árnyalatnyilag különböző hagyomány-változatot valószínűsíthetünk. Hisz – szélsőséges példát említve – egy betörőbanda sem létezhetne a „zsványok hagyománya” megszervezte szubkultúra nélkül.

Hanem a hagyomány rétegzettsége mégiscsak megérdemli a részletezőbb megvilágítást!

Persze hosszadalmas kifejtés nélkül is nyilvánvaló mindenki számára, hogy a nemesi/úri hagyomány és a jobbágyi/paraszti hagyomány a feudalizmus századaiban karakteresen különbözött egymástól. Minden érintett számára félreérthetetlen jelentésű szimbólumok nyilvánították ki, hogy *átjárhatatlan* e társadalmi tömbökhöz tartozók között meredező fal. Pedig – művelődéstörténeti vizsgálatok ezt látszanak igazolni – az anyagi kultúrának számos olyan rész-eleme volt (a természet kínálta javak egyszerű elsajátításától, a szántóföldi-kerti növénytermesztéstől, a háziállatok gondozásától a készletezésig és a fogyasztásig), melyeket „úr” és „paraszt” egyaránt sajátjának tudott – a más-más hagyomány mégis jól megkülönböztethető „nemesi” és „paraszti” kultúrát szervezett az adott kor kulturális készletéből! A jobbágyfelszabadítás – mint társadalomtörténeti gesztus – megteremtette ugyan a jogi egyenlőségét, az úr és a paraszt közötti fal mégsem omlott le, sőt: alig-alig omladozott. A néprajztudomány éppen ebben a korszakban tudatosította, hogy a paraszti hagyomány az alávetettség, a jogfosztottság évszázadai alatt mennyire sajátos – azaz: értékes, megbecsülendő, ezért a nemzeti kultúrába integrálandó – „népi kultúrát” tudott teremteni.

És tudatosította, máig tudatosítani törekszik persze az etnográfia és a folklorisztika azt is, hogy ez a „népi kultúra” csak változatokban létezett, létezik. Ami azt jelenti, hogy csak a társadalmi, a lokális, az etnikai „kisközösségek” rész-hagyományából érthető meg, hogy miért és miben különbözött a XIX. század végén – XX. század első felében a palóc meg a sárközi, a kunsági meg a székely viselet és házbelső, munkaszervezés és eszközkészlet, életvitel és mentalitás. Hiszen olyannyira elemi erejű volt egy-egy lokális csoporton belül a kulturális kohézió, azaz a lokális hagyomány, hogy a sárközi agrárproletár inkább magáénak tudta a népi kultúra sárközi változatát, mint a teljességgel azonos vagyoni-társadalmi helyzetű városi proletárra jellemző, a munkáshagyomány megszervezte munkáskultúrát.

Annak érzékeltetéséhez nem csupán részletezőbb kifejtés szükségeltetne, a kutatások sem elégségesek, ha azt szeretnénk bemutatni: mimindent jelentett a változatokban létező „népi kultúra” alakításában-formálásában a céhes iparosi – kisiparosi, tehát lényegét tekintve nem nemesi s nem paraszti, hanem városi, tehát polgári hagyomány. E hagyomány-rétegnek – réteg-hagyománynak a jellemzését az nehezíti, hogy azok a kézművesi/kisiparosi teljesítmények, egyúttal esztétikai érvényű „üzenetek” (a fényűző s ezért szép ruhadarabok, lakberendezési tárgyak, a reprezentációt szolgáló cserépedények), melyek az elmúlt századokból re-

ánk maradtak és „népművészetként” értelmeződnek, annak idején a *parasztlak* igényeit szolgálták. Amiből úgy tűnhet, mintha a céhes iparosok/kisiparosok hagyománya teljességgel azonos lett volna a paraszti hagyománnyal. Csakhogy: mindenütt, ahol a kisiparosok társadalmi tényezőként voltak jelen: önálló társadalmi csoporttá szerveződtek (tehát nemcsak az „igazi” városokban, hanem a mezővárosokban és óriás-falvakban is), minden szimbolikus gesztusuk a parasztoktól való ön-megkülönböztetést volt hivatva kifejezni. Az iparosok és a parasztlak ilyen értelmű elkülönülése – azaz: az iparos-hagyomány némileg „más” minőségű réteg-kultúrát szervező szerepe-jelentősége – annak ellenére érvényes volt mind a feudális-műveltség századaiban, mind a XIX–XX. század jelentette és néprajzi módszerekkel már tanulmányozott közelmúltban, hogy a falusi-mezővárosi mesteremberek kisebb-nagyobb mértékben magukénak tudták a parasztlak-társaság földműveléssel-állattartással kapcsolatos hagyományos tudását (legalábbis annak a kiegészítő/háztáji gazdaságuk működtetéséhez szükséges részét), és nem volt idegen tőlük a hiedelmekben testet öltött irracionális tudás-halmaz sem, melyről persze – nem csekély iparos göggel – így nyilatkoztak: „csak a parasztlak babonásak”. Az körülmény persze felettébb problematikusá teheti az egyazon településen élt iparosok és parasztlak különbözőni akarásának az értelmezését, hogy mindig voltak/lehettek (talán nem is kevesen) a mesteremberek között, akik parasztlakban szocializálódtak, tehát első generációs iparosok voltak, avagy parasztlaknyit véve feleségül, félig-meddig benne éltek a parasztlak-hagyományban is.

Korábban azt mondtam, hogy az így értelmezett *hagyomány* kapcsolja egybe a múltat a jellel: *azért* szövik át meg át a mindennapok kultúráját nagyon-régi és relatíve-régi kulturális elemek, mert a hagyomány így szervezi az egyes ember számára gondolkodási-cselekvési programul felkínálkozó kulturális rendszerré az eredetük szempontjából nagyon-heterogén rész-elemeket. Ez a megfogalmazás impliciten azt a meggyőződésemet is kifejezi, hogy korunkról: a XXI. századba átfordult, a szocialista kísérlet össz-társadalmi kudarcja után a globalizáció (ezzel együtt az amerikanizálódás) áldásaiból részesedő, ám annak átkos voltát is szenvedő mai magyar valóságról sem lehet úgy beszélnünk, mintha a „jelen” mindentől hagyomány-vesztő, hagyomány-tagadó lenne. Következésképpen a hagyomány kultúra-szervező szerepe csak a „hagyományos társadalmakra” lett volna érvényes!

Természetesen – a napi tapasztalatok letagadhatatlanok – az eddig jellemzett nemesi/úri, parasztlak/népi vagy iparos/mesteremberei és minden más lokális, etnikus, szociális meghatározottságú hagyomány-változatnak manapság már csupán *látens* lehet kultúra-szervező szerepe. Csak olyan mértékben, amennyire a térszabály munkássá, alkalmazottá lett utó-parasztlak mégiscsak átmentett valamit a parasztlak világertelmezésből, életstratégiából, munkamódszereiből. És amennyire a magát „vállalkozóként” meghatározó, de még „becsületlen iparosként” szocializálódott mai és holnap kisiparos nem a profit-termelést célzó „vállalkozásra”, hanem a „minőségi teljesítésre” helyezi a hangsúlyt – ahogyan azt a mesteremberei hagyomány fél évszázada még kötelezően előírta. S talán remélhetjük azt is, hogy „új arisztokráciánk” az úri gavallériával és eleganciával, nem a valamikori urak arroganciájával és műveltségével fog azonosulni a nemesi/úri hagyományból...

Kutatások híján tehát egyelőre csak annyi tudható bizonyosan, hogy bár *látens mód*on, de változatlanul jellemző a magyarországi köz-kultúrára az a sokféleség, tarkaság, ha úgy tetszik: gazdagság, mely csakis a rétegek-kultúrákat szervező-teremtő *sokféle* hagyománnyal értelmezhető-magyarázható. Mindeközben pedig – a nyilvánvaló, de mégiscsak felszíni jelek szerint – minden, minden az egységesülés: az Amerika diktálta világtrendhez való hasonulás irányába mozdul el. Egyenszűrűben – azaz: a világon bárhol könnyen konvertálható nemzetietlen világlátásban, a világon bárhol divatosnak tekintett öltözködési, szórakozási szokásokban – oldódnak fel a lokális és etnikus kultúrák. Egyelőre megválaszolatlan: vajon az elméletileg tételezett sokféleség-e avagy az elszűrődés napjaink és a közeli jövő valóban meghatározó tendenciája?

Ha azonban a hagyomány és a kultúra „sokféleségét” tételezzük is, nem áltathatjuk magunkat: ebben a sokféleségben mégiscsak eléggé alárendelt a szerepe-jelentősége mindannak, amit a XIX. század közepe – második fele óta „népi kultúraként” határozott meg, s megőrzésre tartott érdemesnek a nemzeti közfelfogás. Pontosabban: bár mind hangosabb ebben az egységesítésbe igyekvő sokféleségben a „népi hagyomány” megbecsülendő értékeire való hivat

kozás, hovatovább csak az értékelődik „megbecsülendő/megőrzendő hagyományként”, ami alkalmasnak látszik a piac felpozíciójára.

Alighanem időszerű, hogy ennek a „teremtett” – jó esetben „újratertett”, nem a semmi-
ből megteremtett – hagyománynak a jelölésére is megalkossuk a magunk fogalmát! Olyan fo-
galmat, mely magába sűríti a múltra hivatkozó, ám a jövőben is folytathatók/folytatandó-
nak látszó, valamilyen, helyileg „hagyományos” termék, termelvény, hungarikum védjeggyel
ellátható árucikk felkutatásának, megünneplésének, szimbólummá formálásának lázas igye-
kezetét. Bár nem előzmény nélküli az ilyen szándékú „hagyomány-teremtés” (évtizedek óta
tapasztalom, hogy a két-három alkalommal sikeres turista-csalogató rendezvényt lépten-nyo-
mon „hagyományosként” hirdetnek a szervezők!) manapság kezdi igazán hatalmába keríteni
közgyondolkodásunkat, hogy a lokális hagyományra hivatkozva szeretne érdeklődést kelteni
maga iránt egy-egy település. A szimbólumként felmutatott, e szimbólum köré gasztronómiai
különlegességek és népszórakoztató látványosságok szervezésére inspiráló igencsak sokféle
termék felsorolását – a kolbásztól és a pálinkától a halászlén, a pörköltön át a süttötkig és a
spárgáig – ez alkalommal szükségtelen lenne megkísérelnem. A lényegét ugyanis nem annak
a hiteles dokumentálása hordozza, hogy a mai magyar társadalom – lám – mennyire találé-
kony, leleményes, ötletes a „hagyományosnak” állított lokális érdekességek-különlegességek
felmutatásában! És értelmetlen is lenne az egyszerű számbavétel, hisz sehová sem vezet az
üres lelkesedésem: itt és most nem lenne értelme programot fogalmazni a rendszertelen sajtó-
híradásokból ismerhető, nyilván sok-ezernyi helyi kezdeményezés összegző áttekintésére és
módszeres értékelésére!

Ez alkalommal ugyanis csak arra szerettem volna figyelmeztetni, hogy a rétegzettnek tété-
lezett hagyomány áthatotta és áthatja a mindennapokat: a közkultúrát szervezte és szervezi
rendszeré. Következésképpen: látványos önáltatás, ha csupán az *egykori* népi kultúra egyet-
len elemét kiemelt és abszolutizálva hagyomány-őrzésről, hagyomány-ápolásról beszélünk.
Különösen önáltatás, ha valaki merkantil szemlélettel hivatkozik a lokális paraszti hagy-
ományra: ha nagyon is kilóg a lóláb, hogy tulajdonképpen egy-egy szimbólumként felmutatott
termék *reklámja* kedvéért van szükség a népboldogító és népbutító látványosságokra.

Arra szerettem volna tehát figyelmeztetni ebben az előadásban, hogy legalább nekünk, a
helyismereti kutatások iránt elkötelezetteknek illendő *egyértelművé* tennünk a múlt és jelen
között hidat jelentő *hagyomány*-fogalom és a könnyen átlátható sanda célból minduntalan a lo-
kális hagyományokra hivatkozás közötti igencsak jelentős különbséget.

Szilágyi Miklós

Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomtól a honismeretig¹

1. Az önkéntes néprajzi gyűjtők és a honismeretet szolgálók mozgalma nemcsak szakmai-
lag és elkötelezettségét tekintve fakad egy töről, de még emberei, személyiségei is jórészt ha-
sonló gondolkodásúak, sok esetben pedig azonosak. A két mozgalomról a Magyar Néprajzi
Lexikon – többek között – a következőket írja:

Önkéntes gyűjtő: néprajzi gyűjtő, aki nem hivatalos elfoglaltságból, hanem önként, a népi
kultúra iránti szeretetből és tiszteletből végzi gyűjtőmunkáját, de tudományos feldolgozással
és értelmezéssel általában nem foglalkozik. A magyar néprajztudomány első jeles művelő
mind önkéntes gyűjtők voltak. Önképzéssel emelkedtek tudóssákká, s amidőn később nagy
műveikhez anyagot gyűjtöttek, önkéntes gyűjtőtársaik segítségét vették igénybe. Erdélyi Já-
nos, Kriza János, Ipolyi Arnold, Kiss Áron, Kálmány Lajos és mások népköltészeti gyűjtemé-
nyei nagyobb részt, Herman Ottó halászléi monográfiája részben önkéntes gyűjtők közremű-
ködésével születtek. (...) Már a XIX. század 50-es, 60-as éveiben megkezdődött a diák önkén-

¹ Elhangzott a XXXIV. Honismereti Akadémián, Szekszárdon, 2006. július 3-án.

tes gyűjtők munkálkodása, akik egy-egy lelkes tanár vezetésével értékes anyagot gyűjtöttek. A XX. század elején a Folklore Fellows magyar osztálya szervezte a diákok gyűjtőmunkáját. 1939–1940-től a táj- és népkutatás keretében vett nagyobb lendületet a középiskolások néprajzi gyűjtőmozgalma. A II. világháború után pedig az 1952 óta minden évben meghirdetett országos pályázatokon vesznek részt. (...) Az önkéntes gyűjtőknek a Magyar Néprajzi Társaságban külön szakosztályuk van, ahol eredményeiket előadások formájában az érdeklődőknek bemutatgatják. (...) A legkiválóbb önkéntes gyűjtőket a Néprajzi Társaság *Sebestyén Gyula Emlékéremmel* tünteti ki.

Honismereti mozgalom: öntevékeny társadalmi mozgalom, amelynek célja a közművelődést önismereti tevékenységgel hatékonyabbá tenni, a hazafias nevelést elmélyíteni, a különféle tudományokat elsősorban helyismereti anyag feltárásával, kutató-gyűjtő munkával segíteni. (...) Gerincét elsősorban a helytörténeti kutatások és az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtések tették. (...) 1970-ben a városi és falusi honismereti otthonokban, könyvtárakban, múzeumokban, társadalmi és tömegszervezetekben mintegy 1400 honismereti szakkör és klub több tízezer taggal működött. A honismereti mozgalom folyóirata a Honismeret.

A két mozgalomnak tehát jól érzékelhetően közösek a gyökerei, nem véletlen, hogy mindkét szócikket az a *dr. Kósa László* immáron akadémikus írta, aki gyulai diák korában maga is önkéntes néprajzi gyűjtőként kezdte, s aki annak idején sokat tett a szervezett honismereti mozgalom kibontakozásáért.

Olykor nem is lenne könnyű szétválasztani a két mozgalom célját, módszereit, témáját és művelőinek körét. Mert ki tudná megmondani, hogy *Bél Mátyás* 1735-ben megjelent országleírása, a Szövetségünk által alapított Emlékéremnek is nevet adó *Notitia Hungariae*, és az anyagának létrehozásáért kifejtett szervezett gyűjtőmunka; *Fényes Elek* Magyarország történeti és földrajzi leírása anyagának összeszedése érdekében kifejtett hatalmas gyűjtésszervező teljesítménye; *Herman Ottó* kiterjedt levelezés révén megalkotott óriási és alapvető néprajzi monográfiái; *Bonczky Mór* Magyarország vármegyéi és városai című monumentális sorozata, amelybe még *Móricz Zsigmond* is „bedolgozott” – és még sorolhatnám mozgalmunk, mozgalmaink nagy elődeit és előképeit –, vajon az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak, avagy a honismereti mozgalomnak a gyökereihez számíthatók?

Ne gondolkozzunk sokáig; mindkettőéhez! Még csak olyanformán sem tudjuk eldönteni ezt a kérdést, mint a vizeknek nevet adó földrajztudósok, akik a leghosszabb ág kezdetét tekintik a folyó forrásának. Az *önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak* és a *honismereti mozgalomnak* ugyanis nincs forrása, csak *forrásvidéke*.

2. Az 1930-as évek végén néhány fiatal néprajzkutató – *Gunda Béla*, *Keszi Kovács László*, s az ő nyomukban *Morvay Péter* – balti, elsősorban finn példák nyomán elkezdték az önkéntes gyűjtőkre alapozott, hazai néprajzgyűjtés szervezését. Kérdőíveket készítettek, pályázatokat írtak ki.

Az 1940-es évek elejétől pályázat és verseny indult „középiskolai táj- és népkutató munkaközösségek” (önképzőkörök és cserkészcsapatok) részére. Három témát fogalmaztak meg: 1. Magyar táj fényképek 2. Az ifjúkor népi hagyományai és szokásai 3. Egy kiváló parasztyegetyű életé és munkája. Az I. helyezett pályadíja a kiírás szerint 100 Pengő, hozzávetőlegesen egyhavi átlagkereset. Összehasonlítául érdemes megemlíteni, hogy most, 2006-ban az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők pályázatának első díja felnőtt kategóriában 25 ezer, a minimálbér egyharmada. Pedig akkor javában folyt a világháború, igaz, hogy az ország miniszterelnökét úgy hívták: gróf Teleki Pál.

Az általa szervezett és egy ideig vezetett Magyar Táj- és Népkutató Intézet jó helyet, ma úgy mondanánk „intézményi háttérrel” nyújtott az alakulófázisban lévő néprajzi gyűjtőmozgalomnak. A világháborút követő összeomlás azonban elsodorta és eltemette ezt a nagyszerű kezdeményezést. Mégis ezekből a szellemi gyökerekből táplálkozott az 1950-es évek elején kibontakozó *önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom*.

Talán meglepő, hogy a diktatúra legsötétebb éveiben tudott szélesebb körben lábrakapni ez a néprajzi – végső soron nemzeti – értékek mentését szolgáló tevékenység, de éppen ez a sajátos ellentmondás bizonyítja, hogy ha megvan egy mozgalom számára a három alapvető feltétel, akkor a legnehézebb körülmények között is működőképes lehet. Ez a három pillér pedig:

- *néhány kiemelkedő szervező egyéniség*, elsősorban *Morvay Péter* és *Végh József* személyében, akik kiváló kutató létükre szinte teljesen „fömláldozták” saját tudományos ambícióikat a gyűjtésszervezés oltárán;
- *intézményi háttér* – a Néprajzi Múzeum, a Nyelvtudományi Intézet és a Népművelési Intézet, amelyek szakmai segítséget nyújtva hitelesítették a mozgalmat, s lehetővé tették tudománysegítő szerepének érvényesülését; valamint a
- *számontevő társadalmi erő*, elsősorban a rájuk bízott népért tenni akaró, néptanítói elkötelezettségű, még a világháború előtt kiképzett pedagógusok és más, főként paraszti származású értelmiségiek köréből.

Ezekre a nélkülözhetetlen feltételekre alapozva indulhatott meg a Néprajzi Múzeum és a Nyelvtudományi Intézet szervezésével az a pályázati rendszer, amit több mint öt évtizede minden esztendőben kiírnak az önkéntes, tehát nem hivatásos néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára. A pályamunkákat a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára őrzi, s ott mindenki számára hozzáférhető, felhasználható. Hatalmas teljesítmény fekszik a pályázatok eredményeként az elmúlt fél évszázadban összegyűlt kéziratanyagban, még ha az utóbbi időben csak kétfévente kerül is sor a pályázatok kiírására, és a nyelvészeti téma le is vált erről a pályázati rendszerről.

A néprajzi gyűjtőmozgalom rendkívül demokratikus keretek között építette ki munkatársi gárdáját: a néhány elemivel rendelkező parasztemberekétől kezdve pedagógusokon és lelkészeken és agronómusokon keresztül előjárásági vezetőkig, főiskolai tanárokkig a társadalom legszélesebb köréi vettek és vesznek részt a gyűjtőmunkában. Jónéhányan közülük később néprajztudományból doktoráltak, tárgyuakat, tárgyegyűjtőket legjobban ismerő szakemberek, rangos könyvek szerzői lettek. Magam sem rejtem véka alá, hogy az egyetemi hallgató koromban megismert néprajzi gyűjtőmozgalmon keresztül jutottam el a moldvai csángókhöz és kerültem egyre közelebb a honismereti mozgalomhoz.

A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjtési útmutatókat adott ki, az amatőr gyűjtők szakmai segítésére, munkájuk színvonalának növelésére, s azóta is tárolja, nyilvántartja a gyűjtők által felhalmozott ismeretanyagot. Ezen túlmenően a szentendrei múzeum különösen sokat profitált az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalomból. Az a hatalmas ismeretanyag, ami a néprajzi gyűjtéssel foglalkozók körében felhalmozódott, az a semmivel sem pótolható helyismeret, „kapcsolati tőke” – hogy divatos szóval éljek –, mind hadrendbe állt a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum anyagának begyűjtése és felállításá érdekében. A tájegységenként szükséges mennyiségű tárgyi anyagot, eszközkészletet a gyűjtők közreműködése nélkül aligha lehetett volna ilyen viszonylag rövid idő alatt összeszedni. Mi ez, ha nem a mozgalom tudománysegítő szerepének gyakorlati megvalósulása?

A Magyar Néprajzi Társaság 1962-ben emlékirtem alapította a legkiválóbb gyűjtőknek a kitüntetésére, akik az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokon, valamint szakkörvezetői munkájukban, több éven keresztül kiemelkedő eredményt értek el. Az emlékirtemet a kiváló tudósról, tudománypolitikusról és gyűjtésszervezőről *Sebestyén Gyula Emlékirat*nek nevezték el. A kitüntetést a Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának javaslatára a Társaság választmánya ítéli oda, évenként általában két-három kiváló gyűjtőnek. Az érmek átadására rendszerint az Országos Gyűjtőtalálkozó ünnepélyes megnyitása alkalmával kerül sor. Ezeknek a találkozóknak legfontosabb célja, hogy rendszeres időközönként lehetőséget teremtsen az úgynevezett *társadalmi, amatőr*, vagyis a „nem hivatásos” gyűjtők számára a tartalmas szakmai és emberi kapcsolatok kialakítására, a meglévők ápolására, módszertani továbbképzésre, érzelmi feltöltődésre, a „hivatásos” néprajzkutatókkal való találkozásra, a gyűjtőmozgalom időszerű kérdéseinek megbeszélésére. De 1990 óta legalább ilyen fontos, hogy találkozhassanak egymással a határokkal szétszabdalt magyarság hagyományos népi műveltségének gyűjtői és kutatói.

3. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom mellett – részben annak példáján – később kibontakozott és felzárkózott a *helytörténetírás*. Művelői részben az önkéntes néprajzi gyűjtők köréből kerültek ki, valamint olyan tanítókból és tanárokból, akik felismerték a helytörténet-kutatás és -írás jelentőségét az iskolai történelemtanítás hatékonyabbá tételében. De közel került, sőt nem egyszer össze is mosódott a néprajz és a helytörténet azért is, mert ha a történelmet nem csupán az uralkodók, a hadvezérek, az egyház, a háborúk és a diplomácia, hanem a

munkálkodó nép és a hétköznapiok történetének is tekintjük, akkor az írásos források mellett a szájhagyományban megőrzött emlékeket is meg kell ismernünk, erre pedig nagyon alkalmasak a néprajzi módszerek.

A honismereti mozgalom tehát már viszonylag korai szakaszában is olyan lelkes lokálpatriótákat, szülőföldjüknél, lakóhelyüknél elkötelezett, s azért tenni is akaró embereket fogott össze és segített, akik önkéntesen, belső kényszer hatására vállalták tájegységük, falujuk, városuk, kerületük, természetük, iskolájuk – tehát szűkebb közösségük – múltjának, hagyományának, emlékeinek és természetesen jelenének összegyűjtését, lefenyképezését, tehetségüktől és lehetőségeiktől függő sikerrel való megőrkötését.

4. Az 1960-as évek elejétől számított szervezett honismereti mozgalom erre az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőhálózatra épült szellemiségében és emberanyagát tekintve. Természetesen ez már jóval kiterjedtebb érdeklődési körből merített, hiszen idekapcsolódhattak a helytörténettel, az intézménytörténettel, a krónikáirással, a műemlékvédelemmel, a helyi gyűjteményekkel, emlékhelyekkel, a természetvédelemmel amatőröként, más szóval önkéntesen, tehát nem hivatásszerűen foglalkozók is. A mozgalomnak két, különösen fontos háttérintézmény volt. A Népművelési Intézet – Dömötör Sándor, Kamarás István, Novák József és mások közreműködésével – a módszertani segítséget nyújtotta, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága pedig – elsősorban Töltési Imre vezérletével – politikai védelmet igyekezett nyújtani. Mind a kettőre igen nagy szükség volt. Minden, elsősorban lelkes amatőrök tevékenységére alapozott mozgalom fölött ott lebeg a dilettantizmus veszélye, amit csak megfelelő képzéssel, továbbképzéssel, célszerű tudományos háttér kiépítésével lehet elkerülni. Másfelől az idegen, nemzetiellen erők korlátlan uralkodása idojén a hatalom jól-rosszul titkolt gyanakvással szemlélt minden olyan tevékenységet, ami a nemzeti értékek őrzését szolgálta. Fontos volt tehát, hogy a Népfront – elnökeinek értékrendjétől és a mindenkorai politikai széljárástól függő eredményességgel – védőernyőül szolgáljon a mozgalom számára.

A honismereti mozgalom szervezett formában tehát az 1960-as évek elején bontakozott ki, és pedig kétféle társadalmi-politikai erő egymást jórész kiegyenlítő – és részben kioltó – hatására. Létrehozta és éltette egyfelől a társadalom számos rétegénél megnyilvánuló törekvés, amely szolgálni kívánta volna a szűkebb szülőföld, lakóhely értékeit, ám a nemzeti értékektől és érdekektől idegen „nagypolitikától” erkölcsi okokból igyekezett magát távol tartani. Másfelől pedig a politikai hatalom volt az, amely a leverett forradalom és az idegen csapatok árnyékában az ország kormányozhatósága érdekében számos területen engedelményekre kényszerült, és igyekezett a görcsbe merevedett társadalommal valamilyen kapcsolatot teremteni. Ebben a többfelől fúvó, nem egyszer viharos szélben és hullámtörésben igyekezett néha előrehaladni, néha pedig csak fönnmaradni a honismereti mozgalom. Összegyűjtötte, védelmezte, segítette azokat, akik a népművelés, a szülőföldismeret, a honismeret inkább megtűrt, mint támogatott területét művelték az „önkéntes”, vagy az „amatőr” jelzővel kitüntetve, vagy éppen megbélyegezve.

Érdekes, hogy a Kárpát-medence, vagy akár Európa más országaiiban nem jött létre ez a fajta honismereti mozgalom. A szomszédos országok magyarsága körében lett volna, sőt meg is volt az indíttatás, de hiányoztak a „mozgalommá” válás tárgyi és politikai feltételei. Számos európai országban pedig folyik ugyan a mi honismeretünkhöz hasonló családörténeti, intézménytörténeti, helytörténeti kutatás, emlékhely ápolás, emlékanyaggyűjtés, többé-kevésbé meg is vannak az elfajta munkának az intézményei, de – ismereteim szerint – nincs meg az a széles körű társadalmi beágyazottsága, ami a hazai honismereti mozgalmat jellemzi.

5. Tizenhét esztendővel ezelőtt, 1989 októberében, a Magyar Néprajzi Társaság 100. és a szervezett néprajzi gyűjtőmozgalom 50. évfordulója alkalmából kérdést intéztünk 30 kiváló önkéntes néprajz gyűjtőhöz, mondanák el mit jelentett számukra szakmai és emberi szempontból a néplgyűjtőmozgalom, a népelellettel való foglalkozás? A harminc megkérdezett között olyan személyiségek voltak, mint Barsi Ernő Sályból, Csáky Károly Ipolyságból, Fehér Zoltán Bányáról, Galambos Ferenc Iréneusz Alsóórból, Göröcs Mihály Kassáról, Lábadi Károly Laskóról, Molnár Ambrus Hajdúszoboszlóról, Nagy Géza Karcáról, Sebastyén Ádám Kakasdról, Szabó Lajos Taktaszadáról, Timaffy László Győről, Türi Róbert Tatáról, Vök Imre Szigetszentmiklósról, hogy csak néhány nevet említsek. Valamennyien, s a többiek is olyanok, akik nemcsak az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak, de a honismereti mozgalomnak, továbbá a néprajztudományak, a történettudományak is jeles alakjai. Az önkéntes gyűjtők közül csupán ez a harminc ember – hamarjában összeszámolva – több mint száz olyan kötettel gyarapította a néprajztudományt,

ami ma már alapvető, megkerülhetetlen forrása egy-egy vidék, vagy témakör szakirodalmának.

A válaszokból idézek néhányat, mégpedig olyanformán, hogy a honismeret mindhárom pillérére történjen utalás.

Barsi Ernő a nemzeti érzés erősítésének jelentőségét hangsúlyozta, mondván: „A gyűjtés tanítja meg igazán az embert arra, hogy tisztelje, szeresse a népet. Micsoda hamis felfogás, amely elnaradoztuak tudatlannak tartja a falusi embert! Mikor Végh József útmutatója alapján elkészítettem Szántás-vetés Sály községben című pályamunkámat, 600 gépell oldal kerekedett belőle. Akkor elgondoltam, hogyha ezt a hatalmas anyagot például egy főiskolán kollokviumi anyagként kérnék számon a hallgatóktól, nem is egyet simán meg lehetne buklatni belőle. De egy hagyományos gazdálkodást folytató falusi parasztembernek mindezt hibátlanul kellett tudnia, ha élni akart. Milyen hatalmas tudással, ismeretanyaggal rendelkezett! Legfeljebb ez a tudásanyag más volt, mint amit az iskolákban szokás adni.”²

A bodroghközi Nagy Géza a szülőföldhöz való kötődés jelentőségét emelte ki a néprajzi gyűjtőmunkában: „Mindig úgy éretem, hogy szülőfalumnak tartoztam és tartozom ezzel. Meg kellett tennem, hogy az évszázadok során apáról-fiúra maradt hagyományokat megmentssem a feledéstől. Meg kellett lennem, hogy a hagyományok őrzőinek nevét megismerhessem az utókorral. Hogy az általuk megőrzött és tőlük lejegyzett hagyományokat inokáikhoz eljuttassam, mert ők már csak így tudták tovább hagyományozni. Nem csináltam rendkívüli dolgot. Csupán annyit tettem, amennyit minden faluban kellett volna, vagy kellene tennie egy-egy olyan embernek, aki szereti fajtáját, szülőföldjét és annak lakóit.”³

A felvidéki Gúta néprajzgyűjtője, később polgármestere, Angyal Béla már akkor fölismerte, hogy a kisebbségi sorban élő magyarság körében fokozott jelentősége van az önkéntes néprajzgyűjtők munkájának. „A dél-szlovákiai járási múzeumokban dolgozó néhány néprajzos szakember csupán a töredékét tudja vállalni a szlovákiai magyarság néprajzi kutatásának. Ezért lenne fontos kiterjedt önkéntes gyűjtőmozgalommal támogatni a kis létszámú szakembergárda munkáját.”⁴

Szanusújtvári Sándor tanár úr – honismereti szakkörének munkáját több mint egy tucat emléktábla jelzi Debrecenben –, aki még Morvay Péter regőscserkészszéivel kezdte a néprajzi gyűjtést, így vallott: „Nekiünk, hajdani néprajzi diákgyűjtőknek sokban segített e mozgalom, nemcsak nemzeti értékeink, hanem saját értékeink feltárásában is. Nálunk, s Kelet-Európában a néprajz nem kizárólag tudományt jelentett, hanem a néphez való tartozást is.”⁵

Az önkéntes néprajzi gyűjtés és a honismereti munka hozzájárul az emberi élet teljesebbé, talán mondhatom: értékesebbé tételéhez is. „Mi lett volna belőlem – teszi fel a kérdést a falusi tanítóból jórészt éppen a néprajzgyűjtés révén főiskolai tanárrá lett Fehér Zoltán –, mi lett volna belőlem, ha nem jár át a néphagyomány melegengető tüze? Talán – sok értelmiségihez hasonlóan „hülye paraszt”-nak nevezném az engem szabálytalanul előző autóst? Talán én is összetéveszteném a subát és a szirt? Talán a Lőrkep dunántúli részén keresném Kalotaszeget? Talán azt mondanám: úgy élek, ahogy akarok, ott élek, ahol könnyebb? Ám mindezt nem teszem. Nemi tehetem! Mert szerintem a néphagyományval való foglalkozás nem hobbi, nem magánosok kedvtelése, hanem: lelki erőforrás.”⁶

Ezek a válaszok egyfelől tükrözik azt az elkötelezettséget, ami az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomban és a honismereti mozgalomban résztvevőket jellemzi. Másrészt jelzik azt a szoros és elválaszthatatlan kapcsolatot, ami a két mozgalmat, a két mozgalomban dolgozókat összeköti.

6. Végezetül engedjék meg, hogy a magam sorsán, saját életem alakulásán keresztül is érkezteltessem az önkéntes néprajzi gyűjtéstől a honismeretelig vezető – egyik lehetséges – utat.

Nekem nem adatott meg, hogy saját szülőfalumban gyűjthessek, hiszen a főváros körengtegyében születtem, s a paraszti kultúra és a néphagyomány iránti érdeklődést néhány középiskolai tanáromon kívül a népi írók, Illyés Gyula, Kodolányi János, Veres Péter és a többiek

² Magyar néphagyomány – európai néphagyomány. Szerk.: Balázs Géza és Halász Péter. Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 1991. 167. old.

³ Ugyanott 204. old.

⁴ Ugyanott 165. old.

⁵ Ugyanott 218. old.

⁶ Ugyanott 176. old.

művei keltették fel bennem. Első néprajzi gyűjtésemet tehát nem a lakóhelyemen, nem rokonok körében végeztem, mégsem teljesen idegen vidéken, nagypám szülőhelyének közvetlen közelében, és nem is akármilyen faluban, hanem éppen Hollókón, amely hagyományörző szellemiségével már az 1950-es évek végén elbűvölt, s népi építészeti kincselvel azóta a világörökségnek is része lett. Negyvenhét esztendeje tehát, hogy eljegyeztem magam a néprajzgyűjtéssel, s azóta sok helyen és sokféle témában gyűjtöttem, kutattam és publikáltam. Foglalkoztam a népi építészettel a Börzsönyben és a Tápó-mentén; temetői fejfákkal amerre csak jártam; gyűjtöttem a Magyar Néprajzi Atlasz anyagát a maradék Magyarország néhány pontján, továbbá a Székelyföldön és Moldvában, de kutattam a Tolna megyében élő, bukovinai székelyek között is. Negyven esztendeje pedig a moldvai csángómagyarok hagyományos műveltségét igyekszem menteni, mint a süllyedő hajó értékes rakományát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomból jutottam el azután – Morvay Péter nyomában járva – a honismereti mozgalomba.

Ez a táji sokféleség nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy nem szülőfaluban élve, vagy egy-egy tájban elmélyülve dolgoztam. De a sors kárpótolt a néprajzgyűjtő számára oly fontos *szülőfalu, szülőtáj* hiányáért, mert olyan népcsoporttal kerülhettem ritka közelségbe, ahová a magyar néprajzgyűjtők és -kutatók közül viszonylag kevesen juthattak el. A világ egyik legelfeledettebb, legnyomorúságosabb sorsú népcsoportjáról van szó, a magyarság legkeletebbre szakadt tagjairól, a moldvai csángómagyarokról.

Ha valahol, hát az egykori Etelközben élő moldvai magyarok körében átérezhettem és megtanulhattam, hogy a néprajzi gyűjtő, amikor egy falu, vagy egy táj népének életét vizsgálja, akkor nem csak a néprajz, vagy a nyelvészet tudományát műveli, hanem át kell érezze annak a népnek, vagy népcsoportnak a sorsát is; nemcsak a szakterminológiákat gyűjti össze, nemcsak értékes szavakra, dallamokra, motívumokra, kifejezésekre, ismeretanyagra bukkan, hanem érzelmiül is gazdagodik. Rátalál a honismeret lényegére, hiszen csak embereken, egy-egy intézmény vagy település közösségén keresztül tudunk kapcsolódni népünkhöz, nemzetünkhöz.

Számomra tehát „az önkéntes néprajzi gyűjtés” nemcsak azt jelentette, hogy munkámmal gazdagíthatom a magyar néprajztudomány egyik vagy másik területét, hogy munkám eredményeként az utánam következők talán valamivel többet tudhatnak majd a moldvai magyarok szülőkkultúrájáról, kendertermesztéséről, helynévanyagáról, vagy hiedelemvilágáról. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom által nyújtott keret arra is lehetőséget adott, hogy *magyarságot* megvalljam, s hogy a *magyarságért* – akár csak hagyományának gyűjtésével és felmutatásával – *tehessek* valamit. S mindeerre egy olyan korban adott lehetőséget, amikor a magyarság leginkább csak a szívünkben és a lelünkben élt mint érték, a körülöttünk dúló világ, az ideológiai buldózerpolitika éppen ennek ellenkezőjét sugallta és sugallja.

Az eddig elmondottakon kívül számomra a néprajzi gyűjtőmozgalom és a honismereti mozgalom még azt is jelentette, hogy nagyszerű emberekkel ismerkedhettem meg, kitűnő barátokra, fegyvertársakra tehettem szert. Ami nem meglepő, hiszen a szó legjobb értelmében *egy-ügyű* (egy ügyet szolgáló), egy húrton pendülő emberek gyülekezete ez a néprajzi és honismereti közösség.

Azt hiszem nyugodtan elmondhatom, hogy ha a moldvai csángók jelentették és jelentik számomra a hiányzó szülőfalu magába fogadó melegségét, akkor ez a néprajzi és honismereti gárda jelenti a minden kisvárosi, falusi társadalomban meglévő, s az ember számára oly sokat, esetenként a vértokonságnál is többet jelentő, a közös célért végzett munkában összekovácsolódó közösséget.

Száztizenhét esztendővel ezelőtt, a Magyar Néprajzi Társaság alakuló közgyűlésén Jókai Mór egyebek között a következőt mondta: *„Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke, az az etnográfia általános elterjedésének eredménye lesz.”*

Úgy érzem, ahhoz, hogy a magyarság kikeveredjen abból a gazdasági, erkölcsi, ideológiai fertősből, ahová a korábbi évtizedek alatt züllesztették, s ahonnan azóta sem tud, azóta sem engedik kikeveredni, ahhoz az szükséges, hogy ez a fajta hazaszeretet, ez a fajta *szolgálni akaró nemzeti érzés* váljon uralkodóvá, amit az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom és a honismereti mozgalom képvisel.

Halász Péter

Johann Seivert és az erdélyi szász irodalomtörténet-írás kezdetei

Irodalomtörténet-írásunk első komoly kísérletei a XVIII. század első felében születtek. A nemzetek rangkérdése, más nemzetek kulturális értékeinek kisebb-nagyobb fokú lebecsülése az újkori irodalomtörténet-írás egyik fontos előmozdítója volt. Első írói lexikonunk, a selmecbányai születésű Czvittinger Dávid (1680k.–1743) *Specimen Hungariae literatae* (Kísérlet a magyar tudományosság összefoglalására) című latin nyelvű munkája is tulajdonképpen válaszként született a német irodalomtörténet-író Jakob Friedrich Reimmann (1668–1743) magyar irodalmat érintő lenéző ítéletére.¹ Czvittinger 1711-ben Németországban megjelent lexikonjában mintegy 270 író, tudós adatai találhatóak. E lexikonnak persze számos hiányossága volt, hiszen sok forrás nem állt a szerző rendelkezésére, amihez viszont hozzájutott, azok között nemigen válogatott. Szócikkjei terjedelmét főképp az szabta meg, hogy mennyi anyagot talált hozzájuk.² Művének jelentősége abban áll, hogy hosszú ideig ez a mű szolgált a magyar irodalomra vonatkozó forrásul a külföldi irodalmi köztudat számára.³ Czvittingernek hamarosan több követője is akadt Magyarországon és Erdélyben, akik közül talán a leghíresebb Bod Péter (1712–1769), aki *Magyar Athenas* címmel 1766-ban jelentette meg írói életrajz-lexikonát. Czvittingernek azonban az erdélyi szászok között is akadt követője: Johann Seivert. Tanulmányomban Seivert *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften* (Híradás erdélyi tudósokról és írásaikról) című írói életrajz-lexikonját fogom bemutatni.

De ki is volt Johann Seivert? Tudjuk róla, hogy 1735. április 17-én született Nagyszebenben. Az ottani gimnáziumi évek után három esztendőig a németországi Helmstädt egyetemén hallgatott teológiát és bölcseletet. Onnan hazatérve a nagyszebeni gimnáziumban tanított, majd 1764-ben, tanári állását feladva, lelkész lett Szentertszében (Hammersdorf). Ötvenévesen, 1785. április 24-én hunyt el.⁴ Termékeny szerző volt, akit ma elsősorban mint történészt és vallástörténészt tartanak számon. Seivert Erdély és ezen belül is a szász történelem kutatásának szentelte életét. 1777-ben megjelentetett egy könyvet *Die sächsischen Stadtpfarrer zu Hermaunstadt* (Nagyszeben szász lelkészei) címmel, de kiadta az erdélyi Johannes Lebel (1490k–1566) *De oppido Thalnuis* (Talmács mezővárosról, 1779) című latin nyelvű eposzát is. *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen* (Az Erdélyi Nagyfejedelemség földrajza, 1790) címmel megírta Erdély földrajzát, de érdekelte Erdély római kori története is, sőt még a költéssel is megpróbálkozott: 1757-ben megjelent egy verseskötete, amely főképp anakreóni da-

¹ Vö.: *Máté Károly*: Irodalomtörténet-írásunk kialakulása. Budapest 1928. 48–49. old. – Reimmann viszont a francia bírálatokra válaszként írta meg német irodalomtörténetét.

² S. *Sárdi Margit*: Czvittinger Dávid bizonyossága. In: Irodalomtörténet. 1977. 11. old.

³ Uo. 17. old.

⁴ Seivert életéről és műveiről ld.: *Windisch, Karl Gottlieb von*: Beytrag zur künftigen Biographie des liebenswürdigen Verfassers dieser Nachrichten. In: *Seivert, Johann*: Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften. Preßburg 1785. XV–XXII. old.; *Wurzbach, Constant von*: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Bd. 34, Wien 1877. 35–38. old.; *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. 12. köt., Budapest 1908. 883–884. old.; *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*: Bio-bibliographisches Handbuch für Wissenschaft, Dichtung und Publizistik. Begr. v. Joseph Trausch, fortgef. v. Friedrich Schuller u. Hermann A. Hienz. Köln/Weimar/Wien. 1983ff.; Bd. 3: Unveränd. Nachdr. der 1870 in Kronstadt erschienenen Ausg., 1983 (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 7/III), 286–294. old.

lokat tartalmaz.⁵ Ezenkívül sok cikket és tanulmányt írt e témákról erdélyi, pozsonyi és bécsi folyóiratokban.

A *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften* 1785-ben Pozsonyban jelent meg. A lexikonhoz írt Seivert-életrajzban már jó barátja, Karl Gottlieb Windisch is kiemelte, hogy Seivert alapos ismeretekkel, helyes ítézőképességgel és széles olvasottsággal rendelkezett.⁶

Seivert tervezte egyébként a másik két erdélyi nemzet, a magyar és székely írók német nyelvű lexikonjának kiadását is, de mielőtt az megjelenhetett volna, meghalt. Később hagyatékából megkezdtek a kész szócikkek közlését, de miután a *Siebenbürgische Quartalschrift* című folyóirat 1801-ben megszűnt, megszakadt a közlés is.⁷ Seivert – némely németországi német tudóssal ellentétben – nem szól lenézően vagy sértően a magyar és székely írókról, ellenkezőleg: őket „a mi magyar tudósaink”-nak (unsere Ungrischen Gelehrten) nevezi⁸, akik nagyon is megérdemlik, hogy majd egy második, önálló kötetben megjelenjenek.⁹

Seivert maga közli az olvasóval, hogy mi indította műve megírására: szeretne volna megmenteni az elfeledéstől az erdélyi szász írókat. A magyaroknak és székelyeknek ugyanis megvannak a maguk tudósai, akik számba vették íróikat (mindenek előtt Bod Pétert emeli ki), de őket a szász írók kevésbé érdekelték.¹⁰ Seivert művét kezdeményezésnek tekinti és egyben reményét fejezi ki, hogy ez a kezdeményezés talán ösztönzőleg hat másokra, akik majd habóttában fogják kutatni a szászok irodalmát.¹¹ Realitásérzékét jelzi, hogy felmérte: az adott körülmények között ennél többre egyedül nem vállalkozhatott.

A lexikon előszava egy kis „írástörténetet” is tartalmaz, amelyben a szerző áttekinti a szász művelődéstörténetet. Szabadkodik is egyben, hogy csak ennyi író és művel tudott összegyűjteni, de – mint írja – az évszázadok során sok mű megsemmisült. Az írók kiválogatásánál két szempont vezérelte: felvett mindenkit, aki szásznak született (akkor is, ha később elhagyta e közösséget, így kerül bele Heltai Gáspár és Dávid Ferenc), „szásszá lett”, vagy közöttük élt (legyen az erdélyi magyar, mint Köleséri Sámuel, vagy külföldi német, mint Johannes Sommer).¹² Női írók nem szerepelnek a könyvben, de a női írók egyébként sem jellemzők a XVIII. század előtti erdélyi szász irodalomra. Persze nem csak a mai értelemben vett írók és költők szerepelnek e könyvben, hiszen a tudományos és a szépirodalom nála még nem különül el, sőt a XVIII. század előtti erdélyi szász irodalom sajátosságából fakadóan a tulajdonképpeni szépirodalom kisebbségben van a tudományos művekkel szemben. Természetesen a kor szokásainak megfelelően nem szorul ki lexikonjából a latin nyelvű irodalom sem. Szócikkői hosszát nála is sokszor az szabja meg, hogy mennyi anyagot talál, illetve mennyire vág saját kutatási körébe az adott író tevékenysége: ez utóbbi azt jelenti, hogy történetíróknak, teológusoknak rendszerint nagyobb teret szentel. Amint írja, sok műnek (főleg a történettudományiaknak) szívesen ismertette volna a tartalmát és értékelte volna is őket, de nem akart többre vállalkozni, mint a számbavételre. A lexikon tartalomjegyzékében 188 név szerepel, de ettől több író és művet ismertet, mert van olyan író illetve mű, akinek illetve amelynek nincs önálló szócikke, hanem egy másik írónál említi. És ehhez jönnek még a névtelenül ránk maradt írások. Czvittingerhez hasonlóan¹³ Seivert is sok adalékot (például verseket, oklevelek szövegeit) zsúfol művébe, de ezt azért teszi, hogy jobban megvilágítson bizonyos eseményeket vagy tévedéseket korrigáljon. Megállapításai a „hitehagyott”, azaz a szász vallási-etnikai közösséget elhagyó szászok (Heltai Gáspár és Dávid Ferenc) esetében kissé elfogultak.

Mint említettem, ha szükséges, Seivert korrigálja a téves adatokat. Példaként említhetjük itt Heltai Gáspár egy tévedését. Heltai zsoldárfordításainak ajánlását 1560. február 20-ával dátumozza, ami Heltai szerint Fráter György megölésének 8. évfordulója. Heltai szerint tehát a

⁵ Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története a legrégibb időkől 1848-ig. Mária-besnyő–Gödöllő 2002. 383–384. old.

⁶ Seivert XV. old.

⁷ Ifj. Szinyei József: Czvittinger követői. In: Figyelő 1877. 121. old.

⁸ Seivert XIII. old.

⁹ Seivert III. Erre már egyébként Szinyei is felhívta a figyelmet, ld. Ifj. Szinyei 121. old.

¹⁰ Seivert III. old.

¹¹ Seivert IV. old.

¹² Seivert III. old.

¹³ S. Sárdi 13. old.

barátot 1552. február 20-án ölték volna meg, holott tudjuk, hogy – amint erre Seivert is utal – a gyilkosság 1551. december 17-én történt Alvincon. Ennek kapcsán Seivert áttekinti, milyen különböző helytelen dátumokat adtak meg a történetírók Fráter György halála napjaként.¹⁴

Bod Péterhez hasonlóan néha Seivert is adomákkal is fűszerezi szövegét, de ennek nem elsősorban a szórakoztatás a célja, hanem az, hogy az adott író életével kapcsolatos egy-egy esemény érthetőbb legyen az olvasó számára. Ezek közül példaként említsünk most meg egy esetet, amely Georg Deidrich XVI. századi evangélikus lelkésszel esett meg egykor. Amikor Deidrich Rómában járt, valami kocsmai rendbontás miatt börtönbe vetették és csak egy jezsuita atyához írt latin versének köszönhetően szabadult ki. Am Deidrich nem csak hogy szabadságát kapta így vissza, hanem még pápai kihallgatást is nyert, amelynek során V. Sixtus, miután megtudta, hogy Deidrich erdélyi, megjegyezte: „Az erdélyiek a legrosszabb eretnekek, mert kiűzték az én jezsuitáimat”. E pápai kihallgatásból Deidrichnek később Erdélyben kellemtelensége is származott: feljelentették, hogy állítólag még a pápa lábát is megcsókolta és emiatt elbocsátották állásából.¹⁵

Amint Bod Péter *Magyar Athenas*-a úttörő jelentőségű volt (mint az első magyar nyelvű írói lexikon), úgy Seivert könyve is úttörő jelentőségű az erdélyi szász irodalomra vonatkozóan. Előzményei ugyanis – zömében latin nyelvű munkák – egy kivételével kéziratban maradtak fenn és szerzőiket nem a teljességre törekvés szándéka vezérelte. A *Nachrichten* volt az első önálló, nyomtatásban is megjelent német nyelvű erdélyi szász írói lexikon, amely igyekezett minden fellelhető íróat számba venni. Ugyanakkor Seivert műve már „historia litteraria” a nemzeti szétágazódása felé mutat.¹⁶ Könyvének jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Josef Trausch 1870-ben kiadott négy kötetes *Schriftstellerlexikon der Siebenbürger Deutschen* (Az erdélyi németek írói lexikona) című munkájában teljes egészében átvette a *Nachrichten* szócikkeit, természetesen kibővítve azokkal az írókkal, akikről Seivert nem vagy csak nagyon keveset írt, illetve az 1785 utáni írókkal.¹⁷

Úgy vélem, nekünk magyaroknak is mindenképpen érdemes emlékeznünk Johann Seivertre, hiszen ő nem csak az erdélyi szász, hanem a magyar tudományossághoz is kötődik. Nem csak azért, mert az erdélyi magyar és székely írók lexikonjának kiadását is tervezte vagy mert használta Bod Péter *Magyar Athenas*-át és más magyar szerzők munkáit, hanem azért is, mert szoros kapcsolatban állt sok kortárs magyarországi tudóssal. A lexikonjában tárgyalt művek pedig fontos forrásai a közép- és kora újkori magyar történelemnek, művelődéstörténetnek is.

Lákó Péter

A lósport mint társadalomformáló és kultúrateremtő tényező Alag történetében

„Az ember mindenkor legnemesebb hűdítása a ló.”
(Buffon)

„Hol nincs versenyzés, nincs helye bátor erőnek” – olvasható egy 1830-ban lefutott lóverseny győztesének átadott serlegen a Kisfaludy Károlytól származó gondolat. A lóverseny elsődleges célja az ivadékvizsgálat, az erre a célra tenyésztett speciális lófajtának, az *angol teli* ténnek a kipróbálása. Ezen próbák eredményeinek figyelembevételével az egyedek továbbte-

¹⁴ Seivert 155–156.

¹⁵ Seivert 74–76. old.

¹⁶ Vö. A magyar irodalom története, főszerk. Sőtér István, II. köt.: A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. Klanczay Tibor. Budapest 1964. 565–566 old.; valamint Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest 1980. 586–588. old.

¹⁷ Trausch, Joseph: Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen: Bio-bibliographisches Handbuch für Wissenschaft, Dichtung und Publizistik. Begr. v. Joseph Trausch, fortgef. v. Friedrich Schuller u. Hermann A. Hienz. Unveränd. Nachdr. der 1870 in Kronstadt erschienenen Ausg. Köln/Weimar/Wien. 1983ff.

nyésztésének mikéntjét határozzák meg. A nyilvános lóversenytereken megrendezett futamok eredményeit a közönség jelenlétével hitelesítik. S közben fogadásokat köthetnek. Az ebből befolyt összeg egy részével a tenyésztést és a futtatást támogatják. Tehát a lóversenyzés a tenyésztés, futtatás és fogadás hármás egysége. A lóspornak két fő ága van: az *ügető* és a *galopp*. Az ügetőversenyben a lovak *ügető* járómódban futják végig a kitűzött távot a mögójük fogott szulkiában (kétkerekű kocsiában) ülő *hajtó* irányításával. A galoppon a két pont (start-cél) között lefutandó versenyben *galoppon*, azaz *vágtában*, a nyergében ülő *zsokéval* (lovassal) a hátán teszi meg a távot a ló. E futamokban több (10–20) ló indul egyszerre, ellentétben a *lovassportokkal* (díjugratás, díjlovaglás, fogathajtás stb.), amelyekben egyenként indulnak a résztvevők. A versenyek jelentős részét ún. *hendikeprendszerben* (esélykiegyenlítés) rendezik meg. Az esélyt az ügetőn térhátránnyal, a galoppon pedig a ló hátán vitt súlykülönbséggel egyenlítik ki.

A lóversenyzés őshazája Anglia. A versenyztetés I. Jakab király idejében, az 1600-as évek elején kezdődött. A század vége felé, II. Károly korában Keletről hozatott arab ménekkel párosítottak arab és norman kancákat, ezek ivadékaik lettek a mai angol telivérek ősei. 1791-ben megjelent a *General Stud Book* első kötete, amelyben James Weatherby a fajtaalapító arab törzsméneket és -kancákat regisztrálta, és ettől kezdve a mai napig csak és kizárólag az a ló mondható angol telivérnek, amely az e könyvben szereplő egyedek egyenesági utódja. A XVIII. században kialakult versenyrendszer fő pillérei a klasszikus futamok (Epsom Derby, Doncaster St. Leger, Oax). A mai napig változatlan formában ezek alkotják a gerincét a kipróbálásnak, nemcsak Angliában, hanem szerte a világon, ahol ezt a sportot angol mintára meghonosították.

A kontinensen a franciák után hazánkban indult legkorábban az angol telivérek versenyztetése, köszönhetően gróf Széchenyi Istvánnak. Ő angolai útjai során (1814, 1821) felismerte a sport nemzetgazdasági és társadalomformáló értékét. *Lovaspályázás törvényeinek projektuma* (1821) című művével megalkotta a magyar legitim lófuttatás lebonyolításának szabályzatát. 1827. június 6-án Pesten, az Üllői úti síkon (a mai Nagyvárad tér és az FTC-stadion közötti részen, ennek alapján rendezték meg az első hivatalos versenynapot.

Gróf Széchenyi István *Lovakról* című munkáját 1828-ban adta közre, amelyben a magyar lóversenyzés távlati programját fejtette ki. 1842-ben megalakult a Pesti Lovaregylet, amelynek első elnöke ő lett. Ez az egylet a mai napig – négy évtized megszakítással – a magyar lóversenyzés szakmai irányítója, 1882 óta Magyar Lovaregylet néven. A kellő szakértelemmel és a magyar ember lószeregetésével megkezdett lóversenyzés a XIX. század utolsó évtizedeire világszínvonalra emelkedett, amelyet a mintaadó angolok is elismertek Kisbér 1876. évi Epsom Derby győzelmé és az ötvenéves versenyben veretlen Kincsem 1878. évi goodwoodi sikere után. Mindkét telivért Magyarországon tenyésztették!

Gróf Széchenyi István *Lovakról* című művében a futtatás felvirágoztatása érdekében elvégzendő feladatok között a 3. pontban „állandós készítő intézetek” felépítését sürgette. Amikor 1890-ben a már fiatalon a lóversenyzésnek elkötelezett gróf Batthyány Elemér lett a Magyar Lovaregylet elnöke, jött el az ideje egy „intézet”, a tréningközpont létrehozásának. Az 1880-as évek végén gróf Károlyi Gyula, az akkori lovaregyleti elnök unokaöccsével, gróf Batthyány Elemérrel kerestek egy erre alkalmas helyet, és rátaláltak a valamikori Károlyi-birtokon egy Pesthez közeli, 2800 magyar hold nagyságú, a budapest-váci vasútvonal dunakeszi szakasza és Fót közötti homokos, mezőgazdaságra alkalmatlan, viszont a versenylovak számára ideális területre. Ezt vásárolta meg 1890-ben a Magyar Lovaregylet, és az új elnök irányításával ugyanabban az évben azonnal hozzákezdtek a terv megvalósításához. Gróf Batthyány, nagy elődje, gróf Széchenyi István példáját követve, angol szakmérnökök közreműködésével, az angoliai legkiválóbb tréningközpont, New Market mintáját követve felépíttette a magyar telivérfuttatás fellegvárat, Alagot.

Az addig „Pest megyei Zahará”-nak nevezett homokszivatagot rövid időn belül zöld liget-té varázsolták, köszönhetően a kezdetekkor kiépített vízműrendszernek. A tréningtelep nyugati szegélyén több kilométer hosszan telepített feketeenyő-erdővel megkötötték a talajt, és gátját állták a Duna felől érkező erős szelkeknek.

Az 1890-es évek elején sorra épültek azok a kis telepek, amelyek magukban foglaltak 20–40 ló számára alkalmas istállót, egy kúriát a *tréner* (domár) lakhelyéül és a *lovászok* lakását. Ezen

épületek határolták körül az udvart, ahol a lovakkal a bemelegítő munkákat végezték. Az alagi birtok déli részén építették ki a futópályákat, amelyekre a lovak az allékon, a fasorokkal szegélyezett homokutakon jutottak el. Különböző, speciális jellegű és hosszúságú pályarendszer épült fel. A gyeppályák jó minőségét az Angliából hozatott tarackmag biztosította.

1891. április 12-én az Úrlovasok Szövetkezete szervezésében lefutották az első versenyt, egy akkor még kezdetleges pályán. Majd a millennium évében, 1896-ban megnyitották azt az új versenyteret, amely a mai napig a magyar lóversenyzés legbiztosabb pontja. A lovak ápolását, úgymond versenyre készítését végzők számára lóvászlakásokat építettek. Ezekben ma is több, a szakmát gyakorló család tagjai laknak. Az angol építészeti stílus jegyei ezeken, valamint például az állatorvosnak és a pályafelügyelőnek emelt házakon is tükröződnek.

A *Kincsem Közlöny* 1898. március 1-jei számában a rövid hírek között ez olvasható: „*Szálloda Alagon*. Az alagi pálya mellett egy kényelemmel berendezett szálloda áll a közönség rendelkezésére.” Az angol fogadók mintájára épített lovaregyleti szálloda és vendéglő a helyi társadalmi élet központja lett. A Monarchia, valamint Németország, Franciaország, Anglia stb. tréneri, zsokei, neves lótulajdonosai rendszeresen itt találkoztak közös ügyük, a versenylovak kapcsán. Az e társaságok iránt kíváncsi újságírók is szívesen jöttek Alagra *kitalolni* (kiszámatolni) a lóversenyrel kapcsolatos híreket. A magyar irodalom nagyjai közül például Őszi Kornél, Krúdy Gyula, Heltai Jenő és Kellér Andor is gyakran megfordult itt, és számos műben örökítették meg a hangulatos, izgalmas alagi napokat.

1906 őszén szentelték fel Nepomuki Szent János tiszteletére a lovaregyleti kápolnát és nyitották meg a mellette lévő iskolát. Három, a lovaik által alagivá vált familia, a gróf Czirákyak, a gróf Almásyak és a gróf Pejachevicsék építették a kápolnát fiatalon elhunyt családtagjaik emlékére. Az iskola a lovaszok gyermekeinek oktatását és valláserköleszi nevelését volt hivatva szolgálni.

A lovak sikeres szereplésének egyik legfőbb záloga a tapasztalt tréner. Már korábban gróf Széchenyi is hozott magával olyan angolokat, akik a *trenirozás* (idomítás), e tapasztalati úton megszerzett tudomány birtokában voltak. Sok angol tréner idomított Tatán, a XIX. század közepén, a gróf Esterházy család birtokán. Majd, miután az Alagon trenirozott lovak sikert sikerre halmozva szerepeltek nemcsak a hazai, hanem a külföldi versenypályákon is, sok lótulajdonos hozta ide lovait, és jöttek velük angol trénerek és zsokek is (például Ball, Huxtable, Prince, Reeves, Hitch, Hyams, Hesp, Adams, Hulme). A világ más pontjairól is érkeztek Alagra a szakma kiválóságai, például Luxemburgból az Esch familia, Németországból Planner, Amerikából Taraf, Dagett, Grey, Hamilton, Ausztráliából Carslake, Fergusson, Hewit.

Az 1900-as évek elején Planner trenirozta gróf Festetics Tasziló lovait. A sok sikeres telivér közül kimagaslott egy kanca, *Patience*, amely a mindenkor Alagon idomított lovak közül a legeredményesebb volt. Pályafutása alatt ahányszor indult, annyiszor győzött. 1905-ben megnyerte az Osztrák Derbyt Bécsben és a Német Derbyt Hamburgban, Robert Huxtable-vel a nyergében.

A magyar lóspört történetében Alag jelentősége abban is megnyilvánult, hogy többször biztosította a versenyzés folytonosságát. Amikor a világháborúk okozta pusztítások vagy politikai események miatt a pesti lóversenyterek alkalmatlanná váltak a futtatásra, Alag teremtette meg a lehetőséget arra, hogy a versenyzés ne szakadjon meg. Ilyen helyzet állt elő például 1921-ben, amikor a Monarchia felbomlása után a pesti új versenyteret még nem épült fel, ezért Alagon került megrendezésre az első Magyar Derby. A Kincsem-vérű hároméves sárga mén, *Vatinius* nyert, amelynek trénera az angol Hitch György, zsokeja pedig Nagy Géza volt. Ezután még három évig, 1924-ig, Alagon rendezték a hivatalos futamokat. A közelmúltban (2000–2004) a budapesti Kincsem Park átépítése idején szintén itt rendezték a versenyeket.

Az említett külföldiek gyökeret vertek Alagon. Szokásaikkal sajátoság életet teremtettek maguk körül. A helyi harmonizáló, de formáikban az angol építészetre utaló villákban éltek, öltözködésükkel, viselkedésükkel sajátos színtörténetet jelentettek a korabeli alagi társadalomnak. Az egymást követő nemzedékek egyre magyarabbá váltak, nyelvükben, szokásaikban egyaránt. Angol családok magyarrá lett leszármazottai is Alagon élnek, illetve a lóspört világában tevékenykednek.

A két világháború közötti időszakban – némi megszakítással – Alagon élt és alkotott Konrad Ignác, a világ egyik legelismertebb lóportréfestője, aki tőkélyre vitte a versenyló pontos, genetikai jegyeket is kimutató ábrázolását. Amerikából és Angliából is hívták a tulajdonosok lovaik megfestésére. Nevezetes művei, híres versenylovakat ábrázoló munkái például Alagon, a keszthelyi Festetics-kastélyban, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, valamint a franciaországi Deauville-ben és az angliai Windsorban, a királyi kastélyban láthatók. Alagi tanítványa, Engel Károly magas szinten folytatta tovább a lóportréfestészetet.

E rövid visszatekintés után megállapíthatjuk, hogy Alagon a lóversenyzés meghonosodása révén nagy társadalmi és kulturális fellendülés következett be. Ez az Árpád-kori település Olugh néven már egy 1328-ban keltezett oklevélben szerepel. Később több száz éven át szinte lakatlan volt, majd a XVI. század közepén teljesen elpusztult. A XIX. század utolsó évtizedében, az 1849-ben mártírhalált halt első magyar miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos fia, Elemér és társai a homokos pusztából európai színvonalú és híru tréningközpontot hoztak létre. Ennek volt köszönhető a település fellendülése, amely 1910-ben önálló községgé vált. 1950-ben közigazgatásilag beolvadt Dunakeszibe, elveszítve ezzel azt a nevet, amely a nemzetközi lóversenyvilágban a mai napig ismert és nemesen cseng. Alag ma is betölti eredeti szerepét, a magyar telivérállomány nagy része (kb. 400 versenyló) itt készül a hazai és a nemzetközi galoppversenyekre.

2006 tavaszán a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal ideiglenesen védetté nyilvánította az alagi verseny- és tréningpályát, valamint a hozzá kapcsolódó épületegyüttest. Augusztusban az illetékes miniszter aláírásával megerősítette a fenti döntést. Így az alagi tréningközpont, e nagy múltú, a lósport tradíciót őrző intézmény fennmaradása – reményeink szerint – biztosítottak látszik.

Száraz György

A Csíki Magánjavak*

Dolgozatomban egy sajátosan székelyföldi, azon belül is Csík széki vagyonállomány történetének, áldásos közszolgálati rendeltetésének vázlatos ismertetésére vállalkoztam. A dolgozathoz meg tudhatjuk, honnan származik ez a hatalmas vagyonállomány, miként használták azt, és mi lett a későbbi sorsa. Az I. világháború előtti időszakról sajnos nagyon keveset tudunk, és amit tudunk az is helyenként homályos. Azt viszont tudjuk, hogy a Csíki Magánjavak Csík vármegyében közösségi vagyonként szolgált a lakosságot. Elsődleges célja az oktatási, kulturális és szociális kérdések megoldásai voltak.

A Csíki Magánjavak keletkezése

A Csíki Magánjavak létrejötte részben a székely határőrség 1764-es létrehozásához, részben az ún. *visszaszerzett havasoknak*¹ a csíki határőr katonaság részére történő átengedéséhez köthető.

A Székelyföldön az erdélyi törvényektől is eltérő közjogi szabályok voltak érvényben. A székelyek ösfoglalás jogán tartották birtokukban a hatalmas földeket. A „szabad székely birtok” jogrendszere alapján a székelyeknek éppolyan joguk volt az általuk lefoglalt birtokhoz, mint abban az időben a nemeseknek. A székelyek ezeket a kiváltságokat minden időben, lehetőségük szerint megvédelmezték. A székely katonaság abban az időben három osztályba tartozott: 1. főnemes, vagy *primor*, ki csapattal; 2. lófőnemes, vagy *primipillus*, ki lóháton; és 3. darabontnemes, vagy *pixidarius*, aki gyalog vett részt a honvédelmi csatákban. Ez a három osztály fel volt mentve az adózás és a sorkatonaság alól.

* A X. Ifjúsági Honismereti Akadémián, Szekesfehervárott, 2005. november 4-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

¹ 1779-ben történt az Ausztria és Lőrökország közti új határ kijelölése, és az „osztrák sasoknak” mint határjeleknek az új határpontra való kitézése. Ugyanis a moldvaiak, valamint a havasalföldiek, felhasználva Erdélynek a XVII. században és a XVIII. század első felében dúló belviszályait, mind nagyobb területeket foglaltak el. Ezeket a havasokat nevezik azóta visszaszerzett havasoknak.

A székelyeket a háború idején való katonai szolgálat és a határőrzés terhen felül az osztrák katonai hatóságok, Mária Terézia királynő rendeletére 1764-ben határőrezredekben való szolgálatra kényszerítették, ami azt jelentette, hogy őket is bevonják a sorkatonaság alá. Ez ősi kiváltságaiktól való részbeni megfosztást jelentette, aminek a székely nép természetesen ellenállt, ezért az osztrák katonai hatóságok Madéfalvánál a fegyver felvételét megtagadó békés lakosságot kegyetlenül lemészárolták. Az életben maradt lakosok egy része minden ingatlanukat otthagya Moldovába, majd Bukovinába menekült. Ez az egyik ok, amiért sor került a vagyonok elsajátítására.

Ferenc József 1861. augusztus 12-én kelt határozatában a román határőrezredek vagyoni viszonyainak rendezésére bizottmányt nevezett ki, mely foglalkozott a székely határőrvagyony ügyével is. Nemsokára közölték, hogy: „a havasok használata a székely határőrezredeknek II. József császár által hadiszolgálat könnyebbítése végett engedtetett át, de az ezredeknek az 1848/49-es „zavarok” következtében történt feloszlásukkal a hadiszolgálat terhe, és ennél fogva az ok, melyért adták, megszűnven, azoknak mind eredetükre, mind természetükre nézve ezután a császári tulajdont képezze.” Ezeket az elkobzott javakat a székelyek pár évre rá visszakapták, mert bebizonyosodott, hogy a császári rendeletet semmilyen okmány nem igazolta. A kiegyezés után megkezdődtek a birtokok visszaszerzésére indított tárgyalások. A legfelsőbb elhatározás 1869-ben történt, Ferenc József által, február 16-án, miszerint a vagyon visszakérül az őt megillető személyeknek, társaságoknak, mely annak idején főleg a székely nemzet jóléte előmozdításának céljából és a határvédelem miatt történt.

A havasok, erdők, kaszálók, szántók, épületek, puszták, ingóságok, vagyis mindaz az ingó és ingatlan vagyon, melyet Berde Mózes miniszteri biztos Csík megye kiküldöttjeinek a fentiek szerint 1869. február 16-án kiadott királyi elhatározás alapján visszaadott, együtt alkotja a Csíki Magánjavak néven ismert hatalmas vagyonállományt, amit valamikor igazságtalanul eltulajdonítottak. De 1869 után ezt a vagyont *Csikmegye Magánjvai* néven tartották számon, mely teljesen helytelen és nevenséges megnevezés, mivel a vármegye az állam közjogi intézménye, így e szerint a magánjavakat állami törvény szabályozza. Tehát a vármegyének magánjvai nem lehetnek, mert így közvagyonnak számít.

Egy 1897-ben kiadott rendeletben van feltüntetve az, hogy a vagyon a székely nemzet jólétére, előmozdítására szolgál, és ez természetesen a volt csíki székely határőrök vagyona. A javaknak volt egy igazgatótanácsa², mely részben arra való tekintettel, hogy a vagyonhoz való jogosultságot *szabatosabban* meghatározza, részben pedig a közigazgatás esetleges államosítására 1909-ben alapszabályt dolgozott ki, melynek értelmében a különböző alapokat egyesítette és a csík megyei települések közül 52 községből származó fő-, lófő- és darabontemes székely családok, valamint az 1848-ban a vármegye területén tartózkodott más székely és örmény családok fiúágon való leszármazottjait jelölte meg a vagyon tulajdonosának.

A Csíki Magánjavak az 1880-as években polgári leányiskolát alapított, épített és tartott fenn 1923-ig. 1910-ig gazdasági felsőnépiskolát is fenntartott, az állami földműves-iskola részére pedig földeket vásárolt. A csík szeredai római katolikus főgimnázium és a gyergyó-szentmiklósi állami főgimnázium felépítéséhez nagy adományokkal járult hozzá. 1912-ben megvásárolta a volt csík somlyói római katolikus gimnázium és tanítóképző épületét is, amelyben árvaházat létesített, ahol elemi iskola alapítására és 80 árva gyermek elhelyezésére került sor.

A Magánjavak karitatív tevékenységéről elmondható, hogy habár nagyon fontos szerepet töltött be, és pontosan, helyesen, jól működött, hiányzott a szervezethez és esedékes volt.

A községeknek átadott területek megoszlása (1910)

Helység	Római lakosok száma	Magyar lakosok száma	Kapott terület (hold)
1. Tölgyes	1495	2187	7023
2. Békás	8055	209	4739
3. Vasiáb	1707	370	884

² A Magánjavak igazgatótanácsa foglalkozott minden jogi problémával. Azért alakult, hogy a Magánjavak jogi problémáinak megoldása könnyebb legyen, és hogy ez egy „egységes vagyonállomány” legyen.

4. Holló	1015	405	6623
5. Bálbor	1419	146	8530
6. Ditró	1415	6980	5089
7. Szépvíz	881	2382	- 1
8. Szentmárton	89	9201	1646
9. Taploca	9	1850	278
10. Csíkszereda	556	3106	30
Összesen	16641	18555	34843

A Magánjavak sorsa a román uralom alatt

A román uralom kezdetével a kormányzótanács II. számú decretuma a megyék önállóságát megszüntette. A megye ügyes-bajos dolgait rábízta a megye élére kinevezett prefectre, vagyis megyefőnökre. Hogy elkerülje a megyefőnök beleszólását a Csíki Magánjavak igazgatótanácsa egy ellenőrző bizottságot választott ki, mely 20 tagból állt, és melynek élére egy külön elnököt választottak. Ennek ellenére a román kormányzótanács kereskedelmi és földművelési csoportja 1919-ben arról értesítette Csíkvármegye megyefőnökét, hogy reá ruházza Csíkvármegye Magánjvai felett a legfőbb felügyeleti jog gyakorlását. A megyefőnök 1920. december 24-én a következőkről értesítette a javak igazgatótanácsát:

„Mi, Csíkvármegye prefectusa a földművelési és állami javak minisztériumának rendelete folytán, valamint a II. számú decret értelmében a 9135/1919. szám alatt megadott felügyeleti jog alapján elrendeljük a 20-as bizottság feloszlását, mely helyettesítette a vármegyei törvényhatósági közgyűlést. Ennélfogva az összes teendők, melyek a közgyűlés hatáskörébe tartoznának, ideiglenesen az igazgatóság által intézendők el és a mi jóváhagyásunkkal látandók el addig, míg a közgyűlés helyreáll.” Tehát ez a rendelet a 20-as bizottság működését lehetetlenné tette. De a megyefőnök 1921. január 5-én a javak igazgatótanácsával azonban már ezt közölte: *„új alapszabályok dolgozandók ki, melyekbe, mint jogosultakat fel fogják venni a románokat is, amál inkább, mert a határszéli rendőrségi ezredekben ők is szolgálatot teljesítettek és ekként a határszéli vagyonhoz nekik is joguk van.”* Rá egy hónapra pedig már ezt írta: *„A Magánjavak Alapszabálya, mely ezen javakból több községet, valamint a román nemzetiségű polgárokat kizárja, egy hatalommal való visszaélés által elkövetett igazságtalanság, melyet a román állam nem nézhet tétlenül...”* Ezzel a kijelentésével tehát elismerte, hogy a Csíki Magánjavak nem tartoznak állami tulajdonba, hanem különböző közösségeknek a tulajdona, mely saját alapszabályai szerint kezeli vagyonát.

A Magánjavak igazgatótanácsa az események közben és hatására tovább folytatta teendőit (erdőkitermelési szerződést kötött, beszedte a vármegyének 1912-ben nyújtott anuitását, ösztöndíjat és segédpénzeket utalt ki, bérbe adott épületeket, ezek közül többet a román államnak is, amelyekért az állam fizette a bért stb.), ezáltal tovább növelve a vagyont, a jövedelmet.

A Magánjavak „elsajátítása” és felhasználása

Az 1921-es földreform a csíki székelyek vagyonát kisajátította. A Csíki Magánjavak területeiből mintegy 34 145 kataszteri holdat sajátítottak ki, majd az agrárbizottság 1923-ban a részleges vagyon-kisajátítást teljes vagyonelkobzással helyettesítette. Az agrárbizottság az állami szervek felülvizsgálati kérelme folytán az 1923. február 26-án kiadott 11-es számú határozatával a Csíki Magánjavak egész vagyonállományát állami tulajdonnak nyilvánította és így a román belügyminisztérium és a földművelésügyi minisztérium március 24-től május 1-ig az összes erdő-, legelő-, és kaszálóterületet, továbbá a vagyon jövedelmeiből létesített összes épületet, a kölcsönpénztárt, értékpapírt, gazdasági felszerelést, bútort, lovat, irat-, okmánytárt, az összes vagyont a román állam tulajdonába vette. Ekkor az állam arról értesítette az igazgatótanácsot, hogy működése megszűnt. Az igazgatóság által, a vagyon visszaszerzésére elindított per a csíkszeredai rendőrség betiltotta, mondván: *„ezen intézmény nem lévén ismeretes, nem létezik”*.

Az 1923-ban elkobzott Magánjavak területein, birtokain valóságos rablógazdálkodás folyt. A vagyonállományhoz tartozó erdő- és legelőbirtokból 54 233 kat. hold Csíkmegye északi határán közvetlenül Bálbor, Holló és Békás román, valamint Tölgyes vegyes lakosságú községek szomszédságában fekszik. A román állam e községeknek 1932-ig 25 248 kat. hold legelőt és

9002 kat. hold erdőt osztott ki agrárreform címén. Ezenkívül a birtoktesttől 40, sőt 90 km-re fekvő Vasláb, Hodos, Galócás, Várhegy és Salamás román lakosságú településeknek is erdőt és legelőt sajátított ki.

Az állam a Magánjavak legértékesebb erdősegeiből román egyházközségeknek is nyújtott adományokat, főleg templomépítési célokra. Csík, Maros-Torda, Nagyküllő és Brassó megyék részesültek ilyen adományokban. Itt érdemes megemlíteni (a rablógazdálkodás kijelentés igazolására), hogy a román egyházközségek az erdőigénylés céljából olyan filákat is bejelentettek, ahol egyetlen hívőjük sem volt. Például a csíkszeredai görög katolikus egyházközség Csobotfalva község után is erdőt kapott, ahol pedig egyetlen görög katolikus személy sem volt. A csíkszeredai ortodox egyházközség pedig 12 olyan filia után kapott erdőt, melyeknek 19 854 főnyi lakosságából 38, vagyis 0,1 % hívője volt. Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely és más környékbeli községek ortodox és görög katolikus templomai a Csíki Magánjavak vagyonából épültek fel. Még a Fekete-tenger partján lévő Mamaia melletti Techerghiul nevezetű helység román kolostora is kapott a vagyonból.

A ki nem osztott erdőkben óriási fakitermelés kezdődött, ahonnan az állam hatalmas értékű faanyagot adott el. E területeken 1924–1930 között olyan nagy mértékű erdőpusztítás volt, melyhez hasonló a világ egyetlen országában sem fordulhatott elő.

A Magánjavakhoz tartozó többi vagyonállományra is szörnyű sors várt: a Csíkszeredában létesített polgári leányiskola épületében román nyelvű állami fiú és leány liceum létesült, hol magyarságunkat, székelységünket gúnyoló és gyalázó ünnepeket tartottak. A Csíksomlyón létesített árvaházat pedig szintén iskolává alakították át. Ilyen és ehhez hasonló sorsa lett a vagyonállományoknak.

Visszaigénylési kísérletek

A vagyon elkobzása miatt a jogilag felszámolt igazgatótanács akkori elnöke (dr. Györgypál Domokos, volt főispán) és a javak igazgatója (dr. Gaál Endre) különböző kérésekkel fordult a román országgyűlés két házához, például fellebbezéssel az ország miniszterelnökéhez és a földművelésügyi miniszterhez, közülük az utóbbi adott választ elutasítón, mondván „*a román történelemnek örökre dicsőséges napja marad az a nap, amikor e vagyont az állam minden kértalanítás nélkül elvette*”.

A sérelmek és visszaigénylő kérések Genfben, a Népszövetség Tanácsa elé kerültek. Itt súlyos nehézségekkel kellett megküzdeni, hiszen egy ilyen ügyben, mint a Csíki Magánjavaké, csak feltevés és valószínűség szerint lehetett a történelmi tények nyilvánvaló letagadásával szemben megfelelő bizonyítékokat találni. Másrészt pedig a román állam 1923-ban, amint azt már tudjuk, a Magánjavak irat- és okmánytárát lefoglalta, tehát minden okmány, amely bizonyíthatott volna nála volt (egészen 1783-ig visszamenőleg).

A Népszövetség Tanácsa az 1932. szeptember 27-én kelt jegyzőkönyve szerint a gyakorlati (ideiglenes) megoldás a következő lett:

„1.) A „Csíki Magánjavak” régi igazgatósága visszaállíttatik saját alapszabályainak megfelelőleg, de a román állam köz- és közigazgatáshoz való alkalmazkodással.

2.) Az összes városi ingatlanok, valamint a régi igazgatóság birtokában 1923. évben talált és átvett értékek visszaadottnak.

3.) Visszaadás tárgya Borszékfürdőn az üdülőház.

4.) Visszaadatik a román állam birtokában maradt erdőkből és legelőkből 6704 hektár, vagyis 11 629 kat. hold erdő és legelő a jegyzőkönyvhöz mellékelte térkép szerint.

5.) A román állam magára vállalta a „Csíki Magánjavak” régi nyugdíjasai jogigényének rendezését.

6.) A csíkszeredai liceum fenntartatik, mint állami intézet, de magyar tannyelvű párhuzamos osztályokkal a tanítás minden ágazatára.

7.) A csíksomlyói árvaház állami intézet marad, de magyar tanítási nyelvvel a magyar gyermekek részére.”

A román állam elfogadta ezt a gyakorlati megoldást. 1934-ben egy közlönyben törvényt alkotott, melyben elrendelte az 1897-es alapszabály alkalmazását és az új igazgatótanács meg-

választását. Elnökének azonban a megyefőnököt nevezte ki. A Népszövetség által meghatározott vagyont az állam csak úgy volt hajlandó átadni, ha a javak képviselője minden egyéb visszaigénylésről lemond. A törvény ellen a csíkmegyei szenátor, dr. Gyárfás Elemér tiltakozott, de az mégis megvalósult.

Csik megye megyefőnöke 1935. november 1-re kitzúta a Csíki Magánjavak igazgatótanácsának megválasztását. Az 1897-es alapszabály szerint megválasztották a megyei, többségükben magyar tanácsosok közül a nyolc tagú tanácsot. A megyefőnök az igazgatótanácsot 1936. június 30-ra összehívta „a lemondó nyilatkozat megtételére”, de ez elhatározta, hogy a „vagyon jogtalan birtoklásának bírói megállapítása végett a román állam ellen jogsegélyt vesz igénybe”. Am mint mindig itt is akadályba ütközött a terv, mert a bírói engedély kiadására szükség volt az igazgatótanács elnökének aláírására, aki azonban a Népszövetség határozata szerint a megyefőnök volt. Így a felhatalmazást peren kívülre korlátozták, mert így nem kellett az elnöki aláírás, de ez az 1939-ben bekövetkezett politikai változások miatt már nem volt érvényben, ezért ez a próbálkozás is kudarcba fulladt.

1940-től a Csíki Magánjavak ideiglenes kezelésével megbízott kiküldött dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő lett, aki az előbb említett visszaigénylési „akcióban” részt vett. Ő 1941. június 10-én terjedelmes bemutatást és javaslatot nyújtott be a román parlamentbe a Csíki Magánjavak visszaállítására és a „vagyon viszonyok rendezésének” elintézésére. Kérelmében mindenről szót ejtett, de főleg a kártérítésre helyezett nagy hangsúlyt. Javaslatait egyhangúan elutasították, ezért november végén lemondott. Mondhatni: ő tett a legtöbbet a Magánjavak visszaigényléséért. 1940-1944 között a Csíki Magánjavak ismét ideiglenes vezetéssel és ideiglenes alapszabállyal működött, főleg a háború miatt, mert ebben az időszakban nem lehetett fellebbezni, visszaigénylést megkísérelni. A sok peres ügy a pénzalap hiányát okozta.

1945. április 4-én a „legea de anulare”, vagyis a hatálytalantási törvény szerint a Csíki Magánjavakat jogilag felszámolták (megszűnt mint önálló jogi intézmény). Ezzel visszatért az 1940 előtti állapot, mely a vagyon újabb elkobzásának kezdetét jelentette.

A Magyar Népi Szövetség (MNSz), melynek vezetője ebben az időszakban a csíkszentdomokosi születésű Kurkó Gyárfás volt, felvállalta a kisebbség érdekvédelmét és a minisztérium előtt a magyarokat, a székelyeket ért sérelmeket is felvetette, a Magánjavakkal egyetemben. Ebben az időben a Magánjavak rendezésével Ferencz Imre alispán foglalkozott. Ő alakította újra 1946-ban a vagyonalapot. Ez év január 27-én a Csíki Magánjavak nagytanácsának gyűlésén egy alapszabály-tervezetet dolgoztak ki, mely értelmében a Magánjavak a Csíki Közvagyon elnevezést kapta. Ugyancsak e tervezet szerint a vagyonból nem csak a régi katonacsaládok leszármazottai, hanem minden Csíkban élő ember – faji és felekezeti különbség nélkül – részesülhetett, tehát a beköltözött románok is. E gyűlésen megválasztották egy 11 tagú közigazgatási tanácsot. Ezentúl minden próbálkozásnak az volt a célja, hogy elérjék a Magánjavak törvényes elismerését.

A Magánjavak kérdésének pozitív rendezését a politikai helyzet alakulása megkönnyítette. Az 1946. november 19-re kitzűött parlamenti választások előtt, a június 2-án megindított kampány során Petru Groza miniszterelnök – aki állítólag magyarbarát volt – és pártja nagy jelentőséget tulajdonított ennek az ún. „nemzetiségi problémának”. A Magánjavak ügyét a Kurkó Gyárfás-féle MNSz is fölkarolta.

1946. július 30-án gyűlést rendeztek, melyre hivatalos volt több befolyásos politikus és tisztviselő, mint pl. Pál Gábor volt kurátor, országgyűlési képviselő; Imreh János, a Román Kommunista Párt helyi titkára; Péter Ferenc, a Szociáldemokrata Párt helyi titkára, Kastal János MNSz elnök és még sokan mások. Ezen a gyűlésen megfogalmazták, hogy a vagyon teljes visszaszerzése és annak jogszerű és hasznos felhasználása a törvény miatt lehetetlen, mert ez a minimálisra csökkentette az igazgatótanács hatáskörét. A gyűlésen Kovács Károly jogász kiemelte: „A vagyonközösség egy népi vagyon, amit meg kell őrizni eredeti formájában és a csíkiak kérelmeit véglegesen rendezni kell ... kielégítően...” Ez persze nem válhatott valóra.

A Magánjavak vezetősége egyre kevesebb befolyással bírt, a vezetésnek mindinkább fokozódott az ideiglenes jellege.

Talán mégis van remény...

Ádám Sándor országgyűlési képviselő kijelentette, hogy a Groza-kormány mindent megtesz, hogy a Magánjavak a megyei közbirtokosságokkal együtt megtalálja azt az utat, amely a „jóléthez”, a Magánjavak fellendítéséhez vezet. A közbirtokosságok kijelentették, hogy nagyon szívesen társulnak a Magánjavakhoz a kitermelés és értékesítés területén. Erről értesült a bukaresti magyar követség is. Az MNSz bizonyos körői mindent megtettek, hogy ezt a tárgyalást késleltessék, de a Magánjavak vezetősége próbálta úgy irányítani útját, hogy sürgesse a tárgyalás megkezdését és lefolyását. Nemsokára a földművelésügyi minisztérium el is készítette egy tervezetet, melynek a neve REPCUIC volt. Ez 1947 decemberében már a minisztériumban volt. Ezután az újonnan megválasztott igazgatóság feladata volt a földművelésügyi minisztériummal együtt, hogy képviselje a „Csíki Magánjavak kezelőségét” a hatóságok, bíróságok előtt.

A Magánjavak csíkszeredai szerve mint központ működött. 1947-ben vezetése alá tartozott: a rakotyási 3 gáteros fűrészfűrész, amely abban az időben a legnagyobb és legjobban jövedelmező üzem volt, egy szanatórium, kirendeltség és erdőgondnokság Tölgyesen, a tölgyesi és bélböri gazdatisztség. De sajnos az igazgatótanácsnak nem volt elég legitimitása, így ismét csak ideiglenes jellege volt. A Magánjavak fokozatosan beleolvadtak a különböző állami kézben lévő üzemekbe, valamint az állami tulajdonba.

A Csíki Magánjavak vagyoni állaga

A Magánjavak ingatlana az elkobzás és kisajátítás előtt 63 100 holdnyi terület volt, amelyből 1923-ban kisajátítottak 32 700 holdat, így a visszaadás utáni területe 30 730 hold, nagyrészt erdős terület volt. A tényleges tulajdonba való visszahelyezésre 1948-ban került sor az alábbi táblázat alapján:

Az erdős terület megoszlása (1948. április 6.)

Helyszín	Erdő (ha)	Erdő (ha)	Tisztás	Összesen
Valea Uzului (Úzvölgye)	2520,70		285	2805,75
Ciobaniș (Csobános)	1858,32	340,90		2199,22
Prisacani	861,29			861,29
Dosul Putnei	286,79		19,45	305,24
Bistra (Kis-Beszterce)	137,84		3,35	141,19
Valea Seacă	3731,08	92,50	33,50	3857,08
Barascau (Barasszó)	151,43			161,43
Voman	2029,22	113,65	14,21	2156,99
Dosul Alunisului	58,96		143,75	180,96
Stejar Silha	440,90	149,75		584,65
Neagra Cristisor	2621,59		33,76	2655,35
Összesen	14407,85	690,71	511,27	15909,83

A Magánjavak hatyúdala

1948. június 11-én Romániában sor került a „legfontosabb termelőeszközök” államosítására. A kormány megállapította, hogy a fakitermelő állami vállalatok nem rendelkeznek kellő mennyiségű kezdeti fatömeggel, ezért államosította az összes fakitermelő szövetkezetet, melyekbe a Magánjavak egészen beleolvadtak, valamint a javak más ipari részét, a rakotyási fakitermelő gyárral együtt, – de a bukaresti tárgyalások eredményeként mint vagyonszövetség továbbra is fennmaradt.

A későbbiekben államosították a még magánkézben lévő gyergyószentmiklósi kórházat és a csíksomlyói árvaházat is. A Csíki Magánjavak vezetősége az államosítás után, habár megváltozott, pár évig még továbbra is működött. Erről így ír Oláh-Gál Elvira, az Adalékok a Csíki Magánjavak történetéhez című tanulmányában: „.... Megszűnt a kereskedelmi társaság, de a Csíki Magánjavakat mint jogi személyt nem számolták fel. Vagyónának beolvastásával megszűnt műl-

ködni. Emberemlékezet szerint még rá két évre, legalább, ott volt az irodája a városháza keleti szárnyában.”

1950 júliusában a Magánjavak még 6 alkalmazottal működött. Nincs levéltári adat arról, hogy ténylegesen mikor és hogyan történt a felszámolása, valószínűleg a lassú elsorvasztás volt a sorsa. Az erdős területek sorsa a közölt táblázat szerint alakult és maradt. Kijelentették, hogy mind az altalajkincsek, erdők, vizek, természetes energiaforrások az állam, „a nép közös tulajdona”.

Az évek során a törvény által visszaszolgáltatott javak valójában soha nem kerültek vissza a csíki székely lakosság tulajdonába, mert az az érdekes helyzet állt fenn, hogy hiába volt a tulajdonjog a csíkiaké, a vezető szerveket a Földművelésügyi Minisztérium nevezte ki. De azért döntő többségben mégis csíkiak alkották a vezetőséget. A Magánjavak, éppen mint más magyar jellegű intézmény, csak addig maradhatott fenn, ameddig „a kormány jóindulata engedte, és az MNSz megfelelő politikai befolyással rendelkezett”.

Olti Ágoston így vélekedett az utolsó évekről: „A Csíki Magánjavak jelentőségét nemcsak a vagonállag nagysága adta, hanem a csíki közösség életében betöltött szerepe is. A Magánjavak második világháború utáni szerepét a közhiedelem hajlamos túlértékelni. Egy alapos vizsgálat után szembetűnik ... az állami befolyás folyamatos növekedése”.

*

A Csíki Magánjavak 2000-ben újjáalakult, ezzel megkezdődött a javak visszaigénylésének újabb folyamata. Ezt elősegítette az a törvényhozatal is, mely szerint minden javat, mely az államosításkor a román állam tulajdonába került, vissza kell szolgáltatni az azt megillető intézménynek. Így a Magánjavak is pályázhatott a javak visszaigénylésére. 2003-ban visszakapta a csíksomlyói árvaház épületét. Ezzel megkezdődött az egykori Csík vármegyében épített középületek, valamint az ingó és ingatlan javak visszaigénylése, visszaszolgáltatása, ami napjainkban is – mondhatni lassan, de biztosan, egyre sikeresebben – folyik. A Magánjavak végre megérte azt az időt, amikor akadálymentesen (de csak lassan) igényelheti vissza vagyonát, főleg az erdővidékeket, mely a legfontosabb és legkiterjedtebb állománya, és amiből minden időben a legtöbb jövedelem folyt be. Az új visszaigénylési törvény szerint az ingatlanokat természetben kell visszaszolgáltatni, anyagi kárpótlás csak kivételes helyzetekben lehetséges.

Vezető tanár: *Mirk László*

Szavuly Mihály-Zsolt

Bibliográfia: *Pál Gábor*: A Csíki Magánjavokról. Kiadja a Székelyföld kulturális folyóirat. Csíkszereda 1998. – *Olti-Gál Elvira*: Adalékok a Csíki Magánjavak történetéhez. Kiadja a Székelyföld kulturális folyóirat. Csíkszereda 1998. – *Olti Ágoston*: Adalékok a Csíki Magánjavak második világháború utáni történetéhez. Kiadja a Székelyföld kulturális folyóirat. Csíkszereda 2003. – Hargita Népe közeleti napilap. Kiadja a Hargita Népe Kiadóvállalat, Csíkszereda.

Piacok és piacozók a szerémségi Maradékon

A szörványterületeknek a Vajdaság tömbmagyarságától majdnem legtávolabbi pontja a szerémségi Maradék falu. Magyar lakossága már jócskán fogyatkozik. A nagy arányú szerb lakosság és a teljesen szerb közeg, sajnos, egyenes utat mutat az elszerbesedés felé. A falu (az 1991-es népszámlálási adatok alapján) kb. 2120 lakosából 630 magyar. A magyar fiatalok közül kevesen, egyre kevesebben beszélnek anyanyelvüket. Sokan a közeli nagyvárosokba mennek iskolába, így a környezet nyelvén, azaz szerbül tanulnak.

Maradék az Újvidék–Belgrád főútvonal mellett, mintegy két kilométeres mellékúton közelelithető meg. A falu magyarjai jórészt református vallásúak. Az 1830-as évek óta a területen élő szerb határőrök kivonulása után költöztek erre a területre. A bevándorlás ebbe a faluba jórészt a Bácska Tisza menti településeiről (Temerin, Mohol), illetve Közép-Bácskából (Kúla, Cservenka stb.) történt. 1910-ig a katolikus magyarság alkotott itt többséget. A falu magyarjai vallásukat nem tudták sokáig anyanyelvükön gyakorolni, mivel nem volt magyar nyelven

miséző papjuk. Sokan ragaszkodtak a hitükhöz, még többen anyanyelvükhöz, ezért hogy nyelvüket vallásukban is megtarthassák, áttértek a református hitre.

A faluba 2002-ben kerültem egy az ELTE keretein belül folyó kutatás során. Klamár Zoltán néprajzkutató vezetésével akkor már folytak kutatások *Maradékon: Interetnikus vizsgálatok a vajdasági Szerzémségben* címmel. A kutatás fő célja egy multikulturális környezet feltérképezése, illeszkedve ezzel más, a Vajdaság területén folyó kutatások sorába. A társadalmi rétegződés, rokonsági kapcsolatok, életutak, migrációs kérdések, a vásároknak, piacoknak a maradékiak életében betöltött szerepe voltak a kutatás főbb szempontjai. Ezek közül a piacok, vásárok szerepe fontosságának vizsgálatát vállaltam.

A javak cseréjének néprajzi vizsgálata sok érdekes ismerettel szolgál. Ez a csere, a maga sokszínűségével a paraszti kultúra szinte minden területéhez kapcsolódik. Az árutöbblet, -főlöslég kialakulásával, a kereskedelem létrejöttével vált szükségessé a piacok, vásárok idejének és helyszíneinek rögzítése. Ezek mindig is mozgató rugói voltak a köréjük szerveződő társadalomnak, mégpedig azért, mert a piacok olyan pontokon létesültek, amelyek sokak által könnyen megközelíthetőek, akár vízi, akár vasúti vagy szárazföldi közlekedéssel.

Az áru, vagyis a javak eladásának vagy cseréjének erős a migrációs hatása. Mind a vevőt, mind az eladót olyan vándorlásra kényszeríti, ami számára a megélhetést jelenti. A migráció alatt itt elsősorban az időszakosan ismétlődő, a piacozással járó utazásokra gondolok, amelyek az áru eladásához, illetve a szükséges termékek megvásárlásához kötődnek. Ezt a termelő és állandó vándorlásra kényszerítő életmódot vizsgáltam a maradéki magyarok körében.

A maradéki piacozók életéből

Maradéknak ma sincs és soha nem is volt sem vízi, sem vasúti közlekedése. Sokáig, a műutak kiépítéséig és a buszforgalom beindulásáig korlátozott volt a piacra való eljutás és az oda szállítható áru mennyisége is.

A piacra járás, történjen az akár az *újvidéki* vagy a jóval többek által látogatott *indjiai* piacra, több évtizedre, valószínűleg évszázados múltra tekint vissza. 2002-ben a hetvenes éveikben járó asszonyok 40–50 évre becsülik azt az időt, amíg ők piacoztak. A mai fiatalabb nemzedék sem marad alul egy ilyen összehasonlításban. A fiatal házaspárok is gyakran alapozzák megélhetésüket a környék jó termőföldjének termékeire, az állatok tejhasznára és mindezek eladhatóságára. S hogy a méltán híres ún. szerémi borvidék szőlőit se hagyjam ki, azokat is megtalálhatjuk a maradéki határban, de a bór már nem kerül piacra. A faluban sokan fogalakoznak szőlészettel, és a borásítás nyomait is megtalálhatjuk a maradéki utcákon. Ezt példázák az utcára kiakasztott hirdetőtáblák, üres műanyagpalackok, melyeken a feliratok – rakija, vino na prodaju (pálinka, bór eladó) – hirdetik, hogy a házakban van eladásra szánt bór és pálinka is.

A piacozás helyszínei

A maradékiak, néhány kivételtől eltekintve, a közelükben levő települések piacait látogatják. A Temerinből Belgrádig húzódó útvonal mentén jelölhető ki piacozó területük. Ennek az útvonalnak a közepén található Maradék falu. Ezen a mintegy 82 kilométeres szakaszon, mintegy „felfűzve” helyezkednek el a maradékiak piacozó helyszínei. Északon Temerin, Újvidéken két piac is: a *Halpiac* és a *Nejlon*, majd *Karlóca* (Sremski Karlovci), Maradék és *Beska* egyvonalon, azután *Indjia* és délen *Belgrád* zárja a sort. Nagyobb piaci napokon ezekben a városokban, településeken biztosan találkozhatunk maradéki árusokkal.

Temerinbe mindössze egy-két személy utazik. Ott rokonokhoz mennek először, majd utána ki a piacra. Egy beszélgetés alkalmával derült fény arra, hogy mennyire szeretik ott a maradéki tejet és túrót: „Én mindig mentem. Temerinbe jártam, Bácskára. Akkó ott egy rokonunkhó elvittem, annyi vót a kunsaftom, hogy mikó ementem, bepakótam, ott má mind ott vótak a kunsaftok, és akkó csak mértem, beszettem a pésztt egy óra hossza alatt, és akkó má jöttem is haza. Ott elattam tojást, túrút, tejfölt, tejet, gyümöcsöt, mindent el bírtam anni”.

Az újvidéki piacok közül a Halpiac szinte a város szívében van (de nincs messze a Dunától). Igaz, halat is árulnak itt, bár keveset, s azt külön helyiségekben (ahogy ezt a maradékiak mondták), de van itt a zöldségféléktől kezdve a ruhaneműn át a tejtermékekig, húsruiig minden. A másik újvidéki piac, amelyiket szintén előszeretettel látogatják a falusiak, az a Nejlon.

„Az ojan, ami minden van azon a piacon, meg olcsóbban, meg nagyba. Viszik szét innen a kisebb piacokra, kofák.”

Az utóbbi évek eseményei a piacozásra is rányomták bélyegüket. S hogy ne a saját véleményemet mondjam, idézném a maradékiakat: „Mikó ez a háború vót, ledűtek a hidak, akkó ide jártam, Beskára”. A beskai piac leginkább nyáron jövedelmező. Akkor ugyanis sok belgrádi költözik ki karlócai hétvégi házába, és onnan jár Beskára vásárolni.

Indjjáról csak a legutóbbi időkből említenék annyit, hogy piacán is megjelentek a helyi kereskedelembé beilleszkedett szerb menekültek: „Űk fogták el az egész piacot evve a ruhafél-éve...”, s ez által kevesebb hely jut a többieknek, s köztük a maradéki árusoknak is.

A piac ideje

A paraszti élet rendjében állandóan jelen van az ismétlődés, a körforgás: az évenként ismétlődő vallási és profán ünnepekkel, az évszakokhozta állandóan bekövetkező változásokkal, a hónaponként visszatérő tevékenységekkel, a hetenként ismétlődő piaci napokkal együtt, egészen a napi szinten végzett tevékenységek állandó rendjével. A piaci napok is, mint ahogyan azt az ünnepek teszik, tagolják a maradéki piacra járók életét. Tehát az általuk megélt időben a piac úgy jelenik meg, mint az idő tagolásának egyik eszköze. Piaci naptól piaci napig tart az áru előkészítése, legyen a napok között csak egyetlen éjszaka, vagy akár egy teljes hét. A helybeli emberek piacra járását majdnem minden esetben egyfajta ritmikus ismétlődés jellemzi. Mindenkinek megvan a piacra járó napja. Arra a napra nem időzít más munkát, addigra elkészíti az oda szánt árut, arra a napra időzíti a nagyobb bevásárlást a városban.

A maradékiak piacra járó napjai is meghatározhatóak, kötődnek leginkább a települések nagyobb piaci napjaihoz. A maradékiak piaci heti naptára: *Újvidéken és Belgrádban* minden nap van piac; *Karlócan* szerdán és szombaton, s itt nagyon kis piac van és nagyon korán véget ér; *Beskán* pénteken; *Maradékon* kedden és csütörtökön van piac (ilyenkor néhányan friss zöld termékeket és gyümölcsöt árulnak, de a piac legjavát a ruhát és lábbelit árusítók standjai teszik ki). A helyben árusított termékek közül csak az őrlött paprikát emelem ki, amit nem itt termelnek, hanem a bácskai Bajsáról hozzák. „Egy asszonynak van ott a lánya, és akkor az hozza ide, és fél falu tőle veszi. Mink is attú vesszük. Van Horgosról is, van minden felű, de átlag ezek a bajsaiak hozzák. Az Ila nönitű fél falu megveszi a paprikát...”; *Ludjárn* szerdán meg szombaton van nagyobb piac, akkor egész nap lehet árulni.

A piacra járás mindennapjairól a következőképpen nyilatkozott Julis néni: „...én csak szombaton (megyek), azelőtt szerdán, meg szombaton, mos csak szombaton megyek. Harminc éve, á több, má negyven is. Minden szombaton. Nincs negyven év alatt negyven szombat, csak ha vót karácsony, nem mentem, no meg mikó anyósom meghalt, akkó nem mentem, de emígy...” (a férje közbeszólt): – „Vót, hogy ement piacra és aztán mentünk lakodalomba, hányzó...” – „...nagyszombaton én elmék piacra, Feri bácsi megfőzi a sonkát, megabája tojást, haza gyűvünk, kész...”

A piacra járás rendje

Az idő tagolásában a piaci napok jelentős szerepet töltenek be. A köztük lévő időszak a felkészülés, a piacra való készítés ideje. Az egész éven át gondozott gyümölcs a beérés idején sok munkát és szinte napi piacra járást jelenthet. Raktározható gyümölcsök esetén időszakos munkát igényel, és a piaci nap előtt „klasszóni és elkészíteni” (osztályozni) kell. Van, hogy a tejtermékeket akár egy hélig is gyűjtögetik és készítik a piaci napra, de az előző esti friss tejet is feldolgozzák, bővíve ezzel is az árusított termékek sorát. Még a piaci nap reggelére is marad munka. Ilyenkor készül a „szeperátos tejföl és slág” (édestúró, tejszín).

Mi kerül a piacra?

A terület, a helyszín földrajzi adottságai, a környékbeli települések lakóinak igényei, a köz-
zelben található feldolgozó üzemek, gyárak igényei mind-mind befolyásolják a településen árusításra termelt javak fajtáját, milyenségét, mennyiségét és részben minőségét is.

A faluban nagy jelentősége van a tejhaszonnak. Sok háznál tartanak tehenet, azoknak tejét többféle módon értékesíthetik. A helyben működő tejszarnok, azaz tejfelvásárló hely az egyik. Ide a falusiak rendszeresen szállítják a tejet, a tulajdonosok 2-3 nap múlva fizetnek is. Nagy

mennyiségű tej felvásárlására szakosodott kereskedők is járnak autóval a falut. Reggelente furgonnal gyűjtik össze a termelőktől a tejet, és viszik Újvidékre, Zimonyba, Belgrádba („ki hova”). Az így eladott tej ára természetesen különbözik a piacra szánttól. A frissen fejt reggeli tejet másfél vagy kétliteres műanyag palackokba töltik, és így szállítják az eladás helyszínére. Vagy szeparálják és készítenek belőle „szeperátos túrót és tejfölt”, amit valamelyik piacon a „nagyságák” meg a helyi pékek, a burekosok vesznek meg tőlük. (A burek pékáru, s a burekosoknak nagyon jó a „szeperátos” túró, mert kevés benne a zsír.) A tejből piacra készítenek vaját, édes túrót a reggel fejt friss tejből, s néhányan tejszínt.

A tejtermékek mellett jelentős mennyiségű gyümölcsöt szállítanak piacra. A gyümölcs fajtája függ az évszaktól és a piac helyszínétől, meg a piac napjától is. Téli almát árulnak, ami a pincékben, kamrákban tárolható, nyáron pedig cseresznyét, meggyet, barackot, szőlőt. Az ősz végére a szőlő javát eladják, és a megmaradottból készül a jóféle házi bor.

Az áru időszakaságát nemcsak a különböző gyümölcsök megjelenése jelzi a piacokon, hanem a zöld áru is. Tavasszal az első zöld termékek a zöldhagyma, a spenót, a zöldsaláta. Ősszel a helyi igényeknek megfelelően a piaci termékek között megtaláljuk az apró, savanyítani való uborkát, hagymát, karfiolt, nemrég fogódott dinnyét. Mindezt a fogyasztók a szerb, avagy török eredetű ételkülönlegességnek nevezett téli savanyúságba, salátába vásárolják. Ezt a savanyúságfélét tursijának nevezik. A téli termékek sorába tartozik az alma, mellette a tojás, a száraz termékek közül a bab és a mák. Mákot holdszámra természetnek, és a kereskedők tőlük veszik a boltokba, meg a piacon is tőlük vásárolnak.

A húsfélék piacra szállításához minden esetben állatorvosi ellenőrzés szükséges, mert csak így kaphatnak engedélyt az árusításra. A piacon ellenőrök járnak, és akinek nincsen bizonyítványa arról, hogy az általa tenyésztett – leginkább – csirke egészséges, azt keményen megbüntetik. „Az orvosnak köl adni elismervényt, hogy egészséges a baromfi, és akkó nincsen semmi probléma.” Ugyanilyen elismervényt kell kérni a tojás árusításához is. Csirkét megtisztítva, minden részével együtt viszik eladásra (mindene benne van: lába, feje, nyaka, zúzaja), más húsfélét (disznóhúst, úszóhúst) leginkább a pad alól árulnak, és csak előre megbeszélte időpontban visznek, a régi jól ismert vásárlóknak. „Rendőtek a naccságák, oszt én azt is vittem.” A régi vevők előre érdeklődnek, hogy mikor lesz a disznóvágás, és akkor rendelnek tőlük.

Az állatok levágásából nem a hús az egyedüli hasznot hozó rész. A Rumában üzemelő bőrgyárba rendszeresen szállítanak a maradékiak nyersbőrt. A szarvasmarha szakszerűen lenyűzött bőréért szépen fizet a gyár.

A piacok kialakulásának első feltétele, a termelt javak fölöslegének megjelenése volt. A fölösleg, mint piacra szánt áru ma is jelen van. Nemesak azok viszik piacra portékájukat, akik kizárólag oda termelnek, hanem azok is, akiknek akár az év folyamán, de leginkább tél végén fölöslegük keletkezik. Ilyenkor a háziasszonyok már fel tudják becsülni, hogy az újjig mennyi kell még. Így kerülhet piacra a savanyú káposzta, a fölösleges alma, sárgarépa, krumpli.

Jellemzi a helyi gazdálkodókat, általában a piacra termelőket, hogy ha valamiből sok van azon a piacon, azon a környéken, ahová ők járnak, akkor azt nem termelik tovább, nem foglalkoznak vele többet. Erre példa a paradicsom-, paprikapalánta és egyéb palánták árusításával való felhagyás is. Valamikor csak néhány család foglalkozott vele, később viszont sok került belőlük a piacokra, így a palánták nevelésével a régi termelők egyre inkább felhagytak.

Áruszállítás

A teherszállítás és az autóbusz-közlekedés megjelenéséig a maradéki asszonyok is lovasszekéren vitték árujukat a környék piacaira. Ma már, amikor az autóbusz elviszi őket a kereszttig, vagyis a bekötőút elejéig, vagy egészen Indijjáig, sokkal könnyebb a szállítás. „Ide kimentünk a köröszthő, főpakótunk ám, oszt mentünk.” Kis szerencsével a kereszttig kijutott piacokat gyorsan felveszik az Újvidékre tartó teherautók, és a buszjegy áráért árujukkal együtt beszállítják őket. Leginkább batyuba kötve és a hátukon „mint a rukszág”, vagy a karjukon viszik a túrót, tejfölt, slágot (tejszínt), baromfit. Indijjára sokan mennek busszal is. Oda is és vissza is korán indulnak. Korán kell menni, hogy kapjanak helyet a piaci padokon, „mer ojan tömeg van, hogy nem lehet hejt kapni, és akkó van veszekedés is, meg van minden”.

Ma egyre többen közlekednek személygépkocsival. Az idősebbeket elviszik gyerekeik, a fiatalabbak saját autójukon viszik az árut. A faluban ma is és korábban is voltak fuvarozók. Ők több piacra indulót elvittek egyszerre, de maguk nem árusítottak. Az utasoktól az autóbuszjegy árát kérik el leginkább.

A piacra való indulás a hajnali órákban történt. Előtte ellátták az állatokat, ha tejet vittek, azt kímérték, esetleg szeparálták. Hat-hét óra körül már úton, esetleg már a piacon voltak. Ez az évszaktól, meg a piaci naptól függött, mert hétrőgen sokkal többen mentek, mint hét közben.

Élet a piacokon

A piacra való korai érkezést egyetlen dologgal lehetett kicsit későbbre tolni, mégpedig azazal, ha megvásárolták az adott padon való árusítás lehetőségét, jogát. Újvidéken a piacon ki is írják a pad tulajdonosának nevét. Aki nem vesz padot magának, az sokkal korábban megy, mert ha megérkezik a pad gazdája, félrepackoltathatja. „Akárhova áll az ember, mind el van foggá, úgy hogy nehéz hejet találni. Legjobb, mikó megyek, megbeszélem, hogy ki nem megy, akkó annak a hejire állok.”

A piacokon a mérőeszközök között néha-néha felbukkannak régi „kilósok” is. Ezeket kitalították ugyan, mert nem a mai mértékegységek szerinti a beosztásuk, jelölésük. A kilósokat, mérlegeket a faluba is lejárnak hitelesíteni. Minden évben kötelező a hitelesíttetés. Az árut kímérik, csomagolják, ma már műanyag szatyrokba, zacskóba, régebben a túrót még celofánpapírba és újságpapírba tették a maradéki asszonyok is.

Az újvidéki Halpiac ma már nagyon felszerelt. A tejet és húsárut felvonultató részlegét hűtőszekrényekkel látták el, és megkövetelik az árusoktól, hogy fehér kötényt, kendőt és kesztyűt húzzanak.

Nemcsak a piacra járó árusok mögött van 30–40 év, hanem a vásárlók mögött is. „Van ojan kunsaftom, aki, mikó elindútam, még iskolába járt, mos má meg a katonaságot is letette, há mos má öreglegény.” Az állandó vásárlók közt a helyi pékek is szerepelnek. Heti rendszerességgel viszik a „szeperátos” túrót a burekba.

Az árusok leginkább állandó, megvásárolt helyükről árulnak, így az egymás mellett állók között gyakran szövődnek barátságok, „mink négyen vagyunk, akik nagyon régen járunk ugyanide”. Köztük járnak a hírek is a piacon: „mindent megmondunk egymásnak. Ki kinek a szeretője, ki mén férhő... mos má lassan az unokáinkkal dicsekszünk”.

S hogy a piacokon mennyi minden előfordul: „Egyszer az életemben egynek odavágtam a tejfőlős poharat... hát valamin összekaptunk, a piacon minden van. Meg annyi évig má menni. Tudod azt a mustériát, amot ha gyün, hogy mijen...”

A piaci árszabásokat leginkább maguk az árusok határozzák meg, s hogy drágábban vagy olcsóbban adják portékájukat, az az áru minőségétől és mennyiségétől is függ. Ha sietnek haza, akkor gyakran engednek az árból.

A háborús időszakban, amikor a dinár nem ért szinte semmit, német márkával fizettek a piacon. Egy példa a devalváció időszakából: „azt mondta a mama, hogy ne aggyon senkinek ezé a tizezresé árut, ezt az éccaka hozták Boszniából, hogy ne törjön ki a háború Újvidéken. Hát akkó nem adunk... Hát oda gyütt egy fiatalember, osz aggyak neki két kila túrút. Osz aki mellettem állt, monta, hogy aggyon néni, hétfőn odaadjuk a villanyra... elvettem a pénzt”.

A piacokhoz kapcsolódó babonák

Csakúgy, mint a paraszti élet szinte minden rezzenéséhez, a piaci élethez is hozzá tartoznak a hiedelmek. Ezek közül találtam néhányat a maradékiak emlékezetében is.

A kilóssal, mérleggel nem mérhet más, amíg a tulajdonos nem mért rajta semmit, vagyis nem adott el semmit, mert elviszik a szerencséjét.

Ha férfi vesz először, akkor az jó piacot jelent.

Nem szeretnek fekete macskával találkozni induláskor.

Útközben nem jó szerb (pravoszláv) pappal találkozni („akkó hama megfogjuk a gombunkat, hogy ne vügye el a szerencsénket”).

A szerbek az először kapott pénzt a hajukhoz dörgölik, és azt mondják: „Gyűjön el az egész családod”.

„Lát ez mind meszeszéd, de hát, ajd, így szoktuk...”

Befejezés

Ami az írásból kimaradt, az a háztól való árusítás, a nagybani árusítás, a szövetkezetnek történő termelés, a piacozás jövedelemkiegészítő szerepe stb. Mindezek és még más területei is a gazdálkodó és piaccal kapcsolatos életmódnak további kutatásokat igényelnek. Itt a Szerémségben, ahol kultúrák érintkezési pontja van, a piacokon, amik egyébként is olvasztótégelyei sok felől érkező, sokféle embernek, láthatóvá és hallhatóvá válik egy régió sokszínűsége, s magának a kultúrának a képlékenysége.

A maradéki Julis néni, arra a kérdésemre, hogy ezen a héten is megy-e a piacra, ennyit felelt: „Megyek. Ha a jóisten velem lesz, hát megyek...”.

Silling Léda

Adatközlők: Detelin Mária, sz. 1915. rk.; Ipacs Julianna, sz. 1942. rk.; Mikolinac Rózsa, sz. 1942. rk.; Kadvány Julianna, sz. 1938. rk.; Szalács Katalin, sz. 1926. ref.

A Honismeret szerkesztőbizottságának kihelyezett ülése Isaszegen

A *Honismeret* szerkesztőbizottsága 2006. június 13-án Isaszegen tartotta kihelyezett ülését. Halász Péter, a lap szerkesztője vezetésével a megjelent bizottsági tagok (Dr. Csorba Csaba főiskolai tanár, Dr. Sebestyén Kálmán történész, Dr. Székely András Bertalan kisebbségkutató, szociológus, Bartha Éva és Fehér József muzeológusok) nem csupán a következő, augusztusban megjelenő lapszámot szerkesztették meg, hanem alkalmat találtak Isaszeg múltjába való betekintésre is. Felkeresték a Szoborhegyen épült Csata-mlékművet is, ahol kegyelettel adóztak az 1849. évi tavaszi hadjárat győztes csatájában helytállt honvédeink emlékének. Fehér József, a sárospataki múzeum munkatársa, Jókai A köszívű ember fiai című regénye ide vonatkozó részének a felolvasásával elevenítette meg az ütközet hangulatát, benne Baradlay Richárd és Pallwitz Ottó összecsapását. A Falumúzeumban pedig Szatmáry Zoltán, a gyűjteményalapító fia, valamint Szmolicza Józsefné teremőr ismertette az intézmény történetét, a Múzeumbarát Egyesület munkáját, és vezette végig a vendégeket a kiállításon.

Isaszeg nagyközség számára megtiszteltetés, hogy e nagy múltú mozgalom és folyóirat munkatársai ide látogattak. A megnyilatkozásokból ítélve jól érezték magukat körünkben, és többen kinyilvánították szándékukat, hogy április 6-án visszatérnek a tavaszi hadjárat emlékére szervezett ünnepségre.

Székely András Bertalan

KRÓNIKA

A XXXIV. Honismereti Akadémia szekcióbeszámolója

A helytörténeti munkára való felkészítés

A szekcióvezető bevezetőjében a pedagógusképzésen belül szekszárdi adottságként a tanító- és óvodapedagógus képzés területén meglévő lehetőségeket és a rendelkezésre álló tantárgyi kereteket mutatta be, külön kiemelve a szakdolgozati szemináriumok jelentőségét.

Tantárgyi keretek tanító és óvodapedagógus szakon: a *Magyar nép története* illetve a *Múlt- és hagyományismeret* c. stúdium, amelyek korábban *Honismeret* címmel voltak jelen a képzési kínálatban.

Ember és társadalom műveltségterületen új stúdiumok jelentek meg képzésünkben;

Bevezetés a történettudományba (régábbi neve: *Közgyűjteményi ismeretek-kutatásmódszertan*), *Történeti segéd tudományok*, *Ember és társadalom tantárgypedagógiája*.

Ezen felül a tervezett *Hon- és népismeret* című szakirányú továbbképzési szakon lesz mód a téma beépítésére.

A *szakdolgozati szeminárium* keretei szakoktól függetlenül is lehetőséget adnak a helytörténeti témák feldolgozására. A szakdolgozatok konzulensi feladatainak vállalása mellett kiemelten fontos a hallgatók OTDK-n való részvételének támogatása.

Főiskolai karunkon a Tanszéki Közlemények és az IPF-Kiskönyvtár sorozat köteteiben hallgatóink TDK-dolgozatainak rövidített változatai is helyet kaphatnak. Rendelkezésre áll a megyei fórum lehetősége is az évente meghirdetett I helytörténeti Pályázat révén.

A helytörténeti témák iránti érdeklődést a helyi kötődések, ismeretek, személyes kapcsolatok vonzereje alapozza meg: mintegy 300 szakdolgozat készült az elmúlt néhány évben helytörténeti témakörben, de a feldolgozási nehézségek, a jegyzetelés, cédulázás készségének hiánya sokat vonnak le a dolgozatok értékéből.

Kiemelten fontos a szakdolgozati szemináriumok keretében a hallgatók felkészítése a későbbi értelmiségi létre, helytörténeti munkára, hiszen előfordulhat, hogy más nincs a községben, faluban, aki erre képes lenne.

Adatházis kellene országosan, hogy milyen helytörténeti témájú szakdolgozatok születtek.

Ha a hallgatók **kutatási önállóságát** célként fogalmazzuk meg, ez magában foglalja a források felkutatásának és felhasználásának képességét. Módszertani képzésük a fentebb jelzett szemináriumok keretében megoldható, szakmai szempontból pedig a helyi közgyűjteményekkel kell együttműködnünk. A közgyűjteményi és kutatás-módszertani alapismeretek (források típusai, forráskezelés, feldolgozás készsége, hivatkozási technikák) tekintetében kapcsolódnunk kell a témák önálló feldolgozásának követelményéhez.

Igényes helytörténeti tanulmányok, monográfiák írására is alkalmas helyi, vidéki értelmiségi gárdát kell kinevelnünk, hogy túlléphessünk a jóakarató dilettantizmus színvonalán.

Ennek a célnak a megvalósításában a levéltár-látogatás (a fondjegyzék megismerése, levéltári rendszerek, segédletek kezelése, cédulázás és a gyűjtött adatok rendszerezése), valamint a múzeum- és könyvtárlátogatás (helyismereti gyűjtemény fontosságának felismertetése) lehet segítségünkre.

A helytörténeti feldolgozások lehetőségét és a közgyűjtemények által nyújtott kínálatot némely főiskolák, Szekszárddal ellentétben, nem ismerik, tehát nehéz a témaajánlás, ebből fakad, hogy másutt a helytörténeti témájú szakdolgozatok száma is kevés.

A hallgatók inkább az egyszerűbb utat választva másolnak régebben készült szakdolgozatokból, mivel nem ismerik – nem tanulták meg, nem tanították meg nekik – az anyagfeldolgozás, a céctulázás módját.

A szekcióban elhangzott, hogy az egész magyar iskolarendszer javításra szorul, mert nem figyel a honismereti kutatásra, a hagyományok jelentőségére.

A mai tankönyvek egyáltalán nem kedveltetik meg pl. Magyarország földrajzát, de általában más tárgyat sem.

Egyetemeken, főiskolákon nem folyik ilyen irányú képzés, nincs megfelelően képzett tanári gárda. A fiatal pedagógusok többlet nevelői tevékenységet nem vállalnak, elmennék másodállásba, ha tudnak.

A hon- és népismeret mindössze heti fél órás tárgy, de ha a történelemtanár tartja, a gyerekek sok plusz ismeretre tehetnek szert. Sajnos, lassan kiszorul az iskolai tematikából, amit meg kellene akadályozni. Vissza kell szerezni a tárgy rangját. Emellett a tantárgyak összességének kellene komplex módon a honismeretet szolgálnia, mint a világháború előtti időszakban.

A helytörténeti gyűjtemények sokszor magas színvonalú iskolai szertárakból jöttek létre. Nagy volt ebben a szerepük a pedagógusoknak, sok mindenhez értettek (zenélés, versírás, retorika, stb.), ami ma már nem követelmény, hiszen a pedagógusképzés kontraszelektált.

El kellene érni a pedagógusképzés és ezzel együtt az egykori elemi iskolai tanítás szintjét. A pedagógusi munka megbecsülése csak így állítható helyre. Ezáltal lehetne megerősíteni a honismereti szakterület alapjait.

A magyar történelmet hangsúlyozottabban kellene oktatni, nem túl részletesen, de jó színvonalon.

Minden tantárgyban azt kellene megkeresni, mihez van a gyermeknek kedve, érdeke. Ez lenne az érdeklődés felkeltésének alapja. Fontos, hogy mit és hogyan tanítanak az iskolában, s ki tanít.

Olyan közoktatás kellene honismeret iránti lelkesedéstől áthatva, amelyik nem speciális tananyagot nyújt, hanem általános módszertant. Az ilyen irányú képzés, mint fentebb látható, Szekszárdon szakszeminárium keretében megoldott, amint a helyi közgyűjteményekkel is kialakult a szakmai együttműködés.

Képessé kell tenni a hallgatókat az önálló témafeldolgozásra, de ez ma igen ritka. Pedagógusképzésünk hibája, hogy általában nem ad módszertani alapokat a helytörténeti munkához. Minden lelkes helytörténész maga kényszerül kitaposni az utat. A régi iskolai, családi háttér, a példaképek nélkül nehéz hozzáfogni helytörténeti művek megírásához.

Hatékony pedagógusképzés esetén későbbi munkájában a helytörténeti tanulmányok alkotásán kívül a következő feladatok elvégzésére válhat alkalmassá a hallgató:

- Iskolai szakkör, (múzeumi, levéltári szakkör is), szabadidős tevékenység, életmódtáborok szervezése.
- Önálló ismeretszerzés képességének továbbadása a tanulók felé: versenyek, gyűjtőtevékenység, adatgyűjtés, riportkészítés koordinálása stb. keretében.
- Helytörténet-kutatási, módszertani kiadványok összeállítása a tanulók részére.
- Iskolatörténeti kiállítás rendezése a tanulók bevonásával.
- Helyi, iskolai ünnepek szervezése, hagyományörző céllal.

A honismereti mozgalom szempontjából a jövő lehetőségei közül a turisztika és idegenforgalom területe is jó iránynak tűnik, de ide be kell törni, jelenleg erre a területre a kultúra értékelenebb részének jelenléte jellemző. Sokat kell tenni a tényleges értékek közvetítéséért.

Büszkéknek kell lennünk magyarságunkra, tisztelnünk kell nemzeti jelképeinket.

Mind ezek jelentősége: a lokálpatriotizmus, a helyi (csetleg megyei) kötődések és a nemzeti öntudat kialakítására való törekvés.

Emellett figyelni kell a Kárpát-medencei hagyományokra, a nemzeti, etnikai, vallási kisebbségeink értékeire is.

Dr. Várady Zoltán

A hagyományok megtartó ereje

A XXXIV. Honismereti Akadémia témáján, tudomány és honismeret kapcsolatának vizsgálatán belül szekciónk a néprajztudományhoz és a hagyományörzéshez kapcsolódva a hagyományok megtartó erejét választotta központi gondolatául. A kánikulába és szieszta időbe hajló délutánon „átlag” 30 nyitott és figyelmes szempár követte annak a gondolatsornak a formálódását, amely múlt, jelen és jövő hármásában az egyes nemzedékek közötti folyamatosságot, folytonosságot biztosító szokások, „hagyományok” közösségteremtő, közösségszervező és -megtartó feladatát vizsgálta.

Számos új példával gazdagítva ismét megerősítést nyert a honismereti mozgalom legkülönbözőbb fórumain az elmúlt évtizedekben sokszor megfogalmazott „hagyományokba belenevelődés” fontossága. Felkért hozzászólóink közül *Szentesné Nagy Éva*, aki a szekszárdi főiskola egyik óvodai csoportjában hagyományápolást célul tűző szakmai programot dolgozott ki és valósít meg több mint egy évtizede, hangsúlyozta már e legfogékonyabb életkorban az egyes népszokások megismertetésének, *élményszerű megélésének* fontosságát.

Ma, a *modern társadalmi mobilitás* felerősödésével („költözz oda, ahol dolgozol, ahol jól megéhezhatsz”) különösen gyakran hangoztatott mondás, hogy az ember abban különbözik a fától, hogy ha nem érzi jól magát „abban a földben, ahová ültették”, „szedheti a sátorfáját” annak reményében, hogy talál majd jobbat. Ez azonban korán sincs így. Mert – akár Tamási Áron Ábele, mindenki kell, hogy valahol otthon érezze magát a világon. Ehhez pedig „gyökeret kell eresztenie”. A kibocsátó közösségből kiszakadt személy igazi „túke” már nem lehet, de egy hagyományos közösség új tagjává, vagy egy újonnan teremtődő közösség részesevé válhat. *Egléne Fekete Zsuzsa*, a Babits Művelődési Központ munkatársa Szekszárdról említett példát közösségteremtő élmények, szokások, hagyományok kialakulásának, kialakításának formáira, ismét csak a „megélhetőség”, a cselekvő részvétel fontosságát hangsúlyozva.

A szekció hozzászólói megfogalmazták, hogy a hagyományok átadására, kialakítására minden lehetőséget meg kell ragadni. *Eva Margit* Encsről mindkettőre hozott példát a legifjabb generáció érdeklődésének felkeltéséről és az idősök cselekvő hagyományörzéséről szólva.

A hagyományozás alkalmai, színterei változatos képet mutathatnak. Lehetnek immár „tradicionálisnak” nevezhetők (pl. néptáncszoportok, népdalkörök, színjátszó csoportok – mint arról *Kishegyí Simon* nemesnáducvári, *Ács László* rábagyarmati kollégánk beszélt). De lehetnek újonnan kialakultak is (pl. játszóház, falunap, májális, Szent László-napok). *Szűlle Katalin* a jászkiséri Csete Balázs Egyesület hosszú évtizedek tövénységével hitelesített szavai a legfiatalabbak számára történő hagyománykövetítés alkalmai közül említettek jó néhányat. *Süveges Zoltán* egy Tolna megyei település, Bölske példáján keresztül szövegezte a hagyományok közösségformáló szerepéről, s a Szekszárd és Bunyaszekszárd közötti szoros együttműködésre utalva külön is kiemelte ennek a határon túli magyar közösségek esetében tapasztalható jelentőségét.

A szekció résztvevői azonban nemcsak a hagyományok, hanem a hagyományozók közösségformáló szerepéről és felelősségéről is beszéltek. A honismereti mozgalom szervezőinek, résztvevőinek szerepvállalásairól, változó, illetve megváltozott szerepéről. Egy helytörténésznek például, aki a közösség múltjának egyik legavatottabb ismerője, ma már közösségszervezőnek is lennie kell. A megszerzett ismeret kreatív továbbadójának: „A Helység Kovászának kell lennie”.

Az elsődleges közösségek (család, rokonság) funkcióvesztése, elerőtlenedése következtében mind inkább tanúi vagyunk az ún. másodlagos közösségek létrejöttének, intézményesülésének. A honismeret iránt elhivatottságot érző személy feladata, hogy e másodlagos közösségek (pl. folklór csoportok, helytörténeti klubok, honismereti egyesületek, nyugdíjas klubok, iskolai szakkörök) létrehozásával, tartalmas működtetésével keretet és közösséget teremtsen az értékes hagyományos ápolására, formálására – s mindezt úgy tegye, hogy az elsődleges közösségeket támogassa, szerepüket erősítse.

Persze, ez komoly feladat és felelősség. Felelősség, hiszen – ahogyan arra *Bottlikné Kárász Aranka* is felhívta a figyelmet – nem mindegy, hogy mi őrződik meg és mi teremtődik a szokások (s ami ezzel egyet jelent, az értékek) közül a következő generációk számára. Az, hogy

mennyiben az értékteremtés és mennyiben más (pl. üzleti) szempontok határozzák meg, hogy gyermekeink, unokáink mit fognak magukénak, a gyökereiknek tudni, hogy mi jelent majd számukra „megtartó erőt”. *S ez a lényeg: a hagyományörzők a jelenben nemcsak a múlt értékeit őrzik, hanem egyben megteremtik a jövő értékeit is.*

„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni...” mondja a népdal, s megerősíthetik ezt mindazok, akik itt ülnek körülünkben, s az a közös bennük, hogy a honismeretre „rátették az életüket”. Mert tevékenységükhöz egyrészt szükségesegek a településről, a közösség egészéről és tagjairól pontos, alapos ismeretek, amelyek csak évek, évtizedek hosszú, kitartó, aprólékos munkájával sajátíthatók el. Másrészt szükségesegek bizonyos készségek: szervezőképesség, kapcsolatteremtő képesség, empátia, és egy sajátos szemléletmód, amelynek lényege annak felismerése, hogy nem az a fontos, ami a közösség tagjait elválasztja, hanem ami összeköti. S képes arra, hogy ezeket a szálakat felfejtse, kibogozza és megértse. Azonosuljon a közösséggel, felvállalja azt szőröstül, bőrostül, olyan feltétlen szeretettel, mint *Bogdán Lajos*, aki *Bálint Sándor* után „a szögédi nemzet” tagjaként aposztrofálja magát, vagy *Karacs Zsigmond*, aki számára Földes a világ közepe.

A szekcióban – korántsem a teljesség igényével, inkább csak példálódzó jelleggel – megfogalmazódtak konkrét feladatok is: *Bernád Ilona* Marosvásárhelyről egy sajátos olvasatot adott, amikor a magyar népi egészségtanra és orvoslásra, mint „életbevágóan fontos” saját hagyományra hívta fel a figyelmet, vagy többen is érintették az éneklés, e lelki megmerítkezés alkalmainak sajnálatos ritkulását.

Ha a szekcióban elhangzottak közül a jelenben leglényegesebbet kellene kiemelni, azt a gondolatot, amit a XXXIV. Honismereti Akadémiáról a szép emlékek, találkozások és beszélgetések mellett magunkkal vihetünk, amit melegengethetünk és nevelgethetünk szívünkben, lelkünkben a következő Akadémiáig, az talán úgy fogalmazható meg, hogy *legfontosabb feladatunk a globalizáció egységesítő törekvéseivel szemben megőrizni a megtartó hagyományokat; hagyományörző közösségeket, valamint családokon építkező saját közösségeket, „kis kulturákat” kell teremteni. S nemcsak azért, mert a társadalom gazdagodásának forrása a kulturális sokszínűség, hanem azért, mert minden új kulturális közösség az emberiség jövője szempontjából is új alternatíva.*

Nagy Janka Teodóra

A dunakeszi Révész István Helytörténeti Gyűjtemény

Dunakeszi Budapest északi szomszédvárosa. Egyik része, Alag 1910-ben lett önálló község, majd 1950 óta a település összevontan újra Dunakeszi néven éli életét. Lakossága területi megosztásban, különböző társadalmi rétegeket képviselve, más és más szokásrendszerben élt. A település ősi részén mezőgazdasággal, az alagi részen a XIX. század végétől versenylovak trenírozásával, versenyeztetésével foglalkoztak, a Gyártelepen (Műhelytelepen) 1926-tól a MÁV Főműhelyben jelentős számú ipari munkás dolgozott. Az 1950-es évektől a kép erősen megváltozott. A földtulajdon elvesztése a gazdáktól életmódváltozást követelt. A település egyre inkább iparosodott, illetve a lakótelepen az ország minden részéről egyre több ember telepedett le. A lakosság száma 8–10 ezerről napjainkra 35 ezerre emelkedett. Dunakeszi 1977-ben lett város.

A 2002 óta Révész István, volt dunakeszi plébános, majd tábori püspök nevét viselő Helytörténeti Gyűjtemény a Városvédő és Városszépítő Egyesület kebelében működik és igen fontos feladatot tölt be. A gyűjtemény általam történt létrehozása, bővítése összefügg pedagógustevékenységem minden mozzanatával, változásával.

Első tárgygyűjtésem 1967 nyarán történt. Úgy éreztem, Dunakeszi parasztcsaládjainak bizalmát bírom annyira, hogy felmehessek egy-egy padlásra. M. Tóth Józsefné Mari néninél találtam nagyméretű csörgő korszót tatal fazekasok mintázatával, amelyet a tulajdonosa 30–40 évvel azelőtt vásárolt a váci piacon. Majd négy lábú fakrumplinyomót, amelyet helyi asztalos

készített a belevésett 1932. évben. Kezdetben lakásom díszei lettek ezek a darabok, de hírszalteltem: „Kiállításra számom a gyűjtött anyagot.”

1977-ben (az akkor a 3. számú általános Iskola és Gimnázium nevet viselő) iskolám igazgatója, Novák István az iskolaépület fennállásának 50. évfordulója alkalmából ünnepséget rendezett, amelyre kiadvány is született. Az ünnepség keretében megrendezett iskolatörténeti kiállítás iskolamúzeum kezdetét jelentette, amely azonban csak rövid életű volt. Anyagát a már gyűjtött néprajzi anyaggal együtt az iskola egyik helyiségében raktároztam, őriztem.

A következő években rendezett kiállítások egy része helytörténeti jellegű is volt, ezek rendezése jó alkalmat adott néprajzi, hely- és iskolatörténeti tárgyak, fotók gyűjtésére.

Ezen témakörben akkor már országosan és helyileg is volt mozgolódás. Emlékszem, a Hazafias Népfront községi szervezete már az 1970-es években vetélkedőket szervezett a fiatalság bevonása céljából. 1979-ben a vetélkedő győztese iskolám lett, amit a sikeres gyűjtésnek köszönhattünk.

A Hazafias Népfront keretein belül női klub alakult Czermann Mihályné óvónő irányításával. Az összejöveteleken kézimunkáztak, majd meghívták Tóth Mariska dunakeszi születésű nyugdíjas tanítónőt, aki érdekfeszítően mesélt a múltból. Továbbá parasztasszonyokat hívtak meg a titkár. Újfaluai Istvánné, Gombai Mihályné, Béki Lajosné és Sípos Györgyné meséltek a régen történekről: keresztelőkről, lakodalmakról, temetésekről, öltözködésről, szokásokról. Ezeket az összejöveteleken én is részt vettem Torma Gyözőné kolléganőmmel, aki évekig helytörténeti szakkört vezetett iskolánkban. Az említett négy asszony mozgatója lett a folyamatos gyűjtésnek. Különösen Békiné Terus néni, aki huszonnégy saját készítésű népviseleti „keszi babával” gazdagította a gyűjteményt.

Az 1980. évtől lehetőséget kaptam a Honismereti Akadémiákon való részvételre. Az előadások témái, a tájházak, múzeumok és publikációk megismerése és az ott folytatott beszélgetések mélyen beültek tudatomba, szívembe, lelkembe.

1994-ben, 39 szolgálati év után, ebből 15 évet igazgatással eltöltve, fáradtan vonultam nyugdíjba. A nyár elég volt a regenerálódáshoz. Igzattott az iskolában hagyott gyűjtemény sorsa. Felvettem a kapcsolatot az 1989-ben megalakult Városvédő és Városszépítő Egyesület elnökével, Hámor Józseffel. Az egyesület felvállalta a gyűjtemény elhelyezését, annak fenntartási költségét. A kollekción Dunakeszi központjába, a Szent István út 25. szám alatti, magántulajdonban lévő családi házba került. A megnyitó 1994. november 25-én volt, összekötve Salamon György festőművész *Dunakeszi tabáni képek* című kiállításával.

Nagy volt a dunakesziek boldogsága, örültek, hogy múltjukkal törődik valaki. Akkor kapta a gyűjtemény a helyi asztalos által készített, csaknem százéves, de jó állapotban lévő ágym szalmazsákkal, s kapott még sublót, szobai asztalt, falitükröt, tányérokat, szentképeket, családi képeket. Terus néni népviseleti „keszi babái”, lakodalmas menetben álltak az asztalon. Alagról és a tréningtelep életéről Száraz György helytörténésztől kaptunk anyagot.

Egy év múlva hideg zuhanyként ért a hír, hogy a ház eladó. Innen menni kell! A probléma azonban csakhamar megoldódott. A Fő út 110. szám alatti családi ház önkormányzati tulajdonba került. Miután megüresedett, az önkormányzat szerződésileg az egyesület ingyenes használatába adta, a gyűjtemény fenntartást az egyesület vállalta. A kétszobás, előszobás, központi fűtéssel rendelkező ház belső felújítása társadalmi munkában történt.

1996-ban boldogan rendezkedtem be segítőtársaimmal az épületben. A babák zárt vitrint kaptak. Az egyik szobát dunakeszi öltözékekkel, bútorokkal, lakodalmas menettel, gyertyát vivő Mária-lányokat ábrázoló babákkal, szakrális tárgyakkal, bekeretezett rezgős menyasszonyi koszorúkkal, családi képekkel rendeztük be. A másik szobában tárlókon helyeztük el a kisebb mezőgazdasági, kézműipari és háztartási eszközöket, régi iskolaszereket. Itt látható egy 1890-es évszámmal ellátott, pingált sarokpad, parasztasztal két székkal, sublót üvegekkel (lakodalmas borosüveg, tejesüveg, szódásüveg helyi szikvízgyártó emblémájával stb.). A falakon régi képek (egyesületek, épületek, oklevelek, iskolai csoportok stb.) kaptak helyet. Az előszobába az alagi tréningtelepre és a Gyártelepre utaló képek, tárgyak kerültek. Itt kapott helyet a *Dunakeszi (ősfalu) az őskortól 1950-ig* című kiállítás. A ház mellett egy szoba-konyha-kamrás épület áll, amit raktárnak használunk. Itt tároljuk a vaskét, a boronát, a szétszedett szekeret stb.

A tárgygyűjtést a Pest Megyei Levéltárban történt kutatással, a Szent Mihály- és a Szent Imre-templom *Historia Domus*ából készített jegyzetekkel és interjúkkal egészítettem ki. Ezzel párhuzamosan a Nyugdíjas Klub tagjai lelkesen gyűjtik a relikviákat másolásra, de leginkább ajándékozási céllal. A másolás és a fotóreprodukciók költségét a Városvédő és Városszépítő Egyesület megtéríti. A másolatokat Hohner Miklós helyi fényképész kedvezményesen készíti.

A gyűjtemény állománya a következő. Képviseleti öltözetdarab: 188 db; bútor: 21 db; népviseleti „keszi baba”: 27 db; háztartási, mezőgazdasági, kézműipari eszköz: 99 db; szakrális kép, tárgy, könyv: 94 db; keretezett kép: 90 db; tervrajz: 30 db; térkép: 30 db; könyv: 148 db; tábló: 300 db; irat: 167 db; kézirat: 748 db; oklevél: 21 db; lovas emlék (kép, eszköz): 20 db; egyéb tárgy: 40 db; plakát 20 db; konzervgyári emlék: 17 db; fotó (eredeti és reprodukció): 2500 db; érem, kítűző: 65 db.

Az utóbbi időszakban a gyűjtemény anyagának felhasználásával még az alábbi kiállításokat rendeztük, illetve járultunk hozzá megrendezésükhöz: *Alag és a tréningtelep története* (Széchenyi István Általános Iskola), *Gyártelep 75 éves* (József Attila Művelődési Központ), *Városunk 25 éves* (Helytörténeti Gyűjtemény), *60 éves a gyártelepi Jézus szíve-templom* (plébániai előadóterem), *Magyarország a XIII. század liúkrében* (kántorház), egyháztörténeti kiállítás (Szent Mihály-templom).

2004. október 23-án emléktábla avatására került sor. Tudomásunkra jutott, hogy Gerécz Attila 1956-os szabadsághős, költő a Gyártelepen született. Az emléktábla-avató ünnepségen Turcsány Péter mondott beszédet. A megemlékezés hagyományát a Bárdos Lajos Általános Iskola tanulói vállalták.

2004 és 2005 szeptemberében a Nyugdíjas Klub ének- és táncsoportjával, vőfélyvel, rigmusokkal, dalokkal, ételekkel, viselettel felelevenítettük a hagyományos dunakeszi lakodalmat.

A Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola tizenkét éve minden tanévben városi helytörténeti vetélkedőt szervez. Az anyag összeállítását és a vetélkedő levezetését Kollár Albin igazgató és Harangozó Katalin tanárnő végzi a tantestület segítségével. A felkészülés iskolai szinten kezdődik és a gyűjtemény meglátogatásával, illetve általam vezetett városnézéssel fejeződik be. A csoportok ilyen felkészítés segítségével szembesülnek az elméletben tudomásukra jutott helyi értékekkel. 2005-ben a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár igazgatója, Csonka Mária és munkatársai színvonalas városi vetélkedőt rendeztek Dunakeszi neve első okleveles említésének 750. évfordulója alkalmából, amelyet a helyi televízió élőben közvetített. A nagy szabású program megvalósításából a gyűjtemény is kivette a részét.

A Helytörténeti Gyűjtemény látogatottsága közepesnek mondható. A város öt általános iskolája fokozatosan megszokta létét. Az osztályok, napközis csoportok vezetői telefonon egyeztetik velem látogatásuk időpontját. Miután harmadik osztálytól a honismeret tantervi anyag, a pedagógusok gyakran elhozzák a tanulókat. Ígyekszem életkorukat, érdeklődésüket figyelembe véve ismertetőt tartani a város hagyományairól és fejlődéséről. A lakóhelyünk testvérvárosából (Székelykeresztúr, Casalgrande, Ószandec) érkező vendégek is rendszeresen ellátogatnak a gyűjteménybe. Budapestről is érkeznek csoportok. A hatodik éve határon túli egyetemistáknak és főiskolásoknak rendezett nyárciogyetem résztvevőinek látogatása is minden nyáron megtörténik városnézéssel összekötve.

Az utóbbi időben sűrűn keresnek anyagot a gyűjteményben felsőfokú oktatási intézmények hallgatói dolgozatok, disszertációk elkészítéséhez. A szolgáltatás ellenértékeként munkájuk egy példányát leadják a gyűjteménybe.

A fentiek ellenére megelőgedettségről nem számolhatok be. A jelenlegi gyűjteményház tönkrement és kinőtöttük azt. A XIX. században épült kántorházba való átköltözésre egyelőre csak ígéret van. A gyűjtemény személyi ellátottságát költségvetésből meg kell oldani. Kérésre évente némi támogatást kapunk az önkormányzattól, Kecskeméthy Géza polgármester úrtól és a Művelődési Bizottságtól. Az általam létrehozott, s már bejegyzett *Tóth Mariska Hagymányórzó Alapítványt* a gyűjtemény karbantartása, kiadványok megjelentetése és évente időszakos évfordulók megünneplése céljából tartottam fontosnak. Jelenleg a gyűjteményt leltározom. Ehhez, szintén egyszerűen, főállású munkája mellett segítséget ad Szőke Kálmánné tanárnő, az Alapítvány kuratóriumának elnöke és Csoma Attila könyvtáros és helytörténész, kurátor.

A Helytörténeti Gyűjtemény július és augusztus hónapokat kivéve egész évben szombaton és vasárnap 10 órától 16 óráig látogatható. Az ügyeletet a Nyugdíjas Klub tagjai kettesével látják el naponként 500–500 Ft ellenében. A takarítás, nyitás, zárás, vezetés az én feladatomban, amit merő egyszerűségről végzek, ahogy Dányi Miklós is a gazdasági ügyintézőt. Belépődíj felnőtteknek 100 Ft, nyugdíjasoknak és tanulóknak 50 Ft.

Bízom abban, hogy szerett munkám eredménye majd jó kezekbe kerül, és továbbra is szolgálja a „gyökereket” szeltes kutatását, valamint az értékek megőrzését. Dunakeszi–Alag sok-sok értéket rejt magában, amit minél több gyermeknek és felnőttnek fel kell fedeznie, hogy jól érezze magát lakóhelyén.

Szakáll Lászlóné

Szivárvány Kárpát-medencei egünkön

Az isaszegi Szabadságtörökvések Emléktemploma, a közvetlen igehirdetés mellett, évek óta az Isten dicsérete zenei, irodalmi s immár képzőművészeti formájának is helyet kíván s képes adni. Ezen, immár hagyományos bizonyágtételek sorába illeszthető Gálffy-Bódi Tamás sokoldalú munkásságának június végi bemutatása, amely egyben a gyűlekezet ez év tavaszán alakult kulturális bizottságának első rendezvénye volt.

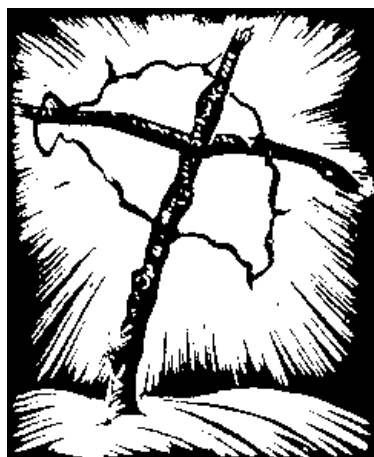
Gálffy sokoldalú művész: nem csupán képeket fest, metszeteket készít, hanem gondolatait papírra is veti. Aforizmáit, népmese gyűjtését évekkel ezelőtt kötetbe rendezve olvashattuk, versei pedig irodalmi-kulturális folyóiratokban jelentek meg. Az isaszegi rendezvényen istenes verseiből nyújtott át dr. Torday Ferenc előadó-művész egy csokorra valót. Ezt követően e sorok írója nyitotta meg a vendég képzőművészeti tárlatát.

Olyan kiállítás megnyitójára gyűltünk egybe, amelyen – akár a vízözön után Noé bárkája fölé is gondolhatunk –, szivárvány ragyogott föl az egünkön. Az égi tünemény egyik ága valahol Kolozsvár és Marosvásárhely között gyökerezik, utána átível egy máig megemészthetetlen, mesterséges határon, végül földet ér a kilencvenháromezer négyzetkilométerre zsugorodott anyaország földrajzi középpontjának a szomszédságában. E szivárvány különböző szakaszairól és színeiről engedjenek meg a következőkben néhány gondolatot.

Gálffy-Bódi Tamás Wass Albert, Sütő András és Kallós Zoltán szülőföldjén, a közép-erdélyi Mezőségen, egy vegyes lakosságú faluban, Mezőbergenyén látta meg a napvilágot, hatvan esztendővel ezelőtt. Bár egész eddigi életét nélkülözések, küzdelmek, több bánat, mint öröm jellemezték, hétszilvafás nemes ősei tartását máig megőrizte, amely szilárd hitbéli erkölcsi alapokon, népe-nemzete iránti megkérdőjelezhetetlen elkötelezettségen nyugszik.

Képzőművészeti iskoláit Marosvásárhelyen végezte, munkatársa lehetett üstökös formátumú földije, Sütő András ottani, Új Élet című hetilapjának, de grafikái Erdély-szerte fölkeltek voltak. Tizenöt egyéni és jó néhány csoportos kiállítás jelzi ama életszakaszának állomásaait.

Mindez azonban nem a Nyíró és Tamási által idilli fénybe vont „góbés” székely világban, hanem Ceaușescu Romániájában zajlott. A művész sem a behódoló, hanem az egyenes gerincű, nyakas kálmínisták fajtájából való, így törvényszerűen ütközésbe került a diktatúrával. Ahogy önéletrajzi írásában fogalmaz: „mert nem voltam hajlandó a zsarnokság által kötelezett normáknak eleget tenni, a hatalom megvonta tőlem mindennemű művészi megnyilvánulás lehetőségét.” S aki körül elfogy a levegő, az – hasonlóképpen azokban az években sok ezer sorstársához –, kitérésre keres, például vándorbotot ragad. Gálffy-Bódi Tamásban megvolt az eltökéltség és képesség az újrakezdésre: tizenhét esztendeje az anyaországban építi újjá, és teljesíti ki

művészi életművét. Aki csak kissé ismeri csonkolt hazánkban a csaknem fél évszázados agyomosás utáni társadalmi közeget, az sejtheti, hogy mindez nem ment zökkenőmentesen s egyértelműen támogató légkörben.

Ennyit a művészetszociológiai és közelmúlt-történeti háttérrel. Gálffy-Bódi Tamás viszont a „csakazértis” etikáján csiszolódott, eredeti alkotó, akinek munkássága immár egyetemes magyar esztétikai érték. Az ősi kopjafa-faragás, székelykapu-díszítés, írás-rovás nyomdokain haladva, legjobb fametszőink – Budai György, Gy. Szabó Béla, Imets László és mások –, méltó követőjeként készíti *linó- és fametszeteit, alumínium-karcait*. E hozzám legközelebb álló kifejezési formájáról mondta egyszer Mátyás B. Ferenc: *„a vésett barázdák technikájával jeleníti meg számunkra az erdőntúli tájból ösztönösen az emlékezetébe rögzült élményeit, mintha csak a múltó idő szerepében, a jó és a rossz kánonja szerint karakter-ráncozattal kívánná ismerőssé varázsolni a feledésből megmentésre felértékelt tájakat, arcokat (...)* E művek fekete-fehér, tárgyi és térbeli, fény és árnyjáték változása, az aforizmák tömörségével látleletezik az erdélyi országrész még fellelhető szépségeit.”

Alkotás-lélektanilag feltétlenül új korszakot – és pedig az egzisztenciális nehézségek ellenére a remény légkörét sugalló alkotói szakaszt –, jeleznek a mostani kiállításon csak jelzés-szerűen látható *olajfestmények* Gálffy életében. A fekete-fehér balladás kontrasztja után a színnek dominánssá válása, megítélésem szerint az anyaország viszonyaiba való beilleszkedés, az egyébként nem általánosítható, sikeres „gyöker-átültetés” lelki lenyomatai. Mindez a *folytonosság és megújulás szintéziseként* jelentkezik: élményvilágában továbbra is jelen vannak az áttelepülés előtti hazai és más elcsatolt területekről származó emlékek, impressziók, ugyanakkor az őt körülvevő, itteni valóság is immár megjelenik festményein. Ez utóbbira példa a lakóhelyéhez közel eső Óbuda szemünk előtt eltűnő házainak, a Margit-szigeti ősznek, vagy a bőszi „Dunasaurusz” által veszélyeztetett kislalföldi tájának a megőrkítése.

Általa eddig nem művelt technikákat, módszereket is kipróbál: pontozás („tuffolás”), a japán kortárs művészetre asszociáló egy-kétszín-variációs művek. Témái között pedig fölbukkan korunk globális, bomló világa és az új helyzetben helyét kereső magyarság értékvesztésének-értékkeresésének problémája.

A sokoldalú, alkotó ember, ha műzsája s nemzeti lelkiismerete arra inspirálja, tollat ragad, hogy *versben* fohászkodjék Urához, ahogyan azt halottuk, dr. Torday Ferenc szuggesztív előadásában. Ha szűknek érzi a történelem által köréje vont határokat, nyaranta áthágja azokat, hosszú évekig *foglalkozásokat vezetett a dél-bácskai Temerin képzőművészeti alkotótáborában*. Végezetül hadd utaljak Gálffy-Bódi Tamás jelentős *folyóirat-, illetve könyvalkotói munkásságára*. Grafikusként és képszerkesztői tanácsadóként az 1990-es években meghatározta az Erdélyi Magyarság című lap arculatát meg a szemle legjobb írásait tartalmazó antológia-kötetet. Közös munkánk eredményeként az ő metszeteivel adtuk ki Venczel József csíksomlyói passió-újraálmódását, a Misztérium-játékot Magyarországon, de borítót tervezett Mátyás B. Ferenc regényéhez is. A szülőfalujában gyűjtött népmeséiből, szintén metszeteikkel illusztrált kötetet tett közzé, *Az ébredés dilemmaí* címmel pedig ötven év életpasztalatainak a sűrítőmennyét vehetjük kézbe, aforizmakönyvecske formájában – ezt a könyvét meg a munkásságát bemutató füzetet a kiállítás után dedikálta. Részben az Isaszegen hallott verseiből, *Uram, én leszállok a keresztről* címmel újabb kötete megjelenés alatt áll.

Művei eljutottak a Kárpát-medence magyarlakta területei mellett Nyugat-Európa, a tengerentúl, sőt Ázsia magángyűjteményeibe. Most pedig itt állunk a bevezetőben említett szívarványhíd alatt. A Csók István Galériát irányító, nálam sokkal avatottabb műértő, Feledy Balázs szavaival ajánlom Gálffy-Bódi Tamás képeit a szíves figyelmükbe: *„ha ember nem is látható ezen a végtelenbe futó tereken, akkor is nagyon emberi érzéseket sugallnak művei, leginkább drámai asszociációkkal. Képzeteink egyrészt felidézhetnek konkrét tájélményeket, a havsokkal, boglyákkal, az ösvenyekkel, a rónkókkal, de Gálffy-Bódi egyik sajátja, hogy művei felidéznek a ballada mély, tragédiát is felidéző világát, s eszünkbe juttatják akár Reményik Sándor vagy Wass Albert, vagy épp Tamási Áron vagy Dsida Jenő költészetét és prózáját. S kifejezik azt az állapotot, melynek szinte emblemmája a (...)*

‘Gyökerek’, amely jelképében utal arra, hogy milyen erősen is köti az embert múltja egy vidékhez, s azt is, hogy épp e gyökerek által valamiféle rabságba is tudunk kerülni, de szabadok is vagyunk”.

Köszönjük Gálly-Bódi Tamásnak, hogy műveinek kiállításával megtisztelte (saszeg köszönetét, Kercsmár Zsolt énekmondó presbiternek pedig a megzenésített versekkel való, emlékezetes közreműködését. A kiállítást július végéig tekinthették meg az érdeklődők.

Székely András Bertalan

Moldvai csángó „múzeum” nyílt Klézsen

Augusztus 26-án Klézse Budáról elnevezett részén, a Szeret-Klézse Alapítvány udvarán a moldvai csángók történetének egy fontos eseménye zajlott le. Megnyílt Moldvában az első csángó helytörténeti gyűjtemény, és ezzel egyidejűleg emléktáblát avattak *Petrás Incze János*nak, Klézse XIX. században mártírhalt szenvedett plébánosának emlékére.

A gyűjteményt a Szeret-Klézse Alapítvány épületének két szobájában rendezték be a közönségnek. Az Alapítvány elnökének néprajzos végzettségű fia, *Duma Dániel* által berendezett gyűjteményben láthatunk csángó népviseletet, szőtteket és varrottasokat, hagyományos csángó háztartási eszközöket, a kender feldolgozására való tárgyakat, a háziipar néhány sajátos eszközét. Régi és újabb kiadású szakkönyvek elevenítik fel a csángók nehéz sorsát és vallásos életét, melynek során katolikus egyházuk több mint egy évszázada az üdvözülés egyik feltételének mondja magyarságuk feladását, elfelejtését.

A gyűjtemény létrehozását a Szeret-Klézse Alapítvány kezdeményezte. A megnyitón *Duma András* elnök hosszan sorolta azokat a segítőköt és adományozókat, akik munkájukkal vagy pénzükkel támogatták a gyűjtemény létrehozását.

Az Alapítvány székházának udvarán felállított emlékoszlopot *Gergely István* csobottfalvi plébános szentelte fel. A magyar nyelvű szentmisét eredetileg a római katolikus templomban tervezték, de a helyi plébános nem merete engedélyezni. A sors fintora, hogy éppen azon a héten zajlott Csíksomlyón az Országos Katolikus Ifjúsági Találkozó, ahol a moldvai magyar nyelvű miséket tiltó *Gergely Péter* jászvásári római katolikus püspök román nyelven misézhetett a kegytemplomban.

A klézsei Budán azonban szabad téren került sor a szentmisére, csodálatos napsütésben, ahova a klézsei hívek mellett Székelyföldről és Magyarországról is érkeztek résztvevők. Misé után a klézsei gyermekek, majd a felnőttek kórusa énekelte gyönyörű, mára már híressé vált népdalainkat, melyek egy részét elsőként éppen *Petrás Incze János* jegyezte fel.

A szentmisét követően *Gergely István*, a „Tiszti” fokossal jelölte meg a klézsei temetőben azt a helyet, ahol *Petrás Incze János* sírja lehetett.

Az 1813-ban a moldvai Forrófalván született *Petrás János* Kézdivásárhelyen tanult, Egerben lett minorita szerzetessé, fogadalmat 1834-ben tett, s két év múlva ugyanott szentelték pappá. Szerzetesként az Incze nevet kapta, misszionáriusként visszatért szülőföldjére, ahol élete végéig dolgozott. Egyházi tevékenysége mellett nagyon jelentős nyelvészeti és népköltészeti anyagot gyűjtött és közölt. Idős korában, 1886-ban ismeretlenek szobájában rátörték, félholtra verték. Feltételezhető, hogy magyarságát nyíltan vállaló, a csángómagyarok érdekében kifejtett állhatatos tevékenysége okozta vesztét. *Petrás Incze János* a klézsei temető kis fakápolnájának oltára alatt helyezték örök nyugalomra, de ott semmi nem utal az egykori sírhelyre. A bezárt kápolna külső oldalán, az oltárhoz közeli részen áll most az a fokos – jellegzetes magyar használati tárgy és fegyver –, ami emléket állít *Petrás Incze János*nak.

Klézse felső részén *Gergely* atya megszentelte Klézse egyetlen magyar nyelvű, 2001-ben felállított útmenti fakeresztjét, amely felszentelését a helyi pap nem vállalta. A keresztet *Csicsó Antal* klézsei tanár és felesége állíttatták, felírta „Jézusom őrizd meg a Csángó magyar nemzetet”. Ezután *Tiszti* meglátogatott néhány sokgyermekes külsőrekecsini családot, melynek gyermekeit a plébános úr nevéhez fűződő, Csíksomlyón működő *Csibész Alapítvány* fogadja be.

Rodics Gergely

KÖNYVESPOLC

Jussunk – 1956

Az 1956-os forradalom és szabadságharc féltéveszázados évfordulója különös életút felvillantására ad módot, amikor fellapozzuk a *Jussunk – 1956*, című visszaemlékezés-kötetet, mely Molnár József (1930–1974), az ELTE Bölcsészettudományi Kara egyetemi docense, Nagyréde szülötte és monográfusa emlékét idézi fel. A rangos szerzői névsorban dr. Antall József néhai miniszterelnököt, dr. Szabad György akadémikust, az első szabadon választott Országgyűlés egykori házelnökét és dr. Vindász Sándor egyetemi tanárt is ott találjuk.

Molnár József az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1953-ban szerzett történelem-levéltár szakon diplomát és lett a BTK Történelem Segédtudományi Intézetének tanárségédje. Az 1956-os forradalmi napokat megelőző hónapokban aktívan részt vett az egyetemi ifjúság demokratikus mozgalmában. Meghatározó egyénisége volt a sajtós elnevezésű ún. Kolhoz Körnek, amely 1954-től az egyetemista fiatalok demokratikus mozgalmának egyik fontos vitafórumát jelentette és rendszerint Budán, a Fehér Galambhoz címzett vendéglő különtermében ülésezett. Dr. Varga János akkori dékánhelyettes (a rendszerváltozás után országgyűlési képviselő, a történettudomány doktora) – az 1957. június 14-i fegyelmi tárgyaláson felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint – a kör első demonstratív fellépését az egyetemen rendezett 1956. március 15-i ünnepi vacsorával kapcsolatban említi. Ezen ugyanis csupán az akkori DISZ bizottság által meghívottak jelenhettek meg, ezért a hallgatók közül főbben, az esti eseményt megelőző, már délután összejötték szokott helyükön és a vendéglőben tartottak ünnepi megemlékezést. Ezen megjelent körükben I. Tóth Zoltán dékán, Szabad György, Tóth Ede és Molnár József egyetemi oktató, Petőfi-, Ady-, és József Attila-verseket szavaltak, köztük elhangzott a Talpra magyar, az Új tavaszi seregszemle című költemények.

1956. október 6-ra, a 13 aradi vértanú tábornok emléknapjára temetői sétát halároztak el, azonban Tóth Ede adjunktus értesítést kapott az MDP pártközpontjából, hogy azt el kell halasztaniok. Az egyetemisták ekkor még nem tudták, hogy Rajk László újratemetésére szemelték ki ezt a napot. Rajk temetésén is ott voltak a fiatalok, akik közül egy csoport ezután a szovjet követség elé vonult, majd a Baththyány-örökmécsesnél kötött ki. Útjuk során a „Jugoszláv–magyar barátságot!” követelték, elénekelték a Marseillaise-et, majd a „Nem ismerünk címet-rangot, ágas-bogas koronát” című gúnydalt. Az október 6-i felvonulás kezdeményezését az egyetemi fegyelmi bizottság tárgyalásán, 1957-ben, Kardos László elnök Molnár József nyakába akarta varrni, de Tóth Ede adjunktus, akit tanúként kihallgattak, taktikusan sikeresen „elhárította” ezt a vádat, így mentette barátját.

1956. október 23-án az Országháznál tartott forradalmi tüntetésen Molnár József is részt vett. A következő napokban pedig irányításával biztosították a Csepelről az egyetemre szállított fegyverek őrzését. Egy nyolctagú fegyveres kapuőrseg segített a rendfenntartást.

Az 1956. november 4-i szovjet intervenciós támadás hírére a fegyveres ellenállás tervét az egyetemisták feladták, a fegyvereket Molnár utasítására a szén alá rejtették a pincében. Irre azután került sor, hogy az egyetem főépületét, a mai jogi karral, a szovjet tankok löni kezdték, mire az oroszul jól beszélő Kecskeméti Károly (később Franciaországba emigrált) telefonon kapcsolatba lépett az orosz parancsnoksággal, s közölte az ellenállás beszüntetését a bölcsészek részéről. Varga János visszaemlékezéséből derül ki, hogy 1956. november 12-én gyűltek össze utójára az Egyetemi Forradalmi Bizottság tagjai az egyetemen. Varga még részt vett Molnár Józseffel a Nagy-budapesti Munkástanács november 16-i ülésén is. Adatok vannak arra is, hogy Molnár november 18-án vagy 19-én, amikor az egyetemről eltávozni készült, a szovjetek járórébe botlott – előtte két orosz újságíró kísértett ott riportot –, és a katonák bekísérték a szovjet parancsnokságra kihallgatásra, ahol azonban elengedték.

Ezek után Molnárnak és Vargának tanácsos volt elhagyni a fővárost, mivel karhatalmisták keresték lakásukon. Mindketten Molnár szüleihez igyekeztek Nagyréde-re, de óvatosságból előbb Egerbe tértek be. Varga János így számol be izgalommal teli útjukról: „Az út egy részét ismét teherautón, másikat gyalog tettük meg. A kocskisérő ugyanis meglehetősen tovakodóan érdeklődött úti célunk felől, és nem mertünk Egerig menni vele. A várost sűrű hóesésben értük el. Én ott akkor még nem voltam ismerős. Jóska egy családi házba terelt. Egy jószágos kinézésű úr fogadott bennünket, először kissé csodálkozva. Jóska félrevonva beszélt velem, majd bemutatott, mint barátját. Az úr nem kérdezett semmit, bevezetett egy szobába, hogy helyezkedjünk el. Kisvártatva a felesége meleg ételt hozott. Úgy emlékszem volt egy fiúk is, akivel ugyancsak megismerkedtünk... Annyi melegséget és szeretetet, amennyivel körülvettek bennünket, ritkán tapasztal az ember. Éreztem, hogy mindez nem csupán a rokonnak és barátjának, hanem a bajbajutottaknak is szól... utólag köszönöm meg szívbéli jószágukat, ha élnek. Ha már nincsenek köztünk, emlékiük legyen áldott örökre!” Varga János számot ad arról is, hogy az Egerben 1956. december elején történt halálos áldozatokat követelő karhatalmi sortűz hírére, arról értesülve, hogy egykori évfolyamtársuk Sz. I. azt írszülteli, „személyesen látott a városban pesti ellenforradalmárokkal, és egyáltalán nem kizárt, hogy köztük van az egeri akció megszervezéséhez”, a két fiatal tanár

nyomban visszaindult Pestre, nehogy az idős szülőköt is bajba keverjék.

Az MSZMP bülésszaki intézőbizottsága, Tolnay Gábor irodalomtörténet-elnök vezetésével 1957. április 24-én hozta meg fegyelmi határozatát Molnár József ügyében, „az ellenforradalmi eseményekben játszott szerepe alapján és mivel egyetemi nevelő számára alapvető jelentőségű kérdésben súlyos eltévelyedései voltak, az egyetemről való azonnali eltávolítását” javasolta. Ortutay Gyula rektor 1957. július 8-án kelt határozatában ennél enyhébben járt el, írásbeli megrovásban részesítette a tanárságát. Girus Károly adjunktus, egykori kollégám és barátom tanúként mesélte el, hogy a Molnár-ügyben lefolytatott „humánus eljárás” tanártársai jóindulatú közbelépésének tulajdonítható. Molnár így Budapestről áthelyezéssel került 1957 őszén Nagyrédére általános iskolai tanárnak, csak 1961-től folytathatta a fővárosban egyetemi oktatói munkáját.

A kötetet leánya, Molnár Zsuzsanna állította össze nagy szeretettel és szakszerűen: a könyv címlapján Légrádi Bándornak a letipott 56-os forradalomra emlékező bélyegterve látható. A lektorok, Horváth Lajos és Stépán Balázs derekas munkát végeztek. A kötet végén Gaál Miklós építészmérnök által az 1956-os forradalom idején készült fényképfelvételek találhatók, melyek csak a rendszerváltás után kerültek nyilvánosságra.

Személyes emlékekkel zárom soromat: Molnár József egykori tanárom és kollégám kezét, kegyelemteljes karácsonyi ünnepeket kívánva, az ELTE BTK B. portája előtt szorítottam meg utoljára. Néhány napra rá, 1974. december 31-én tragikus hirtelenséggel elhunyt. „Ave atque Vale” – nyugodjál békében t. barátom.

(Farsoly Kiadó, 2004. 188 old.)

Dr. Sebásty Sándor

NAGY ISTVÁN:

„... a fiatal szívek forradalma”

A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban

A felsőfokú történettudományi stúdiumokba kezdő hallgatóknak oktatóik rendre elmondják, szinte a lelkükre kötik, hogy önálló kutatásaikat csak „kis témákban” kezdjék meg, csupán akkora kérdéskörrel foglalkozzanak, amit és amekkorát egész körűen és teljes mélységében fel tudnak dolgozni. Nos, a fél évszázados főiskolai oktatói múltra visszatekintő szegedi Nagy István látszólag maga is szűkebb téma teljesség-igényű feldolgozására vállalkozott, nevezetesen arra, miként élték át, miként harcolták meg 1956 forradalmát az akkori szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatói. A kötet alcíme pontosan kijelöli a tárgyalandó témát és a kort, ennek alapján vélheti a kötetbe csupán belelapozó, hogy szűkebb tér- és időbeli témároléslésű történeti tanulmányt tart a kezében. A monografikus foléplítésű könyvet lelkiismeretesen végigolvasó érdeklődő azonban hamar rájön, szó nincs „kis témáról”,

valami provinciális intézménytörténetről. Ellenkezőleg! Nagy István – miközben csakugyan kimerítően tárgyalja az akcímbe megjelölt tárgyat – bevilágítja egy összetett kérdéskört, történelmi problémakomplexum egész környezetét, történelmi kontextusát. Magyarán, az olvasónak mihamar rá kell jönnie, a recenziusnek pedig be kell bizonyítania, hogy egy széles horizontú kortörténeti monográfiával van dolga.

Nagy István legelőbb röviden áttekinti az 1956-ban immár 83 éves múlttal bíró szegedi pedagógusképzés történetét. Áttekintése fókuszában a hazai tanárképzés 1949 utáni „szovjetizálása” áll, az a folyamat, ahogyan a nagy múltú polgári iskolai tanárképző intézményből – a tervék szerint – az új, a „szocialista embertípus”-t formáló pedagógusok képzédeje vált, illetve vált volna. A szerző ugyanis éppen azt a tényét emeli ki, hogy a szovjetizálás szándéka mind a tanárok, mind a hallgatók körében olyan feszültséget indukált, amely elégséges indulatot gerjesztett a forradalom szegedi eseményeibe való bekapcsolódáshoz. A szerző tehát nyomon követi a fiatalok politikai életének 1950–1956 közötti változásait, jellemzi a DISZ működését, ismerteti a pártbizottság állásfoglalásait a jobboldali elhajlásokról, valamint az oktatók ezekre való reakcióit, fölidézi a politikai célokból kreált „ügyeket”, a fővárosi Petőfi Kör szellemének az egyetemi városokba való kisugárzását stb. Mindeme kortörténeti kérdéseket világpolitikai dimenzióba helyezi (például az SZKP 1956. évi. XX. kongresszusának a sztálini személyi kultuszt elítélő Ilruscov-beszédét, annak honi lecsapódását méltatva).

Az 1956 őszi-téli eseménykrónika nyomvonalát a szegedi Magyar Egyetemi és Főiskolai Szövetség (MEFFSZ) megalakulása és rövid működése jelöli ki a szerző számára. Nagy István ez esetben is tágas hatósugáralt tárgyalja a kérdéskört, nevezetesen kitér a korabeli hallgatósság szociológiai jellemzőire, majd Rajk László budapesti újratemetésétől kezdve az események időrendjében ad pontos képet a szegedi főiskolások forradalmi mozgalmáról, a MEFFSZ október közepi megalakulásától, programjának kidolgozásától a forró hangulatú diákgyűlések leírásán át a hallgatóknak a forradalmi eseményekben való részvételéig, és még tovább, az 1957 elejétől számítható megtorlásokig, az úgynevezett konszolidációig, a főiskolai KISZ szervezet megalakulásáig. Mindezt szerzőnk „kétarcúan” teszi. Egyfelől minden eseményt, minden korabeli program, röpirat születését rendkívül pontosan, már-már aggályos precizitással dokumentálja, forráskritikailag elemzi; másfelől remek tolla, evokatív érzékelélel idézi meg az 1956-os őszi napok forrongó hangulatát, újat akaró elzántságát, forradalmas atmoszféráját. Érzékelteti az elnyomás tőrhetetlenné válását, a változtatni akarás lelkes dinamizmusát, és eközben remek portrékat fest az események főbb szereplőiről, így a nevezetes történet-szprofesszorról, Eperjessy Kálmánról vagy Gönczi Dezsőről, a diákság egyik vezetőjéről.

Nagy István úgy ír, mintha pozitívista módon taglalná 1956 ősziéket-téleket szegedi eseményeit.

Ez az abszolút hitelesség, pontosság, politikai és szellemi függetlenség, ez a szinte kérelhetetlen forráskritikai szemlélet azonban nem csupán történetírói stílus, rég bevett módszer, esetében sokkal inkább a szerző sajátos pedagógiai gyakorlatának írott alakzata. Ő ugyanis többek között arról és attól volt híres tanár Szegeden, hogy előadásain és szemináriumain a „száraz” történelmi tényeket közölte hallgatóival, azután szempontokat adott a források és a tények értelmezéséhez, értékeléséhez, de a valódi munkát, az elemzést kinek-kinek magának kellett elvégeznie. Nos, most is éppen így jár el, szenttelenül, minősítések nélkül elbeszéli a szegedi múlt egy XX. századi szeletét, rábízva olvasóira az ítélletalkotást.

Talán az eddigiekből is kiderül, hogy Nagy István kötete több tekintetben is példaadó. Mindezekelőtt azért, mert demonstrálja, hogy nincsenek „kis témák”, illetve az annak látszó kérdések teljes spektrumú és mélységű földolgozása során mindig kibontakozik a téma pazar gazdagságú teljessége. Kiderül, hogy amit először miniatűrának gondoltunk, az valójában tabló. Példaadó a könyv abban a vonatkozásban is, hogy a szerző minden megállapítása, kijelentése szigorúan dokumentált, egykorú primer és szekunder forrásokkal, valamint szakirodalmi hivatkozásokkal alátámasztott. Vagyis „... a fiatal szöveg forradalma” a forrásellenőrzéshez, a forráskritikai munkához is mintául szolgálhat. Példamutató abban a tekintetben is, hogy a téma teljesség-igényű kibontása magával hozza a „sokműfajúság” színességét, hiszen a kötetben egymást átszövően vannak jelen a politika-, az intézmény-, az eszme-, az oktatástörténet műfaji jegyei, továbbá az életrajzok, a helytörténeti dolgozatok és a mozgalomtörténeti munkák jellegadó vonásai, amelyek természetesen egymást erősítő hatással viszik tovább a múlt föltárulása felé az olvasót a teljes megértés útján. És nem utolsó sorban példaadó a kötet a tudomány iránti alázat tekintetében. Nagy István, akinek kortörténeti jegyzeteiből, nagy korszakokat átfogóan tárgyaló tankönyveiből történelemtanárok nemzedékei tanulhattak, most „odaalázta” magát egy – ismétlem, látszólag – kis téma példaszerű feldolgozásához. Ezzel is, újólag is tanári küldetését teljesítve.

(Bába és Társa, Szeged 2005)

Mezey László Miklós

TÓTH FERENC:

József Attila makói évei

A József Attila emlékére, a költő születésének centenáriuma gazdag eseménysorral idézte meg a szomorú sorsú zseni életútját és életművét. Művei új kiadásban jelentek meg, tanulmányok, monográfiák születtek költészetéről. 2005 végén – mintegy karácsonyi ajándékként – Makó város önkormányzata terjedelmes kötettel járult hozzá a méltó ünnepeléshez. Tóth Ferenc munkája a költőt idéző címmel – „Az otthonom pedig hát ott. Makón van” –

és a témát pontosan meghatározó alcímmel – József Attila makói évei – hasznos hozzájárulás József Attiláról alkotott képiük pontosításához. A költő mindössze három évet töltött gimnazista diákként az alföldi városban, s megkérdendhető valaki, hogy nem tűzés-e 504 oldalas könyvben tárgyalni ezt a rövid időszakot. A kötet szerzője azonban olyan tartalmas anyagot gyűjtött egybe és tett közzé, hogy az efféle kételyek elvesztik jogosultságukat. Nem mondhatjuk ugyan, hogy a költő diákévei korábban homályba süllyedtek volna, hiszen – elsősorban Péter Lászlónak, Szabotcsi Miklósnak, Stoll Bélának köszönhetően – az életrajzi tényeket feltárták, a filológiai aprómunkát elvégezték már, a századik születésnap mégis indokolja e témának részletkebe menő áttekintését. Magam három fontos indokot látok erre. Az egyik az irodalomtörténet szempontja, hiszen a makói évek azért jelentősek, mert itt születik meg József Attila mint költő. A másik a biográfia, a személyiségrajz nézőpontja; arra is kíváncsiak vagyunk, miként alakul egy tehetséges de sérülékeny kamaszlelke. Van továbbá egy szociológiai megközelítés, miben hatott a kisvárosi társadalmi és induló költőre, illetve hogyan reagált a befogadó közeg egy páratlan tehetség jelenlétére. Tóth Ferenc szorgos adatgyűjtéssel, a helyi társadalom és a költői személyiség jellemzőinek, sőt az emberi viszonylatoknak a vizsgálatával a több szempontú mérlegelés alapjait teremtette meg ebben a könyvben.

A kötet műfaja sajátos. Nem hagyományos monográfiát kapunk, nem is szöveggyűjteményt vagy adattárat, hanem mindezek érdekes ötvözetét. A szerző mindazt igyekszik összefoglalni, amit saját és mások kutatásai a témáról eddig felszínre hoztak, kritikai mérlegeléssel tekint a kortársak és az utókor adatközlésére, ítéleteire. Tehát József Attila és Makó kapcsolatának teljességre törekvő, hiteles kézikönyvét teremtette meg. Olvasásakor a könyv két jellemző vonása ragad meg bennünket. Az egyik a megértésre törekvő szeretetnek a hangja, a másik pedig – s e hasábkövek ezért üdvözöljük örömmel megjelenését – a témának honismereti szemléletű megközelítése. Mit is értünk ezen? Egyrészt azt, hogy Tóth Ferenc mind Makóhoz, mind József Attilához azzal az odaadó figyelemmel fordul, amelynek célja a megnyilvánulások és hatások átértékelése. Másrészt pedig azt, hogy nem csupán az irodalomtörténet igényeinek kielégítésére törekszik, hanem tényeket nyújt a kultúrhistoria, a szociológia, a helytörténet számára is. A könyv elolvasása után közelebb kerülünk József Attilához, miközben eleven kép jelenik meg előttünk a XX. század első felének makói társadalmáról.

Dr. Buzás Péter polgármester bevezetője után a kötet anyaga hat fejezetbe rendeződik, s a makói kronológiával, mutatókkal zárul. Az első fejezet voltaképpen várostörténeti összefoglaló („Márosmenti Konstantinápoly” címmel) azzal a céllal, hogy megismerjük a helyszínt, ahová a 15 éves József Attila 1920. október 1-én megérkezett. A szerző itt legjellemzőbb vonásokként a hagyományteremtés gazdasági-társadalmi hatását, a független-

ségi politika szellemiségét, a jeles személyiségeket és a sokszínű irodalmi hagyományt emeli ki. Ezek közül a költői pályán induló fiatalemberre néhány érdekes ember hatott leginkább. Hogy hol és kik voltak ezek, azt a terjedelmes második rész mutatja be „*Öldeő csendje néhány öreg háznak*” címmel. A fentebb említett honismereti szemlélet itt érvényesül igazán, hiszen épületről épületré haladva ismerjük meg azokat a helyszíneket és azokat a személyeket, ahonnan és akiktől emberi-költői alakulását befolyásoló élményekhez jutott. Az internátus és főgimnázium világa mellett sorra megnyílik előttünk több otthon, műhely, szerkesztőség, vendéglő ajtaja (s nemcsak Makón, hanem Mezőhegyesen, Battyányán, Kiszomboron, Foldvákon is), ahol belépve a korabeli Makó jellegzetes alakjaival találkozunk. Gebe Mihály, Galamb Ödön, Eperjessy Kálmán, Tettamanti Béla és más tanárok, Espersit János, Könyves-Kolomics József, Kiss Károly ügyvédek, Diósszilágyi Sámuel és Fried Ármin orvosok, Gyenge Miklós, Saitos Gyula és más újságírók. Kesztnér Zoltán mérnök, több osztálytárs válik ismerősünkké, miközben látjuk kapcsolataikat az idegenből idevetődött diákkal. E fejezet olvasása közben vesszük észre a kötet filmszerű, montázsstilizsára emlékeztető megoldásait. Ugyanazzal az életdarabbal, helyzettel többször is találkozunk aszerint, hogy melyik szereplőnek a vonatkozásában jelenik meg az, s fokozatosan egészül ki újabb és újabb vonásokkal az összkép. Elfogadjuk tehát az elkerülhetetlen ismétlődéseket.

A harmadik rész („*Vidám és jó volt s tán korok*” címmel) interjúkat tartalmaz. A szerző megszólaltatja a testvért (József Etelkát) az osztályfőnököt, az internista- és diáktársakat, az osztálytársakat, az újságírókat, a műzsákokat (Szilágyi Katót, Gebe Mártát, Espersit Máriát), két kortársat és két nyomdászt, s ezekből a visszaemlékezésekből – noha időközben elmúlt 50-60 esztendő – József Attila makói évei emberközéletről elevenednek meg. Terjedelmes az „*Azért inok, mert remélem, hogy kapok választ*” című következő rész, amely 90 levelet tartalmaz, amelyek többségét a költő írta 1920 és 1928 között, s amelyek közül néhány itt kerül először nyilvánosságra. Honismereti szempontból igen érdekes az „*En, József Attila, itt vagyunk!*” című hatodik rész, amely a költő makói utóéletét tekinti át a muzeológiában (a helyi kutatásban, kiállításokban) és a város közművelődésében, a hagyományápolásban. A „*Makói időrend*” című áttekintés jelzi a további kapcsolatokat, hiszen szegedi egyetemistaként – s 1930-ig később is – visszajárt a Maros-parti városba.

A könyv szerzője Péter Lászlót idézi arról, mi a jelentősége a három makói évnek József Attila életútján: „Az utnak elindításában, bátorításában, Ady és a Nyugat költőinek, majd Juhász Gyula és Kassák költészetének korai elétárásában, az önálló költői fejlődés előfeltételeként: az irodalmi hatások szükséges magába szívásában, e hatásokon való átjutás gyorsításában volt szerepe Makónak. Mint ha e makói környezet eleve tudta volna, hogy e költői pályának másfél évtized alatt a világirodalom csúcsára kell érkeznie: siettetta őt, keresztül

hajtotta a fiatal gyermekköltőt kora minden irodalmi áramlatán, hogy mihamarabb megtalálja a maga hangját, sajátos költői mondanivalóját.” Tóth Ferenc ehhez adja könyvében a hátteret. Nem feledkezik meg a költői fejlődés néhány esztétikai momentumának bemutatásáról sem, elsősorban mégis a környezetrajzban látjuk erősségét. Ennek nyilvánvalóan nagy jelentősége van a személyiség kialakulásának, a pályakezdsének az időszakában. A lelkivilág formálódása, a külső tényezők hatása érthetőbb lesz e könyv elolvasása nyomán, hiszen látjuk a *Fiatal életek indulója*, az *Ékség*, a *Tél*, a *Petőfi tüze*, a *Kozmosz éneke*, a *Megfáradt ember* s több más, az egész életmű értékelése szempontjából is fontos versnek a hátterét. A makói évek terméséből állította össze József Attila *Szépség koldusa* című első kötetét. Ennek az 1922-ben, Szegeden, a Koroknay-nyomda kiadásában megjelent füzetnek hasonmását is kiadták Makón a centenárium alkalmából Tóth Ferenc gondozásában és utószavával. És ott vannak a Makói és környéke által írt versek az 1924 karácsonyára időzített második, *Nem én kiáltok* című kötetben is, amely 1925-ös évjelenéssel ugyancsak a szegedi Koroknay-nyomdában készült.

A könyv elolvasása után az az érzése támad az embernek, hogy Makón és Szegeden kívül talán nem is volt olyan települése az országnak – a fővárossal való sajátos viszonyától most eltekintve –, ahol József Attila igazán otthon érezhette magát, ahol önzetlen barátokra, pártfogókra lett. Ha ez a beállításunk vitatható is, Tóth Ferenc könyvének érdeme, hogy a makói környezet hatását összefoglalta, József Attila helyi költőiséit megmutatta. Mégpedig úgy, hogy közelebb kerülhetünk hozzá költőként is, ifjú emberként is, miközben egyre otthonosabbak mozognak a makóiak múlt századi sajátos világában.

Kovács Dániel

DEÁK ANTAI ANDRÁS-AMÉLIE IAINER:

Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai

„Széchenyit ... politikai pályafutása kezdetén a következő helyzet fogadta: egyik oldalon ültörő találmányok és technikai újítások voltak, melyek egy ország gazdaságának forradalmi átalakítására adtak lehetőséget, másik oldalon a tökehiány, amely ezeknek a találmányoknak a hasznosítását veszélyeztette. Hogy aztán ő ezt a szakadékot miként tervezte áthidalni, arról szól ez a könyv.” – foglalják össze munkájuk célját a szerzők. A választott téma izgalmas, mert a róla szóló irodalom igen kiterjedt volta ellenére kevésbé ismert Széchenyi országépítő tevékenységének gazdasági háttere. A következőkben a könyv által kínált nyomvonalon tekintjük át Széchenyi és Sina közös vállalkozásainak történetét, a Lánchíd, a vasutak, a csatornatervek és a Tisza-szabályozás területein.

Ha a történelem dolgaiban átlagos tájékozottságú embernek az utcán felteszik a kérdést: kinek köszönhető a Lánchíd, egyből rávágja – Széchenynek!, s ezzel már tovább is lép. Tudatunkban természetesen kapcsolódik az első budapesti állandó híd a „legnagyobb magyar”-hoz. Kis tanakodás után még valamelyik Clark (inkább az építész Ádám, s csak legkritikább esetben a tervező, Tierney) nevét is elővarázsolja agyunk számítógépe, de aztán tényleg kész. Pedig napjainkban ezerszeresen megtanulhattuk, semmilyen nagyobb-szabású vállalkozás nem nélkülözheti a kimunkált költségvetést, s legfőképpen a biztos anyagi hátteret! Nem véletlen, hogy a Lánchíd részvényein az állt: „Alapítá br. Sina György”. Tehát Széchenyi gróf – bármily szép országmegváltó elképzelései vannak is – szinte semmit nem tehet az illúziók nélküli bankár, Sina báró nélkül. A gróf és a báró, a magyar mágnás és a görög kereskedő „az egyik egy hanyatló, a másik egy föltörővő társadalmi osztály tagja volt”.

Kettőjük ellentmondásos kapcsolatáról is szól a könyv. Sina György, az óvatos, racionális, de talán éppen ezért sikeres, görög származású bécsi üzletember, akinek minden mozdulatát figyeli a konkurencia, s akinek jó kapcsolata vannak az udvarnál. Persze irigyei, ellenségei is ugyanott. Széchenyi megvallja egy levelében: „En Sina embere vagyok. Hozzá nemcsak tiszta meggyőződésem csatol, miszerint ... ő a legalkalmasabb vállalkozó, s tőle hazánk anyagi kifejtésében a legtöbbet várhatunk, de egyenesen a becsület is költ. ... Ha én nem vagyok, Sina semmiben sem vállalkozik hazánkban. En bírtam őt arra, hogy nyugalmából kitépjen, stb. stb. Illo volna-e tehát, s a becsülettel megegyező-e, ha én őt most, midőn kigyót-bekőt kiáltanok rá, nem pártolnám?”

Ha mindezeket olvasva azt gondolnánk, hogy a gróf és a báró kapcsolata harmonikus volt, akkor nagyot tévedünk! Széchenyi mentalitásában a hűség, a tisztesség és az eszméért való lelkesültség önkínzó módon meglért a hirtelen haraggal, a türelmetlenséggel, és a legtöbbször alaptalan gyanakvással, féltékenykedéssel. Sokszor kárhoztatta Sinát fukarságáért („gynázatosan drága számlákat állít ki ... igazán smucig ember.”), amiben volt némi igazság, ám bankárát legtöbbször az esetleges veszteségek csökkentésének szándéka vezette. Hja, az ismeretlen magyarországi viszonyok közepette befektetni olyan ügyekbe, mint pl. a Lánchíd, vagy a Duna jobb partján, a Bécs–Győr–Buda (és a Lánchíd révén esetleg Pest?) vonalon megépítendő vasút – nos ebben tényleg lehetett valami kalandvágy! Hiszen itt nem csupán gazdasági kérdésekről volt szó, hanem a napi politika dzsungelébe ágyazott ügyekről, amelyek között Széchenyi mesterien küsmerte magát, de amelyekből az 1822-ben a magyar felsőház tagjává emelkedett bankár ösztönyszerűen távol tartotta magát.

Talán együttműködésüknek különbözőségük volt biztos alapja? Jellemző felfogásukra Széchenyinek az 1848 márciusi párizsi forradalommal kapcsolatban felmerülő kérdése: „Származhat ebből magyar hazánknak valami haszna?” Ugyanakkor gúnyosan feltételezi, hogy mindez Sinában a követ-

kező gondolatot indíthatja el: „Lesz belőle hasznom?” Az imént feltejt kérdésre a könyv mindenestre azt a választ sejteti, a gróf és a báró egymás nélkül nem boldogultak volna. Tehát amikor Széchenyi és az őt követők belevágtak a Lánchíd, a vasút, a Tisza-szabályozás stb. vállalkozásaiba, Sina pénze és kapcsolatai nélkül hamar utóléte volna őket a csőd. De az is lehet, hogy a gróf mögött nem lettek volna követők, ha nem látták volna mellette Sinát. Mindez azonban fordítva is igaz. „Kettejük egyetértésének és együttműködésének alapját éppen az érdekek különbözősége képezte.”

Még mielőtt a két szerző közös vállalkozásaikat venné sorra, könyvük „Részvénytársaságok a reformkorban” fejezete röviden bemutatja azt a társadalmi-gazdasági környezetet, amely körbevett és meghatározta az 1830–1840-es évek hazai modernizációját. Állandó gondot jelentett a tőkehiány, a várható nehézségek és költségek alábecsülése, a gombamód szaporodó részvénytársaságok rövid szárnyalás utáni bukása. A kevés megmaradó pedig többnyire valamilyen állami részvételre és támogatásra is alapozott vállalkozásában, vagy olyan tőkeerős kereskedő/bankár állt az ügy mögött, aki a folyamatos befektetéseket és kezdeti veszteségeket képes volt tönkremenés nélkül állni. Az akkori viszonyok között nem sok ilyen akadt. A könyv Sina mellett Wodianer Móricot, Ullmann Móricot, valamint egyéb magyar érdekeltségeik révén számbavehető bécsi Salomon Rothschild és Bernhard Eskeles bankárokat említi.

Míg tehát Széchenyi személye politikailag, addig Sina megjelenése a Lánchíd és a Tisza-szabályozás ügye mellett gazdaságilag hitelesítette ezeket a vállalkozásokat. Persze egyikőjük sem maradtalanul. Hiszen Széchenyt politikai ellentélei nem egyszer Bécs ügynökének állították be, Sinát konkurrencsei pedig túlzott nyereszkeséssel vádolták be az udvarnál, s próbálták – összefogva Széchenyi ellenlábasaival – ellehetetleníteni a „Lánchíd projektet”.

Nézzük ezután a szerzők kaluzolásával a Lánchíd ügyét!

Széchenyi már 1833-tól fogva a Sina-bankház ügyfele volt, ők intézték teljeskörűen pénzügyeit. A bankár neve egyszer segítette ki a kormányzatot kölcsöneivel, ezért Széchenyi szemében ideális partnernek látszott a nagy vállalkozások pénzügyi háttéréül. Pedig igazából nem Sina, hanem Salomon Rothschild volt az udvar – pontosabban a mindenható kancellár, Metternich – kegyeltje, akinek gazdasági érdekei nem egyszer keresztelték Sináét. Róadásul Sina kapcsolata a magyar gróffal – a bécsi hatalmasságok előtt – megkérdőjeleztek megbízhatóságát.

Sina a vállalkozást arra alapozta, hogy részvénytársasági formában fognak hozzá a megvalósításhoz, a majdan elkészülő hidon vámot fognak szedni, száz évig tartó joggal. Amikor Széchenyi és Sina megjelentek a közvélemény előtt a Tierney Clark tervezte lánchíd gondolatával, egyből mozgolódni kezdett az ellenoldal is. Ullmann és Wodianer bankárok Rennie angol mérnököt kérték fel egy köhídi tervének elkészítésére, s igyekeztek

az olcsóbb megoldással (és csak 46 évre szóló híd-vám joggal) az országgyűlést és a kormányzatot a maguk oldalára állítani. Sinaék nem voltak könnyű helyzetben. A bankár Clarkkal kétféle költségvetést készítettett: a drágábbat a kormányzat részére, hogy a nagy befektetésre tekintettel minél hosszabb ideig tartó jogot szerezhessen a híd-vám szedésére, az olcsóbbal pedig bizalmasan megkeverte Wodianeréket, hogy részt kínálva az üzletből, megbontsa az ellenpártot. A beavatottak humoros jeleneteknek is tanúi lehettek: a háttérből titokban Wodianert támogató Rothschild egyetértésével, Wodianer hazafias érzésére hivatkozva magyarázta a Sinával kötött egyezséget, s visszavonta azon korábbi vádjait, hogy Sina túlságos nyereszkeskedése megkérdőjelezi a báró tisztán hazafias szándékait. A megállapodás különben a két pénzüember későbbi szoros együttműködésnek alapjait teremtette meg, de ez már túllép a könyv keretein. Sina végülis sikerrel járt: Pest és Buda polgárait az 1838-as árvíz kárainak enyhítésére adott 40 000 forintos adományával nyerte meg, s megszerezte a Magyar Udvari Kancellária, majd a király jóváhagyását.

Igen érdekes a könyvnek az a része, amely a Lánchíd-részvények kibocsátását és a híd finanszírozását tárgyalja. Széchenyi, hogy jó példával járjon elől, saját vagyonának jelentős részével beszállt a részvénytársaságha, ugyanakkor az idő múltával – s a részvények árfolyamának gyengülésével – szeretett volna kiszállni az üzletből, amit Sina nem engedett meg neki. A grófnak nem csupán a várható anyagi veszteség okozott gondot, hanem az a politikai támadási felület is, amely azt a vádat táplálta, hogy az egész híd ügy számára csak üzleti vállalkozás. Az idők során részeseedséget sikerült némileg csökkentenie, de haláláig maradtak birtokában Lánchíd részvények.

Sina – bár megérte a Lánchíd felépültét, meghiteltetett költségeinek amortizációját már nem. A vállalkozás pénzügyi tekintetben végül nem bizonyult diadalmenetnek – de a híd ma is áll, s a fővárosnak napi közlekedését szolgálva, joggal megcsodált díszbe Budapestnek. Kíváncsi vagyok, hogy bő másfél századdal ezelőtti jó üzlet volt-e Lánchíd részvényt vásárolni, vagy sem!

Igaz, hogy a gróf és a báró közös vállalkozásai között a Lánchíd talán a legismertebb, de korántsem az egyedüli. Az 1830-as évek végén indult el Magyarországon is nagy vasútépítési hullám, amely az évszázad második felében végig mozgásban tartotta a hazai vállalkozói társadalmat. Miután a vasút-program állami támogatást is maga mögött tudhatott, a legkelendőbb portéka volt a piacon. Minden nagyobb vállalkozó-bankári csoport valamilyen vasút gründolásán törte a fejét, s mozgott meg minden legális és illegális követ koncessziók megszerzése érdekében.

Sina is az úttörők közé tartozott. Első próbálkozása a bécs-győri vasút terve volt, amelyet a későbbiek során szeretett volna Budáig meghosszabbítani. Ez volt az a bizonyos Duna jobb parti vasút terve. Elképzelését sikerült is 1836-ban a kancelláriával elfogadtatnia, legalábbis megkapta az enge-

délyt az előmunkálatok végzésére. Ullmann Móric és társai viszont egy Buda-Pozsony-Bécs vonalat szorgalmaztak, a Duna bal parti vasutat (kezdetben lóvasutat!). A két konkurens csoport közötti ádáz küzdelem fejlődött ki. Az országgyűlés alsóháza megszavazta a bal parti vasút koncesszióját. Sina kérte részvénységet, Széchenyit, hogy a felsőházi szavazáson vesesse latba tekintélyét a jobb parti vasút ügyében. Sina a további támogatás érdekében megnyerte Vécsey Miklós bárót, aki szintén a bal parti megoldás ellen szólt az ülésen. Vécseyt azzal sikerült meggyőzni, hogy Sina megígérte neki, anyagilag is támogatni fogja Vécsey nagy álmát a Duna–Lisza-csatorna projektet. Széchenyi azonban tudta, hogy amit Bécsben támogatnak, azt a magyar rendek nehezen engedik keresztül. Nagy nehézségek árán annyit sikerült elérni, hogy a magyar törvényhozás végül mindkét változatra megadta az engedélyt, ám hiába fordultak kedvezőre az ügyek, Sina visszahátrált a vasút tervétől. A szerzők feltételezik, hogy döntésében szerepet játszottak a számítások, melyek szerint a vállalkozás nem térülne meg, a várható forgalom jó ideig nem képes a nagy befektetéseket megtéríteni. Visszaraszthatta az 1839/40-es országgyűlésen kialakult ellenséges politikai légkört, amelyet a Lánchíd kapcsán is megtapasztalt, s visszavonulását az ügytől Széchenyi sem ellenezte.

Sina mindezek ellenére nem szállt ki végleg a vasútvonalak üzletéből. Továbbra is szorgalmazta a bécs-győri vasút megvalósítását, s azzal összefüggésben a vonal Győrig való meghosszabbításában. Minderre az is készítette, hogy az 1843/44-es országgyűlés idején a Helytartótanács megadta a Középponti Vasútnak az engedélyt a bal parti megoldásra, s a vállalkozáshoz állami kamatgaranciát is kilátásba helyeztek. Sina sikeres megállapodást kötött a konkurens vállalkozással, s engedmények fejében újra beindította a jobb parti vasút melletti birkózást. Könyvükben a szerzők leírják azt a 20 éves, fordulatokkal teli küzdelmet, amit Sina kitartóan folytatott a bruck-győri összeköttetés érdekében, amelyet végül 1855. december 24-én adtak át a forgalomnak. Ez volt Sina György utolsó nagy diadala, mert a következő esztendőben meghalt.

A híd és a vasút mellett Sina Györgyöt Széchenyi a vízi építkezések – a Duna–Lisza-csatorna, valamint a Lisza-szabályozás – ügyeibe is bevonta, mint a vállalkozások reménybeli finanszírozóját. A Lánchíddal ellentétben a két nagy folyót összekötő csatorna-elképzelés – a könyv szerzőinek hasonlítottát használva – Széchenyi és Sina számára „egy talált gyermek” volt. A kezdeményezés ugyanis nem tőlük származott. A háttérben feltételezhetően József nádor, a hártnén pedig Beszédes József mérnök és Vécsey Miklós báró, szatmári főispán álltak a csatorna-ügy mozgatóiként. A könyv foglalkozik a – napjainkban is időselel-időse szövegekre – Duna–Lisza-csatorna előzményeivel. Széchenyi és Sina nem teljes szívvel álltak a csatorna mellé, mindkettőjüknek egyéb szándékai voltak. Széchenyi ugyan meg volt győződve a csatorna hasznosságáról, de látta a csatorna megvalósításá-

nak útjában álló igen nagy pénzügyi, műszaki, no meg politikai akadályokat, s nem szívesen veszélyeztette volna ezzel az ugyancsak göröngyös úton haladó Lánchíd sorsát. Bár Sina is a csatorna előkelezettjének vallotta magát minden hivatalos megnyilatkozásában, Beszédes tervét egy német mérnökkel mégiscsak felülvizsgáltatta. Amikor ez munkájának eredményeképpen – a csatorna megvalósíthatóságát elismerve – de a költségekre tekintettel inkább egy vasút építését ajánlotta, Sina a pest-szegedi vasút megvalósításának irányában indult el. A csatorna ügye 1847-ben aludt el, amikor Széchenyit már javában a Tisza-szabályozás előmunkálatai kötötték le. A szerzők kutatásaik alapján úgy vélik, hogy Széchenyi és Sina nem végleg mondtak le a csatorna kiépítéséről, de annak megépítését – egyébként teljesen érthető okokból – valószínűleg a Tisza érintett szakaszának szabályozása utánra halasztották.

Széchenyi és Sina közös vállalkozásaiban a Tisza szabályozása bizonyult a legnagyobb projektnek, amelynek megvalósulását egyikükük sem érte meg, csak az indulásnál lehettek jelen. Itt az eddigieket tekintjük, ez volt az a mű, amiben Széchenyi a legnagyobbat alkotta, s a vállalkozás méreteit tekintve – talán itt volt Sinának a legkisebb szerepe. Kezdjük mindjárt azzal, hogy Sina nem egyedül, hanem nagy riválisaival – a Rothschild és az Arnstein-Hskeles bankházakkal – összefogva állt a munka finanszírozásának sorába. Igaz, egyedül nem is lett volna elég erős a pénzügyi háttér megteremtésére. Az üzletet az is kívánatosá tette, hogy a munkát a kormányzat is támogatásra méltónak ítélte, bár az Udvari Kamara elnöke, von Kübeck báró a legkörülmönfontabb módokon próbált kibújni az állami részvétel direkt formái alól. Ez már az 1847-es esztendő, amikor az általános gazdasági krízis a pénzügyi piacokon kapható hiteleket csökkentette és drágította, miközben a munkálatok már nagy lendületet vettek, s nem lehetett visszatáncolni.

A könyv következő fejezete – izgalmas tartalma ellenére – már nem kapcsolódik közvetlenül a címben megfogalmazott témához. Itt ugyanis egy eszmefuttatást olvashatunk arról, milyen alternatívái lehetnek ma a tiszai árvédekezésnek. A szerzők ebben a részben – miután nagy vonalakban körbejárnák a XIX–XX. századi Tisza-szabályozás, valamint a „fokok” körüli vita eredményeit – leteszik a garast a „Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése” program mellett.

A könyv Utószava a „Magyarország 1840 és 2004 – a mobilitás és annak ára” kissé talányos címét viseli. Az érdekes gondolatok a mobilitás körébe tartozó utazás-közlekedés-szállítás-kommunikáció egykori és mai szerepéről, történeti módosulásáról szólnak. Helyet kap az utószóban a munkáltató-munkavállaló mai kapcsolata, valamint a „tőke” kiszolgálása az EU keretei között. Sinék gondolatmenetével is eljártszanak a szerzők: mi lenne, ha a Lánchídon újra vámot szednének? Visszaköszön ez a gondolkodás mai viszonyaink között is, hiszen az autópályaépítés-fenntartás érdekében napjainkban útvámot (autópálya-díjat)

szednek az autósoktól. „Széchenyi azt akarta, hogy az ország gazdagjai is járuljanak hozzá, hogy Magyarországon a közlekedés, a kereskedelem és ipar fellendüljön. Ma, másfél évszázaddal később, a nincstelenek vállára rakják ezeket a terheket, és alpinvetőn uelkik kell megfizetniük, hogy kiszolgáltatósságuk még teljesebb legyen.” Ha ennyire nem is vad az a kapitalizmus, amiben élünk, s a mai utazóközönség nem azonosítható nincstelenként, kétségtelen, a rendszeres munkaerő-vándorlás megjelenésével, új viszonyok alakultak ki a közlekedés hagyományos szereplői között.

Az Utószót a Függelék követi. Itt olvasható a Tiszavölgyi Lársulát megalakulását lehetővé tevő Szerződvény betűhív szövege. Ugyancsak a Függelékben szerepel Vásárhelyi Pál Tisza-szabályozási terve. Ma, amikor törvény is rendelkezik a „Vásárhelyi terv továbbfejlesztése” cínevezésű árvízvédelmi és térségfejlesztési programmal – igazán hasznos az eredeti terv szövegének közreadása.

(L.Harmattan. A múlt ösvényén sorozat 12. kötete. Bp. 2005.)

Fejér László

A közelmúlt helyismereti kiadványai Dunakeszin

Az elmúlt években a szakmai igényesség növekedésének köszönhetően megjelentek a helyismereti kiadványozás Dunakeszin. Ezek az írások általában a település valamely jelentős évfordulója köré csoportosulnak, ennek köszönhetően a 2005-ben első írásos említésének 750 éves jubileumát unneplő városban egyre több az ilyen jellegű kiadvány.

Az igényesen elkészített helytörténeti munkák közül ki kell emelni a 2003-ban megjelentetett *80 év a vén falak közl* címűt, amely a város 1. sz. Napközi Otthonos Óvodájának a történetét dolgozza fel. A sok érdekes képpel illusztrált munkát Faith Éva vezető óvodónő jegyzi. Három fő részre tagolódik: az első az intézmény, illetve az épület történetét írja le, a második a szakmai munka változásait részletezi, végül személyes jellegű visszaemlékezéseket olvashatunk a hátrahagyott évtizedekről. Az épület története azért érdekes, mert mielőtt óvoda lett volna, a Katolikus Kőrnek adott otthont. A kiadvány dereka ennek változatos története, a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek által vezetett intézmény két világháború közötti történetével kezdve, az államosításon keresztül, a szocializmus évtizedein át egészen a jelenig. A kötet a helyismeret és különösen Dunakeszi története iránt érdeklődőkön kívül érdekes lehet az óvodapedagógiával, neveléstörténettel foglalkozóknak is, egyfajta módszertani olvasókönyvként szolgálva számukra. A 106 oldalas kiadványt a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben lehet megvásárolni 500 forintos áron.

Fontos helyismereti műhely városunkban a Körösi Csoma Sándor Általános Iskola, amelynek igazgatója, Kollár Albin és tanstestülete nemcsak a helytörténeti kutatásban tünteti ki magát, hanem a tanulmányok, hosszabb-rövidebb lélegzetű dolgozatok kiadásában is szerepet vállal. Őt éve, 2001-től jelennek meg ilyen témájú füzetek, amelyeket olyan kiváló kutatók jegyeztek eddig, mint Zachar József, Varga Lajos vagy Uzsoki András. Évente egy-két tanulmány kiadására vállalkoznak, amelyek kellő szakmai igényességgel tisztázzák a helytörténet egy szűkebb területét.

A sorozat keretein belül, 2003-ban jelent meg Uzsoki András *Ősi aranymosás a Duna mentén* című tanulmánya, amely lényegében a neves muzeológus professzor több évtizedes, e témában végzett kutatásának az összefoglalása. Az írás elején megismerhetjük az arany legfontosabb jellemzőit és a Kárpát-medence aranyban leggazdagabb folyószakaszait. Uzsoki ezt követően az aranymosás történetébe nyújt betekintést, amelyben részletesen foglalkozik az ókori görög aranymosókkal. Ezután ismét hazai vizekre evezve ismerteti a Duna felső szakaszának aranylelőhelyeit: a Kisalföldtől Budapestig tartó elemzésben az olvasó számos olyan helynévre bukkanhat, amelyek elolvasása után más szemmel néz már legnagyobb folyónkra. Sok egyéb foglalkozáshoz hasonlóan, az aranymosás köré is számtalan mese és hiedelem társult, a szerző ezeket sem hagyja ki írásából, egy egész fejezetet szentel a dunai aranymosásról szóló magyar népregéknek és meséknek. A tanulmány utolsó szakaszában egy száz évvel ezelőtti szigetközi aranymosó felszerelésével ismerkedhetünk meg, ami meggyőzően az olvasók elé tárja, hogy ez távolról sem a szerencselovagok mestersége volt, hiszen minden apró rögökhöz nagyon kemény munkával jutottak hozzá. A remekül összefogott, számos térképpel és egyéb illusztrációval ellátott kiadványt irodalomjegyzékkel is ellátták azok számára, akik mélyebben meg kívánják ismerkedni a témával. A 36 oldalas kis kötet a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben vásárolható meg 200 forintos áron.

Ugyancsak 2003-ban jelent meg az Általános Iskola gondozásában Fülöp Lajos *Lapok Székelykeresztúr történetéből* című munkája, amely Dunakeszi erdélyi testvérvárosáról ejt szót nagy vonalakban. A mindössze 14 oldalas kiadvány már csak terjedelménél fogva is pusztán figyelemfelkeltő, tájékoztató jellegű lehet, de pontosan ez a célja: rövid összefoglalót adni az érdeklődőknek Székelykeresztúr történetéről, végigvezetni az olvasót annak fordulatain, megmutatni a település földrajzi adottságait, ismertetni vallási, etnikai viszonyait. A szűkös terjedelem ellenére a szerző néhány képpel illusztrálja a székely városka főbb nevezetességeit, épületeit is. A kiadvány 200 forintért kapható a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben.

2004-ben jelent meg Varga Lajos tollából a *Dunakeszi egyháztörténetének vázlatos ismertetése* című füzet, szintén a Körösi Csoma Sándor Általános Iskola gondozásában. Az egyháztörténetben jártas szerző, korábbi váci püspöki könyvtáros és levéltá-

ros, igazgatója volt a Váci Hitudományi Főiskola Levelező Igazgatójának, valamint a Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjteménynek is, ennél fogva jó rálátása nyílt az adott témára. A szöveg a település katolikus plébániái szerint három nagy egységre tagolódik: Alagra, Keszire és Gyártelepre. A fejezetek elején az olvasó mindhárom városrész rövid történeti összefoglalójával ismerkedhet meg, majd ezt követően tér rá a szerző a plébániatörténetre, amit sok levéltári hivatkozással ismertet. A 27 oldalas, sok színes képpel és térképpel ellátott kiadványt 200 forintért lehet megvásárolni a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben.

Dunakeszi helytörténetének egy érdekes szeletét dolgozta fel Czabbert II. János igazgató főorvos 2005-ben megjelent, *Dunakeszi város egészségügyi története* című füzetében. A Dunakeszi Város Önkormányzata által kiadott munkát a település a fentiekben már említett 750 éves jubileuma alkalmából jelentették meg. A kiadvány a település egészségügyi történetének napjainkig való ismertetésén túl vállalkozik a jövőt érintő technológiai fejlesztési koncepciók kifejtésére, emellett közli Dunakeszi néhány ismert orvosának a tudományos tevékenységét is. A 40 oldalas kiadvány a Révész István Helytörténeti Gyűjteményben vásárolható meg 300 forintos áron.

A helytörténeti kutatás és honismereti tevékenység másik fontos színtere Dunakeszin a Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár, amely már az 1980-as évek közepétől módszeresen gyűjti a városra vonatkozó helytörténeti irodalmat. Az évek alatt a könyvtár helytörténeti állománya tekintélyes méreteket öltött, és kialakult körülötte egy szellemi műhely is, amely több jól sikerült munkát adott ki az elmúlt két évtizedben.

Dunakeszi első írásos említésének 750 éves jubileumán a könyvtár egy olyan kiadvánnyal jelentkezett, amely az elmúlt hét és fél évszázad történelmének feldolgozásán túl a jelen emberét is megszólítja: *Dunakeszi arcképesának* címmel egy olyan életrajzi lexikont adtak ki, amely a településünk történetében fontos szerepet játszó személyeket veszi számba. A kiadvány szerkesztésénél időbeli korlátokat nem szabtak, így a közelmúltban elhunytak is ugyanolyan eséllyel kerültek be a kötetbe, mint a korábban éltek. További szerkesztési alapelv volt, hogy ne csupán a helyi társadalom mindenkori virilis rétege (plébánosok, orvosok, jegyzők, főlkibirtokosok) legyen megemlítve, hanem az egyszerűbb foglalkozást űző, de saját területükön kimagaslót nyújtó személyiségek is szóba kerüljenek, a legfőbb szerkesztési elvve tehát a példamutatás és közösségnek való hasznosság vált. Eddig ilyen munka nem született a városban, így ez a vállalkozás hiánypótló kiadvány volt. A könyvtár a kötet szerkesztése előtt felhívta a város lakosságát, hogy ajánljanak személyeket a készülő munkába, így kívánták ugyanis elérni azt, hogy a kötetbe csak olyan személy kerüljön be, akinek a helyi társadalomban megfelelő az elfogadottsága és elismertsége.

A tényleges kutatómunka során felhasználták a könyvtár helytörténeti különgyűjteményének állományát, majd fokozatosan tértek át a külső forrásokra. Az anyaggyűjtés nagy részét végül is a személyes interjúk, az ún. „oral history” emlékei tették ki. Szóbeli információkra értelemszerűen csak a múlt század második és harmadik harmadának kutatásáig hagyatkozhattak, így fontosak voltak a levéltári források is: a településre vonatkozó anyakönyvi kivonatok, telekkönyvi bejegyzések és egyéb feljegyzések a XIX. század egészének és a XX. század első felének kutatásában jelentettek nagy segítséget. Az ennél korábbi személyek életrajzi kutatásához publikált forrásokot használtak. A 213 életrajzot a rövidítések jegyzéke, a felhasznált irodalom és az adatszolgáltatók teljes névsora egészíti ki. A 200 oldalas, keményborítású könyvet a Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár saját maga árulja 2100 forintért.

Az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg a könyvtár gondozásában az *Újabb ajánlójegyzék Dunakeszi ismeretéhez* című könyvtárszakmai kiadvány. A Lenkei Valéria által összeállított munka lényegében egy ajánló bibliográfia a könyvtár helytörténeti gyűjteményéhez. A kötet a városra vonatkozó, valamint a helyi szerzőktől származó és helyi kiadású műveket tartalmazza. Azokról a kiadványokról, amelyek Dunakeszivel csak részben foglalkoznak, rövid tartalomismertetőt olvashatunk a címlétrás után, de ugyanez igaz számos helyi dokumentumra is. A kötet összesen 512 tételt tartalmaz, amelyet a mutatókon kívül kiegészít az ismertebb helyi szerzők névjegyzéke is. A 171 oldalas bibliográfia, amely a könyvtár *Lapok Dunakeszi múltjából* című helytörténeti sorozatában jelent meg, 600 forintos áron kapható az intézményben.

A könyvtár új típusú kiadványokkal is foglalkozik. Tavaly jelent meg első CD-ROM-ja, amely a néhány éve kiadott *Ki kicsoda Dunakeszin* című könyv digitális változata. Ez a kiadás tartalmilag megegyezik az eredetivel azzal a különbséggel, hogy a műfaj sajátosságainak megfelelően az időközben elhunyt személyek életrajzait már nem lehet letölteni a CD-ről. A kiadvány jó ismertetőt ad a város jelenlegi meghatározó személyeiről.

A Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár idén is megjelentetett egy CD-ROM-ot, mégpedig abból az alkalomból, hogy 20 éve működik ugyanabban az épületben. Az évfordulóra az intézmény újságjának, a *Könyvtári Napoknak* az elmúlt húsz évfolyamát digitalizálták, amelyből áttekinthető az elmúlt két évtized dunakeszi könyvtár- és kultúrtörténete. Mindkét digitális kiadvány Preysing Frigyesnek, az intézmény munkatársának a nevéhez fűződik, és 1000 forintért kaphatóak a könyvtárban.

Az eddig felvázoltak illusztrálják Dunakeszi helyismereti kiadványozásának elmúlt években bekövetkezett fellendülését, ami remélhetőleg nem csupán átmeneti folyamat. A tervek mindenképpen bizakodásra adnak okot: a közeljövőben tervezik egyebek mellett egy, a város 1956-os forradalmában betöltött szerepét feltáró munka megjelentetését is.

Csoma Attila

Szentes három arca és a képiró

Az utóbbi évek termésének négy, hozzám mostanában eljutott művéről szólok. Ennyi *féle* könyv is ez, mind a város különböző nézetből megrajzolt arcaival.

Szentes helyismereti kézikönyve. Tanulmányok. I-II. kötet. Szerkesztette Kis-Kácz Antalné, Labádi Lajos, Vörös Gabriella. Szentes 2000. 500 old.

Ez a mű a legjelentősebb vállalkozás mindazon könyvek sorában, amelyek az utóbbi másfél évtized során a városi levéltár és a könyvtár mint „kutatási tengely” (erőterében a tucatnál is több helyi műzeológus és tanár-kutatóval) minden elismerést megérdemlő erőfeszítéseinek eredményeként felülmúlják bármely hasonló léptékű korábbi időszak ilyen jellegű szellemi teljesítményét. Funkciója elsősorban pedagógiai, a Nemzeti Alaptanterv szellemében segíti a tanulót, hogy fedezze fel a nemzedékeken át létre hozott közösségi hagyomány öszszekötő múltját. A nagybökbött hányadot, az ezerérvnyi magyar történetet két szerző jegyzi, a város művelődéstörténetét hatan írták.

Az I. kötet elején a város európai hírű régészeti múltjáról lelünk részletes, szakszerű, s ugyanakkor olvasmányos összefoglalást. Már egyéni emberi sorsokat is felmutató, magyar história bontakozik ki előttünk a kötet második, *városförténeti* felében. Az oklevelek révén tolmácsol emlékek mindinkább konkrét, neveket és foglalkozásokat tartalmazó és családi tartalmakkal felöltődnek. A továbbiak: a Névtelen krónikás, Szegedi Gergely verses szövegei, Rákóczi Ferenc védlelevele már a plasztikusan kitapintható közösségi élet szövetét közvetítik. Milyen élvezetes olvasmány e sorban Szentes város első ismert szabályrendelete (1769). Itt található a nagyközönség számára hozzáférhetően a korszakos 1836. évi örökvaltság szerződés teljes szövege. Irdeklődéssel olvassuk 1848 jegyzőkönyveit, Kossuth toborzókörtűjének eredményeit. Önmagáért beszél a honvédruha betiltásáról dörgegelmező „svargelb” plakát Arad után két héttel keltezve. Jól illenek ide az utcanévadóok portréi, a (máig is így hívott) „vashíd” tényképe, a helyi mobilítások arcmásai, a „csirkegyár” kopasztó asszonyainak csoportképe.

Az 1945 utáni fejezetben tömören és mégis higgadt-értékelően benne van a háború utáni évek első lendülete, 1936 kísérlete, s a Kádár-korszak, amelyben a pragmatista szentesi vezetők már az ipar és a mezőgazdaság szakmai eredményein keresztül bizonyítva alakították a ma egyre inkább magára találó város képét.

A 2. kötet még érdekesebbnek tűnik, A *néprajzi* fejezet a táj és ember viszonyára építi anyagát. A *tümmér iudánai* rész megannyi meglepetés a nem szentesi (vagy a helyi, de nem szakmabébi) olvasónak. Három szférát képvisel Négyessy László, Zsoldos Péter és Nagyajtósi István. A város egyetemes „virtuális imidzs”-ében immár örök benne van a Juhász Gyula, Móricz Zsigmond és Németh László, valamint Heinrich Büll által rajzolt Szentes-kép. A *zenei* anyag tengelyében a gimnázium

legendás tanára, Derzsi Kovács Jenő munkássága és négy, jellegzetesen szentesi népi hangszer áll. 1865 óta van dalegylet a városban, 1926-ban létesül a szimfonikus zenekar, 1933-ban nyílik az első magán zeneiskola. *Az építészet – képzőművészet* című fejezet a 18–20. század kevés, de szép emlékművét regisztrálja. Itt élt és alkotott a festő Koszta József, a grafikus Drahos István, valamint a szobrász Csúcs Ferenc. A kötetet a *Híres szentesiek* című kislexikon és a *források* részletes jegyzéke zárja.

Kíváncsú lenne, hogy ehhez hasonló „kishazai” csomaggal bocsáthatnánk ki az életbe minden magyarországi általános és középiskolást, akár-mére tanuljon is.

Labádi Lajos: Szentes története évszámokban. Várostörténeti kronológia (1075–1945). Szentes 2003. 337 old.

Ez az előző könyvnek némiképpen szimmetrikus párja, tartalmának időrendbe szedett hosszmetélete, a benne leírt magyarázatok és leírások oldják az átlagember számára száraznak tűnő tudományos adatokat. Egyfelől a gyors áttekintést és tájékozódást szolgálja a helység mintegy 600 esztendő múltjában, de segít abban is, hogy a történelemtanárok beilleszthessék a helyi történéseket a kötelező iskolai tananyagot képező országos folyamatokba. Gazdag tartalma a csaknem ezer év úgyszólván enciklopédikus teljességét visszaadja, kezdve azzal, mennyi külső pusztító erőt látott ez a nép a környékén, majd a falain belül.

A város nevének első említése egy 1332-es oklevélben történik. Egy királyi leirat 1564-ben nevezi a helységet először „oppidumnak”, mezővárosnak. 1730-ban jelenik meg a település hivatalos pecsétjén a pálmafa szimbólum. Híven követhetjük a helyi politikai élet fordulatait. Olvasunk az 1864-es „kalapos” (kalaplengető) szavazásról (általában is részletesen tárgyalja a helyi választásokat), bemutatja a macskazene is politikai eszköz volt. A munkástüntetés megelőzésére 100 főnyi katonaságot is vezényeltek a városba. A népgyűléseket csak a lyúkipiac téren engedélyezték. Tömören itt van az országos publicitást kapott 1937-es március 15-e, a munkások vörös szalagos koszorújával. Megismerjük a gazdasági élet fő mutatóit, a katonákkal biztosított adóbehajtást, a gőzhajó és a vonat megjelenését, olvassuk a főispán jelentését (1928) a munkanélküli kubikosságról. Itt a helye a természeti csapások, valamint a demográfiai viszonyok változásai leírásának, a különböző civil egyesületek és körök működésének, a legjelentősebb középületek építésének. A kultúra mérföldkövei itt is az első vázlatos beltérkép (1750), a gimnázium létesítése (1859), az újság megindulása (1871), a várostörténet I. kötete (1914).

A függelék 5 listáján 1482-től találjuk a városi főbírák, polgármesterek, tanácselnökök, valamint az országgyűlési képviselők és a díszpolgárok teljes adattárát.

Labádi Lajos – Szatmári Imre: Szentes régi képes levelezőlapokon. Grimm kiadó. Szeged 1998, 62 old.

Két városi közgyűjtemény és két magánkollekció 1898 és 1992 között készült 132 „anzixax” eleveníti meg a város vizuális képét, benne sok, ma már eltűnt épülettel és városképi elemmel. A könyv szerkezete egyszében a kronológiát követi, másrészt a városrészek és épületípusok (középületek, egyházi épületek, iskolák stb.) szerint mutatja be (a zömmel régi) Szenteset.

A borító ízléses. Az előzéklapon (bélészpapíron) megőrzött levéltöredékek és megható aláírások száz év távolából is élő érzéseket őriznek. Nekünk pedig a lapok a város tegnapelőttjét. Az iránta megnyilvánuló érdeklődést jelzi: már megérte a második kiadást.

Bodrits István: Labádi Lajos szentesi levéltáros munkái. 1974–2003. Szentes 2003. 165 old.

Országosan is tudott dolog: a szentesi levéltár igazgatója a spiritus rectora nem csupán a fenti három, a város múltját sokoldalúan és korszerűen megvilágító alapkiadványnak, de a helyi történeti kutatásban részt vevő szerzőgárdában is ő a primus inter pares.

A kötet fő része a kereken 400 tételből összeálló bibliográfia, benne a „lapzártáig” regisztrált 368 publikációja (közte a 14 egyedül és a 7 társszerzővel írt önálló kiadványa), a városban mindig eseményszámba menő kiállításai, a helyi és országos szakmai fórumokon elhangzott előadásai, a lektoráltsái, a címertervei, valamint a róla szóló 10 írás adatai. Nincs hely ezeknek a tematikus bemutatására, csupán futólag említhető, mi mindent tart Labádi a látószögében: a sajtó, a közigazgatás, a munkásmozgalmak, a politikatörténet, a város vonzáskörében élő helységek története, az országos személyiségek Szenteshez kötődése. Szívügye a szentesi szerzők helytörténeti munkáinak a szerkesztése és ismertetése, de nem lennének teljesek a részvétel nélkül az évfordulónaptárak vagy a városismertetőik sem.

E természetekbe menő ismerete nélkül ma már Szentes történetének egyetlen kutatója sem lehet meg, amint más városok historikusai is nem kevés módszertani *trouvaill*-t lehetnek Labádi munkásságában.

Kitűnően tagolt Bodrits mutatórendszere: nem csupán a (személy- és hely-) nevek kereshetőek itt vissza, de a saját és „idegen” publikációk címei is grafikailag szétválnak, akárcsak a közléseknek és recenzióknak helyet adó periódikák címei is. Az élőfejekben elért volna az év jelölése is.

Második, olvasmányosabb része Labádi publikációiból nyújt át három csokorra valót: az 1848–1918. közötti korszak választásairól, XIX–XX. századi helyi sajtótörténetről, valamint az 1860–1945. években Szentesen működött civil szervezetekről.

Minden nagyobb városunk megérdemelne egy Labádi Lajost. Ám azt ki kell termelnie.

Fenyvesi István

GÖNCZ LÁSZLÓ:

Egy peremvidék hírmondói

A Mura-vidéki magyarság történetét a XX. század második felében elsősorban *Varga Sándor* helytörténeti kötetéből ismerhették meg. Az ezredforduló környékén azután újabb helyi szerzők művelődés- és gazdaságtörténeti műveire figyelhettünk fel (*Bence Lajos*: Irott szóval a megmaradásért; *Kovács Attila*: Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között), egyes anyaországi kutatók is közzétettek a táj történiáját taglaló köteteket (*Zsiga Tibor*: Muravidéktől Trianonig; *Székely András Bertalan*: A Rábatól a Muráig). E művek és szerzők sorába illeszthető be *Göncz László* új könyve is.

Az 1960-ban született Göncz a szlovéniai magyar értelmiség egyik legmarkánsabb, vezető egyénisége. Közgazdasági érettségi után Szombathelyen művelődésszervezői, Pécssett történészi oklevelet szerzett. Az utóbbi egyetemen pedig néhány éve védte meg doktori disszertációját szülőföldje múlt századi történetéből. Kutatásainak terjedelmében tehát szűkebb páttriájának történiája, a Mura menti magyarság nemzeti tudatának helyzete s a tágabb térség kisebbségei elmúlt másfél évszázadának a tanulmányozása áll. A nyolcvanas évek közepétől népművelői, majd kisebbségpolitikai munkát végzett, 1994 óta az alsólendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója. Utóbbi minőségében a táj magyar kulturális, tudományos életét és könyvkiadását szervezi.

Lírikusi és prózairói munkásságából kiemelkedik a közössége több generációjának hiteles rajzát adó, *Olvadó jégsapok* című történelmi regénye (Pécs, 2003). Történelmi tevékenységének jelentékeny darabjai a Nagy Zoltán társszerzővel írott, *Az Őrség peremén* című (Lendva, 1998), valamint *A muravidéki magyarság 1918–1941* (Lendva, 2001), továbbá a legfrissebb, *Felszabadulás vagy megszállás. A Mura-menti 1941–1945.* (Lendva 2006) című tanulmánykötetek.

A mostani, mintegy 35 mélyinterjú szerkesztett változatát tartalmazó mű a *Mura menti életpépek a 20. század első feléből* alcímet viseli. A kiadó *Nyelv és lélek* sorozata ezen opuszának beszélgetései 2001–2006 között zajlottak olyan személyekkel, akiknek egész élete vagy egy-egy életszakasza a tájhoz kötődött. A 70–90 év közötti interjúalanyok közül többen már nem érthették meg a kötet megjelenését, amely az ő emléküket előtti is tisztelget. A megkérdezettek zöme magyar, de néhány szlovén és zsidó származású ember vallomása is színezi a képet. A kérdező megszólaltat jogászt, lelkipásztort, pedagógust, mérnököt, szobrászművészt, hivatalnokot, ny. egyetemi tanárt, politikus-helytörténészt, cipészt, borászt, ácsmestert, olajipari és textil munkást, asztalost, földművest, vasutast, pincér-labdárugót és háztartásbelit, tehát törekedett a társadalom sokszínűségének megjelenítésére.

Az interjúk csomópontjait a két világháború közötti kisebbségi léthelyzet, a területnek az 1941. áprilisi, Magyarországhoz való visszatérése, az 1944. évi német megszállás és nyilas hatalomátvétel, az ezt követő ismételt fõhatalomváltás, végül a

Jugoszlávia és a szovjet megszállás alatt lévő anyaország viszonya megromlásának az idõszaka, beleértve 1936-ot, jelentik.

A két világháború között a megkérdészetek és környezetük – hasonlóképpen az ott élők túlnyomó többségéhez –, az elcsatolás ideiglenességében hitték, bízták a területi revízióban. Sokan, ún. ket-tős birtokosként, mindkét irányban átjárhattak a határ túlsó oldalára, művelték a földjeiket, ápolták családi, baráti kapcsolataikat, nem egyszer egyhá-zilag is oda kötődtek. Kezdeiben – főleg az alsó ta-gozaaton –, még magyarul tanulhattak az iskolások, később a tanítás nyelve szlovénra (kisebb részben szerbre) változott, ami sokak számára komoly nehézségeket okozott. A nem egy esetben távoli vidékről érkezett, telepes tanítók ritkán tolerálták a gyermekek magyar nyelvhasználatát, sokszor büntették is, ha például szünetben anyanyelvükön játszottak egymással. A más elcsatolt területeken (Frdélyben, Bácskában) is diszkriminatív földre-form a Muravidéken hasonlóképp zajlott: az etni-kailag homogén magyar vidék elnemzetlenítését szolgálta azzal, hogy csupán többségieket juttatott birtokhoz. A telepes falvak lakossága és az ősho-nosok közötti viszony feszültségerõl többen beszám-olnak a kötetben.

1941 áprilisában előbb német csapatok szállják meg a történelmi Hetés és Őrség korábban a dél-szláv államhoz csatolt részét. Az ott élők küldött-séget menesztettek ekkor Zala megyébe, hogy köz-veitlenül az anyaországhoz tartozhassanak. Vá-gyuk néhány nap múlva betelejtült a bevonuló magyar csapatokat díszkapuk, ünneplő tömeg fo-gadta, akik között magyarbarát vend-szlovének is voltak. A következő, háborús évek, a visszaállt ma-gyar közigazgatás és oktatás öröme mellett, a szlo-vén telepesek Sárvárra internálását, magyar és szlovén fiatalok frontra és munkaszolgálatra behi-vását, besoroztatásokat is hoztak. 1944-ben az ott élők kisebb hányadát sikerült a nyilasoknak ma-guk mellé állítaniuk, a többség távol tartotta magát az ordas eszméktől, a zsidók elhurcolását pedig el-ítélte, számosan segítettek, bújtatták is őket. Az orosz katonák erőszakoskodásáról nem egy vála-szólo tudósított, hasonlóképp a partizánok garáz-dalkodásáról is.

A terület ismételt, Jugoszláviához csatolása, majd a magyar hivatalnok- s pedagógusréteg kite-lepítése, a magyarok százainak a hrastoveci inter-nálótáborba hurcolása, mérhetetlen szenvedése szintén megjelenik a könyv hasábjain. A háború utáni nélkülözések, a magyarok kulákként való megbélyegzése, a nemzetiségi jelleg háttérbe szorí-tása, a pártállami ideológia egyeduralgódóvá válá-sa – ahogy egész térségünkben –, a Muravidéken is jellemezte az 1940-es évek második felét.

A kisebbségi nyelvű oktatás és művelődés csak a „láncos kutya” idõszak, az anyaországtól való teljes elszigetelõdés alatt bontakozhatott ki. Az 1956-os forradalom eseményeirõl az ott élők a rá-dióból és a bácskai magyar sajtóból értesültek, a le-verést követõen menekültekkel is találkoztak, töb-ben tövlegesen segítettek õket. Az ötvenes évek végén a Mura mentén kibontakozó kétnyelvû isko-larendszer elõnyeit és hátrányait szintén megis-merjük Göncz László kötetének lapjairól.

Az interjúk az elmúlt évtizedekben előtérbe került „oral history” műfajába sorolhatók be, egyéni életképek nyomán, a mindennapiság mezőjében bontható ki belőlük a „nagy történelem”, a személyes örömlök, bánatok, tragédiák tükrén át egy közösség sorsa. A kisebbségi magyarság hányattatott élete e harmincöt beszélgetés nyomán is meglepően eddik az olvasó számára. A közölt információk nemcsak helyi érdekűek, hanem azon túl más Kárpát-medencei tájaink jellemzőivel való összehasonlításra alkalmasak.

A szerző a kötet kapcsán adott rádióinterjújában utal rá, hogy „a Mura mente szinte teljes hungarusz-tudatú populációjából ma eljutottunk addig, hogy hungarusz-tudatú közösségről már alig, de magyarságról még beszélhetünk (...) 1941-el, amikor a vidék visszakерült Magyarországhoz, a lakosság 80-90 százaléka felszabadulásként élte meg. És az is egyértelművé válik a legtöbb interjúalany révén, hogy a vasfüggöny időszak az a próbátlla meg tudatosítani, hogy nem lehet most már másfélre kacsintani, ezért értékrndel kell váltítani, és minél előbb be kell illeszkedni a délszláv, illetve a szlovén környezetbe. Ez nagymértékben meg is történt, és ennek közelkerménye az az öntudatzavar-sorozat, ami az ötvenes évek után sajnos bekövetkezett.”

Bárdi Nándor, a Telexi László Intézet történésze előszavában leszögezi: „Göncz László az itt közreadott szövegekkel kimerészkedett az írott források biztos menedékéből. A még élő emlékezel/felbeszélés nyomán a régió mindennapiság-történetét szondázta, a megélt történelmet. Ez még akkor is igaz, ha a vázlatok a sorsfordulóknak összpontosítottak, hiszen ezeket is a személyes történetek kerestül ismerhetjük meg. F. (...) – látszólag ambivalens – folyamatok történeti elemzéséhez azonban elengedhetetlen a Mura mente magyarsága társadalomtörténeti összefüggéseinek és közösségi mentalitásváltozásának feltárása. A kötet az egyik első lépés ehhez a munkához.”

(A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia. Bp., 2006)

Szekely András Bertalan

A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI.

Szerkesztette: Kállai Irén

A tizedik kötetét (évfolymát) megért múzeumi évkönyv önmagában is kifejezi azt az imponáló intézményfejlesztést, amin a berettyóújfalui Bihari Múzeum az utóbbi tíz év alatt átvnt: új épület, személyi fejlesztés, szép gyűjteményi gyarapodás, nagyszerű állandó kiállítás; kiemelkedő kozművelődési munka (főleg a népi iparművészet területén, az ifjúsági honismereti táborok szervezésében és vezetésében, a falumúzeumokkal, tájházakkal való foglalkozásban).

Ez az évkönyv is, mint minden évkönyv legfőbbképpen jelentés kíván lenni az elmúlt időszak munkájáról, eredményeiről. Ebben az esetben azonban többről is szó van: az évkönyvsorozat tizedik kötetét tarthatjuk a kezünkben, szinte arra bízattva a recenziót, hogy legelőbb is valamelyest az egész évkönyvsorozatról, mind a tíz kötetéről szóljon. A múzeumi évkönyvek a múzeumok tu-

dományos tevékenységéről hívatottak a maguk sajátos módján, adat és forrásközlésekkel, cikkekkkel, tanulmányokkal beszámolni. Érthető tehát, hogy múzeumi évkönyveket első sorban a nagy, gazdag gyűjteményi anyaggal bíró múzeumok adnak ki. A Bihari Múzeum bármily szép eredményeket is ért el a múzeumi munka területén még nincsen nagy, széles körű, változatos gyűjteménye, hogy megfeleljen egy nagyobb szabású állandó kiállítás megrendezéséhez szükséges feltételeknek. Ez megmutatkozik abban is, hogy az új állandó kiállítás szép, jó, gondolatokat ébresztő tárlat ugyan, de nagyrészt kölcsön anyagokból, a testvér múzeumok munkatársainak segítségével készült. Nemcsak a múzeumok, a testvérintézmények és munkatársaik megért rokonszenvét, segítő támogatását tudta a Bihari Múzeum megnyerni, hanem elég széles körűen „be tudta szervezni” a múzeumi munka szinte minden formája után érdeklődőket a városban, a környéken élők, sőt többeket az elköltözöttek közül is. Ebben a nagy társadalmassítási munkában jelentős szerepet kapott a bihari patriotizmus is. Ilyen vonatkozásban vált a Bihari Múzeum egy erőteljes, fejlődőképes, nagy hatással bíró társadalmi lényezővé. Nehogy félreértsük: a Bihari Múzeumot talán éppen azért a bátorságáért, munkatársi kapcsolatokat létesítő képességéért, a múzeum munkáját segítő érdeklődőket „beszervező”, foglalkoztató gyakorlatáért kell megdicsérnünk. Mint ahogy meg is dicsérték az illetékesek: 2005-ben a Bihari Múzeumnak ítélték oda az Év Múzeuma kitüntetését. Mindennek az elérésében nagy része volt, illetve van a Bihari Múzeum évkönyvének, helyesebben évkönyvsorozatának is. És erről nem szabad megfeledkeznünk, különösen nem most, amikor az évkönyv tizedik kötetét ünnepeelve gondolunk arra a sokrétű, igen változatos funkciószorra, amit ez a múzeum betölt.

Évkönyvünk szerkezeti felépítettségét tekintve a Déri Múzeum évkönyvének rendszerét, tagolását követi. A 14 közleményt 5 „rovatba” osztva közli; a Régészeti rovatban két, a Történelemben három, a Néprajzban ugyancsak két, az Irodalom- és Művelődéstörténelemben három, a Muzéológia rovatban pedig négy tanulmányt olvashatunk. A szerzőköt névze azt láthatjuk, hogy a 15 szerző (az egyik közlemény kétszerős!) voltaképpen csak 12 fő, mert három szerző két-két tanulmánnyal szerepel. Közülük 3 fő a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet más múzeumának tudományos munkatársa és mindössze 2 fő a Bihari Múzeum kutatója, 1 fő pedig kevésbé ezrelőtt végzett etnográfus és művelődéstörténész muzeológus, aki jelenleg a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet minden tagintézményében szívesen látott „társadalmi munkás”. Az összesen 6 múzeumi munkatárssal szemben ugyancsak 6 olyan munkatárs szerepel, akiknek szerves, közvetlen kapcsolatuk nem volt magával a múzeumi szervezettel, ellenben közismert gyűjtők, kulturális szervezők, vezetők, közigazgatási szakemberek, és nyugodtan nevezhetjük őket az évkönyv társadalmi bázisának.

A Régészeti rovat két tanulmánya igen szépen bizonyítja, hogy Biharban nagy és igen régi az érde-

lédés a régészet iránt, hogy a területen régóta jelentős ásatások folytak és folynak. *Dáni János* – *Szilágyi Krisztián*: Flózetes jelentés a Berettyóújfalui – Nagy Böcs – dűlő lelőhelyen 2004–2005 során végzett megelőző feltárásáról. De ilyen, a régészeti anyagok mellett a meglévő művelődéstörténeti adatokkal is operáló középkori topográfiai tanulmány a *Bucsi Zsófiáé* is: Mezőpeterd helye a középkori Bihar megyében.

A *Történelem* rovat három közleménye volt képpen forrásközlések; a témához vonatkozó, velük összefüggő jelenségek jó bibliográfiái, filológiai rajzai. *Bárcsny László*: A sárréti intervenció az 1809. évi, Napóleon elleni bihari nemesi felkelés adatait ismerteti. *Péter Imre*: A régi vízvilág kéziratok emlékei. Vízszabályozási munkák Biharban és a Sárréten (Az 1829. esztendőben a Körösök, Berettyó és az Ármellék összefüggésében levő folyók rendezéséről kiküldött Kir. Bizottság előleges vizsgálódása Jegyző-Könyve; Balogh János 1855-ben írt verse az Új Berettyó emlékére). A huszadik cikk szerzője *Török Péter*: Egy berettyóújfalui ló-összeírás 1853-ból című forrásközlése a lovak nagy kelendőségét bizonyítja.

A *Néprajz* rovat két közleménye közül az első *Koticsné Magyarai Márta* tanulmánya: Görög katolikus nagybőjti hagyományok Létavértesen. *Sileri Róbert* írásának A szalacsi asszony a címe. Az Etnographia 1899. évi egyik, a szalacsi halottlábú asszonyról szóló közleményére utalva a bagaméri Guba Sándorné Bertalan Juliska 1996-ban elmondottak alapján széleskörűen elemzi a „szalacsi asszony” tevékenységét.

Az *Irodalom- és Művészettörténet* rovat három tanulmánya közül kettő Nadányi Zoltánnal foglalkozik *Bakó Endre* tollából (Néhány dokumentum Nadányi Zoltán közszerepléséhez; Nadányi Zoltán: Szegény ember naplója, 1935.). A másik tanulmány roppant érdekes, a népi irodalom legkifinomultabb költőjeként indult Erdélyi József öregkoráról szól, amikor is visszavonultságában, a kora ifjúsága idején is foglalkozott festéssel töltötte idejét (A festő és képző Erdélyi József).

A *Muzeológia* rovat a leggazdagabb: négy közleményt tartalmaz. *Kállai Irén*, a Bihar Múzeum igazgatója két beszámolójelentés-szerű közleményt is közread. [A Bihar Múzeum öt éve (2001–2005); 1976–2006 – 30 éves a Bihar Honismereti Tábor.] *Sándor Mária* írása is beszámoló jellegű: a Bihar Múzeum múzeumpedagógiai tevékenységéről szól. *Kolozsvári István* nagyszerű adattalral is ellátott tanulmányban módszertani megközelítéssel a bihari tájházak, falumúzeumok, iaházak, népi műemlékek kérdéseiről ír (Népi építészeti emlékeinek esélyei és lehetőségei – Tájházak Biharban.).

A Bihar Múzeum minden évkönyvét, így ezt az ismertettet X–XI. kötetet is ajánljuk a helytörténetel-honismereti kérdésekkel foglalkozók figyelmébe.

(Berettyóújfalui 2006.)

Dankó Imre

A magyar kézművesipar története

A nyomdában néhány nappal karácsony előtt kezdték elszállítani csomagolni „A magyar kézművesipar történetét”-t. E kötet külleme a hazai könyvkészítés nemes hagyományait tükrözi, kiadása a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara érdeme. Szerzőinek névsora is imponáló, között anyagai a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetéből származnak. Szerkesztőjének, *Szulovszky Jánosnak* köszönhetően azonban nemcsak szűk szakmai kör számára fontos ipartörténeti tanulmánykötetet vehetünk kézbe. Neve nem ismeretlen előttünk, *Füstfaragók* című könyvében a magyarországi kéményseprők történetét dolgozta fel.

A szerkesztésében most megjelent kötet lebilincselően érdekes, az ötszáz oldalas terjedelme ellenére olvasmányos. A magyar kézművesipar ezeréves történetébe ad betekintést a témakörrel foglalkozó több mint harminc szerző.

Iparos elődeink tevékenysége jelentőségének, élet- és munkakultúrájuk társadalomalakító hatásának bemutatásával évszázados adósság törlesztését kezdte meg ez a most megjelent kötet. Nem véletlenül olvashatjuk *Szulovszky szerkesztői bevezetőjében* a Magyar Ipartörténet folyóirat 1909. évi kötetének szerkesztői előszavából vett idézetet: „...teljesen hiányzik történelminkből a nemzeti munka története és azok mellátása, akik e munkát végezték s megadták az anyagi erőt ahhoz, hogy ezer év viszontagságai közt is fennmaradjunk.” A magyar kézművesipar történetének mostani megjelenéséig mi is csak ezt írhattuk volna le.

Jelentős eredménye a kötetnek, hogy történeti folyamatossággal és egyben a tematikus egységek összekapcsolásával tárja elénk a középkori kézművességtől a napjaink kisiparáig vezető, gyakorta görögnyos és kanyargós utat. Mindezt még az elején megalapozzák, minden részletesen és közérthetően ismertetik – harminc oldalon át – a könyvben közölt anyagokhoz felhasználott források lehelyeit. Már ez is egy „kincseshánya” mindazok számára, akik iparunk múltja iránt érdeklődnek. A kötet gerincét a magyar kézművesség – ezt a fogalmat a céhek megszűnéséig használják – és a magyar kézművesipar fejlődésének szakmákra bontott bemutatása alkotja. Például az 1872-től napjainkig terjedő időszakot tekintve az élelmiszeripar, a vasművesség, a bőripar, a textilipar, a faipar és az agyagművesség szerteágazó szakmáinak alakulásába kapunk betekintést. Itt foglalkoznak a hazai kézműipar 1945–2000 közti változásaival is.

A kötet végén, a „Mesterség mozaikok” fejezetben a speciális szakmák történetét ismerhetjük meg – a kályhás mesterségtől a fodrászokig terjedő széles és színes skálán. A középkori kódexekre emlékeztető vastkos kötet tartalmát számtalan színes illusztráció teszi szemléletessé. A magyar kézművesipar története kapcsán meg kell említeni a topográfiai megoldás színvonalasságát, amely a vonzó tartalom mellett esztétikus megjelenésű, szép könyvet is eredményezett.

Gábrriel Tibor

VÉCSERNYÉS JÁNOS: Újszentiván története

Csongrád megye jeleskedik a községmonográfiák megjelentetésében. 2006 júniusában egy újabb monográfia jelent meg, szerkesztője dr. Blazovich László; Újszentiván község pedig anyagilag támogatta a megjelenést.

Megjéltetődvé vettem kezembe ezt a 700 oldalas, vastkos könyvet. Egyetemistaként az 1990-es évek fordulóján én is a levéltárban kutattam Korda János, a szőregi és szentiváni uradalom intézője után, amikor Vecsernyés János tanár úr Újszentiván levéltári anyagát kutatta. Vecsernyés János mögött ekkor már többéves honismereti munka állt, 1990-ben ő lett az újjáalakuló Csongrád Megyei Honismereti Egyesület titkára, én pedig az ő, érdeklődésemet felkeltő, szavai nyomán léptem be az egyesületbe, és lettem annak alapító tagja.

A szerző a község történetét a kezdetektől a török kor végéig a táj és környék történetébe ágyazva, régészeti leletek tükrében, a felhasználott irodalom megjelölésével mutatja be. Az újszentiváni ásatások leleteiről megtudjuk, hogy a honfoglalás után a mai Újszentiván helyén vagy mellett állhatott a középkori Szentiván. Nevét templomának védőszentjéről kaphatta. Valószínűleg a Gyulák törzsenek birtoka volt. A XIV. században a Csanád nemzetség birtokában lehetett. A tatár, majd török támadás miatt Szentiván elnéptelenedett.

A kötet következő egysége az újratelepítéssel kezdődik, 1848–49-ig tart, alapos levéltári kutatásra épül. Bár Magyarország a karlócai béke értelmében 1699-ben felszabadult a török uralom alól, Temesvári térsége (a lemesi Bánság), amelyhez Szentiván tájéka is tartozott, csak 1718-ban, a pozsareváci béke értelmében szabadult meg a töröktől, ettől kezdve a Habsburgok irányították. Megindult ezen területek újrabénepesítése és -benépesülése. A török korban elnéptelenedett Szentiván területére magyarok és szerbek költöztek. A falut 1781-ben Szeged városa vette zálogba, ekkor a szerbek úgy döntöttek, hogy a közelben külön falut alapítanak, ez lett Újszentiván. (Az eredeti falut egy ideig Öszentivánnak, majd – napjainkban is – Tiszaszigetnek nevezzük.) Újszentivánt tehát szerbek alapították, később magyar családok folyamatosan telepédtek le itt, majd elsősorban az 1850-es években németek települtek be. A különböző nemzetiségek békésen éltek egymás mellett, főleg dohánytermeléssel foglalkoztak. Ezeket az évszázadokat aprólékos levéltári kutatás alapján, elsősorban az árendátor (az adott föld hérlője) és jobbágyok közötti periratok, természeti csapások után írt könyörgő levelek stb. alapján dolgozta fel a szerző. Az olvasó előtt megelevenedik Vedres István itteni szerepe, és a magyarrá válás csodája: Natty József alakja.

A szerb lakosok száma az I. vh. után jelentősen csökkent, közülük sokan kivándoroltak az akkor alakult Szerb-Horvát-Szlóven Királyságba. 1945-ben sok német család elmenekült, az ittmaradtak nagy részét 1946-ban kitelepítették. A monográfiának az első világháborútól napjainkig terjedő idő-

szaka a legterjedelmesebb. Ez a rész nemcsak levéltári kutatásokra és más forrásmunkákra támaszkodik, hanem sokszor személyes élményekre, vagy falubeliek visszaemlékezéseire épül. Igazi honismereti jellegű feldolgozás.

A monográfia gyöngyszemei a nyelvtörténeti és néprajzi témájú részek. A szerző már elhunyt lányának, Tekete I. orádné Vecsernyés Évának is emléket állít, amikor közli *Újszentiván község szőlősei és közmművészei* című tanulmányát. A többi szerzőtárs (Krunity Mihály, Miklós Péter, Vecsernyés István, Veszelinová Dánielné) szintén régóta él(t) Újszentivánon, vagy kutatja a falu történetét. A monográfiát alapos képpjegyzék és mutató egészíti ki.

Gergelyné Bodó Mária

ZSÓK BÉLA:

Az andrásfalvi reformátusok két évszázada

„Az Andrásfalvi Református Egyházközség keletkezése – levéltári adataink bizonyítása szerint – az 1777. évre tehető, midőn a Magyarországból Bukovinába kiköltözött magyar reformátusok Hadikfalván, Andrásfalván és Istensegitsben 52 családra szaporodtak, kik az akkori erdélyi református szuperintendenshez levelet és követet küldöttek (...), s őt arra kérték, hogy rendeljen nekik lelképásztort és tanítót, ...” – olvashatjuk egy a Császári és Királyi Evangélikus Egyházi Főtanácsnak 1893-ban küldött levélben. Ezt a levelet, s még 126 másikat Zsók Béla, a Dévyan élő néprajzkutató tette közzé 2005-ben a fenti címmel megjelent könyvében. A bukaresti Nicolae Iorga Történettudományi Intézet, valamint az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár anyagából olyan leveleket, beszámolókat s más dokumentumokat közöl, melyek a bukovinai andrásfalvi reformátusokról számolnak be. Az első dokumentum 1797-ben keletkezett, ebben Istensegits, Andrásfalva és Hadikfalva bírói papot kérnek a nagyenyedi református szuperintendenstől (s egyben kötelezvényt vállaltak annak eltartására), az utolsó beszámoló levelet Bogoczky Géza református lelkész írta 1948-ban Hidasról, s beszámol az Erdélyi Református Egyházkerületnek a Bácskából való 1944-es meneküléséről, a szétszórattatásról, majd így folytatja: „Most már valamennyire kihevertük a veszteséget. A szétszórta gyülekezet ismét együtt van. Hivem a telepítés rendjén kaptak házat, s átlag 7–8 hold földet. A község elég nagy, van állomása, postája, jegyzősége. Helyben és környékén szénbánya, aki szeret dolgozni, megél. Általában jobb anyagi viszonyok között vagyunk, mint voltunk Bukovinában és a Bácskában, igaz, a terhek is nagyobbak, s a legnagyobb baj az, hogy nem érezzük magunkat biztonságban.”

A dokumentumok tehát átfogják a Bukovinában élő egyetlen magyar református közösség teljes életét. A lelkészek által írt leveleket, beszámolókat, kérvényeket, kimutatásokat, s az erre adott vá-

laszokat olvashatjuk. Ezekből a levelekből kibontakozik a 3-400 fős kis közösség mindennapos küzdelme a fennmaradásért.

Megindító az a sziszifuszi munka, amit az ott élő lelkészek végeztek, a református iskola fenntartásáért. A közösség tagjai nagyon szegények voltak, az egyházi adót fizetni nem tudták, s ezért minden lelkésznek újra és újra pénzért, támogatásért kellett folyamodnia a közösség felelőseinekhez. Különösen az impériumváltás (1920) után került nehéz helyzetbe az egyetlen magyar nyelvű iskola Bukovinában. Az állami iskolákban román nyelvű lett az oktatás, alig maradt magyar tanító a magyar falvakban. Csak az andrásfalvi református iskolában tanítottak magyar nyelven. A román hatóságok mindent megtettek, hogy valamilyen ürüggyel bezárhassák az iskolát. Nem adták meg az intézménynek a nyilvánossági jogot, azzal a kifogással, hogy a tanulók román nyelvtudása nem megfelelő. 1933-ban a román vizsgabizottság olyan magas vizsgadíjat követelt, amit a kis egyházközség nem tudott kifizetni. Bognoczky Géza, lelkész tiltakozik a magas vizsgadíj ellen, erre a radóci tanfelügyelőség 57 tanulót átirányít az állami iskolába, mondván nem feleltek meg a vizsgakövetelményeknek. Büntetés terhe mellett kötelezik a szülőket, hogy gyermekeiket az állami iskolába járassák. Veszélybe került a református iskola, alig maradt annyi növendéke, hogy a tanítást folytathassa. De fennmaradt! Köszönhető ez Bognoczky Géza makacs kitarlásának, és Lőkés Ernő, bukaresti esperes jóindulatú támogatásának.

Olvashatunk a levelekben a lelkészek nyomorúságos életéről is, hiszen nagyon szegény az eklézsia, nehezen tudja eltartani papjait s annak családját. De olvashatunk arról a lázas, önzetlen, lelkes készülődésről is, ahogy iskolájuk fennállásának százéves évfordulójának megünneplésére készülődnek, s ahogy a püspöküket várják erre az évfordulóra. Sokat elárulnak a közösség anyagi helyzetéről, összetételéről a különféle kimutatások, névsorok.

Foki Ibolya, Solymár Imre és Szóts Zoltán által 2000-ben kiadott forrásmunkák után (Foki-Solymár-Szóts: Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához, Szekszárd, 2000.), egy újabb forráskötettel gazdagodott a bukovinai székelyekről szóló szakirodalom. A székelységnek egy olyan egyházi közösségéről ad átfogó képet, amit az eddig megjelent könyvészeti anyag végén csak néhány oldalban említ meg. Hézagpótló, fontos kiadványt olvashatunk Zsók Béla jóvoltából.

Fábián Margit

Emlékét múltunk homálya ne fedje...

A Mindszenti Keller Lajos Városi Könyvtár nemcsak arról nevezetes, hogy helytörténeti gyűjtemény gondozója, hanem arról is, hogy névadójához méltón, aki 1900-ban megírta Mindszenti történetét, minden évben egy-egy helytörténeti kiadványt is megjelentet.

Legújabb kiadványuk hitvallása a könyvtár helytörténeti tevékenységének, hitvallása *Fuchszné Benák Katalinnak*, a könyvtár igazgatójának, helytörténésznek, a kötetek szerkesztőjének. A kötet alcíme: *Helytörténeti antológia*. Az antológia irodalmi válogatás, a kötet szerkesztője által meghatározott válogatás. Témája Mindszenti közelemlője.

Jelentős része a könyvtár *Igy éltek régen* pályázataira beérkezett anyagból való, de találunk benne hírlapi tudósítást, meghívókat, dokumentumokat, képeket.

A teljesség igénye nélkül szemeztetek a kötetben megjelent írásokból.

Igen kedves a kötet indítása. A szerkesztő a település mellett lévő Kurca folyócska névadásának a legendáját dolgozza föl. A török szultán Kurszán nevű leánya fürdőzés közben a vízbe fulladt, és az édesatyja a leányáról nevezte el a folyót. Ez a név vált a nép száján Kurcává. *Urbán János* kéziratos életrajzának a részletéből a megismerhetjük, hogy hogyan éltek XX. század elején a cselédek. *Mihály József* életének meghatározó pillanatát írja le *Találkozásom a szegedi honvédekkel* címmel. Sajnálom, hogy nem írta le: a zenekar karmagya az a Fricsey Ferenc volt, aki később világhírű karmester lett. *Vida Mihály* két út menti kereszt, a Mindszenti-Szegvár műút melletti és az Apró Balázs kereszt történetét írja le. *Fuchszné Benák Katalin* A hengermalom című írása az 1940-es évek második felére jellemző Mindszenti történetet mutat be. A környék legnagyobb malma 1948. augusztus 2-án 7,45-kor legett. Leírja a malom történetét, bemutatja a malom tulajdonosait. Dokumentumokkal mutatja be, hogy a hatóság hogyan keresett bűnbakot, hogyan próbálták bebizonyítani, hogy szabotázs, gyújtogatás történt, hogyan hurcoltak meg ártatlan embereket, és hogyan utasították ki az országból a francia állampolgár tulajdonost. A Mindszenti gettó és zsinagóga történetéről szóló rész érdekessége, hogy az adatközlő először nem merete névvel vállalni az emlékeztést, majd egy évi belső vívódás után változtatta meg véleményét.

A kötet mellékletében *Kaszár Tóth Emma* tanárnőnek Az Újvilág és a fűtca az 1800-as évek végén rajza ismereti meg velünk Mindszenti száz évvel ezelőtti arculatát.

Bogdán Lajos

Honismereti Bibliográfia

Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXXIII. Tanulmánykötet a 70 éves Mísóczi Lajos tiszteletére. Szerk.: *Gebei Sándor*. Eger 2006. 268 old. – *Dr. Nagy István – Dr. Gebei Sándor*: Mísóczi Lajos tiszteletére; *Besze Tibor*: Castrum Bene – Praedium Bene; *Kristóf Ilona*: Egy lengyel humanista Magyarországon – az elfeledett Szánoki Cergely; *Miskéi Antal*: Ráckeve és az 1514. évi parasztháború; *Zachar József*: „Szövetséges” vereségek 1704. augusztus 13-án: Szegeď ostromának felhagyása, csatavesztés Höchstädtnél; *Gebei Sándor*: A szécsényi konföderáció lengyel mintái; *Pán Péter*: Eszterházy Károly és az uradalmi prefektus levelezése a puspöki beiktatás előtt; *Nemes Lajos*: Glazer Ignác Heves és Külső-Szolnok vármegyéi, Eger város orvos hagyatékaírat; *Káló Ferenc*: A dekabrista felkelés utáni korhangulathoz; *Kiss László*: L. J. Udovít Štur és a magyarok; *Mózes Mihály*: Urbanizáció a keleti régióban (1867–1914); *Kriston Pál*: Adalékok Gyöngyös és környéke dualizmus-kori ipartörténetéhez; *Csesznokó Kukuška Katalin*: A „magyar halál” (tüdőgyümőkór) kritikus szakasza Heves vármegyében (1895–1906); *Pap József*: Az 1901-es választási küzdelem Heves vármegyében az ellenzéki sajtó alapján; *Makai Sándor*: Az első orosz forradalom visszhangja a Heves vármegyei sajtóban; *Kozári József*: Tarcak a két világháború között; *Hartók Béla*: Bizni, engedelmeskedni, dolgozni? (Eger 1940 nyarán); *Nagy József*: A parasztság helyzetének változása az első Nagy Imre kormány idején (1953–1955); *Vadász Sándor*: Egy 1939-ben elhangzott rádióműsor az egri liceumról; *Peterskő Tinádor*: Az egri vár: valóságos és eszmei érték.

Bácsország, Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2005. 4. (35. szám) 116 old. – A tartalomtól: *Horváth József*: A Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság tevékenysége szeptembertől napjainkig; *Kunkin Zsuzsanna*: Csóth Géza földesi naplójáról; *Mészáros Zoltán*: Szabadka gazdaságáról kirajzolódó kép Stevan Macković Industrija i industrijalci Subotice (1918–1941) c. műve alapján II.; *Pintér István*: Emlékezés Przenyoc elvételének 90. évfordulóján; *Órsi Julianna*: Nagykuusági családok a Bácskában; *Klamár Sándor*: Ki vagyok én? És ki vagy te? Identitásstratégiák a maradéki magyarok körében; *Weissenbeck József*: Bácsföldvár a XIX. században IV.; *Gleszer Norbert* – *Klamár Sára*: Szulik József emlékezete – Egy vajdasági katolikus irodalmi kultusz története; *Gleszer Norbert*: A csodarab-bikhoz folytatott zatárdoklatok a magyarországi és határon túli zsidó népi jámborságból 1944 előtt; *Kónya Hencs*: Bűn és vezeklés – Wörmsi Burchard penitenciáskönyve; *Flaskár Melinda*: Fejezetek az Óbecsei Zsidó Hitközség történetéből; *Becherer Károly*: A bajai ebbárca használata; *Hlavány Lajos*: A bácskai vizes területek változásának feltárása különös tekintettel a Vajdaságra; *Mojzes Antal*: A cserkészmozgalom és a Felderítők Szövetségének története Bajmokon I.; *Illésfalvi Péter*: A németek által megszállt Bácság helyzete 1941-ben, a Magyar Ki-

rályi Csenedőrség központi nyomozó parancsnokságának jelentései alapján; *Ricz Péter*: Az elátkozott vajdasági katona emlékére; *Fábián Borbála*: Nagyobb világgosságot! „Világít nekünk Singer olesón és jól”? III.; *Erdélyi József*: A múzeumi tárgyak restaurálásának ötven éve a Vajdaságban; *Mindszenty Antal*: Szivac, Cservenka, Kula; *Gábor Brigitta*: Apatin zenei élete I.; *Pataki Margit*: Bizonyítványok a XIX. sz. elejéről; *Kocsis Antal*: A verbászi Luther-szobor; *Bárh Dániel*: Szokás és hatalom – Egyházi törekvés és szülőörzés bácskai rendszabályozására a XVIII. sz. közepén II.; *Táborosi László*: Délvidéki sporttörténetnek kezdete.

Bácsország, Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2006. I. (36. szám) 108 old. – A tartalomtól: *Tari László*: Zenta, a szabad királyi város (1506–1526); *Cservenák Pál*: Topolya lakossági adatai az 1750 és 2002 közötti időszakban; *Ókresz Károly*: Csénásy Simeon, Temerin örmény postamestere; *Köriz József*: A redempciótól Feketehegyig; *Kovács Endre*: Egy gazdag német és zsidó barátsága Prigrevica Szent Ivánon; *Sövény Mihály*: Árpád-kori települések Bácsalmás területén és környékén; *Szegedinben*; *Tatjana*: A szabadkai emigráció a két világháború között; *Uri Ferenc*: A nagy úrogi pestis története; *Nagygyörgy Zoltán*: A nagyosi borvidék története; *Weissenbeck József*: Bácsföldvár a XIX. században V.; *Flaskár Melinda*: Fejezetek az Óbecsei Zsidó Hitközség történetéből 2.; *Pihurik Judit*: Emlékiratok a Délvidék visszacsatolásáról 1941–1944; *Horváth Máttyás*: Korpakenyér; *A Sajti Enikő*: A délvidéki hadifoglyok hazatérése; *Csépe Tímea*: A Betyár-völgy környékének rejtőzködő csodái; *Erdélyi József*: Uveg-restaurátor szemmel; *Mezei István*: Farsangi mulatságok a múlt század első felében; *Bárh Dániel*: Szokás és hatalom – Egyházi törekvés a szülőörzés bácskai rendszabályozására 3.; *Nevedin Lilla*: Sirtak a falumban, A hidak nem robbantak fel; *Lányi Károly*: A bezdáni dunai rév; *Kovács Mária*: Miért éppen Nejkonfalu; *Gulyás Gizella*: Mály József (1960–1901); *Gábor Brigitta*: Apatin zenei élete (1750–2000) 2.; *Becherer Károly*: Női arcképek papírpénzekben; *Vig Márta*: Dr. Szabó Lajos (1938–2004); *Mojzes Antal*: A bajmoki vadásztársaság története; *Kocsis Antal*: Zentagunarassal összefüggésbe hozható dokumentumok időrendje; Bácsország Honismereti Társaság tevékenysége 2005. októbertől év végéig.

Bálint Zsigmond: 50 éves a Marosvásárhelyi Fotóklub, 1953 – 2003. Kiadja a Marosvásárhelyi Fotóklub. 2003. 64 old.

Berta Gyula: Borton, börtön, börtön... A Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet története. Kiadja az Intézet. Kaposvár 2005. 212 old.

Bodnár István – **Révay Valéria**: Verecke híres útjain: úti jegyzetek. Örökségünk Kiadó. Nyíregyháza. Bp. 2006. 168 old.

Bogdán Tibor: Fonyód és egészségügye. Az egészségügy története Fonyódról és Somogy megyéről. Magánkiadás. Fonyód 2005. 126 old.

Boros Emő: „Volt nekünk jó éltünk, van most nekünk jaj” 1945–1949: a szatmári svábok deportálástörténete. – Státus Kiadó. Csíkszereda 2005.

Csúszó Dezső dr.: Könyörgésünk színhelyei I–III. Szabadka. 2003–2005. – Vajdasági emlékeztetők.

Dolesega Gyula: Lemesvári kalauz. *Helyzet – Kép – Jel* Könyvek 2. Szerk.: *Bodó Barna*. Szórvány Alapítvány. Lemesvár [2004] 247 old.

Elek Emil: Képes utazás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében: fényképgyűjtemény. Lifetrend Bt. Nyiregyháza 2005. 136 old.

Erdélyi Gyopár: Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. 2006. 1. 36 old. – A tartalomról: *Kovács-Kendi Lehel:* Beszámoló a Székelyudvarhelyi EKE 2005. évi tevékenységéről; *Légi Ferenc:* Czárán Gyula halálának 100. évfordulója; *Ferenczy Gábor:* Őszi Czárán-emléktúra – Bihar hegység; *Bara Lilla:* Czárán Gyula emléktúra; *Vadász Szatmári István:* „Kevés jeggyel sok értelmet kitejeznek”: A rovásírásról I.; *Szabó D. Zoltán:* Sztánai téli madarászás; *Bárkósz Gábor:* Őszi túrabeszámoló a Máramarosi-havasokból.

Erdélyi Gyopár: Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyóirata. 2006. 6. 36 old. – A tartalomról: *Kovács Attila:* A nagyközhavasi menedékház; *Bereczky Leonárd:* A barnamedvek birodalma; *Mihály János:* Újra emléktáblával látták el Királyfurdón a Kosuth-sziklát; *Szabó D. Zoltán:* Madarak az őszi Dobrudzsában; *Fazekas Ferenc:* Ot éves a Pestkörnyéki Kárpát Egyesület; *Dukrét Géza:* Horismereti Konferencia; *G. Szabó László:* Temes megye turistaösvényeiről.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán.* Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Intszék. Debrecen 2006. 2. 76 old. – A tartalomról: *Sági Tibor:* Falvédő a visszacsatolt területekről 1938-ban; *Ujváry Zoltán:* 150 éve született Wlislócki Henrik, a cigány-kutatások első magyarországi tudós személyisége; *Bartha Elek:* A Kalendárium és a vallásos szokásrend találkozás-típusai; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Szerencsevárók és házassulandók a Jászkunságban; *Pásztor Ágota:* A Balmazújvárosi Rákóczi Olvasó Nép kör (1905–1949); *Balló Larissa:* Adatok az asztaláni kozákok életéről és kultúrájáról; *Szilágyi Miklós:* Lükő Gábor levele és a román pásztorok alföldi telettése; *Leopold László:* A hitélet hagyományteremtő ereje – „Rosa Mystica” engesztelő; *Imaközösség, Szentegyházán; Heit Lóránd Levente:* Biharvidéki borpincék, borházak a padalján; *Petkes József:* Szilágypéri borpincék; *Vaigi Vilmos:* Húsvéti tojások kiállítás az Evangélikus Országos Múzeumbar; *Dénes Zoltán:* A DE Néprajzi Intszékének hallgatói Újzárzon; *Szonai István:* Helytörténeti konferencia Borsodnádason; *Szonai István:* Gyomaendrődi Múzeumi Napok.

Fraknoi Vilmos II. Rákóczy Ferenc vallásos élete és munkái. Barnaföldi G. Archivum. Bp. 2006. 62 old. Reprint.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós.* Kiadja a Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2006. 1. sz.

24 old. – *Tóth-Bencze Tamás:* „Ó, mondd, te kit választanál?” – Balatonfüredi egyéni országgyűlési képviselői 1848–2006; *Z. Korkorány Judit:* A füredi Baradlai Jenő és rokonai; *Tilesch Nándor:* Emlékezés Vörös Tibor; *Tóth Györgyi:* Pótlás a „Balatonfüred emlékjelei” c. könyvhöz I.; *Elek Miklós:* Az első füredi képes levelezőlap; *Szenfarné Varga Anikó:* Beszámoló a balatonfüredi helytörténeti Egyesület 2005. évi tevékenységéről.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Szerk.: *Elek Miklós.* Kiadja a Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. Balatonfüred. 2006. 2. sz. 20 old. – *Lichtneckert András:* A füredi savanyúvízi gyógyfürdő kezdetei; *Kovács Emőke:* Két feledésbe merült útirajz Balatonfüredről; *Németh Ákosné:* Emlékezünk régejéről... – Molnár Aladár pedagógus, a Balaton-füredi Szeretetház megalapítója; *Csonka Endre:* Jókai bableves a Koloska völgyben; *Tóth-Bencze Mangold Henrik szobra; Z. Korkorány Judit:* Kinek az emlékére [az arácsi öböl titokzatos oszlopai]; *Somogyi Zsigmond:* Szüleink emlékére [Somogyi Géza. Somogyi Gézáné Somogyi Karolin].

G. Jäger Márta: Boronka történetének újabb fejezetei. Szerk.: *H. Rádcics Márta.* Marcali 2004.

Görcsös Mihály: Debrőd története és népi gazdálkodása. *Múzeumi Könyvtár; 14. Gömöri Múzeum és Baráti Köre.* Putnok 2006. 281 old.

Hadobás Sándor: Szénbányászat Izsófalván. Tények, képek, hagyományok. Kiadja az Izsó Miklós Általános Iskola és az Izsó Miklós Művelődési Ház, Könyvtár és Emlékház. Izsófalva 2006. 84 old.

Halász Gábor: A régi Balatonföldvár képes-levelezőlapokon. *Agenda Natura.* Bp. 2006. 144 old.

Halmosi János: 35 éves a Marcali Honvéd Nyugállományúak Klubja. Kiadja a Honvéd Helyőrségi Klub. Marcali 2005. 116 old.

Halmosi János: 50 éves a Marcali Honvéd Helyőrségi Klubja. Kiadja a Honvéd Helyőrségi Klub. Marcali 2005. 84 old.

Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán. Szerk.: *Tomisa Ilona.* MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 2003. 331 old. – *Iltés Zoltán:* Hárompatak település-, népesség akkultúráció-története; *Karácsony Molnár Érika:* Jeles napi és ünnepi szokások Gyepécen, Kostelegen, Magyarcsügésen; *Magyar Zoltán:* A rekegő hiedelemköre a hárompataki (gyimesi csángó) folklorban; *Takács György:* „Ragyogo csillagok a földre hulljatok”; *Tomisa Ilona:* Az örökkévalóság ígésében; *Turai Tünde:* Az öregség többféle arca; *Virt István:* A halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek hagyományozódásának jellemzői Hárompatak falvaiban.

Hidak Somogy megyében. Szerk.: *Tóth Ernő.* Kiadja a Somogy Megyei Állami Közütemelő Közhatalnó Társaság. Kaposvár 2005. 164 old.

Hírlevél. A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója 41. Sátoraljnújhely 2005. december, 16 old. – A tartalomról: *Szatmári István:* Záróbeszéd az „fdes Anyanyelvünk” versenyen; *Iltés László:* Cigándon, a Tisza mentén született dr. Tóth Béláról; *dr. Ágoston István György:* Kazinczy né Török Sophie Onod szülötte; *Deme László:* Baráti sorok

Daragó Ferenchez; *Siska József*; Szirmai Antal, Zemplén első történetirója

Horváth Miklós: A 155. sz. N. A. P. cserkészcsapat krónikája 1921 – 1948. *Múltidéző* 15. Önkormányzat. Nagyatád 2006. 62 old.

Horváth Miklós: Somogyország szemészetének történetéből a kezdetektől 2000-ig. Kaposi Mór Megyei Kórház, Kaposvár 2004. 142 old.

Jogtörténeti szemle. Szerk.: dr. Tóth Béla. Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam és Jogtörténeti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Intézete. Budapest, Győr, Miskolc. 2005. 4. sz. 80 old. – A tartalomról: *Fügleni Gizella:* Jog és politika Magyarországon 1944–1949; *Nagy Sándor:* Adalék az unitárius egyház bíraskodás történetéhez 1869–1895; *Stenpien, Erik:* A Bach-korszak közigazgatása Felső Magyarországon és a szlovák nemzet reformtervei; *Szalun József:* Az állampolgári jogosultság jogi szabályozásának fejlődésmélete a magyar jogban; *Konitromi László:* A bizánci hatás kérdése a középkori magyar büntetőjogban; *Nánási László:* Az abszolutizmus államügyessége Magyarországon 1849–1854; *Völgyesi Levente:* A közigazgatási szervezet alakulása Buda királyi város újkori történetében; *Mohácsi Barbara:* A nemzetállamok jogtörténeti sajátosságai és a mai problémák, különös tekintettel Kelet-Európára; *Babjiák István:* Szegedi emlékülés Bónis György és Both Ödön halálának 20. évfordulóján.

Jósa Miklós: A németközgyéni és bánbázi Jósa család története. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2005. 205 old.

Kaiser Ottó: A Balaton. Fotóalbum. Alexandra. Pécs 2005. 161 old.

Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon. Szerk. szövegét gondozta és a bevezetőt írta *Koss Endre József*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Sárospatak 2006. 192 old.

Kézművesipar Északkelet-Magyarországon. Szerk.: Veres László és mások. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 268 old.

Kiss László: Orvostörténeti helynevek a Felvidéken. Liliom Aurum Dunaszerdahely 2006. 213 old.

Kovács Gergelyné: Nagy Ferenc. Akovita Bp. 2005. 119 old. – A 85 esztendeje született tabi targonművészről.

Kováts Dániel (szerk.): Számuzotték a Hortobágyon. Emlékek a borsói számuzmunkatáborból 1952–1953. Feliciter K. Bp. 2006. 408 old.

Ködöböcz József: Életem. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta *Kováts Dániel*. Kazinczy Ferenc Társaság. Sárospatak 2006. 132 old.

Kubinszky Mihály: A régi soproni Lőver. Egy lőverlakó építész feljegyzései. Zékány-Máté. Tata-bánya. 2005.

Kútvolgyi Mihály: Matyóföld rózsái. Timp Kiadó. Bp. 2006. 130 old.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatahánya 2006. 1. 120 old. – A tartalomról: *Belényesi Károly:* Orbis pictus. Régészeti és művészeti. És a régészeti művészet?; *Próhászka Péter:* Egy aranyban gazdag évtized; *Falkó Dániel:* A nagy-

szentmiklósi kincs az újabb kutatások tükrében; *Virágos Gábor:* Fémberakással díszített kardok a római császárkorból; *Serlegi Gábor:* Évszak-ábrázolással díszített ládikaveret Balatonlelléről; *Kollák Ádám:* Lehetőségek a honfoglaló magyarság emlékműanyagának művészeti értékelésében (A karosi II/52-es sír készenléti újított tegezének korongja); *Langó Péter:* „Vadai őznyi feljövénék”.

Magyar László: Középkori olvasókönyv. Levéltári dokumentumok. *Ételjel könyvek* 111. Szabadka 2005. 138 old.

Malakucziné Páka Mária: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek jellemzői. KSI11 Debreceni Igazgatósága. Debrecen 2005. 70 old.

Marek János: Múlt, jelen és jövő a Ió-zsel-hegy alatt. Somogy-szül monográfiája. Önkormányzati Hivatal. Somogy-szül 2005. 392 old.

Matyikó Sebestény József: Kaáli Nagy Dezső a balatoni kikötők építője. *Balaton Füzetek*. Siófok 2006. 52 old.

Matyó népelet. Tárgyakban élő hagyomány. Vezető a mezőkövendi Matyó Múzeum állandó kiállításához. Szerk.: *Viszóczy Ilona és Vign Gyula*. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 32 old.

Mikecz László: A Mikeczek. Mikecz család. Bp. 2005. 194 old.

Mitták Ferenc: Várostromok a magyar történelemből. I. KK Debrecen 2005. 47 old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2006. 1–2. 104. old. – A tartalomról: *Deák Zoltán:* A budavári Nagyboldogasszony-templom (Mátyás-templom) újra-helyreállításának 10. okai; *Farkasné Deklára Lilla:* A Mátyás-templom helyreállítása a XIX. században; *Havasi Krisztina – Végh András:* A budavári Nagyboldogasszony-templom középkori kőfaragványai; *A Mátyás-templom helyreállítási terveit az egyház – tulajdonos – szemszögekből: Beszélgetés Rébny Lappossal,* a plébánia helyreállítási koordinátorával; *Dulicska Endre – Tajta István:* budavári Mátyás-templom tornyának állékonysági kérdései; *Várfalvi János:* Az épületfizikai állapot, mint a helyreállítás egyik meghatározó tényezője; *Kandrá Lajos:* Geofizikai mérések a Mátyás-templom restaurálásának előkészítéséhez; *Horváth Zoltán:* (A diagnosztizálástól) a próbatiztításig; *Osgyányi Vilmos:* A budavári Nagyboldogasszony-templom korábbi kőcseréi és a tervezett kőrestaurálás; *Szebenyi Judit:* A Mátyás-templom kerámia díszei – vizsgálat és helyreállítási javaslat; *Fazekas Gyöngyi:* budavári Nagyboldogasszony-templom festőrestauratori szondázó felkutatásának összefoglaló értékelése; *Radócs Krisztina:* Mátyás-templom faberendezésnek felméréséről röviden; *Perlaki József:* A Mátyás-templom olmozott, színes ablakai; *Jeges Antal:* A budavári Nagyboldogasszony-templom fémfunkcióról; *Pinter Tamás:* A Rodostó Alapítvány szerepe az Avasofya Múzeumban őrzött gyertyatartók felméréseiben és a másolatok elkészítésében; *Deák Zoltán:* Az Avasofya Múzeum reneszánsz gyertyatartói.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2006. 3. 105–175. old. – A tartalomról: *Vadás Ferenc:* A New York-palota mint helyreállítási probléma; *M. Koló Judit – Hild Csorbó:* Budapest, New York-palota műemléki helyreállítása;

Várallyay Réka: A marosvásárhelyi Ferencz József közművelődési ház; *Viktória Aladéz*: Szabadka bérházai és bércpalotái; *Gylyén Nándor*: Veszprém megye népi építésze; *Gylyén Nándor*: Veszprém megyei tornácok; *Móga Sándor – Pintér Attila*: A csereszegi katolikus templom homlokzatának helyreállítása; *Bécsi László*: Félkész táblaképek a dunaföldvári szerb templomban.

A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században. *Tanulmányok a Dél-Dunántúlról és Észak-Magyarországról*. Szerk.: *T. Bereczki Ibolya és Sári Zsolt*. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Szentendre. 2005. old.

Nagy Alajos: Ajka 1956. Kőszeg; Éltés József. 2004. 215 old.

Óvári József – Lévai József: Kaposvár 1956. Magánkiadás. Kaposvár 2005. 200 old.

Paládi-Kovács Attila: A Barkóság és népe. 2. bőv. kiad. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 192 old.

Págyor Lászlóné Vitéz Mária: Az Érsekvadkert Fajdalmas Szűz Mária kálvária-kápolna 100 éves történetéről. Kiadja az Érsekvadkeri Római Katolikus Plébánia Hivatal. Érsekvadkert 2004. 36 old.

Pintér István: Görgei szerepe a téli hadjáratban és a kápolnai csatában. Heraldika Kiadó. Bp. 2005. 56 old.

Prohászka Péter: Az osztrópataki vandál királysir. Szerzői kiadás. Esztergom 2004. 144 old.

Rind Melinda: Hej, szénárú, szénára. Topolyai gyermekjátékok. Zöldy Pál hagyatéka. Logos 2005. 99 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2006. 4. 24 old. – A tartalomról: *Bagi Győző*: Harcok a berényi török végvár körül a XVI. század utolsó harmadában; Megalakult a Jászkn kerületi kapitányok tanácsa; *Málics Béláné*: 35 a Portelki Pávákör; *dr. Gulyás Éva*: Történeti adat a pünkösdi királyválasztás szokásához; *Baskó András*: Bográcsfeszítéssel és Ide-süss pogácsasütő verseny Lajosmizsén; *Víg Márta*: Nagy László-napok Kunhegyesen; *Karcsos Imre*: Lehel Vezér napok Jászódszász; *dr. H. Balhó Edit*: Népdalok a Jászszágból; *dr. Farkas Ferenc*: Jász világtalálkozó Jászboldogházán; *Zámbori János*: A Jászkn Hármaskerületek aratőverseny Jánoshidán.

A redempciótól a feketicsi kitélepülésig. Kunhegyes története a XVIII. szd.-ban. Szerk.: *Víg Márta*. Kunhegyes 2005. 313 old. – A tartalomról: *Víg Márta*: A kunok nyelvének emlékeiről; *Víg Márta*: A redempció előzménye és megemlékezések; *dr. Szabó Lajos*: Redempció és Kunhegyes; *dr. Szabó Lajos*: A Mírhó-gát építése; *dr. Szabó Lajos*: Kunhegyesi „földtelen emberek Feketitsre” költözése 1785-ben; *Klein Magda*: Dudás Márton útinaplója; *Víg Márta*: Ha a gyökér erős – Feketics és Kunhegyes kapcsolatának krónikája a kezdetektől napjainkig; *Komáromi László*: „Kétszázhusz éve Bács-feketehegyen”; *dr. Szabó Lajos*: A kunhegyesi szegények és redemptusok ellenléte a 18/19. szd. fordulóján; *Kolossy Lajos*: A nagykunsgói brigadéros; *Víg Márta*: A foksáni csatáról, egy hadvezérről és egy versről.

Román György: Az én Balaton-vidékem. Képes emlékkönyv. Román György Alapítvány. Bp. 2006. 51 old.

A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának és Általános Iskolájának jubileumi évkönyve. Összeáll.: *Sinkóné Tóth Zsuzsanna*. Kiadja a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma és Általános Iskolája. Sárospatak 2006. 126 old.

Siklóssy László dr.: Műkinccseink vándorútja Bécsbe. Kárpáti Ház Kiadó. Bp. 2004.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2006. 1. 138 old. – *Deák Varga Dénes*: Gondolatok Marcali középkori emlékeiről; *Horváthné Rádics Mária*: Bize története; *Uő*: Cs-bizeiek találkozója; *Tóth Dénes*: „Németvilág Magyarországon”; *Vonyó Anita*: A Hangya rövid története, somogyi kitekintéssel; *Szentiványi Árpád*: Rekvium egy hadifogolyért; *dr. Kárpáti Kálmán*: Dr. Kaposváry (Vétek) György népbírósági tárgyalásáról; *Ábrahám Vera*: Momentumok Gadács életéből; *Keletiné Szakács Erzsébet*: Szólások és szóláshasonlatok Somogyban; *Ábrahám Vera*: Momentumok Gadács életéből; *Keletiné Szakács Erzsébet*: Szólások és szóláshasonlatok Somogyban 3.; *Balla Mária*: Hegegdűsné Hodenburg Lina, „a magyar népszínművek műzsája”; *Rosta Andor*: Somogyi pedagógusok a 100 éve megalakult Gyermektanulmányi Társaságban; *dr. T. Mérei Klára*: Dr. Babics András centenáriuma; *F. Bodó Imre*: In memoriam Iar Lajos, Fekete István halhatatlan hőseinek festője; *Fréch József*: Nagyberki életrajzi lexikon; *Lőrincz Sándor*: Az irgalom rózsafüzérére – Nyolcvan éves Fésűs Éva kaposvári meséiről; *dr. Horváth József*: Gróf Buttler János csurgói alapítványa; *Fésűs Éva*: Horváth János Milán kiállítására; *Matykó Sebestyén József*: Utazás a Balaton körül Siófoktól Siófokig – Lóth-Baranyi Antal képeslap kiállításáról; *Széké György*: Feledy Gyula kiállítása elé; *F. Bodó Imre*: A felújított göllei kálváriáról; *Lőrincz Sándor*: Kamaszok az ünnep izéről.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Móricz Zsigmond Könyvtár. Nyiregyháza 2006. 3. sz. 251 – 396. old. – A tartalomról: *Draskóczy István*: Nyírbátor és Sopron. Árumegállító jog és a 86 a 14–15. sz-i Magyarországon; *C. Lóth Norbert*: A Báthori család csesedi ága az 1440-es években; *Neumann Tibor*: Verbóczi István 1520. évi utazása Szatmár megyében; *Horváth Richárd*: Az csesedi Báthoriak várbirtokai a kései középkorban; *Horváth Richárd – Neumann Tibor* – *C. Lóth Norbert*: Oklevelek a Báthori család történetéhez; *Németh Tibor*: A nyírbátori Szent György-templom – új megvilágításban; *Angyal Mária*: Makra Zsuzsa és a Báthori-család történelmi címerei.

Szigeti Andor: Népi konyha: a palócok, a matyók, a bodrogköziek, a Felső-Tisza vidékiek, a hajdúságiak és a sárrétiak ételei. 2. kiad. *Hagyomány és vidék*. Mezőgazda – Planétás cop. Bp. 2006. 384 old.

Szilágyi Miklós: A személyes paraszti tudás érvényessége. *Néprajzi Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó. Bp. 203 old.

Szondi Erika (szerk.): Csenger – Szatmár eksterdoboza. Csenger Város Önkormányzata. Csenger. 2006. 20 old.

Tóth Sándor: A lelkiismeret parancsára. *Nyíri Homéid Egyesület kiadványai Helytörténet 3.* Nyíregyháza 2006. 192 old. – Reviczky Imre posztumusz vezérőrnagy, a „Világ Jámborja”, a magyar humanista katona emlékezete.

Történeti Muzeológiai Szemle. Magyar Múzeumi Történetész Társulat Évkönyve 6. Szerk.: *Ihász István és Pintér János.* Bp. 2006. 328 old. – A tartalomról: *R. Várkonyi Ágnes:* Korszerű történettudomány és a múzeumok; *Szemán Attila:* A rézpénzek szerepe a Rákóczi-szabadságharc kitörésében és bukásában; *Varga Lea:* Berzsenyi nevének védőszárnya alatt: Egy somogyi irodalmi társaság a két világháború között; *Peterdi Vera:* Tárgyak nyomában II.; A gömöri Tornallyay család története 19–20. sz-i élet-és lakáskörülményei *Bartha Éva:* Országos Történetész Muzeológus Konferencia: Szerencs-Sárospatak 2005; *Gyulai Éva:* Bocskai címeradományai – Ikonográfia és társadalom; *Bagi Gábor:* Szolnok a Rákóczi-szabadságharcban; Egy történelmi hagyomány hiánya és anélkülte van; *Molnár Sándor:* Rákóczi néphagyományok nyomában; *Pozsonyi József:* Adalékok a Rákóczi-szabadságharc főtisztjeinek genealógiájához; *II. Bathó László:* Rákóczi és a jászok; *Szabó István:* A rákóczi-falviak Rákóczi-tudata; *Gócsáné Móri Csilla:* Blaskovichok a Rákóczi-korban, a Rákóczi-kor és kultusz tárgyai a Blaskovich-gyűjteményben; *Bene János:* Kuruc Vay Ádám hamvainak hazahozatala 1906-ban; *Villányi István:* A kismúzeumok hálala, szerepe a múzeumok rendszerében; *Órsi János:* A család-történeti kutatások jelentősége az ezredfordulón.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2005. 6. sz. 120 old. – A tartalomról: Imaév meghirdetése a nemzet lelki megújulásáért; *Juan Antonio Rodriguez Merida:* Szaszanida numizmatika; *Mesterházi Zsolt:* Etruszk levelek I.; *Obrusánszky Borbála:* Női istenek kultusza a mongoloknál; *Széna Béla:* Őshaza keresés másképpen; *Török Judit:* A kizokent idő helyretelése – Újévi interjú Kocsis István drámaíróval; *Obrusánszky Borbála:* Tongwancheng, a déli hunok városa; *Mesterházi Zsolt:* Királybelmeci történelmi emlékpark és díszter.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergály Előd.* 2006. 1. sz. 190 old. – A tartalomról: *Obrusánszky Borbála:* A nesztoriánus vallás elterjedése és jelentősége Belső-Ázsiában III.; *Zsuga Betszajhan:* A hunok régészete, néprajza és története III.; *Anuar Geljev:* A kazakok hagyományos világképe; *Rádics Géza:* A környezet és a létfeltételek a nyelvek kialakulásáról; *Kiss Irén:* Góg, Magóg és az apokalipszis – szír írók történetünkről.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rajkó Annamária.* Kiadja Újpest Önkormányzata. Bp. 2006. 2. 32 old. – A tartalomról: *Krisztián Sándor:* Lapok az Égek Királynéja főplébánia történetéből; *dr. Bernaták Béla:* Az Égek Királynéja főplébánia és a katolikus kultúrház történetéből; *dr. Sallai János:*

dr. Kádár László: Újpest földrajzi leírója; *dr. Kádár László:* Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén; Újpest területének geológiai története; *Friedrich Klára:* Újpesti rovástrásoz emlékek; *Fricsán Kálmán:* Fricsánok Újpesten: Egy sztalos-familia (hözagos) története, 2.; *Felcs Antal:* A megyeri cserkészetalálkozó (1926. július 15–25.); *Bottlik Iván – Hardecsay Péter:* 95 éve született az 1934. évi újpesti sakkverseny győztese, Lilienthal Andor nemzetközi sakknagyemester; *dr. Henncsei Pál:* Szondy István öttusázó olimpiai- és világbajnok 80 éves; *Varga János:* Az Újpesti Vízi Öttörőcsapat története I.; *Itányiné Konrád Gizella:* Emlékezés Aleksza Ambrusra; *dr. Kriszta György:* Veszélyben a Dunakeszi-tözegetavak; *Hirinné László:* Éber Nándor; *Szöllősy Mária:* Hazáján kívül találta meg a szabadságot.

Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVII. sz.-tól napjainkig. Szerk.: *Böszö Sándor.* Somogy Megyei Levéltár. 2005. 272 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurócz Ferenc.* Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2006. 4. 391 – 516. old. – A tartalomról: *Pusztay János:* Felsőoktatási kihívások a Nyugat-Dunántúlon; *Lánczi Péter:* Wégres-mozaikok XII. A pécsi egyetem évektől az Újvidéki Hidig; *István János:* Eiben Ottó élete és műve; *Dénes József:* Két alapvető kérdés Csepreg kialakulása körül; *Horváth Richárd:* Források a csepregi erősség középkori történetéhez; *Bariska István:* Csepreg a XV–XVI. századi pártatlan bíróság rendszerében; *Sági Ferenc:* A polgári fejlődés és az egyesületek Csepregen; *Balogh Jánosné Horváth Terézia:* Egy mezővárosi iskolamester és jegyző a XIX. század első felében.

Vásárhelyi Tibor: Balatonboglár régi képeslapokon. Agenda Natura. Veszprém 2006. 148 old.

A veszprémi Szent Miklós-szeg (vagy Kálvária-domb) feltárási és felújítási dokumentumai. *Veszprém Városi Füzetek 9.* Szerk.: *Práznoszkó Mihály.* Veszprém 2006. 72 old. – *Düsy László:* Ajánlás; *Báncsi László:* Bevezetés; *Veres D. Csaba:* A veszprémi Komakút és a Szent Miklós-szegi Kálvária-domb története; *Rainer Pál:* A veszprémi Szt. Miklós-szeg és temploma; *Szűcs Alexandra:* Műszaki leírás; *Fabianne Vogel Eszter:* Építészeti és műszaki leírás; *Szirmai Zoltán:* Műszaki leírás; *Báncsi László:* A Szent Miklós-szeg feltárásiának és felújításának időrendi munkálatai; *Rainer Pál:* A Szent Miklós-szegi-domb próbafeltárájáról; *Rainer Pál:* Veszprém – Kálvária-domb; *Schäfer István Zsolt:* A veszprémi Kálvária-domb természeti és mesterséges üregeinek felmérése.

Vörös Ferenc: Családnév-kutatások Szlovákiában. Szocio-lingvisztikai tanulmány négy település családnévhasználatának tükrében: Balony, Diósförgetegpatony, Kiscétény, Nagycétény. *Szallókői Kiskönyvtár.* Kalligram Kiadó. Pozsony. 2004. 586 old.

Vrana mámi mesél. Romo népmesék az általános iskolák 1-4. osztálya számára. Írta és szerkesztette: *Bárony János és Daróczi Ágnes.* SUI-INCOVA Bp. 2005. 176 old.

Zámory Krisztina: Fehérgyarmati kistérség; 4503 Botpalád. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 2005. 314 old.

A Honismeret évfordulónaptára, 2007

- x 1007. Imre herceg (Székesfehérvár) I. István és Gizella fia († ?, 1031. szeptember 2.)
- x 1207. Erzsébet (Sárospatak) II. András szentté avatott leánya († Marburg an der Lahn [Németország], 1231. november 17.)
1232. A zalai szervezések kehidai ítéletlevele, a nemesi vármegye kialakulásának első lépése
- x 1282. Nekcsei Demeter (?) főúr, tárnokmester (1315/38) († ?, 1338.)
- x 1432. Kálmáncsehi Domokos (Kálmáncsehi) diplomata, humanista, kat.püspök († Váradi(?), 1501.)
- x 1457. Szatmári György (Kassa) esztergomi érsek, főkancellár († Esztergom, 1524. április 7.)
- x 1532. Beythe István (Kő) botanikus, ref. püspök († Németújvár, 1612. május 3.)
1607. Herbornban megjelent Szenczi Molnár Albert zoltárfordítása
- x 1657. Petróczy István (?) költő, kuruc generális († Mossóc, 1712. június 10.)
- x 1732. Kovács József (Zabola) fizikus, pedagógus, ref. lelkész, főisk. tanár († Nagyenyed, 1795. június 5.)
- x 1782. Brunkala Román (Oravka) állatorvos, jogász, egy. tanár († Pest, 1821. augusztus 12.)
- x 1807. Almási Sámuel (Páncsleseh) népdalgyűjtő, ref. lelkész († Sárosmagyarberkesz, 1875. május 6.)
- x 1807. Augusz Antal (Szekszárd) mecénás, Nemz. Színház ig. (1852/58) († Szekszárd, 1878. szeptember ?)
- x 1807. Dióssy Dénes (Szentmihályúr) honvéd őrnagy (1848/49) († Nagykosztolány, 1852. szeptember 6.)
- † 1807. Dorfmeister István József Pál (Sopron) festőművész (x Sopron, 1770.)
- x 1807. Földváry György (Kevevára) honvéd őrnagy (1848/49) († Hódmezővásárhely, 1849. július 17.)
- x 1807. Liptay Lajos (Trencsén) honvéd őrnagy (1848/49), mérnök († Sarkad, 1849. augusztus 18.)
- x 1807. Poeltenberg Ernő (Bécs [Ausztria]) honvéd tábornok (1848/49) († Arad, 1849. október 6.)
- x 1807. Psotta Mór (Bazin) honvéd ezredes (1848/49) († Buda, 1863. január 9.)
- x 1807. Szeremlei Csábor (Disznóshorvát) filozófus, jogász († Sárospatak, 1867. január 26.)
- x 1807. Wolf Adolf (Orlát) honvéd őrnagy (1848/49) († Eger, 1894?)
- x 1832. Hartmann József (Pest) hajógyáros, m. hajóépítő-ipar úttörője († Bp., 1889. január 23.)
- x 1832. Rombauer Kóbert (Munkács) újságíró, szerkesztő, amerikai polgárhadvezérese († St. Louis [USA], 1925. szeptember 28.)
- x 1857. Bartos Fülöp (Órszállás) nyelvész, egy. tanár († Los Angeles [USA], 1946. január 31.)
- x 1857. Boross Gyula (Nagyvárad) festőművész, üvegművész († Bp., 1930. szeptember 2.)
- † 1857. Krain János (Ungvár) honvéd alezredes (1848/49) (x Pátka, 1812?)
- x 1857. Langer Ignác (Pest) iparművész, szobrász († Bp., 1927. május 26.)
- x 1857. Mayer Ede (Bécs) szobrász († Bp., 1908. március 10.)
- x 1857. Popper Gyula (Bukarest) utazó, „Tűzföld diktátora” († Buenos Aires [Argentína], 1893. június 6.)
- † 1857. Sklenka Vince (Kohány) honvéd őrnagy (1848/49) (x Szakolca, 1798.)
- † 1857. Szilágyi Sámuel (Sepsiszentgyörgy) honvéd alezredes (1848/49) (x Sepsiszentgyörgy, 1799. október 13.)

JANUÁR

- x 1482. Fráter György (Kamacic [Horvátország]) bíboros, esztergomi érsek, Erdély kormányzója (1543/51) († Alvinc, 1551. december 17.)
- x 1557. Frankovith Gergely (Szigetvár) botanikus, író, költő, orvos, első m. nyelvű orvosi könyv szerzője († Sopron, 1599.)
1. x 1557. Bocskai István (Kolozsvár) erdélyi fejedelem (1605/06) († Kassa, 1606. december 29.)
1. † 1832. Szentgyörgyi József (Debrecen) nyelvész, orvos, a Mondolat első megszervezője (x Csallóközarányos, 1765. február 22.)
1. x 1857. Landgraf János (Sárvár) mérnök, m. haltenyésztés megalapozója († Bp., 1931. október 24.)
1. x 1882. Adorján János (Sorkitótfalu) gépészmérnök, repülőgéptervező, sportrepülő († Bp., 1964. július 2.)
2. x 1932. Dankanits Ádám (Kolozsvár) könyvtáros, művelődéstörténész, újságíró († Bukarest, 1977. március 4.)

2. † 1932. Fihen Gyula (Szombathely) költő, ögy. képviselő, ügyvéd, Szombathely polgármestere (1895–1901) (x Nagyszőlős, 1853. november 25.)
2. † 1982. Suki Béla (Szeged) filozófus, c. egy. docens, filoz. tud. kand. (x Szabadszállás, 1930. január 22.)
4. † 1707. Lajos Vilmos (Rastatt [Németország]) tábornagy (x Párizs [Franciaország], 1655. április 8.)
4. x 1907. Lukács Jenő (Szombathely) matematikus, statisztikus, egy. tanár († Washington [USA], 1987. december 16.)
4. x 1932. Kelemen János Péter (Gyula) radiológus, egy. tanár, orvostud. kand. († Szeged, 1984. augusztus 7.)
4. † 1957. Rudnay Gyula (Bp.) festőművész, grafikus, főisk. tanár (x Pelsőc, 1878. január 9.)
5. † 1907. Feichtinger Sándor (Esztergom) botanikus, orvos (x Szentgyörgymező, 1817. november 17.)
6. 1657. II. Kákóczy György seregével megindult Lengyelország ellen
6. x 1807. Petzval József Miksa (Szepesbéla) matematikus, mérnök, egy. tanár, MIA t. tagja, fényképszeti optika úttörője († Bécs [Ausztria], 1891. szeptember 17.)
6. † 1982. Láng Sándor (Bp.) geográfus, egy. tanár, földrajztud. dokt. (x Kákosszentmihály, 1913. július 29.)
7. † 1882. Szentkirályi Móric (Bp.) ögy. képviselő, politikus, Pest főpolgármestere (1867/68) (x Pest, 1807. március 7.)
7. x 1907. Völly István (Pereg) népdalgyűjtő, népzenekeutató, zeneszerző († Bp., 1992. június 13.)
8. x 1807. Schirckhuber Móric (Somlólvár) pedagógus, piarista szerzetes, MIA lev. tagja († Bp., 1877. szeptember 14.)
9. † 1932. Batthyány Elemér (Bp.) lótenyésztő, nagybirtokos, utazó, m. lovassport egyik úttörője (x Pest, 1847.)
9. 1957. Az ENSZ-ben megkezdődött a „magyar kérdés” vitája
10. x 1837. Oláh Gusztáv (Eperjes) ideg- és elmegyógyász († Bp., 1944. január 31.)
10. x 1882. Görgey György (Kassa) tábornok († Bp., 1958. március 12.)
10. x 1932. Szabó György (Kapunvár) író, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, újságíró († Bp., 2005. június 1.)
10. † 1982. Horváth Miklós (Marosvásárhely) higiénikus, egy. tanár (x Dálnok, 1906. május 4.)
11. x 1882. Dengl János (Orczyfalva) gyorsírászakértő, nyelvész, premontrai szerzetes, egy. tanár († Bp., 1940. február 2.)
11. x 1882. Prinz Gyula (Kábamolnári) geográfus, geológus, egy. tanár, földrajztud. dokt., MIA lev. tagja († Bp., 1973. december 31.)
12. † 1607. Kátay Mihály (Kassa) énekszerző, erdélyi kancellár (1603/05), várkapitány (x ?, 1565 kör.)
12. 1782. Megjelent II. József rendelete a szerzetes rendekről
12. x 1907. Korpássy Béla (Szeged) patológus, egy. tanár, orvostud. dokt. († Szeged, 1961. november 27.)
15. 1857. Megindult a Bérczy Károly által alapított lapok a vadászat és lovaszat köréből című lap, az első magyar sportlap.
15. x 1907. Kolozsvári Grandpierre Emil (Bp.) író, kritikus, műfordító († Bp., 1992. május 11.)
15. x 1907. Mezősi Károly (Földeák) irodalomtörténész, történész, egy. tanár († Kiskunfélegyháza, 1971. július 4.)
16. † 1832. Mászárík Sándor János (Zirc) ciszterciita szerzetes, teológus, egy. tanár (x Radimó, 1780. január 13.)
18. † 1832. Kresznerics Ferenc (Alsóság) kat. plébános, matematikus, nyelvész, szótárszerkesztő, MIA t. tagja (x Ivánc, 1766. február 25.)
18. x 1907. Ferencsik János (Bp.) karmester, M. Állami Operaház főzeneig. (1957/73; 1978/84) († Bp., 1984. június 12.)
19. x 1882. Alpári Gyula (Dunaöföldvár) politikus, újságíró († Sachsenhausen [Németország], 1944. július 17.)
19. x 1907. Winkler Oszkár (Sopron) építészmérnök, egy. tanár, műsz. tud. kand. († Bp., 1984. december 19.)
19. † 1957. Dudás József (Bp.) forrás szabadságharc mártíra (1956) (x Marosvásárhely, 1912. szeptember 12.)
19. † 1957. Szabó János (Bp.) gépkocsivezető, for. és szabadságharc mártíra (1956) (x Zaruzensény, 1897. november 17.)
20. † 1707. Kollonich Lipót (Bécs [Ausztria]) bíboros; kalocsai, majd esztergomi érsek; fő-kancellár (x Komárom, 1631. október 26.)
20. x 1782. Horváth Zsigmond (Kisköcsk) ev. lelkész, író, műfordító, táblabíró, MIA lev. tagja († Kővágóörs, 1845. október 17.)
20. † 1982. Varga Imre (Bp.) geológus, a mo-i mélymedencék földtani szerkezeti viszonyainak felderítője (x Bp., 1931. július 16.)
21. x 1907. Bleyer György (Lemesvár) építésztörténész, művészettörténész († Düsseldorf [Németország], 1970. augusztus 18.)
21. x 1907. Lakatos Vince (Mikolaka) filmrendező, író, újságíró († Bp., 1978. február 20.)

22. † 1857. Szenvey József (Pest) költő, műfordító, szerkesztő, újságíró, MTA lev. tagja (x Pozsony, 1800. augusztus 28.)
22. x 1882. Sidló Ferenc (Bp.) szobrász, főisk. tanár († Bp., 1953. január 11.)
23. † 1882. Kertbeny Károly (Bp.) bibliográfus, író, műfordító (x Bécs, 1824. február 28.)
23. x 1907. Domanovszky Endre (Bp.) festőművész, szobrász, főisk. tanár († Bp., 1974. május 15.)
24. † 1807. Rosty Pál (Pest) m. jakobinus mozg. tagja (x Hodász, 1748.)
24. x 1807. Vandrák András (Csetnek) filozófus, pedagógus, MTA lev. tagja († Eperjes, 1884. szeptember 14.)
24. x 1907. Vámos Magda (Bp.) író, kritikus, műfordító, újságíró († Bp., 1997. március 24.)
25. x 1782. Ackner Mihály János (Szászváros) ev. lelkész, mineralógus, régész. († Szentertszébet, 1862. augusztus 13.)
25. † 1882. Károli János (Bp.) hidrobiológus, egy. magántanár (x Cservenka, 1842. június 13.)
26. † 1907. Fjészaki Károly (Kolozsvár) író, jogász, mérnök (x Réde, 1818. október 2.)
26. x 1907. Selye János (Bécs) biológus, kémikus, orvos, egy. tanár, stresszelmélet megalapítója († Montreal [Kanada], 1982. október 15.)
26. † 1932. Czaich Gilbert Árpád (Nagybánya) egyháztörténész, minortita szerzetes, főisk. tanár (x Rozsnyó, 1866. október 19.)
26. † 1982. Geréb György (Szeged) pszichológus, egy. tanár, pszichol.tud. dokt. (x Komárom, 1923. június 17.)
27. x 1907. Kek Zsigmond (Cservenka) műfordító, nyelvész, ref. lelkész, újságíró († Újvidék, 1980. február 22.)
28. x 1907. Bencze László (Székesfehérvár) festőművész, grafikus, főisk. tanár († Bp., 1992. február 14.)
28. x 1932. Orszvald Árpád (Nemesoroszi) költő, kritikus, műfordító, szerkesztő († Pozsony, 2003. június 15.)
28. x 1932. Szendrey-Karper László (Bp.) gitárművész, főisk. tanár († Bp., 1991. február 12.)
29. x 1882. Tasnádi Nagy András (Bp.) politikus, ügyvéd, igazs. min. (1938/39), Országgyűlés eln. (1939/45) († Bp., 1956. július 1.)
29. x 1907. Kozmutza Pál (Bp.) gépészmérnök, közgazdász, közgazd. tud. kand. († Bp., 1988. október 8.)
29. † 1907. Storno Ferenc (Sopron) építészmérnök, festőművész, műgyűjtő, restaurátor (x Kismarton, 1821. február 20.)
29. † 1957. Nékám Lajos Sándor (Bp.) bőrgyógyász, festőművész, egy. tanár (x Pest, 1868. június 4.)
31. x 1832. Salacz Gyula (Gyula) egy. képviselő, ügyvéd, Arad polgármestere (1875–1901) († Arad, 1915. július 17.)

FEBRUÁR

- x 1907. Lóth Géza (Pécs) vegyészmérnök, egy. magántanár, kém. tud. dokt. († Pécs, 1990. december 29.)
1. x 1882. Hekler Antal (Bp.) művészettörténész, régész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1940. március 3.)
1. x 1907. Hajnal Anna (Gyepűfűzes) író, költő, műfordító († Bp., 1977. szeptember 6.)
1. x 1907. Veress Sándor (Kolozsvár) népzenekutató, zeneszerző, zongoraművész, egy. tanár († Bern, 1992. március 4.)
2. x 1857. Hollósy Simon (Máramarossziget) festőművész († Técső, 1918. május 8.)
2. † 1857. Rezsnyi Imre (Pacsér) honvéd őrnagy (1848/49) (x Pacsér, 1826. május 27.)
2. † 1932. Árkay Aladár (Bp.) építészmérnök, festőművész (x Temesvár, 1868. február 1.)
2. † 1957. Hollós István (Bp.) elmegyógyász, mo-i antialkoholista mozg. egyik úttörője (x Bp., 1872. április 19.)
2. † 1957. Zibolen Endre (Bp.) pedagógus (x Turócsiget, 1885. december 1.)
3. x 1757. Kitaibel Pál (Nagymarton) botanikus, mineralógus, orvos, egy. tanár († Pest, 1817. december 13.)
3. x 1882. Neuber Ede (Munkács) bőrgyógyász, egy. tanár, MTA r. tagja († Mittelberg [Ausztria], 1946. február 3.)
3. † 1982. Hun Orvándor (Szentendre) gerontológus, orvostud. kand. (x Bp., 1919. március 25.)
3. † 1982. Moravcsik Ernő (Bp.) biokémikus, kém. tud. kand. (x Kiskőrös, 1934. június 15.)
4. † 1932. Udvary Géza (Bp.) festőművész (x Perbenyik, 1872. szeptember 20.)
5. x 1932. Martin György (Bp.) népzenekutató, tánc-történész, zenetud. kand. († Bp., 1983. október 31.)
7. x 1857. Radó Sámuel (Petrőc) író, újságíró, MII ig. (1898–1918) († Bp., 1919. július 18.)
8. x 1907. Bay Béla (Szinérváralja) edző, hatszoros m.bajnok vívó, sportvezető, c. főisk. tanár, a m. párbajtőriskola kidolgozója († Bp., 1999. július 6.)
8. † 1957. Neumann János (Washington [USA]) atomfizikus, matematikus, egy. tanár, a „számítógép atyja” (x Bp., 1903. december 28.)

9. † 1932. Tellesnyiczky Kálmán (Bp.) anatómus, hisztológus, egy. tanár (x Álesd, 1868. március 25.)
9. † 1957. Horthy Miklós (Estoril [Portugália]) politikus, tengerésztiszt, Mo. kormányzója (1920/44) (x Kenderes, 1868. június 18.)
10. x 1907. Maklár János (Bp.) színész († Bp., 1980. november 18.)
11. 1607. Az erdélyi országgyűlés Kákóczi Zsigmondot választotta fejedelemmé
11. x 1807. Balthyány Lajos (Pozsony) nagybirtokos, politikus, min. eln. (1848. 03. 17.–10. 02.) († Pest, 1849. október 6.)
11. x 1832. Kovács József (Tengelic) sebész, egy. tanár († Erdőtelek, 1897. augusztus 6.)
12. x 1832. Vaszary Kolos (Keszthely) bencés szerzetes, bíboros, egyháztörténész, érsek, hercegprímás, MTA igazgató († Balatonfüred, 1915. szeptember 3.)
12. x 1907. Duronelly László (Monor) vívómester, lövész, tanár, vívás elm. és gyakorlatának fejlesztője († Bp., 1955. november 26.)
12. † 1982. Adler Zsigmond (Bp.) kétszeres m. bajnok ökölvívó, m. ökölvívó válogatott első versenyzője, edző, legeredményesebb tanítványa a háromszoros olimp. bajnok Papp László (x Bp., 1901. április 17.)
12. † 1982. Hajdú Zoltán (Bukarest) festőművész, költő, műfordító, zeneszerző (x Radnótfája, 1924. december 16.)
13. x 1907. Kárteszi Ferenc (Cegléd) matematikus, egy. tanár, mat. tud. dokt. († Bp., 1989. május 9.)
13. x 1907. Rajz János (Bp.) színész († Bp., 1981. július 20.)
13. † 1957. Gyökössy Endre (Bp.) író, költő (x Szeghalom, 1880. november 30.)
13. † 1957. Jászai Oszkár (Oberlin [USA]) politikus, szociológus, publicista (x Nagykároly, 1875. március 2.)
13. † 1982. Tóth Mária (Heves) szövőd, népi iparművész (x Homonna, 1910. január 1.)
15. † 1882. Csajághy Laura (Kápolnásnyék) Vörösmarty Mihály felesége (x ?, 1826.)
16. x 1882. Benkhard Ágost (Bp.) festőművész, grafikus, főisk. tanár († Bp., 1961. október 19.)
16. x 1882. Polányi Laura (Bécs [Ausztria]) történész († New York [USA], 1959. december ?)
16. x 1882. Surányi Miklós (Felsőmindszent) író, újságíró († Bp., 1936. június 23.)
16. x 1907. Rajcsányi László (Bp.) háromszoros olimp. bajnok, háromszoros világbajnok, kétszeres Európa-bajnok kardvívó, sportvezető († Bp., 1992. szeptember 5.)
17. x 1632. Hain Gáspár (Kassa) városbíró, krónikairó († Lőcse, 1687. április 20.)
17. x 1832. Hatala Péter (Ótomegyer) nyelvész, orientalista, egy. tanár († Marosvásárhely, 1918. február 12.)
17. † 1857. Asztalos Sándor (Genf [Svájc]) festőművész, honvéd alezredes (1848/49) (x Máramarossziget, 1821. május 5.)
17. x 1882. Csáky Imre (Szepesmindszent) diplomata, külügymin. (1920. 09. 12.–12. 16.) († Cruz de Tenerife [Kanári-szigetek], 1961. február 19.)
18. x 1932. Pongrácz Gergely (Szamosújvár) politikus, szabadságharcos (1956) († Kiskunmajsa, 2005. május 19.)
18. † 1957. Rozsályi Ferenc (Washington [USA]) filozófus, piarista szerzetes, egy. tanár (x Tövis, 1917. augusztus 10.)
19. † 1907. Wlislöck Henrik (Betlenszentmiklós) cigánykutató, etnográfus (x Brassó, 1856. július 9.)
20. † 1732. Pálffy Miklós (Pozsony) főkamrás, koronaőr, nádor, országbíró, tábornagy (x Pozsony, 1657. május 1.)
21. † 1932. Gulácsy Lajos (Bp.) festőművész (x Bp., 1882. október 12.)
21. † 1932. Szépfalusi István (Bp.) ev. lelkész, író, szociográfus, történész († Bécs, 2000. december 1.)
22. x 1757. Csekonicus József (Kőszeg) lötenyésztő, tábornok, m. állami ménesintézetek megalapítója († Pest, 1824. április 26.)
22. † 1832. Pethe Ferenc (Szilágysomlyó) grafikus, mezőgazdász, újságíró (x Búdszentmihály, 1763. március 30.)
22. x 1907. Székessy Vilmos (Schlosshof [Ausztria]) muzeológus, zoológus, biol. tud. dokt. († Bp., 1970. augusztus 24.)
24. x 1557. II. Mátyás (Bécs [Ausztria]) magyar király (1608/19) és német-római császár († Bécs [Ausztria], 1619. március 20.)
24. † 1807. Rácz Sámuel (Pest) orvos, táblabíró, egy. tanár (x Pest, 1744. március 30.)
24. x 1907. Hasznosné Szöllős Ilona (Jászakisér) porcelánfestő, restaurátor († Bp., 1989. augusztus 24.)
24. † 1932. Erdélyi János (Bp.) nyelvész, c. egy. tanár (x Uzon, 1871. június 1.)
25. x 1882. Gara Arnold (Bp.) festőművész, grafikus, keramikus, rézmetsző († Bp., 1929. augusztus 19.)
25. † 1882. Novák Sándor (Székesfehérvár) karmester, színgazgató (x Esztergom, 1820. március 18.)
26. 1657. Kisdý Benedek egri püspök megalapítja a kassai jezsuita főiskolát, amely 1660-ban egyetemi rangra emelkedett
26. x 1882. Degré Lajos (Bp.) büntetőjogász, egy. tanár († Dverník [Cialcia], 1915. március 6.)

26. x 1882. Mansfeld Géza (Bp.) bakteriológus, fiziológus, gyógyszerész, egy. tanár, MTA r. tagja († Genf [Svájc], 1950. január 11.)
26. x 1907. Clauder Ottó (Witkowitz [Morvaország]) gyógyszerész, egy. tanár, kém. tud. kand., mo-i szakgyógyász-képzés úttörője († Hamburg [Németország], 1985. szeptember 2.)
26. f 1982. Szobotka Tibor (Bp.) író, irodalomtörténész, műfordító, egy. docens, irod. tud. kand. (x Bp., 1913. március 19.)
27. x 1857. Kalcsinszky Sándor (Sátoraljaújhely) kémikus, MTA lev. tagja († Bp., 1911. június 1.)
27. f 1957. Kadić Ottokár (Bp.) barlangkutató, geológus, paleontológus, régész, egy. tanár, földtud. kand., m. ősemberkutatás megindítója (x Ópazova, 1876. július 29.)
28. 1832. Széchenyi István kezdeményezésére a Lánchíd felépítésére megalakult a Híd-egyesület

MÁRCIUS

- x 1782. Fürst Móric (Szentgyörgy) éremművész, szobrász († Philadelphia [USA], 1838 után)
1. x 1882. Schmidthauer Lajos (Komárom) orgonaművész, zeneszerző, főisk. tanár († Bp., 1956. november 4.)
1. x 1907. Barényi Béla (Hirttenberg bei Wien [Ausztria]) feltaláló, gépészmérnök, 2500 szabadalom tulajdonosa († Böblingen bei Stuttgart, 1997. május 30.)
1. f 1957. Gömöri György (Palo Alto [USA]) hisztokémikus, patológus, sebész, egy. tanár, a rácsrostrendszer kutatásának róla elnevezett eljárása a Gömöri-féle ezüstimpregnációs módszer (x Bp., 1904. július 16.)
4. f 1632. Császár Péter (Kassa) az 1631-31-i parasztfelkelés vezére (x Bükkaranyos, 1600 kör.)
4. f 1882. Halász József (Szekszárd) honvéd őrnagy (1848/49), jogász (x Szekszárd, 1805. február 22.)
4. x 1907. Tunyogi Csapó Endre (Magyarlapád) ref. lelkész, teológus, egy. tanár († Norfolk [USA], 1984. szeptember 15.)
5. x 1857. Megyeri Dezső (Pest) író, rendező, színész, színingazgató († Bp., 1913. október 14.)
5. f 1932. Grün János (Bp.) közgazdász, pénzügyi államtitk. (1917/19), pénzügymin. (1919. 08. 15.– 09. 12.) (x Besztercebánya, 1864. június 3.)
6. f 1807. Kosztko János Tivadár (Temesvár) vízépítő mérnök (x Szeged, 1737. február 18.)
6. x 1857. Bánfi Zsigmond (Gyoma) esztéta, író, irodalomtörténész, műfordító († Gyula, 1894. április 13.)
7. x 1807. Szentkirályi Móric (Pest) egy. képviselő, Pest főpolgármestere (1867/68) († Bp., 1882. január 7.)
7. x 1932. Kator Lajos (Felsőmándpuszta) gépészmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1974. július 28.)
7. f 1982. Koch Ferencné (Bp.) geográfus, közgazdász, statisztikus, egy. docens, földrajztud. kand. (x Bp., 1909. április 30.)
8. x 1882. Lázár Andor (Pápa) ügyvéd, politikus, igazs. min. (1932/38) († Leányfalu, 1971. június 12.)
8. x 1882. Muhits Sándor (Bakonypéterd) festőművész, grafikus, iparművész († Bp., 1956. május 8.)
8. f 1957. Esterházy János (Mirov [Morvaország]) politikus, publicista (x Nyitraújlak, 1901. március 14.)
9. x 1907. Nyíri Antal (Szentes) nyelvész, egy. tanár, nyelvtud. dokt. († Szeged, 2000. december 13.)
11. x 1782. Libay Sámuel (Modor) ötvös († Besztercebánya, 1869. november 20.)
11. x 1832. Scheuthauer Albin Gusztáv (Töketeresbes) bencés szerzetes, patológus, egy. tanár († Bp., 1894. január 28.)
11. x 1907. Dobó Árpád (Óthalom) ókortörténész, régész, c. egy. tanár, törtud. kand. († Debrecen, 1988. december 7.)
13. x 1907. Károlyi Árpád (Pribinic [Bosznia]) botanikus († Nagykanizsa, 1972. május ?)
13. f 1982. Bernáth Aurél (Bp.) festőművész, grafikus, főisk. tanár (x Marcali, 1895. november 13.)
14. f 1907. Hegyesi Márton (Nagyvárad) politikus, újságíró, ügyvéd (x Nagybajom, 1846. július 10.)
14. f 1982. Kádár Gyula (Bp.) emlékiratíró, ezredes (x Debrecen, 1898. december 16.)
15. x 1882. Ábrahám Ernő (Debrecen) író, költő, műfordító, újságíró († Bp., 1945. május 7.)
15. x 1907. Domján József (Kispest) fametsző, festőművész, grafikus († New York [USA], 1992. január 25.)
15. x 1907. Haraszty Árpád (Békés) botanikus, egy. tanár, biol. tud. kand. († Debrecen, 1987. szeptember 1.)
16. 1457. A budai Szent György téren lefojcsétk Hunyadi Lászlót
16. x 1857. Melles Emil (Napkor) görögkat. lelkész, író, szerkesztő († Bp., 1932. március 19.)

17. x 1882. Toldy László (Bp.) zeneszerző, egy. tanár († Bp., 1929. március 20.)
18. † 1707. Czabán Izsák (Nagyszeben) ev. lelkész, filozófus, teológus, atomelmélet első mo-i képviselője (x Brogyán, 1632. július 5.)
19. x 1832. Vámbéry Ármin (Dunaszerdahely) nyelvész, orientalista, turkológus, utazó, egy. tanár, MTA ig., r. és t. tagja († Bp., 1913. szeptember 15.)
20. x 1882. Diósszilágyi Sámuel (Makó) művelődéstörténész, röntgenológus, tüdőgyógyász († Makó, 1963. június 10.)
21. x 1907. Kemény Zoltán (Banica) festőművész, grafikus, szobrász († Zürich [Svájc], 1963. június 14.)
21. x 1907. Sárközi Márta (Bp.) író, könyvkiadó, műfordító, szerkesztő († Bp., 1966. augusztus 8.)
21. x 1932. Bretter György (Pécs) filozófus, kritikus († Bp., 1977. november 17.)
21. † 1957. Apáty-Abkarovics Béla (Szentendre) festőművész, grafikus (x Érmihályfalva, 1888. december 15.)
22. x 1832. Szarvas Gábor (Ada) hencés szerzetes, nyelvész, MTA r. tagja († Bp., 1895. október 12.)
22. x 1857. Koltai Virgil Antal (Csorna) hencés szerzetes, író, irodalomtörténész, költő, műfordító, újságíró († Bp., 1907. február 28.)
23. † 1882. Fogarasy Mihály (Gyulafehérvár) kat. püspök (x Gyergyószentmiklós, 1800. szeptember 17.)
4. † 1982. Molnár Mátyás (Vaja) helytörténész, pedagógus, a vajai Vay Ádám Múzeum létrehozója (x Karácsond, 1923. augusztus 14.)
25. † 1882. Frummer Antal (Temesvár) honvéd alczredes (1848/49) (x Temeskeresztes, 1818. április 1.)
26. † 1857. Felsőbúki Nagy Pál (Bécs [Ausztria]) politikus, publicista, MTA ig. tagja (x Fertőszentmiklós, 1777. szeptember 7.)
27. † 1957. Király Elekné (Tura) íróasszony, a népművészet mestere (x Tura, 1881. január 3.)
28. x 1857. Szendrei János (Miskolc) hadtörténész, művészettörténész, régész, MTA lev. tagja († Bp., 1927. november 25.)
28. † 1882. Simonyi Ernő (Abbázia) egy. képviselő, politikus, történész, törvényszéki bíró (x Zsámbokréti, 1821. december 18.)
29. † 1932. László Mihály (Bp.) etnográfus, író, egy. képviselő, pedagógus (x Istenegyház, 1849. augusztus 26.)
30. † 1982. Szilágyi Margit (Bp.) a világ egyik legjobb ősfalatszobrásza (x Bp., 1894. április 3.)
31. x 1807. Lázár György (Szarhegy) kilépett honvéd tábornok (1848/49) († Mezőkerked, 1861. április 14.)
31. x 1882. Tóborffy Zoltán (Bp.) geológus, kémikus, mineralógus, egy. magántanár († Bp., 1927. május 18.)

ÁPRILIS

- † 1632. Nagy Ambrus (Nyírség) az 1631-es parasztfelkelés vezetője (x Gyagyvendégi, 1590 kor.)
1. † 1807. Révai Miklós (Pest) grafikus, író, költő, nyelvész, pianista szerzetes, egy. tanár (x Nagyszentmiklós, 1750. február 24.)
1. x 1857. Róna Sámuel (Halas) bőrgyógyász, egy. tanár († Bp., 1910. február 5.)
2. † 1657. III. Ferdinánd (Bécs [Ausztria]) magyar király (1637/57) és német-római császár (x Graz [Ausztria], 1608. július 13.)
2. x 1807. Milfai Ferkó (Dabrony) betyár († Veszprém, 1836. december 24.)
2. x 1857. Sziklay János (Veszprém) író, szerkesztő, újságíró († Bp., 1945. november 27.)
2. x 1882. Bárdos Artúr (Bp.) jogász, költő, rendező, színiigazgató, újságíró († Buffalo [USA], 1974. augusztus 10.)
2. x 1907. Pártos Erzsébet (Bp.) színész († Bp., 2000. április 18.)
3. x 1757. Versegly Ferenc (Szolnok) esztéta, író, költő, nyelvész, m. jakobinus mozg. tagja († Buda, 1822. december 15.)
4. † 1782. Béli Károly András (Lipcsa [Németország]) irodalomtörténész, történész, egy. tanár (x Pozsony, 1717. július 13.)
4. x 1832. Deák Farkas (Marosvásárhely) emlékiratíró, történész, MTA r. tagja († Marosvásárhely, 1888. június 4.)
4. x 1907. Hont Ferenc (Szeged) esztéta, rendező, színház-történész, egy. docens, irod. tud. kand. († Bp., 1979. március 11.)
5. 1707. II. Rákóczi Ferencet az erdélyi országgyűlés Marosvásárhelyen beiktatta a fejedelmi székbe
6. † 1907. Neuhauer Adolf (Oxford [Anglia]) orientalista, egy. tanár (x Nagybecse, 1831. március 11.)
7. x 1907. Buday György (Kolozsvár) díszlettervező, fametsző, grafikus, könyvkiadó, tipográfus, újságíró († Coulsdon [Anglia], 1990. június 12.)
7. † 1957. Lacsny Árpád (Bp.) gépészmérnök, az első m. motoros kocsit üzembe helyezője (x Viktortanya, 1885. február 2.)
8. x 1932. Antall József (Pestújhely) politikus, orvostörténész, történész, min. eln. (1990/93) († Bp., 1993. december 12.)
9. x 1882. Berkovits Kené (Nagyvárad) belgyógyász, ideg- és elmegyógyász († Drez-

- da [Németország], 1928. szeptember 21.)
9. † 1907. Savanyú Jóska (Tótvázsony) bakonyi betyár (x Izsákfa, 1845.)
10. 1907. Megjelent Molnár Ferenc legismertebb, világhírűvé vált regénye: „A Pál utcai fiúk”
10. † 1982. Puskás Lajos (Kolozsvár) pedagógus, műfordító, a régi tízes szervezet közösségi hagyományait felelevenítő ún. szomszédsági szervezet létrehozója (x Gyergyóújfalu, 1901. május 22.)
11. x 1732. Wagner Károly (Zboró) jezsuita szerzetes, műfordító, történész, egy. tanár († Kiszseben, 1790. január 7.)
11. x 1857. Weiss Manfréd (Pest) mo-i gyáripar egyik vezető alakja († Bp., 1922. december 25.)
12. x 1907. Bíró Sándor (Alsósófalva) ref. lelkész, történész, egy. magántanár, törttud. kand. († Antibes [Franciaország], 1975. július 6.)
12. † 1957. Kapolai Antal (Somogyhárság) falargó népművész (x Gyalány, 1867. november 4.)
13. † 1857. Pálffy János (Tarcsafalva) emlékiratíró, egy. képviselő, politikus (x Tarcsafalva, 1804. január 10.)
13. † 1982. Sőregi János (Debrecen) régész, muzcológus, a Debreceni Déri Múzeum igazgatója, a hortobágyi pásztorelet tárgyi emlékeinek gyűjtője (x Kiscigánd, 1892. december 25.)
14. x 1857. Hegedűs Ferenc (Pest) jogász, politikus, pénzügymin. (1906.03.06.–04.08.) († Bp., 1909. szeptember 15.)
14. † 1882. Farkas György (Bp.) katonatiszt, olaszországi m. légió őrnagya (x Nagyvárad, 1827. május 5.)
14. † 1982. Szabó Béla (Bp.) műkertész, egy. tanár, mezőg. tud. kand., az alkoholmentes gyümölcslevek és üdítőitalok nagyüzemi méretű előállításának úttörője (x Akasztaló, 1896. április 16.)
15. x 1907. Turós Lukács (Bp.) szakácmester († Szekszárd, 1967. szeptember 3.)
16. x 1907. Sztrokay Kálmán Imre (Zalacsány) geológus, mineralógus, egy. tanár, földtud. dokt. († Bp., 1992. június 19.)
17. x 1707. Haner György Jeremiás (Kisd) ev. püspök, irodalomtörténész, történész († Berethalom, 1777. március 9.)
17. † 1907. Halmos János (Bp.) jogász, Bp. polgármestere (1897–1906) (x Pest, 1847. május 4.)
18. 1982. Megnyitották az ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkot
19. x 1807. Lukács Károly (Imecsfalva) honvéd őrnagy (1848/49) († Márkosfalva, 1883. április 11.)
19. † 1957. Kiss István (Biharkeresztes) levéltáros, történész, egy. tanár (x Gyimesfelsőlök, 1881. január 14.)
20. 1857. Megnyílt a budai Várhegy alatt átvezető alagút
20. † 1857. Mednyánszky Cézár (Hyeres [Franciaország]) emlékiratíró, forrás szabadságharc főpapja (1848/49) (x Beckó, 1824. június 9.)
20. † 1907. Kozma Imre (Győr) ügyvéd, Győr polgármestere (1867/72) (x Újváros, 1822. január 2.)
20. † 1957. Kern Hermann (Bp.) mezőgazdász, mikológus, c. egy. tanár, mezőg. tud. kand. (x Bp., 1876. május 28.)
21. x 1907. Kiss Árpád (Csernátfalva) pedagógus, főisk. tanár, neveléstud. kand. († Bp., 1979. szeptember 29.)
23. x 1857. Zilahi Kiss Béla (Kolozsvár) dramaturg, író, irodalomtörténész, újságíró († Gödöllő, 1911. július 26.)
23. x 1882. Lakatos Imre (Marosvásárhely) újságíró, szerkesztő († Auschwitz [Lengyelország], 1944 nyara)
23. x 1907. Borbély Samu (Torda) gépészmérnök, matematikus, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1984. augusztus 14.)
23. † 1907. Nátafalussy Kornél (Nagyvárad) kanonok, neveléstörténész, pedagógus, premontrai szerzetes (x Lalesz, 1841. november 17.)
24. x 1857. Veress Samu (Nagysajó) irodalomtörténész, költő, pedagógus († Kimaszombat, 1932. december 25.)
24. 1932. Kodály Zoltán Székelyföld című daljátékát mutatta be a budapesti Operaház
26. x 1707. Gyöngyössi Pál (Kassa) nyelvész, orvos († Szentpétervár [Oroszország], 1790.)
26. x 1882. Kiss Géza (Nagyszeben) jogász, műfordító, egy. tanár († Kolozsvár, 1970. január 11.)
26. † 1957. Fazekas Ernő (Kecskemét) író, költő (x Kecskemét, 1899. augusztus 17.)
27. † 1882. Nedelkó Döme (Bp.) fogorvos, egy. tanár (x Lugos, 1812. október 11.)
27. x 1907. Háty Károly László (Ahony) díszlettervező, festőművész, grafikus, egy. tanár († Bp., 1961. január 16.)
28. † 1732. Csúzi Cseh János (Győr) orvos, ref. lelkész (x Losonc, 1677 kör.)
28. x 1832. Vadnai Károly (Miskolc) író, újságíró, MTA r. tagja († Bp., 1902. július 27.)
29. x 1857. Fiók Károly (Nagykároly) irodalomtörténész, műfordító, orientalista, főisk. tanár († Debrecen, 1915. május 21.)
29. x 1907. Láng János (Battonya) etnográfus, közgazdász, történész, egy. magántanár, törttud. dokt. († Bp., 1978. június 23.)

29. † 1932. Lencz Géza (Debrecen) egyháztörténész, ref. lelkész, egy. tanár (x Vámospércs, 1870. március 2.)
30. † 1932. Czöbel István (Nagycsór) eszléta, filozófus, vallástörténész (x Anacs, 1847. szeptember 11.)

MÁJUS

1282. IV. (Kun) László a hód-tavi csatában legyőzte a fellázadt kunokat
1857. Arany János megírta Walesi bárdok című balladáját
- † 1882. Vidéky Károly (Bp.) grafikus, rézmet-szész (x Újvidék, 1800. január 3.)
1932. Átadták a Tisza Istvánról elnevezett Debreceni Egyetem új épületét
1. x 1657. Pálffy Miklós (Pozsony) főkamrás, koronaőr, nádor, országbíró, tábornagy († Pozsony, 1732. február 20.)
1. x 1807. Szinovácz György (Bársonyos) jogász, törvényszéki bíró, MTA lev. tagja († Pest, 1867. december 25.)
1. x 1882. Bródy István (Nagykároly) író, műfordító, rendező, színiigazgató († Bp., 1941. január 4.)
1. † 1907. Pungur Gyula (Zelenika [Dalmácia]) entomológus, ornitológus, ref. lelkész (x Erdőszengyel, 1843. május 24.)
2. x 1807. Engel József (Bécs [Ausztria]) gyógyszerész, orvos, MTA lev. tagja († Kolozsvár, 1870. június 2.)
2. † 1907. Illés Nándor (Palánka) erdőmérnök, mo-i természetvédelem egyik kezdeményezője (x Királyfia-pusztá, 1836. május 15.)
4. † 1732. Windisch János leofil (Pozsony) botanikus, orvos (x Pozsony, 1689. augusztus 16.)
5. x 1807. Kalchbrenner Károly (Petőfalva) botanikus, ev. lelkész, grafikus, mikológus, MTA r. tagja († Szepesolaszi, 1886. június 5.)
5. x 1882. Iródi-Harrach Béla (Kunmadaras) közgazdász, egy. képviselő, szociálpolitikus, egy. tanár († Bp., 1956. március 25.)
5. x 1907. Forgó László (Bp.) feltaláló, gépészmérnök, műsz.tud. dokt., MTA lev. tagja († Bp., 1985. június 24.)
5. x 1932. Berki Viola (Kiskunhalas) festőművész, grafikus, keramikus († Bp., 2001. március 26.)
6. † 1882. Asbóth Lajos (Bp.) hadmérnök, honvéd ezredes (1848/49), MTA lev. tagja (x Keszthely, 1803. június 20.)
6. 1982. Magyarországot felvették a Nemzetközi Valutaalapba
7. x 1907. Szabédi László (Sáromberke) író, irodalomtörténész, költő, műfordító, nyelvész († Kolozsvár, 1959. április 18.)
7. x 1907. Tarr László (Monor) író, műfordító, művelődéstörténész († Bp., 1996. december 13.)
7. x 1932. Szemes Mari (Sárvár) színész († Bp., 1988. december 10.)
8. 1807. Pesten, a Rondellában megkezdte működését a második magyar színtársulat
8. x 1832. Mokry Sámuel (Monostorszeg) ev. lelkész, első m.búzanemesítő († Bp., 1909. június 10.)
8. 1857. Az Osztrák Császárság egész területén általános amnesztcióban részesítették a politikai perekben elítélteket
8. x 1882. Ágoston Sándor (Bácsfeketehegy) ref. püspök († Bácsfeketehegy, 1960. június 23.)
8. x 1882. Csordás Elemér (Bp.) Bp.tiszti főorvosa (1926/47) († Bp., 1956. december 14.)
8. x 1907. Dezsényi Béla (Bp.) irodalomtörténész, könyvtáros, sajtótörténész, egy. magántanár, irod.tud. kand. († Bp., 1972. szeptember 8.)
8. † 1982. Kiss Lajos (Bp.) népzenekutató, karnagy, zenetörténész, zenetud. kand. (x Zombor, 1900. március 14.)
10. x 1882. Schandl Károly (Bakonybél) jogász, egy. képviselő, politikus, földműv. pol. államtitk. (1921/28) († Stanford [USA], 1972. március 18.)
11. 1907. Budapesten felavatták a Zeneakadémia új palotáját
12. † 1832. Imre János (Pest) filozófus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Nagyfüged, 1790. október 6.)
12. † 1832. Zsoldos János (Pápa) orvos, első nyelvű nőgyógyászati könyv szerzője, első hazai egészségügyi jogszabály megalkotója (x Köveskál, 1767. május 2.)
12. x 1857. Kiss Mór (Kolozsvár) jogász, egy. tanár († Kolozsvár, 1945. szeptember 10.)
12. † 1932. Bárdos Remig (Balatonfüred) bencés szerzetes, pannonhalmi főapát (1920/32) (x Ipolyáság, 1868. február 25.)
13. † 1957. Fekete Mihály (Jeruzsálemi [Izrael]) matematikus, egy. tanár, nevéhez fűződik a komplex függvénytanban a transfinit átmérő bevezetése (x Zenta, 1886. július 19.)
14. x 1657. Vay Ádám (Vaja) kuruc tábornok († Gdansk [Lengyelország], 1719. január 31.)
15. † 1982. Ádám Jenő (Bp.) karnagy, muzikológus, zeneszerző, egy. tanár, a Kodály-módszer széles körű kibontakoztatója (x Szigetszentmiklós, 1896. december 13.)
16. x 1782. Buczy Emil János (Kolozsvár) eszléta, író, kanonok, költő, piarista szerzetes,

- MIA lev. tagja († Kolozsvár, 1839. október 28.)
17. x 1807. Petrichevich Horváth Lázár (Kolozsvár) író, újságíró, MIA lev. tagja († Bécs [Ausztria], 1851. február 5.)
17. x 1907. Dsida Jenő (Szatmárnémeti) költő, műfordító, újságíró († Kolozsvár, 1938. június 7.)
17. x 1907. Török János (Kisbér) állatorvos, egy. tanár († Mosonmagyaróvár, 1969. június 17.)
17. † 1932. Szini Gyula (Bp.) író, műfordító, újságíró (x Bp., 1876. október 9.)
18. † 1832. Szegedy Róza (Sümege) Kisfaludy Sándor felesége (x Ötvöspusztá, 1775.)
18. x 1857. Csánki Dezső (Füzesgyarmat) heraldikus, levéltáros, történész, MIA ig. és r. tagja († Bp., 1933. április 29.)
21. x 1857. Fallér Károly (Selmecbánya) fémkohómérnök, főisk. tanár († Bp., 1913. május 30.)
21. † 1982. Flekes Lajos (Bp.) történész, egy. tanár, MIA r. tagja (x Déva, 1914. november 11.)
22. † 1907. Bubics Zsigmond (Baden [Ausztria]) festőművész, kat. püspök, művészettörténész, egy. képviselő, MIA lev. és t. tagja (x Ózora, 1821. március 11.)
23. x 1907. Kolta János (Boldogasszonyfalva) demográfus, geográfus, jogász, c. egy. docens, földrajztud. kand. († Pécs, 1983. december 25.)
24. † 1832. Mocsáry Antal (Laptújtó) író, költő, nyelvész, történész (x Bozók, 1757. szeptember 18.)
25. † 1832. Wilckens Henrik Dávid (Selmecbánya) erdész, egy. magántanár (x Wolfenbüttel [Németország], 1763. november 14.)
25. † 1957. Mészáros Gyula (New York [USA]) etnográfus, költő, turkológus, egy. tanár (x Szakcs, 1883. március 28.)
26. x 1857. Szinnyei József (Pozsony) nyelvész, egy. tanár, MIA r. tagja († Bp., 1943. április 14.)
27. x 1882. Mihályffy Irén (Zsombolya) operaénekes, főisk. tanár († Kolozsvár, 1950. szeptember 5.)
28. x 1832. Tóth Vilmos (Szecszány) egy. képviselő, politikus, ügyvéd, belügymin. (1871/73), Legfőbb Számvevőszék eln. (1879/95) † Nyitraivánka, 1898. június 14.)
29. † 1982. Vácz Miklós János (Kolozsvár) pedagógus, az Orsz. Ped. Könyvtár és Múz. Tárgyi gyűjteményének megalapozója (x Liszabecs, 1928. október 8.)
31. 1707. II. Rákóczi Ferenc megnyitotta az ónodi országgyűlést
31. † 1757. Csáky Miklós József (Pozsony) kalocsai, majd esztergomi érsek; főkancellár, herceggímás (x Szepesvár, 1698. december 3.)
31. x 1857. Gothard Jenő (Herény) asztrofizikus, csillagász, mérnök, MIA lev. tagja († Herény, 1909. május 29.)
31. x 1882. Festetics Sándor (Lég) diplomata, nagybirtokos, politikus, hadügymin. (1918/19) († Balatonrendes, 1956. szeptember 12.)
31. x 1882. Vankó Rezső (Besztercebánya) bányamérnök, mo-i bányagéptervezés megteremtője († Bp., 1959. január 22.)

JÚNIUS

1. 1557. Az erdélyi országgyűlés Iordán ki-mondta a vallásszabadság elvét: „mindenki olyan hitben éljen, amilyenben akar”
1. † 1832. Haberle Károly (Pest) botanikus, meteorológus, orvos, egy. tanár (x Erlfurt, 1764. február 11.)
1. 1907. Megnyitották a Fővárosi Múzeumot
2. x 1882. Erdődi Jenő (Nagykikinda) bibliográfus, színész, színháztörténész († Bp., 1944. december 12.)
2. † 1932. Fejérváry Géza Gyula (Bp.) biológus, paleontológus, zoológus, egy. tanár (x Bp., 1894. június 25.)
2. † 1982. Kálmán Sándor (Leányfalu) ref. lelkész, a belmissziói „ébredési” irányzat híve (x Hajdúhadház, 1904. április 14.)
3. x 1832. Markó Ferenc (Kismarton) festőművész, grafikus († Bp., 1874. augusztus 3.)
4. x 1807. Batthányi Kázmér (Pozsony) emlékiratíró, politikus, földműv./ip./keresked./kulügymin. (1849. 05. 02.–08. 11.) († Párizs [Franciaország], 1854. július 12.)
4. † 1932. Jósika Sámuel (Kolozsvár) politikus, kir. szem. kör. min. (1895/98), felsőház eln. (1912/17) (x Salzburg [Ausztria], 1848. augusztus 23.)
5. x 1857. Doppler Árpád (Pest) zeneszerző, zongoraművész († Stuttgart [Németország], 1927. augusztus 13.)
6. † 1707. Rakovszky Menyhért (Ónód) jegyző, ónodi országgyűlés áldozata (x Nagyrákó, ?)
7. x 1757. Szening János (Győr) sebész, egy. tanár († Pest, 1806. február 13.)
8. x 1882. Ádám György (Tirga-Zsil) filozófus, irodalomtörténész († Kolozsvár, 1906. április 2.)
8. x 1882. Kauser Lipót (Bp.) jogász, egy. tanár, állam- és jogtud. kand. († Pécs, 1962. november 4.)

9. 1657. Erdélyi és svéd hadak élén II. Rákóczi György bevonult Varsóba
9. + 1707. Okolicsányi Kristóf (Ónod) Turóc vármegye alispánja, ónodi országgyűlés áldozata (x ?)
9. x 1782. Erdélyi Mihály (Bécs [Ausztria]) állatorvos, orvos († Bécs [Ausztria], 1837. április 21.)
9. x 1807. Pollack Ágoston (Pest) építőmester († Beél, 1872.)
9. x 1882. Gombocz Endre (Sopron) botanikus, muzeológus, tudománytörténész, egyetemi tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1945. január 16.)
11. x 1882. Kresz Géza (Bp.) hegedűművész, karmester, zeneszerző, főisk. tanár († Toronto [Kanada], 1959. október 2.)
12. x 1682. Esterházy József (Pápa) főudvarmester, horvát-szlavón-dalmát bán, országbíró († Pozsony, 1748. május 10.)
12. x 1907. Szemes Gábor (Nagyszalonta) algológus, hidrobiológus, biol. tud. kand. (Bp., 1993. november 30.)
12. x 1932. Bálint Tibor (Kolozsvár) író, műfordító, szerkesztő, újságíró († Kolozsvár, 2002. január 28.)
13. 1707. Az ónodi országgyűlés kimondta a Habsburg-ház magyarországi trónfosztását
14. x 1882. Gerevich Tihor (Máramarosziget) művészettörténész, egyetemi tanár, MTA r. tagja († Bp., 1954. június 11.)
14. + 1907. Mechwart András (Bp.) feltalálók, gépészmérnök (x Schweinfurt [Németország], 1834. december 6.)
14. + 1932. Rudnay Béla (Bp.) főispán, genealógus, egyetemi képviselő, rendőrtiszt (x Szeice, 1857. október 2.)
15. 1682. Thököly Imre Munkácson házasságot kötött I. Rákóczi Ferenc özvegyével, Zrínyi Ilonával
15. x 1832. Baksay Sándor (Nagypeterd) író, költő, műfordító, ref. püspök, MTA r. és t. tagja († Kunszentmiklós, 1915. július 28.)
16. x 1882. Pataky Arnold (Lemesvár) pápai prelátus, teológus, történész, egyetemi tanár († Alasca, 1950. március 18.)
17. + 1907. Ballagi Géza (Sárospatak) jogász, történész, főisk. tanár, MTA r. tagja (x Szarvas, 1851. május 3.)
18. 1757. A Prága melletti Kolinnál Mária Terézia serege legyőzte II. Frigyes porosz király hadait, amelynek emlékére a királynő megalapította a Katonai Mária Terézia-rendet, a Habsburg Birodalom legjelentősebb katonai kitüntetését
20. + 1957. Soós Imre (Bp.) színész (x Balmazújváros, 1930. február 12.)
21. x 1907. Nagy Etel (Újpest) táncművész, modern művészlet egyik úttörője († Bp., 1939. szeptember 24.)
21. + 1932. Petz Lajos (Győr) műgyűjtő, orvos (x Győr, 1854. március 1.)
22. x 1882. Somlyó Zoltán (Alsódomború) költő, műfordító, újságíró († Bp., 1937. január 7.)
24. x 1882. Alliquander Ödön (Nagyvárad) bányajogász, bányamérnök († Bp., 1954. október 26.)
24. x 1882. Szikla Géza (Szolnok) gépészmérnök, műsz. tud. dokt. († Bp., 1963. március 31.)
24. x 1907. Peja Győző (Galgagyörk) geográfus, földrajztud. kand. († Miskolc, 1983. szeptember 26.)
25. x 1907. Berecz Kálmán (Tardoskőd) jogász, politológus, publicista († Bp., 1983. március 19.)
26. x 1907. Litkey György (Sajókeresztúr) festőművész († Bp., 1975. január 14.)
26. + 1957. Tóth Ilona Gizella (Bp.) szigorló orvos, forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Árpádföld, 1932. október 23.)
27. + 1807. Fuchs Xavér Ferenc (Eger) egyetemi érsek, filozófus, főispán, teológus (x Pándorfalu, 1744. augusztus 24.)
27. x 1857. Diner-Dénes József (Liptószentmiklós) író, művészettörténész, újságíró († Párizs [Franciaország], 1937. augusztus 5.)
27. x 1857. Nagy László (Kisújszállás) pedagógus, pszichológus († Bp., 1931. február 25.)
27. + 1907. Egeri Kálmán (Kishalom) rendező, színművész, színházigazgató (x Nagykároly, 1842. november 15.)
27. x 1907. Megay László (Segesvár) röntgenológus, c. egyetemi tanár († Bp., 1964. január 16.)
28. + 1882. Szabó Zsigmond (Dunaföldvár) honvéd ezredes (1848/49) (x Csepel, 1799.?)
29. x 1882. Martin Aurél (Móriczó) pápai prelátus, teológus, egyetemi tanár († Bp., 1948. november 10.)
29. + 1882. Vész János Ármán (Bp.) matematikus, mérnök, egyetemi tanár, MTA r. tagja (x Szeged, 1826. április 7.)
30. + 1857. Czausig József (Lőcse) festőművész (x Lőcse, 1781. április 2.)
30. + 1932. Széchenyi Emil (Pusztaszámor) nagybirtokos, egyetemi képviselő, MTA ig. tagja, M. Vöröskereszt eln. (1923/32) (x Bécs, 1865. január 9.)

JÚLIUS

1. x 1732. Cornides Dániel (Liptószentmiklós) könyvtáros, történész, egyetemi tanár († Pest, 1787. október 4.)

1. 1832. Megjelent Pest utcáin az első „lársas-kocsi”, az omnibusz őse
2. † 1982. Ilervay Gizella (Bp.) költő (x Makó, 1934. október 14.)
3. † 1982. Fáber Gabriella (Bp.) festőművész, grafikus (x Bp., 1903. március 29.)
5. 907. A magyarok Pozsonynál legyőzik IV. Lajos keleti frank király Pannónia visszafoglalására indult seregét
5. x 1632. Czabán Izsák (Brogyán) ev. lelkész, filozófus, teológus, atomelmélet első mo-i képviselője († Nagyszében, 1707. március 18.)
5. x 1807. Beály Fidél József (Székesfehérvár) bencés szerzetes, esztéta, irodalomtörténész, neveléstörténész, MTA lev. tagja, első m. egyetemes neveléstörténet szerzője († Kőszeg, 1863. június 20.)
5. † 1982. Bruder János (Szeged) kertész, mo-i hagyományesítés kiemelkedő személyisége (x Rákócscsaba, 1913. december 30.)
6. x 1932. Grolmusz Vince Ferenc József (Bp.) közgazdász, informatikus, tudománysszerző, közzgazd. tud. kand. († Bp., 1999. március 6.)
7. x 1807. Császár Ferenc (Zalaegerszeg) bencés szerzetes, író, jogász, költő, műfordító, egy. képviselő, MTA t. tagja († Kerepes, 1858. augusztus 17.)
7. x 1807. Fényes Elek (Csokaly) geográfus, statisztikus, MTA r. tagja († Újpest, 1876. július 23.)
7. x 1857. Prochnow József (Pilisvörösvár) sebész, egy. magántanár († Bp., 1922. január 12.)
8. x 1907. Bíró József (Nagyvárad) festőművész, grafológus, művészettörténész († Bp., 1945. január 6.)
8. † 1982. Borsai Ilona (Bp.) népzenekutató, zene-történész (x Kolozsvár, 1924. április 10.)
10. x 1857. Andrássy Tivadar (Párizs [Franciaország]) festőművész, műgyűjtő, politikus, MTA ig. tagja († Bp., 1905. május 13.)
11. x 1882. Mester Jenő (Maklár) szobrász († Koppenhága [Dánia], 1961.)
12. x 1882. Tóth Péter (Bp.) kétszeres olimp. bajnok kardvívó, tizenhétyszeres m. bajnok vívó († Bp., 1967. február 28.)
14. † 1932. Áldásy Antal (Bp.) heraldikus, történész, egy. tanár, MTA r. tagja (x Buda, 1869. szeptember 25.)
15. x 1907. Dénes Tibor (Nagyvárad) dramaturg, író, irodalomtörténész, színháztörténész, írósk. tanár († Lugano [Svájc], 1983. március 17.)
16. x 1932. Grezsa Ferenc (Kiskunmajsa) irodalomtörténész, kritikus, egy. tanár, irod. tud. dokt. († Hódmezővásárhely, 1991. június 12.)
18. x 1882. Kelle Artúr (Perjámos) erdőmérnök, egy. tanár († Sopron, 1943. január 8.)
18. † 1932. Forster Gyula (Bp.) jogász, művészet-történész, MTA ig. és t. tagja (x Esztergom, 1846. december 21.)
20. x 1732. Horváth János (Kőszeg) jezsuita szerzetes, költő († Buda, 1799. október 20.)
20. x 1882. Dajaszászy Józsefné (Bp.) himnző, pedagógus, a népművészet kutatója († Mezőkövesd, 1965. január 16.)
22. 1132. II. (Vak) Béla a Sajó menti csatában legyőzte a trónkövetelő Borisz és III. Boleszló lengyel fejedelem seregét
22. † 1907. Kerpely Antal (Selmechánya) kohómérnök, MTA lev. tagja (x Kürtös, 1837. február 5.)
23. † 1832. Markovics Mátyás Antal (Pest) egyházjogász, egy. tanár (x Pest, 1751. szeptember 4.)
24. x 1882. Balogh Ernő (Erdőhegy) barlangkutató, geológus, egy. tanár († Kolozsvár, 1969. július 11.)
25. x 1657. Berzeviczy György (Berzevice) jezsuita szerzetes, pedagógus († Bécs [Ausztria], 1708. december 12.)
26. † 1882. Vetter Antal (Bp.) honvéd tábornok (1848/49) (x Mestre [Olaszország], 1803. július 3.)
26. x 1907. Palle István (Bp.) artista, kétszeres olimp. bajnok és világbajnok tornász († Buenos Aires [Argentína], 1986. március 6.)
26. x 1907. Tokay Ilona (Balassagyarmat) festőművész († Bp., 1988. január 23.)
27. x 1907. Borbereki-Kovács Zoltán (Rónaszék) festőművész, szobrász († Johannesburg [Dél-Afrika], 1992. március 26.)
27. † 1907. Figyelmessy Fülöp (Philadelphia [USA]) katonatiszt, amerikai polgárh. ezredese (x Pest, 1820. január 1.)
27. x 1907. Sárdy János (Nagykónyi) énekes, színművész († Bp., 1969. március 9.)
28. † 1907. Törley József (Ostende [Belgium]) pezsgőgyáros (x Csantavér, 1858. január 10.)
28. † 1957. Eckhart Ferenc (Bp.) történész, egy. tanár, állam- és jogtud. dokt., MTA r. tagja (x Arad, 1885. november 8.)
28. † 1957. Szüllő Géza (Kisfalud) nagybirtokos, politikus, MTA lev. tagja (x Bp., 1873. február 5.)
28. † 1982. Horváth Miklós (Bp.) jogász, muzeológus, történész, c. egy. tanár, törttud. kand. (x Bp., 1919. december 7.)
29. x 1907. Hajós György (Bp.) gépészmérnök, c. egy. tanár († Bp., 2001. március 25.)
30. † 1957. Szikircsák Bertalané (Sárospatak) sárospataki fazekas népművészeti hagyó-

mány utolsó kiváló képviselője (x Felsőregmec, 1884. május 7.)

31. 1657. A lengyelek által kijelölt biztos az 1657. július 22-i fegyverszünetet után a tatár sereg fogságába csalta az erdélyi haderőt
31. † 1907. Károlyi István (Nagykároly) katonatiszt, politikus, MTA ig. tagja (x Pest, 1845. február 3.)

AUGUSZTUS

1. † 1882. Konek Sándor (Balatonfüred) egyházjogász, statisztikus, egy. tanár, MTA r. tagja (x Pest, 1819. augusztus 18.)
1. x 1907. Sándor István (Munkács) bibliográfus, etnográfus, iradalomtörténész, főisk. tanár, néprajztud. kand. († Bp., 1994. január 6.)
2. x 1907. Száva István (Bp.) író, műfordító († Bp., 1970. június 5.)
3. x 1882. Bartók György (Nagyenyed) filozófus, teológus, egy. tanár, MTA r. és t. tagja († Bp., 1970. november 26.)
3. x 1907. Horváth Árpád (Győr) technikatörténész, tudománytörténész, vegyészmérnök, c. főisk. tanár († Bp., 1990. január 6.)
4. x 1907. Gál György Sándor (Bp.) író, zenetörténész († Bp., 1980. január 15.)
4. † 1957. Laziczius Gyula (Bp.) nyelvész, egy. tanár, nyelvtud. dokt., MTA r. tagja (x Újpest, 1896. augusztus 18.)
5. x 1882. Méhely Kálmán (Bp.) közgazdász, egy. képviselő, egy. tanár († Bp., 1923. június 21.)
5. † 1982. Egri Viktor (Pozsony) író, újságíró (x Nagyszombat, 1898. december 26.)
6. † 1757. Mányoki Ádám (Drezda [Németország]) festőművész, grafikus (x Szokolya, 1673.)
6. x 1907. Heller László (Nagyvárad) gépészmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt., MTA r. tagja († Bp., 1980. november 9.)
7. † 1957. Soltész Elemér (Bp.) ref. tábori püspök (x Ómbod, 1874. április 18.)
8. † 1957. Böszörményi Jenő (Bp.) gépészmérnök, m. dízelmotor-gyártás úttörője (x Érkeserű, 1872. április 23.)
9. x 1882. Béli Vörös Ernő (Vágújhely) festőművész († Bp., 1922. november 18.)
11. x 1832. Freh Alfonz Sándor (Kőszeg) bencés szerzetes, botanikus, entomológus († Kőszeg, 1918. július 4.)
11. x 1907. Boros Sándor (Karánsebes) fogorvos, patológus, egy. docens († Bp., 1987. július 26.)
12. x 1907. Hajdú István (Iorda) festőművész, grafikus, művészettörténész, szobrász (†

Bagneux [Franciaország], 1996. március 24.)

12. † 1957. Szigethy Attila János (Győr) erdőmérnök, egy. képviselő, forr. és szabadságharc mártíra (1956) (x Kapuvár, 1912. március 10.)
13. 1932. Piller György kard egyéniben 8 győzelemmel megszerezte az olimpiai elsőséget a Los Angeles-i olimpián
15. x 1907. Ludány György (Debrecen) fiziológus, egy. tanár, orvostud. dokt. († Bp., 1981. augusztus 15.)
17. x 1857. Fejérpataky László (Eperjes) történész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1923. március 6.)
18. † 1632. Kadetius Bálint (Koloszvár) unit. püspök (x Gdansk [Lengyelország], 1550 kör.)
18. † 1882. Szende Béla (Gavosdia) egy. képviselő, ügyvéd, honv. min. (1872/82) (x Lugos, 1823. április 4.)
20. † 1887. Móricz Sándor (Nagyszében) honvéd őrnagy (1848/49), mineralógus (x Kőpec, 1820. január 8.)
23. † 1807. Görgey Márton (Buda) kat. püspök (x Pécsújfalu, 1740. november 1.)
23. † 1832. Simonyi József (Arad) huszár ezredes, őbester (x Hajdúszoboszló, 1770. április 8.)
24. x 1882. Borbély Mihály (Kerektő) első ismert m. mesemondó († Egyházasker, 1953. március 21.)
24. x 1882. Pogány Vilmos (Szeged) díszlettervező, festőművész, grafikus, illusztrátor († New York [USA], 1955. július 30.)
24. † 1907. Bodnár Zsigmond (Csillaghegy) filozófus, iradalomtörténész, egy. magántanár (x Nagykaroly, 1839. február 9.)
25. x 1882. Nemesok György (Szarvas) kertész, az első hollandiai alapanyagú virághagymatermesztők egyike († Bp., 1957. április 7.)
25. † 1957. Lévai Pál (Bp.) villamosmérnök, m. telefontechnika úttörője (x Bp., 1892. május 30.)
26. † 1607. Bástya György (Prága [Csehország]) tábornagy, Erdély kormányzója (1602/04) (x La Rocca [Olaszország], 1550. január 30.)
27. x 1857. Haimiss Géza (Bp.) gyermekgyógyász, gyógyszerész, egy. magántanár († Bp., 1926. június 23.)
28. † 1732. Csáky Imre (Szalka) bíboros, kalocsai érsek (x Szepesvár, 1672. október 28.)
28. † 1807. Balassa Ferenc (Kékkő) horvát-szlavón-dalmát bán, kamaraelnök, koronaőr (x Kékkő, 1731. február ?)
30. 1532. I. Szulejmán szultán serege a vár eloglalása nélkül elvonult a Jurisics Miklós védte községi erődítmény alól

30. 1782. A budai egyetem bölcsészettudományi karán II. József Mérnöki Intézetet létesített (Institut Geometricum), amely az első mérnökképző intézmény volt Európában
30. + 1907. Cserépy Károly Árpád (Bp.) festőművész, grafikus, illusztrátor (x Sátoraljaújhely, 1859. május 1.)

SZEPTEMBER

- x 1732. Czirbesz Jónás András (Szepesváralja) ev. lelkész, író, költő, numizmatikus, rézmetsző († Igló, 1813. január 11.)
1957. Megindult a Kortárs című irodalmi és kritikai folyóirat
1. x 1907. Kövessi Margit (Selmecbánya) ötszörös m. bajnok tornász, első m. tornász-bajnoknő († Bp., 1992. augusztus 30.)
3. + 1957. Heltai Jenő (Bp.) író, újságíró (x Bp., 1871. augusztus 11.)
4. + 1832. Zách János Ferenc (Párizs [Franciaország]) csillagász, geodéta, MTA lev. tagja (x Pest, 1754. június 13.)
4. x 1882. Festetics György (Baden [Németország]) diplomata, nagybirtokos, politikus († Keszthely, 1941. augusztus 4.)
4. + 1957. Káposztás Pál (Bp.) bányamérnök, fel-találó, egy. magántanár, műsz. tud. dokt. (x Rozsnyó, 1893. június 29.)
6. + 1882. Fábry István (Bártfaújfalu) jogász, egy. képviselő, Bártfa polgármestere (1846/49) (x Eperjes, 1810. július 20.)
7. x 1782. Apponyi Antal (Pozsony) diplomata († Nagyappony, 1852. október 17.)
7. x 1807. Lenkei János (Eger) honvéd tábornok (1848/49) († Arad, 1850. február 7.)
7. x 1857. Kristóffy József (Makó) főispán, egy. képviselő, politikus, belügymin. (1905/06) († Bp., 1928. március 29.)
8. + 1957. Szinyei Merse Jenő (Bp.) jogász, egy. képviselő, Országgyűlés aleln. (1938/42), vallás/közokt. min. (1942/44) (x Bp., 1888. december 7.)
9. + 1932. Szokolyi Alajos (Berence) atléta, sportvezető, újkori olimpiák első versenyzője (x Kisgaram, 1871. június 19.)
10. + 1382. I. (Nagy) Lajos (Nagyszombat) magyar király (1342/82) (x ?, 1326. március 5.)
10. x 1882. Gellért Oszkár (Bp.) író, költő, szerkesztő, újságíró († Bp., 1967. december 16.)
10. x 1882. Huszár Károly (Nussdorf [Ausztria]) politikus, min. eln. (1919/20) († Bp., 1941. október 27.)
11. 1932. Automata üzemmódra állították a Budapest főváros telefonhálózatát
12. x 1832. Tisza Lajos (Ceszt) főispán, egy. képviselő, politikus, közl./közmun.ügyi min. (1871/73) († Bp., 1898. január 26.)
13. + 1832. Farkas András (Hódmezővásárhely) grafikus, költő, rézmetsző (x Hódmezővásárhely, 1770. április ?)
14. x 1882. Boczonádi Szabó Imre (Pálmonostora) mérnök, egy. képviselő, újságíró († Vancouver [Kanada], 1970. február 3.)
14. 1957. Az ENSZ közgyűlésének határozata a mo-i szovjet intervenció elítéléséről
16. 1682. Ibrahim pasa átadta Thököly Imrének a Felső-Magyarország fejedelmévé kinevező szultáni athnámét
16. x 1682. Frivaisz Mihály Ignác (Pozsony) kat. püspök († Nagyszombat, 1748. október 7.)
17. 1382. I. (Nagy) Lajos leányát, Máriát Demeter bíboros esztergomi érsek királlyá koronáztá
17. + 1857. Korda János (Szeged) nemzetőr alezredes (1848/49) (x Hajdúdorog, 1788.)
17. x 1882. Bádonyi Gyula (Szerencs) m. bajnok labdarúgó, első m. válogatott labdarúgó kapus († Bp., 1944. június 6.)
17. x 1882. Herke Sándor (Csongrád) agrokémikus, talajvegyész, egy. tanár, mezőg.tud. dokt. († Szeged, 1970. december 15.)
18. x 1757. Mocsáry Antal (Bozók) író, költő, nyelvész, történész († Lapújtó, 1832. május 24.)
20. x 1557. Gyulaffy Lestár (Csobánc) diplomata, történéttör. († ?, 1605. május 19.?)
20. x 1882. Rátz Jenő (Nagybecskerek) politikus, vezérezredes, honv. min. (1938), tárcanélk. min. (1944) († Vác, 1952. január 21.)
22. x 1882. Ábrányi Emil (Bp.) karmester, színpadigazgató, zeneszerző, főisk. tanár († Bp., 1970. február 11.)
23. x 1807. Esterházy Mór (Bécs [Ausztria]) diplomata, nagybirtokos, politikus († Pírna [Németország], 1890. november 8.)
24. x 1907. Palotai Erzsébet (Nagyvárad) előadóművész, író, műfordító († Bp., 1988. augusztus 19.)
25. x 1657. Thököly Imre (Késmárk) Felső-Magyarország és Erdély fejedelme († Nikomédia, 1705. szeptember 13.)
25. + 1907. Kőváry László (Kolozsvár) közgazdász, statisztikus, történész, MTA lev. tagja (x Iorda, 1819. július 17.)
26. x 1907. Radványi Géza (Kassa) filmrendező, forgatókönyvíró, főisk. tanár († Bp., 1986. november 26.)
27. + 1982. Békefi Antal (Szombathely) karnagy, népdalgyűjtő, népzenekutató, zeneszerző, főisk. tanár (x Bakonyoszlop, 1926. május 19.)
28. x 1857. Mahler Fede (Cífer) egyiptológus, matematikus, orientalista, régész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1945. június 29.)

29. x 1882. Ravasz László (Bánffyhunyd) ref. püspök, teológus, MTA ig. és t. tagja († Bp., 1975. augusztus 6.)
29. † 1957. Kozma Ferenc (Miskolc) statisztikus, szerkesztő, újságíró (x Mezőzombor, 1894. szeptember 12.)
30. † 1982. Vincze István (Bp.) etnográfus, néprajztud. kand. (x Miskolc, 1922. május 30.)

OKTÓBER

1. x 1882. Schaurek Rafael (Pécs) jogász, egy. tanár († Pécs, 1960. október 3.)
1. 1932. Megalakult a Cömös Gyula vezette magyar kormány
2. x 1857. Rudnay Béla (Szenice) főispán, genealógus, egy. képviselő, rendőrtiszt († Bp., 1932. június 14.)
3. x 1807. Baldacci Manó (Kolozsvár) kilépett honvéd tábornok (1848/49) († Olmütz [Csehország], 1852. július 25.)
3. x 1832. Bita Dezső Ferenc (Keszthely) bencés szerzetes, irodalomtörténész, teológus, egy. tanár († Keszthely, 1922. március 8.)
3. † 1932. Tóth Mike Mihály (Kalocsa) író, jezsuita szerzetes, mineralógus, első m. fényképeszeti könyv szerzője (x Ór, 1838. szeptember 25.)
3. † 1957. Szabó Lőrinc (Bp.) költő, műfordító (x Miskolc, 1900. március 31.)
4. † 1957. Herczeg Árpád (Bp.) bőrgyógyász, orvostörténész (x Debrecen, 1890. július 4.)
5. † 1907. Sass Mária (Saint-Perines [Franciaország]) operaénekes (x Kolozsvár, 1843. március 1.)
5. † 1982. Anghi Csaba Geyza (Bp.) agrármérnök, zoológus, c. egy. tanár, mezőg. tud. kand., bp-i Állatkert főig. (1958/68) (x Bp., 1901. október 22.)
6. x 1907. Krúdy Mária (Bp.) emlékiratíró, pedagógus († Bp., 1973. január 24.)
7. x 1857. Ferenczi Zoltán (Kolozsvara) irodalomtörténész, könyvtáros, színház-történész, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1927. május 31.)
7. † 1857. Festetics Miklós (Döbling [Ausztria]) nemzetőr őrnagy (1848/49), egy. képviselő (x Kőszegpaty, 1794.)
9. x 1807. Szilassy György (Pánd) alispán, c. honvéd őrnagy (1848/49) († Pánd, 1867. július 28.)
10. 1907. „Vörös esütörtök” – az általános titkos választójog érdekében közel 100 ezer ember tüntetett Bp-en és egész Mo-n
11. † 1932. Klebelsberg Kuno (Bp.) művelődéspolitikus, egy. tanár, MTA ig. és t. tagja,

- vallás/közokt.min. (1922/31) (x Magyarpécska, 1875. november 13.)
12. x 1882. Gulácsy Lajos (Bp.) festőművész, grafikus († Bp., 1932. február 21.)
12. † 1882. Pomutz György (Szentpétervár [Oroszország]) diplomata, tábornok, amerikai polgárháború ezredese (x Gyula, 1828.)
12. † 1882. Sebő Alajos (Csiliznyárad) honvéd alezredes (1848/49) (x Csiliznyárad, 1811.)
13. † 1557. Petrovics Péter (Kolozsvár) főúr, mo-i reformáció egyik fő támogatója (x ?, 1485 kör.)
13. x 1907. Dayka Margit (Nagyvárad) színész († Bp., 1986. május 25.)
15. † 1982. Selye János (Montreal [Kanada]) biológus, kémikus, egy. tanár, stresszelmélet megalkotója (x Bécs, 1907. január 26.)
16. 1757. Hadik András altábornagy huszárseregével a porosz sereg háta mögött Berlin alá vonult és a várost megsarcolta
16. x 1807. Sárosi Ferenc (Bikfalva) honvéd őrnagy (1848/49) († Bikfalva, 1871. július 24.)
16. x 1857. Markusovszky Béla (Miskolc) orvos, tűzoltótiszt, újságíró, m. tűzoltó szakirodalom egyik megeremlítője († Bp., 1923. május 21.)
18. x 1807. Bocsor István (Enying) író, jogász, egy. képviselő, pedagógus, történész († Pápa, 1885. június 3.)
19. x 1532. Perényi Gábor (?) főúr, országbíró (1566/67) († Pozsony, 1567. június 28.)
19. † 1907. Podmaniczky Frigyes (Bp.) író, politikus, MTA lev. tagja (x Pest, 1824. június 20.)
19. † 1957. Hilscher Kezsdő (Bp.) jogász, közgazdász, egy.docens, modern mo-i szociálpolitika megalapozója (x Bp., 1890. január 18.)
20. † 1982. Cáll István (Bp.) dramaturg, író, szerkesztő (x Bp., 1931. december 28.)
21. x 1882. Baranyai Béla (Károlyváros) jogtörténész, történész, egy. tanár († Berlin [Németország], 1945. február 3.)
21. x 1882. Bátorcy István (Bp.) jogász, politikus, min.eln.államtitk. (1928/44) († La Cour de Veilleux [Svájc], 1952. december 18.)
21. x 1882. Schréter Zoltán (Dombóvár) geológus, egy. tanár, földtud. dokt., MTA lev. tagja († Bp., 1970. január 14.)
22. † 1882. Arany János (Bp.) költő, műfordító, MTA r. és t. tagja (x Nagyszalonta, 1817. március 2.)
23. x 1932. Tóth Ilona (Gizella (Árpád föld)) szigorló orvos, forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. június 28.)
24. x 1882. Kálmán Imre (Siófok) operettkomponista, zeneszerző († Párizs [Franciaország], 1953. október 30.)

24. x 1932. Parti János (Bp.) edző; olimp. bajnok, világbajnok, háromszoros Európa-bajnok kenus; sportvezető († Bp., 1999. március 6.)
25. x 1732. Károlyi Antal (Nagykároly) étékfogó-mester, főispán, tábornoknagy († Penzing [Ausztria], 1791. augusztus 24.)
25. x 1907. Minder Sándor (Bp.) főisk. világbajnok, Európa-válogatott jégkorongozó († Zürich [Svájc], 1983. május 17.)
25. x 1907. Országh László (Szombathely) filológus, irodalomtörténész, nyelvész, szó-társzerkesztő, egy. tanár, nyelvtud. kand., irod.tud. dokt. († Bp., 1984. január 27.)
26. x 1857. Jánosi Béla (Brassó) esztéta, filozófus, MTA r. tagja († Bp., 1921. szeptember 13.)
26. † 1932. Gaál Gaszton (Balatonboglár) főispán, nagybirtokos, egy. képviselő (x Székesfehérvár, 1868. november 30.)
27. x 1832. Rákosi Nándor (Szeged) festőművész († Bp., 1884. november 26.)
28. 1732. Pozsonyban felszentelték a Szent Márton-dóm Alamizsnás Szt. János kápolnáját, amely a hazai barokk egyik leg-szebb építészeti alkotása
28. † 1932. Laczkó Dezső Ágoston (Veszprém) geológus, paleontológus, piarista szer-zetes (x Trencsén, 1860 július 22.)
29. x 1882. Fuchs Jenő (Bp.) négyszeres olimp. baj-nok kardvívó († Bp., 1955. március 14.)
30. x 1882. Bölöni György (Szilágysomlyó) író, műfordító, újságíró († Bp., 1959. szept-ember 11.)
30. x 1907. Ránki György (Bp.) zeneszerző († Bp., 1992. május 22.)
30. † 1932. Szentmiklósi Márton (Bp.) jogász, egy. tanár (x Verbit, 1866. március 19.)
31. † 1957. Kovács István (Bp.) villamosmérnök, forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Székelyudvarhely, 1921. január 14.)
3. x 1632. Apafi Mihály (Ebesfalva) erdélyi feje-delem (1661/90) († Fogaras, 1690. ápri-lis 15.)
3. x 1907. Kessler Hubert (Nagyszeben) barlang-kutató, karszt hidrológus († Bp., 1994. február 1.)
7. x 1857. Ónodi Adolf (Miskolc) fül-orr-gégész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bécs, 1919. november 16.)
7. x 1882. Bresztovszky Ernő (Kúmaszombat) író, műfordító, újságíró († Bécs, 1922. február 17.)
7. † 1907. Bigrió Lajos (Bécs) operaénekes (x Pest, 1839. április 25.)
8. x 1832. Böke Gyula (Tata) fül-orr-gégész, egy. tanár († Bp., 1918. március 3.)
8. † 1907. Geri Károly (Körmöcbánya) éremmü-vész (x Neulerchenfeld [Ausztria], 1857. július 11.)
11. x 1807. Lendvay Márton (Nagybánya) énekes, rendező, színész († Pest, 1858. novem-ber 29.)
11. x 1882. Ballenegger Róbert (Temesvár) agro-geológus, talajkutató, egy. tanár, mezőg. tud. dokt. († Bp., 1969. novem-ber 13.)
11. x 1907. Pellérdy László (Bp.) állatorvos, parazito-lógus, c. egy. tanár, állatorvostud. dokt. († München [Németország], 1974. szeptember 6.)
12. x 1907. Haáz István Béla (Bp.) geofizikus, műsz. tud. dokt. († Bp., 1979. szeptem-ber 28.)
13. x 1907. Szollás László (Bp.) négyszeres világ-bajnok, Európa-bajnok műkorcsolyázó, sportorvos († Bp., 1980. október 4.)
14. x 1457. Beatrix (Nápoly [Olaszország]) m. ki-rályné, Hunyadi Mátyás felesége († Capuano [Olaszország], 1508. szeptem-ber 13.)
14. † 1807. Bielek László István (Kőszeg) író, költő, műfordító, pedagógus, piarista szerze-tes (x Kiszucaújhely, 1744. augusztus 25.)
17. x 1832. Dóczy Gedeon (Miskolc) pedagógus, m. nevelés egyik úttörője († Debrecen, 1911. május 16.)
17. † 1857. Balásházy János (Földes) jogász, mező-gazdasági író, MTA lev. tagja, m. agrártud. egyik úttörője (x Sátorajúj-hely, 1797. március 6.)
19. x 1882. Márkus László (Szentes) író, kritikus, rendező, m. Állami Operaház ig. (1935/44) († Bp., 1948. április 25.)
19. x 1882. Végh Dezső (Nagyvárad) lapszerkesztő, egy. képviselő, Debrecen alpolgár-mestere (1945/47) († Debrecen, 1953. március 13.)

NOVEMBER

1. x 1832. Szapáry Gyula (Pest) egy. képviselő, politikus, min. eln. (1890/92) († Abbazia, 1905. január 20.)
1. x 1882. Aggházy Kamill (Bp.) ezredes, hadtör-ténész, muzeológus († Bp., 1954. szept-ember 14.)
1. † 1882. Almásy Pál (Bp.) egy. képviselő, politi-kus, ügyvéd (x Gyöngyös, 1818. január 18.)
2. 1657. Az erdélyi országgyűlés Rhédey Feren-ct választotta fejedelemmé
2. x 1932. Koczur Ferenc (Bp.) gépészmérnök, főisk. tanár, kétszeres m. bajnok tájfutó († Bp., 1991. április 24.)

20. x 1782. Sina György Simon (Niš [Szerbia]) bankár, nagybirtokos († Bécs [Ausztria], 1856. május 18.)
20. 1882. Megalakult a Felvidéki Magyar Köz-művelődési Egyesület
21. x 1857. Kiss János (Szeged) apát, filozófus, pápai prelátus, teológus, egy. tanár († Spaai [Belgium], 1930. augusztus 13.)
22. † 1832. Markovics Pál (Pest) jogász, egy. tanár (x Szabadka, 1758. december 4.)
23. † 1457. V. László (Prága [Csehország]) magyar király(1440–1457) (x Komárom, 1440. február 22.)
24. x 1882. Dienes Pál (Lokaj) filozófus, matematikus, egy. tanár († Lurnbridge [Wales], 1952. március 23.)
24. † 1982. Házy Erzsébet (Bp.) operabéna (x Pozsony, 1929. október 1.)
25. x 1882. Szabó Zoltán (Bp.) biológus, botanikus, egy. tanár, MTA r. tagja († Bp., 1944. május 18.)
26. x 1832. Miklós Gyula (Finke) egy. képviselő, szőlész, orsz. borászati kormánybiztos († Bp., 1894. május 2.)
26. x 1857. Festetics Andor (Dunaharaszti) író, szí-nész, színiigazgató († Dunaharaszti, 1929. március 26.)
26. x 1882. Szederkényi Anna (Mezőnyárad) író, költő, újságíró († Bp., 1948. december 21.)
27. x 1907. Híslér János (Kiskőrös) gépészmérnök, egy. tanár, műsz. tud. dokt. († Bp., 1981. november 14.)
27. † 1982. Xántus János (Kolozsvár) geográfus, utazó (x Kolozsvár, 1917. február 20.)
28. x 1882. Antal Sándor (Nagyvárad) éremmű-
vész, költő, műfordító, szobrász, újság-
író († Németország, 1944.)
29. x 1857. Tóth Imre (Pest) rendező, színész,
Nemz. Színház ig. (1908/16) († Leány-
falu, 1928. augusztus 23.)
29. x 1907. Jankovich Ferenc (Székesfehérvár) író,
költő, műfordító († Bp., 1971. március
9.)
29. † 1957. Ekrem Kemál (Bp.) műszerész, forr. és
szabadságharc mártírja (1956) (x Skopje,
1924. október 30.)
30. x 1857. Angyal Dávid (Kunszentmárton) törté-
nész, egy. tanár, MTA r. és t. tagja († Bp.,
1943. december 18.)
30. † 1882. Inkey Kázmér (Letenye) honvéd őrnagy
(1848/49) (x Palin, 1818. február
22.)
1. x 1757. Béli József (Dezsér) festőművész, kat.
püspök († Szepeshely, 1847. március 5.)
3. x 1882. Baranyay Jusztin Gyula (Várpalota)
ciszterci szerzetes, egyháztörténész, egy.
tanár († Pannonhalma, 1956. június 21.)
3. x 1882. Szabó Dezső (Makó) történész, egy. ta-
nár, törttud. kand., MTA lev. tagja (†
Debrecen, 1966. november 4.)
3. † 1957. Hefty Gyula Andor (Bp.) hegyász,
pedagógus, turisztikai író (x Pozsony,
1888. február 14.)
6. x 1807. Tarczy Lajos (Hetény) filozófus, főisk.
tanár, MTA r. tagja († Bécs [Ausztria],
1881. március 20.)
6. † 1932. Tolnay Lajos (Bp.) csillagász, meteorolo-
gus, egy. képviselő (x Pest, 1873.)
7. † 1757. Csáky Mihály (Kodostó [Törökország])
kuruc altábornagy (x Szepeshely, 1676.
október 29.)
7. x 1807. Linzbauer Ferenc Xavér (Buda) sebész,
egy. tanár († Mödling [Ausztria], 1888.
szeptember 26.)
7. x 1807. Roskoványi Ágoston (Szenna) kat. püs-
pök, mecénás († Nyitra, 1892. február
24.)
9. † 1782. Cserey Ferenc (Bécs) író, jogász, költő,
történész (x Nagyajta, 1717.)
9. x 1882. Sztranyavszky Sándor (Balassagyar-
mat) főispán, politikus, belügyi pol.
államtitk. (1926/31), földműv. min.
(1938), Országgyűlés eln. (1935/38) (†
Nógrádmagyar, 1942. április 30.)
10. x 1832. Radványi István (Kozsnyó) malomipari
szakember († Miskolc, 1918. június 2.)
10. x 1907. Gábrriel Asztrik László (Pécs) irodalom-
történész, premontrei szerzetes, teoló-
gus, történész, egy. tanár, MTA t. tagja
(† Notre Dame [USA], 2005. május 16.)
10. † 1957. Pálkink Antal (Bp.) ezredes, forr. és
szabadságharc mártírja (1956) (x Bp.,
1922. július 30.)
10. † 1882. Manninger Gusztáv Adolf (Bp.) agrár-
közgazdász, entomológus, egy. tanár,
mezőg. tud. kand. (x Boly, 1910. május
6.)
12. x 1882. Sági István (Cegléd) nyelvész, MTA lev.
tagja († Bp., 1950. december 2.)
12. x 1907. Endes Pongrác (Bp.) patológus, egy. ta-
nár, orvostud. dokt. († Debrecen, 1992.
augusztus 27.)
12. x 1907. Mata János (Hegyközkovácsi) filozó-
fus, grafikus, költő, újságíró († Nyír-
mihálydi, 1944. október 26.)
13. x 1732. Katona István (Bolyk) jezsuita szerze-
tes, történész, egy. tanár († Kalocsa,
1811. augusztus 19.)
13. † 1882. Greguss Ágost (Bp.) esztéta, író, kriti-
kus, egy. tanár, MTA ig. és r. tagja (x
Eperjes, 1825. április 27.)

DECEMBER

- † 1557. Kálmáncsehi Sánta Márton (Debrecen)
énekeszerző, ref. püspök (x Kálmáncs,
1500 körül)

13. x 1907. Kokas Klára (Körmöcbánya) díszlettervező, jelmeztervező († Cordoba [Argentína], 1962. október 31.)
14. x 1607. Kemény János (Magyarbükös) erdélyi fejedelem (1660/62) († Nagyszőlős, 1662. január 22.)
15. 1807. I. Ferenc szentesítette a Széchényi Ferenc adományáról illetve az Országos Könyvtár megalapításáról szóló törvénycikket
16. x 1882. Keller Oszkár (Pétervására) zoológus, egy. tanár († Bp., 1955. május 24.)
16. x 1882. Kodály Zoltán (Kecskemét) népzene-kutató, zeneszerző, zenetörténész, MTA ig. r. és t. tagja, MTA eln. (1946/49) († Bp., 1967. március 6.)
17. 1832. Flindult Kossuth Lajos kéziratot hetilapja, az Országgyűlési Tudósítások
20. x 1907. Gellért Andor (Gyulafehérvár) diploma, újságíró († Bp., 1990. november 28.)
20. † 1957. Ferenczy Noémi (Bp.) festőművész, gobelinművész, főisk. tanár (x Szentendre, 1890. június 18.)
21. † 1932. Takács Sándor (Bp.) levéltáros, művelődéstörténész, piarista szerzetes, MTA r. tagja (x Komárom, 1860. december 7.)
21. † 1957. Losonczy Géza (Bp.) egy. képviselő, politikus, újságíró, állammin. (1956. 10. 30.–11. 04.), forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Érsekcsanád, 1917. május 5.)
22. x 1907. Madácsy László (Sándorfalva) irodalomtörténész, költő, műfordító, egy. tanár, irod.tud. kand. († Szeged, 1983. szeptember 16.)
23. † 1932. D'Orsay Olivér (Rákoskeresztúr) lőte-nyésző, mezőhegyesi ménes világhírűvé fejlesztője (x Túrje, 1845. július 27.)
24. † 1732. Köleséri Sámuel (Nagyszeben) orvos (x Szendrő, 1663. november 18.)
24. x 1782. Polgár Mihály (Törökszentmiklós) egy-háztörténész, ref. püspök († Kecskemét, 1854. május 9.)
24. x 1857. Pataky László (Brád) festőművész, gra-fikus († Alvinc, 1912. március 4.)
24. x 1907. Simonovits István (Bácskeresztúr) hematológus, egy. tanár, orvostud. dokt., MTA lev. tagja († Bp., 1985. május 12.)
25. x 1932. Domján Edit (Bp.) színész († Bp., 1972. december 26.)
25. † 1932. Veress Samu (Rimaszombat) irodalom-történész, költő (x Nagysajó, 1857. április 24.)
26. x 1882. Radó Aladár (Bp.) zeneszerző († Bol-jevce [Szerbia], 1914. szeptember 9.)
27. † 1807. Schönbauer József Antal (Pest) orvos, zoológus, egy. tanár (x Reichenberg [Csehország], 1756. június 10.)
27. † 1957. Marton Géza (Bp.) jogász, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Lovasberény, 1880. március 9.)
29. x 1832. Kálnoky Gusztáv Zsigmond (Lettowitz [Morvaország]) diplomata, politikus, tábornok, Osztrák-Magyar Monarchia külügymin. (1881/95) († Prödlitz [Morvaország], 1898. február 13.)
29. x 1907. Cserépy László (Bp.) filmrendező († To-ronto [Kanada], 1956. augusztus 1.)
30. † 1857. Hám János (Szatmár) esztergomi érsek (1848/49) (x Gyöngyös, 1781. január 5.)
30. x 1882. Kornfeld Móric (Bp.) bankár, jogász, politikus († New York [USA], 1967. no-venber 5.)
30. x 1907. Kéki Béla (Petrozsény) bibliográfus, könyvtáros, könyvtörténész († Bp., 1993. április 5.)
30. † 1932. Péter Mihály (Rimaszombat) egyház-történész, ref. püspök (x Deregydő, 1867. május 12.)
30. † 1957. Iván Kovács László (Bp.) felkelőpa-rancsnok, forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Debrecen, 1930. augusz-tus 18.)
31. 1732. III. Károly rendelete a Részek (Partium) közjogi helyzetének rendezéséről
31. x 1857. Szügyi József (Hódmezővásárhely) író, orgonaművész, zenepedagógus, zene-szerző († Békés, 1928. június 23.)
31. † 1932. Blánár Béla (Kassa) jogász, történész, egy. képviselő, Kassa polgármestere (1914/18) (x Kassa, 1866. augusztus 24.)
31. x 1957. Hajdú-Moharos József (Bp.) geográfus, geológus, földrajztud. kand. († Soly-már, 2001. április 27.)
31. † 1957. Tihanyi Árpád (Győr) pedagógus, forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Győr, 1916. január 7.)

© Magyar Biográfiai Index Bt., 2006.

Összeállította: *Németh Tibor*, a celldömölki Ke-menesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője a „Magyar Fületrajzi Kalauz” () reprezentatív nemzeti di-gitális névkataszter alapján.

A teljes, 2422 tételes adatbázis az alábbi címe-nk érhető hozzá 2006. november 1-től:

www.cellbibli.hu/cyfordulo.htm

www.mabi.hu/cyford.htm

www.vasidigitkonyvtar.hu

A forradalom fővárosi emlékhelyei (Dr. Tóth József cikkéhez)

1. Műgyűtem 2. Március 15. tér 3. Bem tér 4. Parlament 5. Rádió székháza 6. Sztálin szobor 7. Pártközpont 8. Móríc Zs. körtér 9. Kilián laktanya 10. Corvin-köz 11. Tűzoltó u. 36. 12. Tompa u 10. 13. Baross tér 14. Péterffy S. kórház 15. Széna tér 16. Köztársaság tér 17. Kiscelli kastély

396 Ft

Képek Alagról

Reggeli munka Alagon (Konrád Ignác festménye, 1941.)

Oskar Anton 3 éves pej mén zsokéjával, Scheibal Józseffel, 1924. Alag (festette Konrád Ignác)